

W

21-10-1986

చెన్న పట్టణము, మార్చి ౧౯౨౮ ౩/1928

సంపుటము ౧

ప్రభవ సంవత్సరము ఫాల్గుణమాసము

సంఖ్య ౩

సేవాంజలి

శ్రీ వేంకటపార్వతీశ్వర కవులు

౧

ఈ

పాట లాపాటలే సాడితిని గాని సీచేతిమురళి గా నేరనైతి

ఈబాస లాబాసలే పల్కితిని గాని నీగూటిచిలుక గా నేరనైతి

ఈవాడ లానాడలే చేరితిని గాని నీయింటిబయలు గా నేరనైతి

ఈజన్మ మూజన్మమే యెల్లితిని గాని నీయెత్తునిడ్డ గా నేరనైతి

చీకటింటిలోనే చేబారలను వైచి-నిన్ను జేరఁదగిన తెన్ను గనక

తల్ల డిల్లుచూటి దయచేసి యింకవైన-నాదరింఁరాదె యాచిదేవ!

౨

చీకటి మసిఁ బూయు చేదొల్పకుండనే వెన్నెల నద్దకే ల్వన్నె నుంచి

అనలకీలల గుప్పు కను మూయకుండనే యమృతంబు గురియించు నక్షిఁ దెలుచి

భవనవృత్తి మెఱుంగుచెవిఁ ద్రిప్పకుండనే విజ్ఞప్తు లాలించు వీ నొసంగి

ఖలుల శిక్షించునాజ్ఞల నాఁపకుండనే ఘనుల రక్షించుశాసనముఁ జేసి

5.

3-

3౬౫

అనునామములు లోకపాలనము నేయు-ప్రభుడ వగునీకు నావిచారముఁ దలంప
నామె తాలింపఁ జాలింప నను గ్రహింపఁ-దెలిసి యెప్పుడు గలదయ్యు దేవదేవ!

3

అలితంపుఁగళల సొంపులు నింపువెన్నెలఁ జీలికించు నిండుజాబిలినిఁ జూపి
చెలువంపుటలరుల పొలపంపువన్నెలఁ బులికించువలపుతీవలను జూపి
సరసంపుఁ బలుకులఁ బరువంపువిరి దేనె లొలికించు శుకపికంబులనుజూపి
మురిపంపుహుపుల నెఱి మించుముద్దులఁ దులకించు చిత్రవస్తువులఁ జూపి
పాలకై తన్నుఁ బీడించి ప్రాచుర్యాదు-పల్ల కాదను మఱుపించు శల్లిలాగు
ప్రేమ నినుఁ గోరు నను మఱుపింతు నే-నచ్చిదానందలిలాప్రసన్న మూర్తి!

౪

ప్రొక్క వేడుకొంది మూతి ద్రిష్టదు గాని బల్మిఁ గైకొన నెట్లుండఁగలేవు
నెఱచి వీఁగుకొంది విక్రమింతువు గాని తేఱిచూచిన నిరోధింఁగలేవు
విన్నవించుకొంది మిన్నకుండువు గాని పట్టపట్టిన మాట నెట్టలేవు
కొలుచుచున్నకొంది కొండ యెక్కుడు గాని ధాటి సూసిన గీటు దాటలేవు
వింక మొకవంక నొకవంక బెరుకుదనముఁ-బఱుపింతు నంటి మాయలు నెఱవకున్న
నాటకళగట్టదే జగన్నాటకునకు?-నక్క-పాధామ! దేవతాసార్యభామ!

౫

నిలులాగున నిట్టె పాశిపోయెదవేమి సుదల్చినను వెన్నఁ జూడవేమి
మెఱపులాగున నిట్టె మెఱసిపోయెదవేమి నిగివైనను గాలు నిప్పవేమి
గాలిలాగున నిట్టె కలిసిపోయెదవేమి దవులవైనను రూపుఁ దాల్చవేమి
గాములంగున నిట్టె కదలిపోయెదవేమి కడలవైనను శాంతిఁ గాంచవేమి
అర్హ్యపాత్రఁ బూని యారాత్రికం బెత్తి-ఘోష ముంచి పండ్లదోసి లొగ్గి
యెవరు పిలిచిరయ్య, యెచటి కేగెదవయ్య? ప్రణయగుణసనాథ! ప్రాణనాథ!

౬

ఉపవాసమేకాని యెప్పుడైనఁ బండిసెడుబలమైనఁ ద్రాగినజాడ లేదు
ఆయాసమేకాని నేమైనఁ బట్టెఁదోగిరమైనఁ గైకొన్న గుఱుతు లేదు

సంచారమేకాని తుణమైన రవ్వంత యడుగైన నిలిపిన యచ్చు లేదు
జాగరమేకాని వేగైన గానంత కన్నైన మూసిన చిన్నేలేదు.
పానకంబు చేసి పరమాన్నమును పెరిగి-మోటుంగువీల జెట్టి వినులు పోచి
యెరుగు సూచమంటి నిల్లు చేరంగదో మ-ప్రణయగుణసనాథ! ప్రాణనాథ!

౭

ఏచుక్కతక్కులో నీచెప్ప మున్నదో చెంగల్వి నడుగనా చెప్పనేమో
ఏపువ్వు దేనెలో నీప్రేమ యున్నదో మొద జేటి నడుగనా పలుపునేమో
ఏపిండిలుకులో నీచాటు యున్నదో వినుచూగి నడుగనా వినుచునేమో
ఏమిడితరంగలో నీమూర్తి యున్నదో నుదనేటి నడుగనా చూపునేమో
నట్టిభ్రమలుగాక వారైన వీరైనఁ బిలిసింకె యున్నంత కాని
నీవు నచ్చి యెరుగు నిలిచిన స్థిరమనా-ప్రణయగుణసనాథ! ప్రాణనాథ!

౮

అడుగుదమ్ములు మాయ నందువేమోయి! నాకన్నీటివరద లాకడను లేవె
అంధకారము గ్రమ్ము నందువేమోయి! నావిరహాగ్ని పీఠ లాదరిని లేవె
అతనుతాపము గల్గు నందువేమోయి! నానలపు గ్రోగ్గిన లాకెలన లేవె
అశుభవాసన లంటు నందు వేమోయి! నా నిట్టూర్పుగాడ్పు లాకెట్టు లేవె
హృదయపద్యంబున నీయెరుట జెట్టి-యుల్ల మురంగ నేవింపనుటి నోయి!
వేగ విచ్చేసి కొల్లు గావింపుమోయి!-నచ్చిదాంధ లేలాప్రసన్నమూర్తి!

౯

ఐశ్వర్యమును గోరు ననుకొంటివో యేమో? ఆనల నడింగింపు మాత్రే చాలు
అర్ధాననము నేడు ననుకొంటివో యేమో? అడుగులకడ నిల్పు మంత్రే చాలు
అపవర్గ మూసించు ననుకొంటివో యేమో? అజ్ఞాన మెడలింపు మాత్రే చాలు
అమృతత్వ మర్థించు ననుకొంటివో యేమో? అభవత్వ మిప్పుంపు మాత్రే చాలు
తిరుగులేని దాత దొరకెగదా యంచు-దలకు దగని దడుగగల నటయ్య!
ఎరుట బడుము చాలు నీకోరికలకేమి-ప్రణయగుణసనాథ! ప్రాణనాథ!

సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు విమర్శన ఛండనము

జయంతి రామయ్యపంతులు గారు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులో గానన యొగు కొన్ని పదములను, వాని యర్థములను మచ్చునకై ముద్రించి విద్యాధికులకుఁ బంపి వానిపై వారి యభిప్రాయములఁ గోరియున్నాము. ఈమచ్చు మాటల పుస్తకము నంపినవారిలో చిలువూరి నారాయణరావుగారి గొకరు మీరు తమ యభిప్రాయమును మాఁగఁ జెలిపియుండలేదు గాని యిందుమించు పద్యములయన పదప సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటుచును శీర్షికతో నొక విమర్శనము గఠించిన యాశ్చర్యముజనకమందు వెలువడిన భారతిపత్రికలోఁ బ్రకటించినారు. ఈవిమర్శనము కేవలదోషావరోహమేకాని నిజమయిన గుణదోషవిమర్శనము గాదు. “ఈవిమర్శనమును అంతరికి తెలిసిబట్టు ప్రకటించడ మెందుకు? పరిషత్తువారికే పంపుతే నారు ఉపయోగించు కొంటారు” అని కొందఱు మిత్రు లుపదేశించినను నారాయణ రావు గారి యుపదేశమును నిరాకరించి, “దేశములోని భాషాభిమానులందఱూ ఈవిషయమై ఆలోచించువలసి ఉన్న” దని తలంచి వ్యాసమును పత్రికలోఁ బ్రకటించినారు. వ్యాసములో “చుటుకుసాలు కొంచెము ఎక్కువగా పడిన” దని యొప్పుకొనుచు, “చుటుక్కునుంటేనేకాని చుటుకు పుట్టవనే ఉద్దేశముతో అట్లు వ్రాసి నాను గాని మరిఒకటి కా” దని సమాధానము చెప్పినారు. ఈవ్రాతనుబట్టి నారాయణరావుగారియుద్దేశముతో నీవిమర్శనము చేసినాడో తేటపడఁగలను. మీరువ్రాసిన దిందుమించుగా సంతయు నసంగతిముగాను, పరుషముగాను నున్నను, గ్రాహ్యమయినదానిని గ్రహించుటయు, గానిదానిని విడుచుటయుఁ దగునుగాని విమర్శనమును ఖండించుట యనావశ్యకమని తలచితిని కాని యానడుమ బల్లారిలో జరిగిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషద్వాత్సరికసభయం దగ్రాసనాధిపతిగారి నెలవుప్రకార

మివిమర్శనములోని కొన్నివిషయములకు నేను సమాధానము చెప్పవలసినట్లైనది. అది విన్నపంశిలు నారాయణరావుగారి విమర్శనములోని దోషావరోహము సరియైనదియేమోయని జనులు భ్రాంతిసందేహముననియు, సట్టిభ్రాంతి గణగకుండ విమర్శనమును ఖండించుట కర్తవ్యమనియు నొక్కిచెప్పినందున వారిమాట పోటించి విమర్శనములోని దోషములను స్థాపనాత్మకవ్యాయముగాఁ జూపఁదలచినాను. నారాయణరావుగారి వాక్యములలోఁ గొన్నిసశ్యేతరములు, కొన్నిసాంశిత్యాభాసజనితములు. వీనిని పండితులు యథాసంధర్మముగా గ్రహించుదురగాక.

నారాయణరావుగారి విమర్శనములోఁ గొంతభాగము “నిఘంటువు బహిరంకారమును” నుండినదియును, మఱికొంతభాగము “గానిలోపలివిషయమును పరిశీలించు” నదియు నైయున్నది. ఈవిమర్శన మెట్లున్నదో చూతము.

౧. నిఘంటునిర్మాణారంభమునకుఁ బూర్వము నిఘంటునిర్మాణపద్ధతినిగూర్చి నేనొకవ్యాసము ప్రకటించితినియు, నందు కిట్టెలుగారి కన్నడినిఘంటువును, గండవ్వగారి మళయాళనిఘంటువును ఆదర్శములుగా గ్రహించితినియు, సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువులో మాత్రమే నిఘంటువులభామ లేమియు లేననియు వ్రాసినారు. 1912-న సంవత్సరములో నే నీవిషయము యొకవ్యాసము ప్రకటించినాను. నారాయణరావుగారు స్మరించినవ్యాస మదియేయని తలచెదను. ఈవ్యాసములో గండవ్వగారి నిఘంటువును నే నాదర్శముగా గ్రహించినట్లు లేదుసరిగదా, గండవ్వగారి పేరయినను లేదు. ఈవిపరీత జ్ఞానము నారాయణరావుగారి కక్కడనుండి వచ్చినదో తెలియదు. ఇది చిన్నవిషయమయినను విమర్శన వాటకమునకు నాందిగా గ్రహింపఁదగియున్నది.

నేను పదునైదు సంవత్సరముల క్రిందట రచించిన వ్యాసమును నారాయణరావుగా రుదాహరించిరిగాదా! లేదుసంవత్సరములక్రిందట నేను గవించి చెన్నపురిలో జరిగిన Oriental Conferenceకు బంపిన Dravidian Lexicography అను వ్యాసమును చదివినచో నారాయణరావుగారు నాయభిప్రాయమును చక్కగా గ్రహించగలిగియుండురనియు, విమర్శనములోని యసంగతతాత్రాత్రాలు కొన్నియయిన వ్రాయకుండురనియు నానమ్మకము.

౨. “ఇచ్చిన సంకేతములు విలక్షణముగా నుండుట” అని ఆశేపణము చేయును; “పట్టికలో ఇన్వర్ట్ అథ్యాత్మికరామాయణము, ఘటికానులమాహాత్మ్యము, నగ సభాపాలీయము, రుక్మాంగనచరిత్రము, శశాంకవిజయము, సీతారామాంజనేయ సంవాదము, సుమతీశతకము అను గ్రంథములనంది ఉదాహరణములు లేవు.” అని వ్రాసినారు. ఇది యెంతసత్యమో చూడండి. అథ్యాత్మికరామాయణప్రయోగము ముచ్చపదముల పుస్తకమున 81-వ పుటలో ‘అందిక’ అను పదముక్రింద నున్నది. నగసభాపాలీయప్రయోగము 12-వ పుటలో ‘అను’ ౨-వ యర్థముక్రింద నున్నది. (ప్రయోగ బాహుళ్యము గలచోటను, పక్కోదాహరణ మనాశ్శకమని తోచినచోటను గ్రంథ నామము, పద్యసంఖ్యయుమాత్ర మియ్యంబకినను చదువరులు గ్రహించురుగాక! రుక్మాంగన చరిత్ర ప్రయోగము 21-వ పుటలో ‘అంటు’ అనుపదము క్రింద నున్నది. “కొన్ని పదాలకు ప్రయోగా లిన్వకుండా గ్రంథము, ఆశ్వాసము, పద్యసంఖ్యనామాత్ర మిచ్చి ఊర కొన్నారు. చు...అంటు-రుక్మాంగ. ౧-౬” అని నారాయణరావుగారే చూపియున్నారు. శశాంకవిజయ ప్రయోగము 49-వ పుటలో ‘కానీ’ అనుపదము 3-వ యర్థముక్రింద నున్నది. సీతారామాంజనేయసంవాదప్రయోగము 14-వ పుటలో “అందు-అ. క్రి. లభ్యమగు” అను నర్థముక్రింద నున్నది. సుమతీశతక ప్రయోగము 3౨వ పుటలో అనుభాతవు ౨వ యర్థముక్రింద నున్నది. ఘటికానులమాహాత్మ్య ప్రయోగము ‘అనిక’ అనుపదము 2-వ యర్థము క్రింద నున్నది. ఆయర్థము ప్రకృత్యుగూర్చిన

సరిపడకపోవుటచేత ముద్రణసమయమునఁ దీసివేయఁబడినది. అంతకుముందే యన్యుపదైన సంకేతముల పట్టికలో మరలఁ గొట్టివేయుట కనకాశము లేకపోవుటచే నదిమాత్రము నిల్చియున్నది. అది నారాయణరావు గారికిఁ గనబడకపోవుట సుబాబు. కాని మిగిలిన 6 పుస్తకముల యుదాహరణము లేల కనబడలేదే?

3. సంస్కృతిశబ్దము లతినాత్రముగా నున్నవిని యొక యాశేపము. అన్ని యురాలొనక “కెట్టెలు, గంపర్బిగాడ్లు లమినింటువులోని” తమతమ భావలలోనికి అచ్చముగా చేరిన సంస్కృతపదములనే తీసుకొన్నారు.” అని యొకచోట వ్రాసినారు. మళయాళ నిఘంటువులందు యచ్చున్నను కన్నడనిఘంటువు విషయమయి యాచార్య బుచ్చయ్య. ఆనిఘంటువును చక్కగా చూచినచో నట్లనదు కట్టెలుగారు Monier Williams బ్రహ్మసంస్కృతానుసంస్కృతపదముల నిందు మించుగా నన్నింటిని గ్రహించినారు.

మరొకచోట, “అలాగయితే మనభాషలోనికి ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, లాతెనీను, అరబ్బీ, పారసీ, హిందూస్తానీ, రుహోల మ్త్రీయు మున్నెన భాషలలోని పదాలు వచ్చినవని, ఆభాషలలోని శబ్దాలన్నీ మనకు ఎప్పుడో ఒకప్పుడో పనికిర కుండుట అన్ని కారణముచేత ఆయా భాషలనిఘంటువులను తెనుగుచేసి, మనభూతాలోకములోనికి ఎక్కిందుకోనిలసివేదా?” అని వ్రాసినారు. ఆంధ్రభాషాస్వరూపమును, దానికిని సంస్కృతమునకును గల సంబంధమును చక్కగా వెల్లడియుండవలసిన నారాయణరావుగా నిట్లు వ్రాయుట చిత్రము. ఈవిషయమును Dravidian Lexicography లో నేను నిర్దించి యున్నాను. నారాయణరావుగారు రది చూతురుగాక!

౪. “అంకనీయము, అంకినీ, అంకితస్వము, అంక్యము అనేపదములు ఆక్షేపింతువులో నుండా లేవు” అని వ్రాసినారు ఆక్షేపింతువులో లేనిపదములను జేర్చుట వోపముకాదు. వోపమునూట యటుంచి యీ శబ్దము లాక్షేలో లేవనుమాట యెంతసత్యమో చూతము. ‘అంక్యము’ అనుపదము ఆక్షేపింతువులో 16-వ పుట

లో "అంక్య A (అంక్ + య్)" Fit to be branded, marked or counted" అని యున్నది. ఇది గ్రహించినప్పుడు దీనికి రూపాంతరములగు 'అంకనీయము, అంకితస్యము' అనునవియును గ్రాహ్యములే. అవి వలదనుట "పాశ్యము" అనురూపము గ్రహించి, పకనీయము, పతితస్యము అనురూపములు వలదనుటచంటిని. సంస్కృతసింహుంటువులలో నీరూపములకుఁ బ్రకృతియైన 'అంక్' (అకి) ధానువు మాపఁబడును గాన దానినుండి సంస్కృతవిద్యాధిగ్రహీత రూపము లేర్పడుచుకొనఁగలరు. తెలుఁగు నిఘంటువులలోఁ బ్రకృతిమాపఁబడకు. కావున నాంధ్రవిద్యాధిగ్రహీత రూపము లేర్పడుచుకొను త్రోవ తెలియదు. కావున నీరూపములు గ్రహించుట యావశ్యకము. మృచంగాదిపర్యాయమున 'అంక్య' శబ్దమునకు ముందు దానికిఁగల విశేషణాగము ఆక్షేలో నున్నది. నారాయణరావుగారు ప్రాసనట్లు లేకపోలేదు. ఇంక 'అంకిని' శబ్దమో ఆక్షే నిఘంటువున 16వ పుటలో 'అంకిన్' అనుశబ్దముక్రింద నున్నది. కనఁబడినచో, కనఁబడకయో 'అంక్య, అంకిని' అనుపదములు ఆక్షేలో లేవని వ్రాసినారు.

౨. "అంగము" ఈపదము దేశ్యమైనప్పుడుండే అగ్రములను వ్రాసినారు కారు. కాని 'అంగు' అనేమాటకు 'అంగము, విగమ' అని అర్థము వ్రాసినారు" అని నారాయణరావుగారు వ్రాసినారు. చుట్టుపదముల పుస్తకము 11-వ పుటలో "అంగము-వి- (క) అంగ-విగమ, రీతి." అని ఉదాహరణసహితముగా నున్నది. నారాయణరావుగారి కగపడిలేదు కాబోలు.

౩. మఱియు నారాయణరావుగారు భారతి 11-వ పుటలో "అరి (గి-అగ్రము) తిట్టుటయందు "అన్" అని ద్రుతసహితముగానుండును" అని వ్రాసినారు. మచ్చుపదముల పుస్తకమున ద్రుతాంతముని వ్రాయనట్లును, తమరు ద్రుతాంతముని తెలుపుచున్నట్లును లోకమునకువెల్లడి చేయుచున్నారు. కాని మచ్చుపదముల పుస్తకమున "అరి ప్ర. ద్రు. ౧. ఔపవిభక్తికముల...౨. క్రియలపై... ౩. తిట్టునపుడు క్రియలకుదని చేర్చబడును." అని యున్నది. ద్రుతాంతముని స్పష్టముగా నుండఁగా మఱి

యొకవిధముగా వ్రాయుట యెందులకో? ఇట్టి వింకను నెన్నియో కలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయక విరమించుట యైనది.

౪. "నిఘంటు నిర్మాతలు ముఖ్యముగా తమ నిఘంటువును కొనుటకు డబ్బుతక్కువగా ఉన్నవారి విషయములోనూ, దానిని ఉంచుకొనుటకు ఎక్కువగా స్థలము లేనివారి విషయములోనూ, దానిని మోయడము కి సకు బలము చాలనివారి విషయములోనూ ఆలోచించుచులసిని సంగతి తమ చేయబోయే నిఘంటువు పుటల సంఖ్య అనవసరముగా పెంకుండవలసి చూపించేస్తున్నాను." అని వ్రాసి గ్రంథమును సంకుచితుముగా చేయుటకు గొన్ని మార్గములు చూపినారు. ఈమార్గములు మేము యోశింపనివికావు. గొరించితే మేము నలంబించిన నిఘంటు నిర్మాతపక్షాతి కనుకూలములయిన గీతుల ననుసరించి నాము. నిఘంటువు ప్రచురణపుటములో గానను సరికను చూచినప్పు డిది విశేషమగును. పుస్తకము మోయుటకు సూబలమును, కొనుట కర్థబలమును, ఏదివి యుపయోగించుకొనుటకు యుక్తబలమును గలవారి నిమిత్తమే యానిఘంటువు వుద్దేశింపఁ బడినది గాని యాబలములు లేనివారికొకటం గానని చేప్పవలసి యున్నది

౫. "అంగలార్చు" పదమునకు మేము వ్రాసిన యగ్రము సరికాదనియు, "గంతులువేయు" నని యగ్రము నియు నారాయణరావుగారు వెల్లడిచ్చినారు. "దుఃఖించు" అనునగ్రము "ఆలంకారిక" ముఁట! ఆలంకారికమన వీరితాత్పర్యమేమో? మే మిచ్చిన యుదాహరణములలో—అనఁగా—"గోండ్ల ని యంగలార్చుచున్, నెన్నఁబిట్టుకొని నేతికి నేటికి నంగలార్చుగన్, అతికి నే నంగలార్చుచు నన్యసతులఁ జూచి స్రుక్కి-శ్శుక్రిం గుచు....." అను నీపదములందు గంతులువేయు సరి పోవునా?

౬. 'అంగవించు' శబ్దమును గుఱించి వ్రాయుచు, "ఉదాహరణములో 'అంగవించితని' అనేదానికి 'కడియు, సమీపించు' అనే అర్థముకంటె 'విజృంభించు'

అనే అర్థము బాగుంటుండేమా?" అని ప్రశ్నించినారు. ఈశబ్దమునకు నిఘంటువులో నాలుగర్థము లియ్యబడినవి. మొదటియర్థము "కదియు, సమీపించు"నని. ఈయర్థమున కిచ్చిన యుదాహరణము చూపించుడు:

ఆ. మదము గదురజేసి మది మోహమెక్కించి
మాపుడొగలందుఁ జాట్టుకొల్పి
యెట్టి మునులనైన నెట్టవఁ జెడఁజూచు
రంగవించిరేని యబ్జముఖులు.

ఆ. బుద్ధిమంతులైన పురుషుల కంగనా
జనులఁ జేరియునికి నదు గాన
సేనసోజుచున లిట్లు సేన గదియక
యుండు నింటికగును బొప్పుననుచు.

—సప్త. 3-౧౨౯.

ఇట్లు 'బుద్ధుంజేంచు' అని యర్థము చెప్పవలెనని! 'కదియు' అనునర్థము పొందగలదు. నారాయణావుగారికి! వీరీశవ్యముల రంటిని గలిసి సవిమర్శముగాఁ జదివినారా, లేదా యని సంజేహము పొడముచున్నా.

౧౦. 'అ' (౨-అర్థము) న్యతిరేకార్థకప్రత్యయము పరమగునపుడు ధాతువుల తుదిఉకారమున కారేతముగా ముచ్చునర్థము. ఉదా: చేయఁడు, చేయక, చేయమి అని వ్రాసినారు. పైతరహారములలో న్యతిరేకార్థకప్రత్యయమేదీ? 'అ' అనేదే అని చెప్పవలెనుగా? కాని పైఅర్థములో ఏదో మరికప్రత్యయ మున్నట్లు గిన్నిస్తున్నది." అని—

నారాయణావుగారు వ్రాసిన వ్రాత సరికాదు. 'చేయక, చేయమి' ఇత్యాది పదములలో చివరవర్ణము ప్రత్యయము. అదిపరమయినప్పుడు ధాత్వంతోకారమున కకార నూదేశమయినది. అకారమే ప్రత్యయమయినచో కవర్ణక మివర్ణకము లేమగును? ప్రత్యయముమీది ప్రత్యయ మందురా?

౧౧. 'అ' (౬ అర్థము)నుగుఱించి వ్రాయుచు, "ఏభక్త్యేకవచనము—ఇంటి సంధి ఎట్లు సిద్ధించినదో" అని వ్రాసినారు. ఇదిట సంధి యెట్లు సిద్ధించినదో

యేవిద్యార్థి నడిగినను చెప్పును. ఈమాత్రమయినను తెలియనివారు నిఘంటు విమర్శనమున కేల యత్నింపవలెనో!

౧౨. "అ" 4. (౭-అర్థము) 'నిల్వరయేని' అనుచోట అకారము ఆలంకారికము కాదు. నిల్వకేనిల్వరేని అని యర్థము." అని వ్రాసినారు. ఆలంకారికమనవీరి తాత్పర్య మేమో! ఉదాహృతమయినది "అది సభయే ప్రియం దేశగ నార్యులు నిల్వరయేని" ఇత్యాది భారతపద్యము. ఇందు అకారము వాక్యాలంకారముగా ముపయోగింపఁబడినదని కేము వ్రాసినారు. వాక్యాలంకారమనఁగా కేవల పాదపూర్వకమని భావము. నారాయణావుగా రింటి అవిధారణార్థము చెప్పుదురట. అది మునుకగు. పూర్వోదాహృతపద్యపాదమునకు మూలము "న సా సభా యత్ర ని సంతి సజ్జనాః" అని యున్నది. ఇం దవిధారణార్థకములేదు. తక్కిన మూడుపద్యపాదములలోఁగూడ వివిధారణార్థకము లేదు. ఈపద్యమందవిధారణార్థ మనంగతిము. ఆర్యులు లేనేలేనిది సభ కాదనుటలో విశేష మేమున్నది? ఆర్యులు లేనిది సభ కాదనిన సరిపోలేదా?

౧౩. "అంచుకయించుక- అన్య. కొంచెము, ఇంచుక. ఉదా:—ఉ. ఆచమగాని మాట లొకయంచుకయించుక వీనులొగ్గినా, గూడినమాట లెల్ల వినునర్పి లితో. . . పి.శ.౧౦. ౨-౧౨౯. ప్రయోగాంతరముకనఁబడలేదు." అని ముచ్చుపదముల పుస్తకములో నుండఁగా, "అంచుకయించుక:—అనఁగా 'అక్కడకొంచెము, ఇక్కడ కొంచెము' అని అర్థము. కాని, కేవలము 'కొంచెము' అని కాని, 'ఇంచుక' అనికాని యర్థముకాదు." అని నారాయణావుగారు వ్రాసినారు. ఈపద్యము 'నానం న మిత్రయతి యవ్యపి మే వహాభి, కర్ణం దదా త్యభిముఖం మయి భావమాణే' అను అభిజానశాకుంతలము ౧-౨౨వ స్లోకమునకు అనువాదము. ఇత్యాదిభావమున మొదటి పాదమునకు "మయా సహ నవత్త్యర్థః" అనియు, రెండవపాదమునకు "మదుక్తం సాదరం శ్రుణో తీత్యర్థః" అనియు నున్నది. 'నానో' కొంచెమైనను మాటలాడదు" అని చెప్పుటయే కవియర్థశేషమును, సందర్భోచితమును. 'అక్కడ కొంచెము:

ఇక్కడ కొంచెము మాటలాడదు అనుటలో నర్థమేమున్నది?

౧౪. “అ”-ఆక్షేపము అన్ని అర్థములు ఎక్కువైనా, కాని ‘అనుత్తమ’ మొదలగు వాటిలో ‘అ’ అర్థభేదమును కలిగించదు అనేముక్కను వదలివేసినారు” అని నారాయణరావుగారు వ్రాసినారు. ఆముక్కను వదలి వేయదగినది కావున వదలినేయుట యైనది. ‘అనుత్తమము’ అనగా, “దేవకం తె ఉత్తమమైనది లేదో అది.” అని సమాసార్థము. ఇందు “అ”కు “లేదు” అనునర్థమేకదా! “ఈశబ్దములోని “అ” అర్థభేదమును కలిగించదు.” అని ఆక్షేపగారు సూలవృత్తితో వ్రాసిన మాట భాషాసంప్రదాయమునకు విరుద్ధము.

౧౫. భారతి 16-వ పుటలో-iv(అ)-లో “ఇతర భాషాపదములు సరిగా ఇవ్వకపోవడము. మా ‘అంకపతి’ (అ-అంగపతి) అని వ్రాసినారు. తమిళములో ‘అంగపతి’ అనికాని, ‘అంగపతి’ అనికాని ఉంటుంది. ‘అంగపతి’ అని ఉండదు.” అని నారాయణరావుగారు శాసించినారు.

ఎంత దృఢముగా చెప్పినారు! ముగ్రాను విశ్వవిద్యాలయమువారు ప్రకటించిన తమిళ నిఘంటువు (Tamil Lexicon)న “అంకపతి” అని అక్షరాలిపిలోను, ‘Ankapatī’ అని ఆంగ్లలిపిలోను ఉన్నది. Winslow గారిచే గూర్చబడిన ద్రావిడాంగ్లనిఘంటువున ‘అంగపతి, అంగపతి’ అని రెండు రూపములు కలవు. కారొనేషను తమిళనిఘంటువు (Coronation Tamil Dictionary) మూడవసూర్పు (ఇందు అక్షరపదములకు అక్షరపదములతోనే అర్థము కలదు.) లో ‘అంగపతి, అంగపతి’ అను రూపములు కలవు. కాని నారాయణరావుగారు చూపిన ‘అంగపతి’ మాత్రమెక్కడను కనబడలేదు. అక్షరమున ‘క’, ‘గ’ లకు ‘ప’, ‘బ’ లకు వ్రాతలో భేదము కనిపట్టుటకు అనకాశము లేదు. ఆంగ్లలిపిలో “ప” అనియే స్పష్టముగా చూపబడినది. ద్రావిడ భాషా విషయమున హుకు సాహాయ్యము చేసినవారుమాడ ‘అంగపతి’ అనియే వ్రాసి

నారు. ద్రావిడభాషా విషయమున ఇన్ని నిఘంటువులును ఆప్రమాణము లనియు, నారాయణరావుగారి వాక్యములు వేదవాక్యము లనియు అనుకొనుట యెట్లు?

౧౬. నారాయణరావుగారు—“అంకము” దీనికి “తొడు” అనే అర్థముతో ప్రయోగము లున్నవా?— అని వ్రాసి యున్నారు.

ఈయగ్రమును సంస్కృతవాక్యముననుసారము బ్రయోగము లున్నవి. కాని తెలుగులో బ్రయోగమిచ్చిన నారాయణరావుగారికి బాలును. ఇదిగో ఆప్రయోగము:

గీ. తంత్రితొడునెక్కు వేమక దలిత నేని.

క. నిను నాకిన గూడుగది వ

సములు నత్తెంబు లనును సర్వత బ్బం

ఉనగల హరి సరసంబు

గను జనకునియంక వెక్కఁగార దలఁచినన్.

-భాగ. ౪-౨౦, ౨౩౧.

ఇందుకు కవులు “ఒకి, తొడు” అను సగభేదము పాటించకనే అంకశబ్దము వాడియున్నారు. ఆభానము మాపుటకయియే ఒకసంఖ్యక్రించనే ఈపద్యమును సూచించు గుఱుకు (:) లో నిఘంటువున నగ్రము గ్రహింపబడినది. ప్రయోగము నిచ్చిన నిచ్చిరనియు, ఈయపద్యంలో నీయలేదనియునా? ఇంకను ఇట్టిప్రశ్న లేన్నియో యావచ్చి. వానికి సమాధానము వ్రాయుట కాలమారామమును. అయిన నొక్క “అంకుర” శబ్దమును గుఱంచి వ్రాసి మానివేసెదము.

౧౭. నారాయణరావుగారు “అంకురము (అ. ముకుళము, మొగ్గ)”—ఈయగ్రము శబ్దరత్నాకరములో లేదు. ఇందుకు ప్రయోగమిస్తే బాగా ఉండును.” అని వ్రాసినారు.

శబ్దరత్నాకరమున లేకపోయిననేమి? శబ్దరత్నాకరముననేకాదు, ఆక్షేపలోను లేదు. ఇది వాచస్పత్యము నుండి గ్రహింపబడినది. అగ్నిమిత్ర గుగ్గలము వేసినట్లు ఆక్షేపముండి గ్రహించినదానికే “వలదు” అను నారాయణరావుగారికి వాచస్పత్యమునుండి గ్రహించినామని

తెలిసినచో మిగుల గోపము వచ్చునేమో! ప్రయోగములున్నవి. సంస్కృతగ్రంథములలో “ప. తుమంసిమివీమా దంకురదిట్టో కామస్స గహిదధణు అస్స; పహితి జంజా నభిలక్షోపంచబ్బహి ఓసగోమోహి. ఛాయా: ధ్వంసి మయా చూతాంకుర పత్తకానోయ గృహీతధనుషే, పక్వక జనయుసతిలక్ష్మ్యో పంచాభ్యధక శ్శగోభన” కాకుంతల-
౬-౯౦. 3- స్తో. దీని ననుసరించియే ముకుటాగ్రము నానుస్సత్తమున గ్రహింపబడి యుండును. ఆంధ్రగ్రంథములలో-

చ. సలితాంశోజవశాంసుశీతమగ్ర

స్త్రాంతంబులం గోమహే

క్షౌలసచ్చాపము నబ్జమాత్రిగుణముం

జూతాంకుర శీకరు

టృలబాతి ప్రసనాస్త్రులార్ణ శరధుతే

మంత్రించి విశ్యాక్షతా

గుల సన్నాహము చేసి మాగుండు జగ

న్యోభంబు సంధిల్లగాన్.

కవిరాజభాషణి నన్నెచోడుమారసంభవము ౪-౪౭౩

౧౮. “అంగబాలలు అనేదానికి ఏకవచనప్రయోగము కనబడలేదు” అని వ్రాసినారు. అయితే ఇది నిత్యబహువచన మంటారా; ‘త్రాణ్యములో అంగబాల నాడు= A village drudge’ అని వ్రాసి ఉన్నది గదా!” అని నారాయణరావుగారు మఱియొక ప్రశ్న వేసియున్నారు. “అంగబాలనాడు” అనినచో ప్రియందు విభక్తి లోపించినదని చెప్పవచ్చును. ఏకవచనప్రయోగము దొరకినచో గ్రహింపబట్టి నన్నె భావముతోనే ఏకవచనమునకుఁ బ్రయోగములేదని వ్రాసినాము. “బహువచన మంటారా?” అని వేరే ప్రశ్న ఎందులకు?

౧౯. ‘అంగబట్టము’కింప వృత్పత్తిగా నిచ్చినదానిని అర్థముగా నిచ్చినారని వ్రాసి ‘యాయగ్రమున ప్రయోగ మున్నదా?’ అని వేసిన ప్రశ్న ఎంత గట్టిప్రశ్నయో చదువరు లూహింతురుగాక.

౨౦. భారతి 15-వ పుటలో-“అగుదెంచు=అగు” అని వ్రాసినారు. ‘గతించు, కడచు’ అని అర్థము వ్రాసి

నారు. ‘ఏనేడు’లగుదెంచె, సగోరుహో పుడ దుదయం బగు దెంచెను’ అంటే ‘ఏనేడులు గతించినవి, సగోరుహోపుడ దుదయించెను’ అని యోపాటిభాషాజ్ఞానము కలవారూ చెప్పరు. ఏనేడులయినవి, ఏనేడులు కాంచినవి, అనేవి ఏకాగ్రములు కావు. ‘అగుదెంచె’ అంటే ‘ఇంకా కానేదు; కాని కొంచెము కాలములో అవుతుంది’ అని అర్థము” అని నారాయణరావుగారు వ్రాసి యున్నారు. “అగుదెంచు=అగు” అని వ్రాసి, అనుభాష్యములలో ‘నేయగ్రము ఇచ్చిన యుదాహరణమున సంపదానో యది మాపుటై ‘కడచు, గతించు’ అనుటకు “ఏనేడు లగు దెంచె...” అను నుదాహరణమును, ‘కలదియగు’ అనుటకు “-ంత సగోరుహోపుడ దుదయం బగుదెంచె” నను నుదాహరణమును ఇచ్చినారు. తెలిసినయెడలూహనములో ‘ఉదయం బగుదెంచు=ఉదయముకలవాడగు’ అనిగా, ఉదగుడగు, ఉదయించు, అని తాత్పర్యము. ఆయగ్రమును చూపుటకే యాయుదాహరణ మియ్యబడినదికాని “గతించు” అనువానికే గాదు. అందు “అగుదెంచు”నకు “కడచు, గతించు” అనునగ్రముతో సంబంధమే లేదు. నారాయణరావుగారి వ్రాతలో “అగుదెంచె అంటే ఇంకా కానేదు కాని కొంచెముకాలములో అవుతుంది” అని యగ్రస్వరూపము చేసినారు. ఈయగ్రముపై పై పండులములందుఁగూడన గదురగు, భాగత్రిపురంగములో పైగు సంత్యగము లయినవనియే చెప్పవలె. నేకున్నచో “అర్జునుఁ డింత కేతెంచున్= ఈపాటి కర్ణుఁడూ వచ్చియుండును.” అనునది సంగతముకాదు. అర్జునుఁ డయింపసంపన్నములు పూర్తియయినగాని వచ్చుట సంభవించదని సర్వరూప జేఁగి యీవాక్యములు పలికినట్లు కథాసందర్భమున సంస్కృతాంధ్రభారతములు మాచినదెలియును.

ఇక నిర్వహణోత్తర రాహయణమున ౬-౮. ౮౭-ప.

ఈ దాహరణములో వృథా నుదాహరణము పెద్దది యిచ్చుట యిష్టములేక కొంచెముభాగమే యిచ్చియున్నాము.

ఉ. “అంత సగోరుహోపుడ దుదయంబగు దెంచె... సత్వరుడై చనుదెంచె నొక్కొనాన్” అనువాట “ఉద

యము కావచ్చినది" అను నర్థ మెంతమాత్రము సాధరము. అపద్యంతముననున్న "చనుదెంచె" అనుభూతికారికక్రియచే నైనను ఉదయ మయ్యెననియే గ్రహింపవలయునుగాదా!

౨. నిఘంటువిమర్శనముతోఁ దృప్తికొనక నారాయణరావుగారు మచ్చుపదముల పుస్తకములోని శీఠికనుగూడ విమర్శింపఁదలంచి, భారతి 17-వ పుటలో స్త్రీప్రకారము వ్రాసినారు:

"నియమములు" అని ఇరవై నాలుగు వాక్యములు వ్రాసినారు. (అ) అంగులో ఈవాక్యముల పండికను, అన్వయమును చూపించుచును, 'ఆప్రయత్నము నూని... కుంహకారచిహ్నము లుంపఁబడినవి.' 'ఆగ్రహంభ్యను గ్రహించినతరువాతనే ద్రావిడాది పదములు... గ్రహింపఁబడినవి' 'ఆపదములలో ముఖ్యములని తోచినవి... చూ అని వ్రాయఁబడినది.' 'పదమును స్వతంత్రపదమునుగానే గ్రహించి... ప్రకృతి యనుకొనిన పద మీయఁబడినది' శీఠిక నిఘంటువునకంటె భిన్నమైనదిగావున నందలి దోషములు నిఘంటువును బాధింపవు. అయినను నారాయణరావుగారి యాక్షేపమునకు సంగ్రహముగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁదలచినాము. ఈయాక్షేపములోని భావము స్పష్టముగా లేదు కాని నారాయణరావుగారి గురువులయిన గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారి యభిప్రాయము కొంతకాలముక్రిందటి కృష్ణాపత్రికలో నిట్లు వ్రాయఁబడినది:

"ఈనిఘంటునియమములు వివరిస్తూ వ్రాసిన శీఠికలో నాలుగైదు వాక్యములకు అన్వయము కుదరదు.

కర్తృఅసమాపకక్రియకు వేసి దాని సమాపకక్రియకర్మకార్యములో వ్రాసినారు. దీనికి ప్రయోగము కనబడదు"

ఇదియే నారాయణరావుగారి యభిప్రాయము కూడనని తలఁచెదము. రామమూర్తి పంతులుగారికిఁ గనఁబడిని ప్రయోగము లివిగో-

ఆ. మొదలి పెక్కు- జన్మములఁ బుణ్యకర్మముతో

పరగఁ జెక్కునేసి పడయఁబడిన

యట్టి యెటుక జనుల కాక్షణికాత్రిన

చేయి ముక్కునేర నేయ ననునె.

—భార. ఆది. 3-౧౨౦.

మధ్యాహ్నం. తడయక పుట్టినవాఁడె తల్లిచేఁ దఱచినే విడువఁబడితి.

—భార. ఆది. ౪-౧౦౨.

ఇవి నన్నయభట్టు ప్రయోగములు. ఇక తిక్కనసోమయాజిగారి ప్రయోగమును జిత్రసింఘుడు:

"ఒక్క కారణంబున నుద్ధతులగు విరోధులచేతం బతుల పన్నిధిఁ దలవట్టి యాడ్వంబడి నవంబున కరిగి..."

—భార. విరా. ౧-3౧3.

ఆ. ధర్మమాచరింపఁదగు మృత్యుచేఁ దల

వట్టి యాడ్వంబడినవాఁడు వోదె-

శీఠికలోని వాక్యరచనలు రామమూర్తిపంతులుగారికిని, నారాయణరావుగారికిని రుచింపనన్న నుండవచ్చును గాని, రామమూర్తిపంతులుగారివంటి బహుగ్రంథప్రజ్ఞులు ప్రయోగములు లేవనూ వింతి.

ప్రా

ణులలోఁబల సకలసర్గములనును సర్గవృద్ధికిఁ

స్త్రీనిని బూనియు గనె స్వజీవ విధాత్వంబు భిన్నచిహ్నాత్క
మానసజాతియందు నియమాలు సుకృతాను భావ్య భర్త నా,
జ్ఞానము పేరిటుక్; బలికి జూచు సహాయ స్వహక్ర మగుటకుఁ.

భామిని భర్తమేన సగపా లకుమారుని గాని, భర్త మే
యూమెశేరింపంపి నొకయోగము నిలఁ; ముక్త దనర్థముఁ
వామ మిట్లుం గాని కుష్ఠభాగము నా; నీ గానం జూపఁగాఁ
గామనిశోభ సు హృదయ గాన, సమూహముగాన భర్తకుఁ.

తను మోక్షమై, నను నస్వ-జన మైచిత్ర్యమును సలిపె జంపతుల జగ
జ్జనకుం డీవిమూర్ఖులుగా మన మెంత మెందులకును మనుగడయందుఁ.

కలిముఖం గాన్తొం గర్జముం గన్నులు ప్రాణపుటంబులు బర
స్పర మరుహక సఖ్యమున సాయములై మునినెట్లు లుడుమనో
పురుషుండుం బుద్ధిచోడఁ బురుషుల్ విడగాఁ గనఁబడ్డ; నట్లై నం
సరణమునన్ బ్రవర్తించు స్త్రీ స్వకీచ విచిత్రచాతురిక.

కన్నియ దాన మిచ్చెదని కొంటెన, కట్టెలు వాని నీరు గా
కన్నె కుం గానియి గడిగి; కట్టె పట్టిది గాన సార్వమం
చన్నను, గాంతునంశమున గన్నియ చేరును గాని పెండ్లి చే
గన్నియనంగనంబునకుం గాంతుండు చందంబుగాదె యెమ్మెడక.

ఆలికి జేరు క్షేత్ర మని యార్యజనులు దేవభాషలో;
హాలికు డౌ గృహస్థుం డనునాశయ మందు స్ఫురించు; భూమి త
న్మూలమునంగదా కలితదోహద యై, ఫలపుష్ప శోభి నా
నాలతికా తరుప్రకర నందన సస్యసమృద్ధి భాసిలుక.

వనితలు బంశీతుల్ లతలు భాసింకుడు నిర్యాశయంబు లై
యనియెడు సత్యసూక్తి “సతి యాశ్రిత పూరుషుం డాశ్రయు” డటం

చును బ్రభుభృత్యభావమును సూచన చేయును; జాడఁ దన్నన
స్తను గతులుగు దనర్థము యథార్థము సుమ్మవి నిర్ధరించెడున్.

పురుషులు శౌర్యాదలకుం-దరుణులు శాంత్యానలకును స్థానంబులుగాఁ
బరిపేష్టి నల్పినాడని-స్థిరఁబరిపేష్టెనలెను పోయెచే గజి మిసల్?

మగనా బ్రహ్మ కులంగనన్; మగిని సామ్రాజ్యంబు ముట్టా లటా
టగుఁ గా దానికి నర్థ; మాతఁడు న్వదేహంబట్లు కాపాపకోఁ
దగుఁ దద్యాగ్యము; పాల్యపాలకుల సర్వర్థంబు జాగూతతుల్
మిగులం బాని యొగ్గుకొం చెరుపు పాపేన్ ముంగనన్.

తల్లివి దండ్రో నన్నలను నమ్ములు నమ్మిం తెల్లియండ్రుం బు
ట్టిల్లు నమ్మి మున్ విడిచి నెల్లను దొ నని నమ్మ భక్తిమై
నుల్లమి నల్లవిం నెపు పూజెను నేయునతి గనబట్టి యై
యొల్ల నిఘాతి కే నరిక మున్నదొ పాశలానుభూతికే?

మగనికి నర్థదేహ మను మానిని సర్వనిధుల యోగ్యుల
బగుచు గృహక్రియాదుల సహాయగ నుండక బండ్లనేనెం బెం
దెగు లగు నతవార మది తీఱనిగోప ఘటించు వారికే
సుగుణము లాఱును గలుగు సుందరి కౌ నతి ధన్యుఁ డెంతయున్.

స్తన కలశంబు లిచ్చి, నెఱజవ్వనమై నెల దప్పెనేని వా
నిని పొదలిచి క్షీరిములు నించువిరించను నంచితాశయం
బునకు విరుద్ధ మునుఁ దలపోయక యా యజుఁ డిష్ట బిష్టలం
బెనునను విత్తనత్త నియమిత్రయొ కొందఱు ధాత్రిసుందరుల్.

ఘనుడైన బరుషుడు కాంతకె పురస్కారంబు ద్వంద్వంబునన్
వినమే యాల్మగలున్ వధూవరు లనన్? వియ్యాలవారున్ సుహృ
జ్జనులున్ బంధువులున్ సతీమణులకే సత్కార్య మత్యంతముం
బానరిం; త్రి భరతావని వనితలే పూజ్యల్ కుటుంబంబులన్.

పితృభక్తి-శ్రీరామగాంగేయులు

మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు

రామాయణ కథానాయకుడైన మహాహరుడు శ్రీరాముడను. మహాభారతపితృరాగైన హరుడు గాంగేయుడను. ఈ మహాపురుషులు పుణ్యకథ లెఱుంగనివాని హిందూ జీవములో నుండఁబోయి. అయినా సీరిద్దఱు సచ్చరిత్రులలో వీరిని పోల్చి నెఱ్ఱింపఁదగిన విశేషాంశముగా గనఁపచ్చు పితృభక్తినిసూర్చి గాంగేయవ్యాసము వ్రాయుచున్నాను. ఈ విషయము వాల్మీకివ్యాసముహూకపు లీపాత్రముల నెట్లు పోషించుచు నెచ్చి రనుటయే యావ్యాసము యొక్క ముఖ్యోద్దేశము.

శ్రీరాముడను శ్రీమన్నారాయణావతారము. గాంగేయుడను దేవయోని విశేషావతారము. ఇద్దఱును కారణజన్మ మెత్తినవారు. కాని యమానుషములైన వీరి మహిమలతో మన కిందు ననిలేదు. మఱియు, అంశతాంసుఁ డిచ్చిన శాంముచే దశరథుఁ డనుభవింపఁబరిపఱిచిన పుత్రశోకమునకు ఇలముగా రాముఁ డడవికి వెళ్ల వలసినచుటయు, సస్థినిశాంముచే ననుభవింపవలసి నెచ్చిన యనంత్యముగా గాంగేయుఁ డవివాహితుఁడు గావలసివచ్చుటయు మన కిందావశ్యకములు కావు. ఆమహిమలను ఆవరములను, ఆ శాసములను అటుంచి, వీరిరువురును మానవులు, శత్రుయులు, భీం

దాత్తులు అనువిషయము మాత్రమే గ్రహించి సీరిపృథ్విభక్తి భావమున పోల్చి పరిశీలింతుము.

సంతానము లేనచోక పరితాపించిన దశరథునకు పెద్దనామముఁ బొట్టె కొడుకులలో పెద్దవాఁడ ప్రాణమును. చాలాసంతానము నెక్కుముకలఁగఁ బరితాపించిన భారతనునకు చిట్టచివరి ప్రాణములుతోఁ దెక్కిన శోకపుత్రుఁడు గాంగేయుఁడు. అందుచే దశరథునిశాసములకు శ్రీరామ గాంగేయు లతి ప్రేమాస్పృహగలుట నిశ్చయము. అట్లు విరిద్దఱును పిత్రులకు వినయ విధేయులై పరిపథర్థులగుటయు నిజము. శ్రీరామనశరథులు భక్తివాత్స్యములను వాల్మీకి పెక్కుచోట్ల విచరి గొయున్నాఁడు. వ్యాసుఁడు గాంగేయశంతనుల భక్తివాత్స్యములను విశేషించి పట్టించకపోయినా,

‘పోరవాక్ శాసనోః పుత్రాః
పరిరంభ మహాయశాః,
రాష్ట్రాన రంజ సుమోస
వృత్తేన భరత్వభః
తన్మువ సమనుజ్ఞాతః
పుత్రమాచార శంకనుః,
సర్వకామసమ్మధార్థం
మేనే చాత్మాన మాత్మనా.’

అని రెండుమాటలతో వాటిపారము గనఁబడినాడు.

దశరథ శ్రీరాములు

దశరథుడు పౌరన్మధామాత్యాదుల యభిమతమునుబట్టి శ్రీరాముని యాచారాజ్యాభిషిక్తునిజేయ నిశ్చయించి అతనిని రావిచిత్తన యాశయమును మహానదముతో జెప్పచు—

‘భవంతి బహువిఘ్నాని

కార్యా జ్యేష్ఠవిధానిహి,

విప్రోషితశ్చ భరతో

, యానదేవ పురాదితః;

తావదే వాభిషేకస్తే

ప్రాప్తికాలో మహో మమ,

కామం ఖిలు సతాం స్మృతే

భ్రాతా తే భరతస్థితః;

జ్యేష్ఠానునర్తీ ధర్మాత్మా

సానుక్రోశో జితేంద్రియః,

కింతు చిత్తం మనుష్యాణా

మనిశ్య మితి మే మతిః.’

అని యన్నమాటలు రాజాజ్ఞాన సవర్ణమునకు సూచకములొ యన్నట్లుగా తొల్లి కైకేయుని పెల్లాడునపుడు కేకయరాజుతో జేసిన రాజ్యశుల్కప్రతిజ్ఞను స్మరించుకొని, భరతుఁడయోధ్యలో లేనపుడు నీయభిషేక ముచిత మను తలంపుతో నన్నవికాని దేవాసుర యుద్ధము లో కైక కిచ్చినవరము లామె యడుగునేమో యను తలంపుతో నన్నవి కావు.

తరువాత, దశరథుఁడు క్రోధాగారమున నున్నకైకేయు ననునయిరచుచు గామవశవర్తియై, ‘ప్రాణస్త్రియుఁడు, ప్రాణాధికుఁడు, ప్రాణమేమైన రామునితోను-నీమనోరథము తీర్చెదను; అదేదో చెప్పి’మనుటయు, ఇంకా మఱి నొక శిశువులు చేయుటయు సత్యమే కాని, అప్పటి యతని కామిత్వము కైక కోపము తప్పిటకుఁ బూనుకొన్నదేకాని, రామునియభిషేకమునకు భంగము కలిగించే యామెమనోరథము తీర్చుటకుఁ బూనుకొన్నది గాదని తరువాతిచర్యవల్ల నే గోచరించును. ఆమాటలలోఁ గూడా రాముఁడంటే దశరథుని జీవనమే యనియు గోచరించు చున్నది.

ఏముహూర్తమిది కైకేయు రామునివాసము కోరిన క్షణమున అతడే ఆమెయందు తగులుకొనియున్న దశరథుని కామపాశము పెరిగిపోయినది. అప్పుడే రామునియందు తగులుకొనియున్న ప్రేమపాశము మఱింత దృఢమైనది. అవశమైన యవస్థ తటస్థించినపుడే నిజమైన చిత్తస్పృహ వెలియ నచ్చుననుటయు ధ్రువమైనది.

రామునివాస వరము కోరవద్దని దశరథుఁడెన్నోవిధముల కైకకు బోధించెను; నయమున భయమునఁ జెప్పినాడు; బ్రతిమాలినాడు. ఏమి లాభము? విషము తాగి చచ్చెదనన్నదిగాని యామె పట్టు విడువలేదు. అప్పుడు సత్యసంఘటన, పరిపాలకుఁడైన యారాజు చేయవలసిన దేమి? కైకమీఁది కామముచేతనే యామనోరథము తోసివేయలేకపోయినాడా?

కైక చచ్చిపోవుననే భయముచేతనా? కాదు కాదు. తన కెట్లయినా మరణమే సిద్ధమనియు, సత్యము చెప్పినా లోకము నమ్మదనియు సతని కిది తెలిసినది. ఎన్ని చెప్పినా, “కైకకు లొంగి దశరథుడు రాము నడవికి బంపె”నన్నలోకా సవాదము తప్పదని యతడు గ్రహించినాడు. కాని దోమి చేయును? ఇచ్చిన వరము లేదని లేడు; ఆడినమాట తప్పలేదు; కొడుకును విడువలేదు; చివర కేమి చేసెను? “ధర్మబుధేన బద్ధోఽస్మి నష్టాచ మమ చేతనా” అని యూర కున్నాడు. అంతే. ఈమాట చెప్పినయెడల, లేక విన్నయెడల రాముడు తప్పక యడవికి వెళ్లినని లోగాగా జేయుదును. కాని యట్లు చెప్పగలిగెనా? లేదు. చెప్పదలచెనా? లేదు. కైక రామునితో జెప్పినపుడు విని నహించె నా? లేదు. ఆమాటలు వింటానే—

‘ధిక్కప్త మితి నివ్వస్య
రాజా శోకపరిప్లవః,
మూర్ఛితో న్యసృజ్య తస్మి
స్వర్గంకే హేమభూషితే.’

శ్రీరాముడు నచ్చి దుఃఖితుడైన తొండ్రీకి నమస్కరించినపుడు, అతడు ‘రామా’ అన్నాడు. అంతే. కన్నెత్తి చూడజాలక పోయెను. నోరెత్తి మాటాడలేకపోయెను. “పూర్వము నాకు వరము లిచ్చి యిపు డీతడు పశ్చాత్తాపపడుచున్నాడు” అని కైక చెప్పగా విని, రాముడు, “మాతండ్రిమాటచే నిష్పలో నుఱి కెదను; విషము త్రాగెదను; నముద్ర ములో మునిగెదను. అడేదో చెప్పు”మని కైక

నడిగి నిజవృత్తాంతము తెలుసుకొని, నిర్వికారుడై, నిర్విచారుడై—

‘అనుక్తోఽశ్యత్ర భవతా
భవత్యా నననా దహామే,
ఎనే నతస్యమి విజనే
ఎహా జేహా చతుర్దశః;
భరతః పాలయే ద్రాజ్యం
శుశ్రూషేచ్చ పశు ర్వథా,
తథా భవత్యా కర్తవ్యం
సహ ధర్మ స్సనానః.’

అని యత్నిస్త్రయముతో పితృభక్తి యుట్టి పడెనటెను. ఆమాటలు విన్న దశరథుడో, చెప్పులు చిల్లులుపడిపోయినో యన్నట్లు—

‘స రామస్య వచ స్మృత్వా
భృశం దుఃఖిహతః పతా,
శోకాదశక్తున న్నాష్టు
ప్రసరేద మహాస్వనమ్.’

పుత్రప్రేమము, పుత్రదుఃఖము, మిశ్రితమైనట్లు పెద్దపెట్టిన నేడ్చెను.

అంత రాముడు వినంజుడైన తండ్రికిని, కైకకును నమస్కరించి నచ్చి, వెంటనే సీతా లక్ష్మణులతో నడవికి వెళ్లెను.

ఈవిధముగా, పితృభక్తి మూర్తీభావ మో యన్నట్లుగా రాముడు పితృవాక్య పరి పాలనమునకు స్వాధీనత్యాగము చేసెను. ఈ సందర్భమున వాల్మీకి రామదశరథపాత్రముల నుత్తమపద్ధతిని పోషించి తనయనమానకావ్య రచనానైపుణి బ్రకటించెను. ఇంక—

శంతను గాంగేయులు

శంతనుడు గంగను విడిచినపిదప స్త్రీముఖ మెఱుంగడు. కాని చిరకాలమునకు దాశకన్య ను చూచి మోహించి, పెల్లాడఁ గోరెను. దానికి రాజ్యశుల్కు మడ్డము వచ్చినది. ఆనర మివ్వ లేక, సత్యవతిమోహము వదలలేక, వచ్చి, బెంగ పెట్టుకొని తలకట్టుకొని పడుకొన్నాఁడు. గాంగే యుడు వచ్చి యతని విచారమునకుఁ గారణ మడుగఁగా శంతనుఁ డిచ్చిన యుపన్యాసము—

“ఏకపుత్రుఁ డనఁతునకు సమానుఁడు. నాకు నీ వొకఁడవే పుత్రుఁడవు. నీ వొకఁడవు వందమంది పెట్టనుటకు సందేహములేదు. గాని యుద్ధశూరుఁడవు. లోక మనిత్యము. ఎప్పుటి కేమి వచ్చునో, ఏయుద్ధమున నీ వేరుగునావో, వంశము పోవునని సందేహించుచున్నాను. నే నైనా వృథాగా పెల్లాడఁ దలఁచుకోలేదు. సంతానవిచ్ఛిత్తి యగునను భయముచేతనే పెల్లి గోరుచున్నాను. ఇదే నావిచారమునకుఁ గారణము’ అనుచు నేమేమో చెప్పెను.

అప్పుడు బుద్ధిశాలియైన గాంగేయుఁ డా మాటలు వినియు నిశ్చలచిత్తుఁడై తండ్రి మనో వేదనకుఁ గారణము తెలిసినందుకు సంతోషించి వచ్చి, యమాత్యుల వలన యావద్వృత్తాంతము నెఱిగి పెంటనే, దాశరాజు వద్దకు పెల్లి రాజ్యవరమిచ్చి తన తండ్రికి సత్యవతి నిమ్మని కోరెను. అంత దాశరాజు “ఈవరము నీవు జరుపుదువుగాని నీ కొడుకులు జరుపుదురా? నీకొడుకులవలన సత్యవతి పుత్రుని

రాజ్యమునకు భంగమురాకుండఁ జూడు’ మని మరలఁ గోరఁగా, మహాశూరుఁడైన యా గాంగేయుడు మహాదారుఁడై నిర్వికారుఁడై—

“అద్యక్షభృతి మే దాశ!
బ్రహ్మచర్యం భవిష్యతి,
అపుత్రస్యాపి మే లోకా
భవిష్యం త్యక్షమా దవి.”

అనుచు నవలీలగా ఘోరస్త్రిజ్ఞ చేసి, సత్యవతిని దీనుకొనివచ్చి, తండ్రికి సమర్పించెను. ఈసందర్భమున వ్యాసుఁడు కొడుకునెదుటఁ దండ్రుఁడే మోమోటము, సిగ్గు లేకుండఁగా మాటాడించి, శంతనుపాత్రమున కనౌచిత్యము గలిగించెను గాని, క్రిష్ణా కేవలము తైర మ్మనునట్లు గాంగే యపాత్ర మతిగంభీర ముతి సముదాయము నగునట్లు పోషించి పాత్రాచిత్యకలకు నన్నె చెప్పెను. ఈవిధముగా జనుకుని కోర్కి నెఱవేర్చ భీష్ముడు స్వార్థత్యాగము చేసెను.

తండ్రి సత్యమును పాలించుట, తండ్రి వాంఛ తీర్చుట యను వేఱుకారణములనుబట్టి క్రమముగా సవతితల్లి కొడుకునకు స్వరాజ్యము విడుదలు యను స్వార్థత్యాగము శ్రీరామ భీష్ములకు సామాన్యధర్మమైనది. ఇకనో, అడవికిఁ బోవుట రామునకును, బ్రహ్మచారియై యుండుట భీష్మునకును విశేషధర్మము. ఇపుడెవరిత్యాగ మొనవలయు సముచితమై పితృభక్తి పరాయణత్వమును స్థిరపఱుచుచున్న దన్నవిషయము విచారణీయము.

శ్రీరాముడు ఐదునాలుగేళ్ల కయినా మరల నయోధ్యకు రాగలడు; రాజు గాగలడు. కాని భీష్మునికి ఆజన్మలో రాజ్యము మరల రాదు సరిగదా; పెళ్లియేలేదు. రాముడు ఊపిలో నున్నను స్వతంత్రుడు; భీష్ముడు పురములలోనున్నను అస్వతంత్రుడు. అతడు ఊపిలో నున్నను రాజే; ఇతడు రాజ్యరక్షణము చేయుచున్నను సేనకుండే. అతడు మునివేష ధారియైన గృహస్థుడు; ఇతడు రాజవేష ధారియైన శాశ్వతబ్రహ్మచారి. అతడు ఉరణ్యములో నున్నను కళిత్రసౌఖ్యము లేకపోలేదు; ఇతడు కోటలోనున్నను శరీరసౌఖ్యమే యెరుగలడు. ఇకనో, రాముడు ద్రవాణములో నున్నంత కాలము నేదో యొక నెలమునందై కేయిని నిందించుచునే యుండెను. భీష్ముడో సత్యసతీశిశువుల నెన్నడు నిందింలేదు సరిగదా, తుదకు దాశరాజువైనా యెల్లెత్తుమాట యన్న వాడుకాడు. చివరకు దండరదృష్టమునైనా నిందింలేదు; కానిండు: ఇది యిట్లుండ నిండు—

దశరథుడు కైకకు వరములిచ్చిన మాట సత్యము. ఆవరము లీవిధముగాఁ దీర్చుమని యడుగుట కైకతప్పు గాని, తా నెన్నడో యిచ్చినవరము లీవిధముగాఁ బరిణమించునని యెరుగకపోవుట దశరథునితప్పు గాదు. ఇంతకును, తనమాట చెల్లింపుమని దశరథుడు రామునితోఁ జెప్పలేదు; కైకయే చెప్పినది. ఎవరుచెప్పినా తండ్రిబుణము తీర్చుట కొనుకునకు విధి గాకపోదు. ఆడినమాట తప్పుట దశ

రథునకు పాడియా? అట్లయిన సతత ఉభయ లోకములకుఁ జెడినవాఁడే. అట్టిసితిలో అతడు చెప్పకపోయినా, అతడు విధింపకపోయినా, ఆ కోర్కి విన్నంతమాత్రముననే పితృభక్తిపరా యుఁబడు, ప్రాజ్ఞుడునైన శ్రీరాముడు జనకుని వాక్యమును వినిపాలించుట యాశ్చర్యకరముగాదు. శ్రీరాముడును త్రికరణశుద్ధిగా నట్లే నెఱవేర్చెను. ఇంతవఱకత్యుత్తమముగా నున్నది.

ఇకనో, శివతుడు గంగ నెడఁబాసిన పిదప ముప్పైచూడేళ్ల వఱకు స్త్రీముఖ మోలంగక, అపుడు సత్యవతిని మోహించుటయే తప్ప. పోనీ, మోహింపనచ్చు ననుకొందము. దానిని పెళ్లాడుటకు రాజ్యశుల్కు మడ్డము రాగా నిజముగాఁ గామఁరవశుండే యైనచో శుల్కు మక్కఱలేని మఱియొక రాజకన్యను పెళ్లాడనలెనుగాని దానికొఱకే తలకట్టుకొని పరుడుట మఱియొక తప్ప. పోనిండు: ఆకన్నెయే యతనికి నచ్చినది. అందుచే దానిపై మోహము విషవలేకపోయినాఁ డనుకొందము. అయితేనేమి? తనకోరిక తెలిసినంతమాత్రము ననే మహోదారుడైన గాంగేయుడు రాజ్యవర మిచ్చి తనకోర్కి నెఱవేర్చుననే నృథ విశ్వాస ముడుటచేతనే కదా, అతఁ డట్లు లజ్జా దాక్షిణ్యములు విడిచి గాంగేయునివద్ద నప మార్గమున దాను పెళ్లాడుటకుఁ గల యక్కఱను వెల్లఁగక్కను? ఆహా! చూడండి! పుత్రునకు రాజ్యము లేకుండఁ జేయు విషయమునఁ గామఁరవశుండై యపమార్గము తొక్కిన

వాడు శంతనుడా? దశరథుడా? తన పెళ్లి
గాంగేయుని రాజ్యమునకు హాని తెచ్చునని
శంతనుఁ డెఱుంగును. కైక నోటనుండి యా
చెడ్డమాట వచ్చునటకును రాముని రాజ్యము
నకు భంగము వచ్చు నన్నమాట దశరథుఁ
డెఱుంగఁడు.

తన రాజ్యమునకును తన పెళ్లికిని భంగము
గలిగించిన శంతనుదాశరాజులనుగాని, మూల
కారణమైన సత్యవతినిగాని గాంగేయుఁడపుడు
గాదుగదా, ఎపుడును పల్లెత్తు మాట యన్న
వాడు కాఁడనుట ధ్రువము. తన యావరా
జ్యాభిషేకమునకు సవతితల్లి హాని గలిగించినది
గాని, తండ్రి కలిగిన లేదని శ్రీరాముఁ డెఱుం
గును. మఱియు, దశరథుఁడు కైకేయుని పెళ్లొ
డుటకు కేకయరాజుతోఁజేసిన రాజ్య శుల్క
ప్రతిజ్ఞను శ్రీరాముఁ డెఱిగియు, తన్ను
యవరాజును జేసెదనని తండ్రి యన్నపుడు,
“ఇదేమి న్యాయము? నీ విచ్చిన రాజ్య శుల్క
మునుబట్టి భరతునే యవరాజునుగాఁ జేయ
వలె” నని యన్నాఁడా? లేదు. ఆ రాజ్య శుల్క
వరముచే తనయభిషేక ముఁగినదా? లేదు.
అట్టియెడఁదండ్రిని కామాత్ముఁ డనుట తగునా?

గంగదాటివెళ్లిన మొదటిరాత్రి లక్ష్మణు
నితోనన్నమాటలివి—(అయోధ్యా-రీసేనగ్గ.)

‘ధ్రువ మద్య మహారాజో
దుఃఖం స్వపితి లక్ష్మణ,
కృతకామాహి కైకేయీ
తుష్టాభవతు మర్హతి;

సాహి దేవీ మహారాజం
కైకేయీ రాజ్యకారణాత్,
అసి సచ్యావయే త్రాప్తాః
దృష్ట్వా భరత మాగతమ్;
అనాధశ్చ హి వృద్ధశ్చ
మయాచైవ వినాకృతః,
కిం కరిష్యతి కామాత్మా
కైకేయీనశ మాగతః;
ఇదం వ్యసన మాలోక్య
రాజ్యశ్చ మతివిభ్రమమ్,
కామ ఏవార్థ స్సాధ్యః
గరీ మం నితి మే మఘ్నిః;
కో హ్యవిద్వా నట పుమాన్
ప్రమదాయః కృతే వ్యజేత్,
ఛందాను వర్జినం పుత్రం
తాతో మ మిన లక్ష్మణః;
అర్థధర్మా పరిత్యజ్య
యః కామ మనువర్తతే
ఏవ మాద్యతే క్షీణం
రాజా దశరథో యథా.’

శ్రీరాముఁడు తండ్రికి సంభవించిన కష్ట
మునకు దుఃఖించుచు, అతఁడు కామవరవశుఁ
డై కైకేయీవశుఁ డగుటచే నిట్టి యాపదకు
లోనుగావలసి వచ్చినాఁడనియు, ఎంత తెలివి
తక్కువవాఁడయినా, అడుదాని ప్రీతికొఱకుఁ
దన కనుకూలుఁడైన పుత్రుని విడిచి పెట్టఁ
డనియు నేమేమో యించుక పితృనింద చేసి
నట్లు కనఁబడుచున్నది.

ప్రాచీనభారతీయచిత్రకళ - మొగలుచిత్రములు

౧. మైదరాబాదుసంస్థానమునందలి గుల్షనార్యుల వాడకమున ఫిరంగి

౨. బీజపురముయొక్క మహాకట్ట

ఇంతకుమున్ను చేసిన విమర్శనమునుబట్టి యుక్తిమద్రామాయణములోని యీ కథాసంగ్రహములను బట్టియుఁ జూడఁగా, దశరథుని కథామలోలుండై యపుడు చేసిన తప్పేమియు గోచరింపదు. రాముఁడు పుట్టకమును పెళ్ళిపోయి చ్చినవరము కైకేయీవశుఁడై యుచ్చినదేయినా, అది యీవిధముగాఁ బరిణమించిన పుడును, నిజముగా దశరథునికి రామప్రవాస మిష్టము కాకపోయినా, ఊరకుండుట యతనిప్రవాసమున కిష్టపడుటయని యూహింపవలసి వచ్చినపుడును, సత్యసంధుఁడును, ప్రజాపాలకుఁడు నయినదశరథుఁ డాడినమాట తప్పకుండుట తప్ప, లేక యట్టియిక్కట్టలో 'అప్రతిషిద్ధం సమ్మత' మృనున్యాయమున రామ ప్రవాసమునకు సమ్మతించుట తప్ప, కార్యజ్ఞుఁడును, పితృభక్తిపరాయణుఁడును, ధర్మబుద్ధియు వైస శ్రీ

రాముఁ డెఱుంగనివాఁడు గాఁడు. అయినా ఇతరులు నిందించుటకు గూడ అవకాశములేని యీవిషయమున నితరులనోట గాకుండా పైనిదావాక్యములను శ్రీరామునినోటనే పెట్టిన యాద్యమహాకవిమైన వాల్మీకిమహర్షి యభిప్రాయ మేమో దుర్బ్రహ్మగా నున్నది. ఇది తానుచింతజ్ఞుఁడు, పాత్రశీలపోషణ నిపుణుఁడు, సత్యవాక్కునయిన మామహాత్ముఁ డూరక యీసంసర్గమును రామునిచే నిట్లు పలికించిన వాఁడుకాఁడు. ఇందేదో విశేష ముండియుండవచ్చును. నీని నేదో యొకవిధముగా సమర్థించుటకాక యథాస్థితిగా నున్న దీనియందలి సారస్యమును గ్రహించుటయే మనవి. కావున నిపు డీవిషయమును ప్రాజ్ఞలోకమునకు విడిచి పెట్టుచున్నాను.

కర్మకుడు—కవితో

నాదెళ్ల వెంకట్రావు గారు, బి. ఏ.

సతత నిర్మల వాయు సంస్కారుఁ డగుచు-విహగనంగీతములు విను వీనులారఁ జదలనలమెడు నీలంపు జలదపంక్తి-జూచి యానందమునఁ దలలూచి మెచ్చు. పచ్చనగు చేలనడుమను, బ్రకృతిదేవ్య-పాసకుండయి హాయిగా బ్రతుకుచున్న కర్మకుని జీవనబెంత హర్ష దాయకంబాకా!" యని దూరసౌధంబునుండి. కడిది-నిట్టూర్పు గాఢులు విడుచు సుకవి!-నిజముగా నీవె యిట వచ్చి నిలుతువేని భండయున్న బాడి దప్ప, ఆనందకలన-గంధువో లేదో యని నాకు సందియంబు; ఏయెడం గ్లేశపుం జీర యేనిలేని-నిర్మలానందగరిమంబు నీ యమూల్య భావనాస్మృతియందె లభ్యంబుగాని-తథ్యముగఁ జూచునెడ యథార్థమున లేన."

ఆంధ్ర దేశంలోని ఆలంకారికులు

పెనుమర్తి వేంకటరత్న ముగాడి [యువకవిమండలి]

పురాతనకాలముండి, ఆంధ్రులు సాహిత్యకళీవులుగా కనబడుతున్నారు. శిల్పసారస్వతాదికళలు వారిజీవితంలో ప్రధానభాగం. తెలుగుసాహిత్యం పుట్టడానికి పూర్వమే ఆర్యసాహిత్యంలో (సంస్కృతసాహిత్యం) వారిప్రతిభ బాగా వ్యక్తమైవుంది. అతిప్రాచీన కాలానికే వరుచి వారికం వ్రాసి సంస్కృతవ్యాకరణ ఘంటాపథాన్ని తీర్చి దిద్దాడు. శాతవాహనుడి గాథాన ప్రకటి, బృహత్పథారసరిరంసువులకు పూజార్హులైనవి. భవభూతి 'అపి గ్రావారోదిత్యపి దళితీ వజ్రస్య హృదయమనేట్లు కరుణితం పాడాడు.

సంస్కృతవాఙ్మయంలో ఆంధ్రుడికి మంచిస్థానమే వుంది. ఆలంకారశాస్త్రంలో వీరెట్లా వున్నాడో కనుక్కుందాము.

○

ఆలంకారశాస్త్రానికి మాతృభూమి కాశ్మీరం. అక్కడ మహాప్రతిభాశాలులు పుట్టి తచ్ఛాస్త్రసాధానికి పునాదులు వేశారు. భరతుడు, భామహుడు, ఆనందవర్ధనుడూ, వామనాచార్యులూ, వీళ్లందరూ కాశ్మీరంవాళ్లే.

ప్రాచీనాలంకారికులలో ఒక్కడంద్యాచార్యులు మాత్రం తెలుగువాడు కనబడుతున్నాడు. ఆలంకారశాస్త్రం పుట్టిపెరిగింది కాశ్మీరంలోనైనా, ప్రతిభాశంతుడు కాబట్టే ఆంధ్రదేశంలో గొప్పఆలంకారవేత్త అయ్యాడు అతడు.

దంద్యాచార్యులు కాంచీపురంలోని ఆంధ్రపల్లవరాజు కాజినేహవర్మ ఆస్థానంలోవాడేమో! ప్రేయోఽలంకారానికి వుదాహరణ యిస్తూ యిట్లా అతన్ని వుదాహరించాడు:

సోమః సూర్యో మరు ద్యుమిః
వోమో మహాతానలో జలమ్,
ఇతి రూపాణ్యతిక్రమ్య
త్వాం ద్రప్తుం దేవ, కే నయమ్.
ఇతి సాక్షాత్కృతే దేవే
రాష్ట్రో య ద్రాజవర్మణః,
ప్రీతిప్రకాశనం తన్న
ప్రేయ ఇ త్యనగమ్యతే.

ఇది ప్రమాణంగా అంగీకరింప వీలులేదని చరిత్రజ్ఞులంటారు. దండికావ్యాదర్శాన్ని సింహళభాషలో 'సియా'బాసలకార'అని యెఫరో-శతాబ్దంలో భామం తీరకరించారట. కాన, దండి యంతకు పూర్వం కన్నడంలో రాష్ట్రకూటాధిపతియైన అమోఘనర్స నృపతుంగుడు కవీరాజమార్గ మనేతనాగ్రంథాన్ని శతాబ్దం మధ్య కాలాన వ్రాశాడు. ఇందులో కావ్యాదర్శనమండి కన్నడించినపదాలున్నాయి. దండి శతాబ్దానికి పూర్వదని లేలుతుంది.

ఇతనికావ్యాదర్శనం అనుష్టుప్ శ్లోకాలతో వ్రాశాడు. అర్వాచీనాలంకారికుల తర్కకర్మశీలేతి యిందు ముదర లేదు. ఇతడు కావ్యాన్ని 'కేరీరం తావదిష్టార్థవ్యవచ్చిన్నా పదావళీ' అని నిరూపించాడు. గొప్పఅర్థాన్ని సూక్ష్మంగా చెప్పగల సుకవి. 'దండినః పదలాలిత్య'మృని విశ్వతోముఖి కీర్తిని సంపాదించాడు. దశకుమారచరిత్రలో యిత డాంధ్రనగరమైన వేంగీపురాన్ని వర్ణించాడు.

గోపేంద్ర తిప్పభూపాలుడు

ఇతడు ఆంధ్రదేశాన్ని గర-శతాబ్దంలో పరిపాలించిన ఒకరాజు. వామనాచార్యుడి 'కావ్యాలంకారనూత్రపుత్రి'కి కామధేనువనే చిహ్ననివాళి వ్రాశాడు.

‘ఇతనివ్యాఖ్య చదివితే యితనికి వ్యాకరణాదిశాస్త్రాలలో వైద్యుడు మొత ఉండో తెలుస్తుంది. రాజులలో పెక్కుమంది పండితకవులున్నారు. ౯-శతాబ్దంలోని తెలుగుకవి నన్నెచోడుడు ఎంతమంచికవి!

కురవీరాముడు

ఇతడు ధనంజయుడి దశరూపకానికి ‘పద్ధతి’ అనే చక్కనివ్యాఖ్య వ్రాశాడు. వ్యాఖ్య చాలా లుప్తమైపోయింది. ఉత్తరార్ధాక్షు జిల్లాలో ఉన్న కార్వేటివగరం జమీందారువగ్గర వుండేవాడుట. ఇతడు అనంతభట్టు ‘చంపూభారతం’ మీదా, వేంకటాద్వరి ‘విశ్వగుణాదర్శం’ మీదా వ్యాఖ్య వ్రాశాడు.

నరహరి, లేక నరస్వతీతీర్థముని

ఇతడు మమ్రుటభట్టువ్రాసిన కావ్యప్రకాశికమీద బాలచిత్రానుగంజని’ అనేవ్యాఖ్య వ్రాశాడు. ఇతడు తనవ్యాఖ్యలో ‘స్మృతిదర్శణము, తర్కరత్నము’ అనే గ్రంథాలు వ్రాసినట్లు చెపుతున్నాడు. ఆక్రెనిట్ అనేవార యీనరహరి మేధుమారంమీదా, కుమారసంభవంమీదా వ్రాసినవ్యాఖ్యలు కేంద్రిడ్డియూనివర్సిటీ లైబ్రరీలో వున్నవని చెపుతున్నాడు. ఇతడు తనవ్యాఖ్యలో ఆంధ్రదేశీకసమైన త్రిభువనగిరి తననివాసపలం అని చెపుతున్నాడు. ఇది నైజాంరాష్ట్రంలోని ఫోన్ గిరి కావచ్చును. ఇతనికాలం క్రీ. శ. ౧౨౪౨ అని తేలుతోంది. పత్నీగోత్రంలో జన్మించిన మల్లినాథనాగమూలకు పుత్రుడుట. సన్న్యాసాశ్రమం పుచ్చుకొని కాశీలో యీవ్యాఖ్య వ్రాశాడు. తురీయాశ్రమంలో సాహిత్యసేవ చేసిన యింకో ఆంగ్లము మరారి వ్యాఖ్యాత కనబడుతున్నాడు.

మల్లినాథుడు

కళింగరాజైన నరసింహుడి కంకితం యిచ్చిన విద్యాధరుడి ‘యేకావలి’ మీద ‘తరళ’ అనేవ్యాఖ్య వ్రాశాడు. పంచకావ్యాలకు వ్రాసిన వ్రాఖ్యాత్మకవర్ణన యేవ రెండుగురు?

విద్యానాథుడు

విద్యాధరు డెట్లాగలే తన ‘ఏకావలి’ నరసింహాధూపతి కంకిత మిచ్చాడో అట్లే తన ప్రతాపరుద్రయశోభూషణాన్ని ప్రతాపరుద్రుడి కంకితమిచ్చాడు. నాటకలక్షణాన్ని వివరించడంలో దశరూపక సాహిత్యదర్పణాల తర్వాత దీన్ని పేర్కొనవచ్చును. ప్రతాపరుద్రుడు ఓరుగల్లును ౧౩-శతాబ్దంతాన ౧౪-శతాబ్దాదిని పరిపాలించిన కాకతీయరాజు. విద్యానాథుడి ప్రతాపరుద్రదీయానికి తెలుగులో యొక్కవ ప్రచారముంది, అలంకారశాస్త్రానికి యిది ద్వారభూమివంటిది.

సింగభూపాలుడు

వేంకటగిరిరాజుల చరిత్రపల్ల సింగమనాయకైన యీసింగభూపాలుడు క్రీ.శ. ౧౩౩౦ లోవాడుగా కనబడ్డతాడు. ఇతడు ‘రసార్ణవసుధాకర’మనే గొప్పగ్రంథం వ్రాశాడు; (ఇది తిరువేండ్రం సంస్కృతప్రచురణాల్లో ప్రచురింపబడ్డది.) రేచిగల్లవంశంవాడు; వింధ్యశ్రీశైలంమధ్యవున్న తెలుగునాడు పాలించాడు; అనపోతనాయకి కొడుకు; సర్వజ్ఞ బిరుదాంకితుడు. ఇతని కంకితం గాఅలంకారోదాహరణరూపమైన ‘చమత్కారచంద్రిక’ లేక ‘సింహభూపాలకృతి సుధాసారశీతల’ మనేగ్రంథాన్ని విశ్వేశ్వర కవిచంద్రుడు వ్రాశాడు. సింగభూపాలుడి గ్రంథం చాలా మంచి విషయాలు చెపుతోంది. ఈగ్రంథంలో మన మెఱుగని నూతననాటకాలున్నయి: ౧. అనపోతనాయకీయము; ౨. మాధవీవీధిక; ౩. మాయాకురంగిక; ౪. పద్మావతి; ౫. కామవత్సము; ౬. రామానందము; ౭. కరుణాకందళము; ౮. వీరభద్రవిజృంభణము; ౯. మహేశ్వరానందము; ౧౦. ఆనందకోశము; ౧౧. శృంగారమంజరి; ౧౨. పందర్పసర్వస్వము—మొదలగునవి.

సింగభూపాలుడు ముఖ్యంగా నాటకంగురించి వ్రాస్తాడు

జగన్నాథవంశీతీరాయలు

‘డిల్లీ పల్లవపాణిపల్లవతల’ నీతం నవీనం వయః’ అని తనభామినీవిలాసంలో జగన్నాథుడు డిల్లీలో యాననం

గడవుకొన్నట్లు వ్రాశాడు. జగదాధరణం అనే కావ్యం కంటితంగా యామనాశిని 'జగదాధరణం' అనే కావ్యం వ్రాశాడు. జగన్నాథపండితరాయలు పేరుభట్టు లక్ష్మీ దేవమ్మలకు పుత్రుడు; తెలుగుదేశంలో వేగినాటివంశ స్థుడనని ప్రాచీనాధరణ భామినీవిలాసాదులలో చెప్పు కొన్నాడు. ఇతనిది గోదావరీతీరం: ముంగండ అగ్ర హారం. ఇంటిపేరు పుష్పద్రవ్యవారట. ఇది పరంపరగా వస్తున్న గాథ. ఈయన తండ్రి మహాపండితుడు. ఈయన జీవితచరిత్రనుగురించి యెక్కువ తెలియదుగాని కొన్ని కథలు లోకంలో ప్రచురితాలై యున్నవి. అవి విశ్వాస్యాల కావేమా?

జగన్నాథపండితరాయలు చాలాకావ్యాలు రచియించాడు: 1. అభ్యుతలహారి. 2. అనఘవిలాసము; 3. కరుణాలహారి; 4. గంగాలహారి; 5. జగదాధరణము; 6. ప్రాచీనాధరణము; 7. భామినీవిలాసము. ముఖ్యమైనవి. భట్టేశీదీక్షితుల ప్రాథమనోరమనాద 'మనోరమాపద్యమర్థమసేఖండనమున్ను, అప్పయ్యదీక్షితుల చిత్రమామంసమీద ఖండనమున్ను వ్రాశాడు.

ఇతని సంప్రదించుకారకాస్త్రం 'రసగంగాధరము' అర్హులనులలో యంతగొప్ప అలంకారనే త్ర హింసూదే శం ముత్తంమీదనే యొక్కడానూడా లేకు. ప్రాసిన శిండలంకారగంధాలూ అసంపూర్ణంగా దొరకడానికి కారణం ఏమయివుంటుందో?

కావ్యాన్ని 'రమణీయార్థప్రతిపాదక శృంగార కావ్య' మ్మని నిరూపించాడు. మమ్మట, విశ్వనాథుల కావ్యనిరూపణము లిందు పూర్వపక్ష మైపోయినవి. ఇతనికాలంలో యంతగొప్పపండితుడు లేడనడానికి, ఉద్దండపండితులైన అప్పయ్యదీక్షితులనీ, భట్టేశీని ఖండించడమే బలవత్ప్రమాణము.

రస గంగాధరమీద నాగోదీభట్టు వ్యాఖ్య వ్రాశాడు.

అనంత రాయలు

"కవిసమర్థులలో" మనే గ్రంథం వ్రాశాడు. సింగ రాచారిపుత్రుడు. గురజాడ తర్వాతవాడు. ఇతని యంతగొప్పం "కృష్ణరాజయ్యోదీక్షితుం" అనేది.

కచ్చవత్సర దీక్షితులు

ఇతడు కార్యటివగరవాడు. 'రామచంద్రయ్య శోభామణం' అనే గ్రంథం వ్రాశాడు. రసాద్వలంకారవిషయాలు నిరూపితాలు. ఇందు లక్ష్మీకాలు కార్యటి నగరరాజును బొమ్మరాజుమీద వ్రాయబడినవి.

గౌరనార్యుడు

"లక్ష్మణదీపిక" అనే గ్రంథం యితనిది. దీనిలో కావ్యస్వరూపము, పరిభాష, కావ్యలక్షణభేదము, కలీకోత్సరికలు, ఉదాహరణభేదం, నాయకానిరూపణము అనే ఆరు పరిచ్ఛేదాలు. ఇతడు రచనలవంశములనే సింగయమాధవుడి మంత్రి మిత్రరాజుతమ్ముడు. తండ్రి ఆయమప్రభువు. 'హరిశ్చంద్ర' తెలుగుద్విపదలో వ్రాసినా తడిపడేనా? విచారణీయం.

ధర్మసూరి

ఇతడు 'సాహిత్యరత్నాకరం' అనే గ్రంథం నిర్మించాడు. ఇతని కుటుంబం కాశీలో వేదాంతశాస్త్రాలకు ప్రసిద్ధిపొందింది! ఇతడు 'నరకాసురధ్వంస' మనేవ్యాఖ్య గ్రంథం వ్రాశాడు. విద్యానాథునికి పిమ్మటవాడు. విద్యానాథుడు నయలను సాగడానిని నిందించిన పెద్దమనిషి.

చెరుకూరి కొండుభట్టు

ఇత 'అలంకారరూఘం, అలంకారమూర్త్యవయం, సాహిత్యరత్నాకరం' అనే మూడు గ్రంథాలు వ్రాశాడు.

లక్ష్మీధర దీక్షితులు

ఇతడు కొండుభట్టుతమ్ముడూ, శిష్యుడూ మాడాను. ఇతని గ్రంథాలు 'అలంకారముక్తావళి, రసమంజరి' అనేవి. ఇతనికి 'దక్షిణామూర్తి కింకర' అనేది యింకో పేరు. బాపట్లపద్ద పెద్దచేరుమారు యితని నివాసస్థలము. ఈతడు 'మద్యాహవందిక' అనే ప్రాకృతవ్యాకరణం, గీతగోవిందమీద 'త్రుతిరంజని' అనేవ్యాఖ్యానమున్న వ్రాశాడు. విజయనగరరాజున ప్రభుత్వం వలనాదుల ఆనానంలోనివాడు.

నందీశ్వరరాజు

కొండవీటిని పరిపాలించిన కుమారగిరిరెడ్డియితడే. నాట్యశాస్త్రం వ్రాశాడు. కాటయవేముని యితనిని తనరాజుగా వర్ణించాడు. మల్లినాథసూరీ, కుమారస్వామిగూడ యితని గ్రంథాన్ని 'వసంతరాశీయ'మని పురాహరించారు. ఇందు నాటకప్రకరణంగా గలదు. గర్భతాబ్దం పిమ్మట యిది వ్రాయబడి వుంటుంది. కాటయవేముడు తనకాక్షులవ్యాఖ్యలో యీవసంతరాశీయాన్ని పరామర్శించాడు.

విశ్వనాథకవి

ఇతడు గోదావరీతీర్థముడగు తిరుమలదేవుని పుత్రుడు; కాకిలో 'సాహిత్యసుధాసింధు' అనే గొప్పగ్రంథం వ్రాశాడు. ఇందు ౮ తరంగాలున్నవి. ఇతనికాలము క్రీ. శ. ౧౬౧౨. ఇతడు 'మృగాంశు' అనే నాటకంగా వ్రాశాడు.

వీరనారాయణుడు

'సాహిత్యచింతామణి' యితనికృతి. లోపల యితనిపై స్తుతిశ్లోకాలున్నయి; బహుశా ఆస్థానకవులది అయివుంటాయి. ఇతడు కొండవీటిని గర్భతాబ్దాంతాన, గర్భతాబ్దాదిని పాలించిన పెరిగోటి వేమారెడ్డి! ఇతని యింగోక్షర వీరనారాయణుడు. ఇతని కథానాయకుని కేసి అభినవభట్టబాణుడు 'వీరనారాయణాచరితం'

అనే గద్య కావ్యాన్ని వ్రాశాడు. ఇతడే 'అమరకాని' 'శృంగారదీపిక' అనే చక్కనివ్యాఖ్య వ్రాశాడు. ఈగ్రంథాలు రెడ్డిప్రభుల అసమానవైద్యవ్యం వేయిసోళ్ల ఘోషిస్తున్నవి.

2

ఇప్పటికీ పాతకుడికి చాలా విసుగుపుట్టి వుంటుంది. కాని తత్తత్పూర్తలవిషయం కొంచెమేనా తెలియజేయడం తప్పనిసరి అయింది. వ్యాఖ్యాకారులను గూడా ఉదాహరించడానికి హేతు వేయంటే, అవిగూడ ప్రత్యేకగ్రంథాలులాగు ప్రాధాన్యం వుండడముచేత.

అలంకార శాస్త్రంనుజీరిని వెనుకకతాబ్దాల్లో ఎంతపరిశ్రమ జరిగిందో ఐక్యమాటు ఆలోచించండి! ఉపరినిర్దిష్టమైన వీరిగ్రంథాలు కొన్ని ప్రచురింపబడక. దొరకనమునాగ భాండాగారపురీగువాలలో మూర్తలున్నయి. అవి పూజాపుస్తకం ప్రచురిస్తే తెలుగుతల్లికి సంతోషం!

గృహ్యసూత్రముద్వారాని మనయాంధ్ర పాదపాద అన్వేషించి సారభాన్ని క్రోడమే ఆంధ్రుడికి నితరకర్తవ్యం. ప్రతిఆంధ్రుడూ తనపాఠాంతరసాహిత్యకీర్తిని విమర్శించుకొని సాహిత్యసవితారాన్ని అనుభవించుని మనవి చేస్తున్నాను. కీరనీరవిధేయం తెలిపే రాజులకు హృదయపూర్వకస్వాగతం!

“వేరు వెళ్లినయోసరదారు లార!-ముట్టడింపక కోండణా సట్టవలయు:

ఎవ్వ రోపుదురో యెఱిగింపు” డనుచు-గోరెను శివాజిశతి నిండుకొల్వులోన.

కోండణాపేరు తమ వీనుకొనలఁ దాఁక-గగనమును దాఁకుచున్నప్రాకార మొప్పి
కోండలకుఁ బైని వెఱుఁ గొల్పుదండికోట-యట్టె పొడసూపె మొనగాండ్ర యెట్టయెదుట.

దానిఁ బాలించు నమితప్రతాపశాలి-నమరముల నారితేరిన శౌర్యరాశి
ఉదయభానుఁ డనెడు క్షత్రియోత్తముండు-తన్మనోవీధి నప్రశంసముగ నిల్చె—

ధరణిధవునాననమ్మునఁ దవలియున్న-యొక్కరొక్కరిచూడ్కులు నోసరిల్లెఁ
బవన విచలిత పద్మగర్భముననుండి-తొలఁగిపాటెడు పట్టదంబుల విధాన—

కాందిశీకుల వెన్నాడుకరోఁ దోఁచె-నామగల యానతియు లైనమోములందుఁ
దన్మనః పరిశీలనార్థంబు లైన-నృపుని తీర్థ విఠోకముల్ నెరయు టపుడు—

ఆకుఁ గదలని నిర్వాత మైనచోటు-ననుకరించెను వెక్కసం బగుచు రచ్చ
యూపిరిని బిగఁబట్టి చెయ్యలను దక్కి-యంద తాలోచనామగ్ను లగుచు నుండు—

విభునిమాట కుత్తర మియ్య వెఱవ నితరు-లొక్కతానాజియే యందు కుత్సహించె
నీరదార్భటి విననట్టి నెమ్మివోలె-నాగసర మాలకించిన నాగమట్లు—

“కోండణాదుర్గమును బట్టుకొనెద నెల్ల-బల్లుమని తెల్లవాఱులోపలను దేవ!
పాఁతెదను దానిపై మనకేతనంబు-ప్రార్థరాగ్రంబుపైఁ గెంపు పాఱకుండ—

సెల వొసఁగి పంపుడీ సన్ను క్షీలినరేణ్య!-గెలిచి వచ్చితిని యేనె సలుపువాడఁ
గుదిరి సిద్ధమై యున్న నాకొడుకుపెండ్లి-పడితిని పోల సంరకుఁ బ్రభులె కలరు.

దేవరకు జయలక్ష్మి సంధించుకంటె-గొడుకునకుఁ బెండ్లి సేతఁ యెక్కువయె నాకు?”
అనుచుఁ దానాజి తత్సభాభ్యంతరమున-నిలువఁబడెఁ గ్రొత్తకంబము మొలచినట్లు—

“మేలు మేలు నీభక్తికి మెచ్చు వచ్చె-పొమ్ము వీరోత్తమా! గెల్పు పొంది రమ్ము
వేపురను మావళాలను పెంటఁ గొనుము-తోడుపడుఁ గాక దురమున దుర్గ నీకు!”—

అనుచు ముద మాదరమ్ము దొల్కాడబల్కి--భోన్పలేకులాంభోనిని పూర్ణవిధుడు
శత్రుభూపాలభయదహస్తమున నందె-భాసురం బైన బంగారు పల్లెరంబు--

ముందుముందు చరిత్రంపుఁ బుటల నిట్లు-వాసిత మగుఁ దన యశోవికాస మనఁగఁ
గప్పరము గుల్కు-తెలనాకుగముల విడెము-నెత్తెఁ దానాజి గగురు మేనెల్ల నిండ--

క్రకట తేజుడౌ నినుని యోల్బడికి బాయ-గగనరాజ్యంబున కరాజకత్వ మొదవె;
కడు స్వతింతులై చను సధికారులట్లు-వెలుఁగ సాగెను రిక్కలు విజ్ఞప్తిగి--

సమయ మను మాంత్రికుడు బెత్తెమును ద్రిప్ప-లోక మవశమై నిద్దరలో మునింగె;
వీచి పెనుగాలి యణఁగిన పిదపఁ బోలె-నెల్లయెడలఁ బ్రశాంతత యిరవు కొనియె--

ఆబహుళ నవమీ త్రియామాంధమందఁ-గందకముభీకరాంబుల నంద డేమి?
చెట్టుకొనకొమ్మ కెగఁ బ్రాచు చీమలట్లు-సాతమున కెక్కుజాడలచా లదేమి?

“మానళాలు మహాస్థూ! మానళాలు-బగ్గపట్టిరి రక్షివర్గంబుఁ జంపి”
రనెడు కేకలు కోండునాయందుఁ బుట్ట-నుదయభి'నుని కేళికానదనవీని--

ఉలికిపడి తల్పముననుండి యుత్తక రాజు-నర్మశీర్ష కంబులు వడివడిగఁ దొడిగె
వాలుటడిదంబు నడుమున వ్రేలఁ గట్ట-కేడెము తగిల్చె బల్లెంబు కేలఁ బట్టె--

అపుడు మ్రోగెను రణభేరి యభ్ర' మదర-కడలచెవులు గింగు రన శృంగములు మొరసె
ఆయుధాగారమందుఁ గ్రం దధికమయ్యె-చేతనలఁ దాల్చె దుర్గంబు చిటికలోన--

వేగముగ నాండ్ర బిగియారఁ గొంగిలించి - నిద్దరను గూరుబిడ్డల ముద్దపెట్టి
త్రోసికొని కోట నైర్మతికేసి నడిచె - విభునితోఁ గూడ త్పత్రియ వీరచయము.

నవ్వయబల మెల్ల బురుజుపై జేరకుండ-నరులు మేల్కొని పోరికి నురవడింప
వైవనియతికి సుంతయుఁ దల్లడిలక-తాఁకఁ బంచెను దానాజి తనదు సేన--

చికిలి మెఱుంగుఁ గత్తుల చకచ్చకల ననఁగఁ-బలుచపడి కకావిక లయ్యె మలినతమము;
నగముపైఁ జనె రే యని చాట ననఁగ-నగము తక్కువ యై తోఁచె జందమామ--

ఐదురెట్లు తమకు వైరు లధికు లైనఁ-బాటి సేయ కఖండదోషటిమ మెఱయఁ
జెండు బెండాడఁ దొడఁగి రుద్దండలీల-నుక్కుఁదున్న లట్టి మరాటయోధులెదిరి. [లును

కనుపుకొట్టగాఁబడి కొట్టుకొనుచుఁ బోయె-ముక్కులును జెక్కులును జెప్తులే మొండెము
బ్రక్కలును నొక్కలును దలభ పాదములును-వేళులును గేలులును రక్తవేణిల్లోనఁబ్రలును

ఎత్తరులఁ దల మీఱినయెత్తువలనఁ - దఱచుగా లేచు జఘుదాడి దాడివలనఁ
జుట్టుఁ గుప్పగురిన రాజభట్టవలనఁ - గలఁగు తనదు-మూఁకల కలకలమునలనఁ—

అతఁడె కావలె మావళా పతి యటంచుఁ - బదవిసుట్టన నుర్వి గ్రక్కదలుచుండ
వృషభరాజుఁగఁ గనువృషభేంద్రమల్లు-నచ్చె నుదయభానుఁడు తనవారు సెలఁగ—

“నీవ తానాజిమాలసురేవ? జాల్మ!-ఇతరుఁ డెవ్వఁ డీదిక్కున నెక్కి వచ్చు?
సాహసము పండి బద్ధతౌ సమయ మయ్యె-ఎఱుఁగ వా నన్ను రిపుభయంకరునిఁగాను?”

అనెడు దుగ్ధాధినాథుని గని మరాటి - “అంతటి భయంకరుడవా యబ్బ నీవు?
ఎఱుఁగ వెపుడు మహారాష్ట్రహేళివాఁడి-చవిని జూడవు నన్నుజాసార” మనియె—

రాజుపెదవులు చలియించె రాదు మాట;-కటము లదరెను గన్ను లింగలము లుమిసె;
నిశితకుంతంబు పెల్లొచ్చి విసరినై చె - గండ గట్టిన ప్రత్యర్థికంఠ మొచ్చి—

ఉరగమును బట్ట వ్రాలెడు గరుడిసరణి - నీకె వచ్చుట చూచి మరాటజోడు
చెంగునను దూఁకఁ బ్రక్కకుఁ జెవినిదూసి-లోతుగా నద తాలలోఁ బాఁతుకొనఁగ—

బల్లె మమ్మైని వమ్మైనఁ బాఠిపుండు - భీషణకృపాణము బిరాన పెఱికి యుఱికి
దిటముగా వైరి డా లొడ్డి దెబ్బ నాఁపె-నినుఁగేకు ఖితే లనునినద మీన—

మొసలివాజముదాడి వీఁపునను గ్రాల - క్షత్రియునిమన్తకమునంద కంటి నుంచి
తలపడె-మరాటి చంచలత్వరిత గతిని - ఉభయఁతంబువారుఁ బోరుడిగి చూడ—

ఆమహారాష్ట్రీప్రప్రహరకలన - నరిశిరస్త్రాణమందు మిక్కిలరులు చెదరె
గరగరిక మీఱు గరువంపుఁ గలికికుచ్చు-రుధిరమున రాలి యయ్యెను సూషితంబు—

ఘూర్ణి తార క్తనేత్రులు కుటిల్లభ కుటు - లాయతోచ్చావ్రసు లసక్తావయవులు
నుచ్చలితవక్షులును వివృతోష్ఠు లగుచు - దడవు పోరి రావీరులు దారుణముగ—

ఆత్మనాథులచేయి మీఁ దైనయెడల - హర్ష సంపుల్ల వదను లై యహహ యనెడు
నుభయశేనలవారిలో నొక్క పెట్ట-నపుడు హాహానినాదంబు లతిశయిల్లె—

జర్జరిత మైనకాయముల్ సరగ విడిచి-యూర్ధ్వగమనోన్ముఖం బయ్యె యోధయుగము
చేయి చేయి కల్పినతోంటిచెట్ట వోవ - జెట్టపట్టాలు వేసిక చిత్రలీల—

పడిన దళవాయి కనుకనిపలుచు చుండ - దనదుభటులకుం జెయి వీచి యనియె నిట్టు
లెల్ల భంగులఁ దానాజి కీడువచ్చు - సతనితమ్ముడు సూర్యాజి యనెడుజోడు—

“అక్కటా ! యిట్లు విశనాడ సగున మీకు-నాయకుని సర్వదా మిమ్ము సడుపువాని
నేడు మీకయి ప్రాణముల్ వీడువాని - ధైర్యహేమాద్రి సహితహస్తములయందు?
పాటి పోకుండు నేనుండ భయము లేదు - ఎందు కిట వచ్చినా రెందు కేగుచుంటి?
రడుగొ శశి నల్ప మువ్వంతు యాత్ర యపుడె-నిక్కడు బాహుజుపై మన తెక్కె- మింక.

నాయకుఁడొక్కఁడై దోనియు నెడున నెయు - హేవకుండంగ మనమేని చావ వలయు
పిక్కబలమును జూపినఁ బక్కమనురే? - ఆసువు లిస్సెరో! తీసియో యశముకంటె?—

పగ్గములు కోసిదేసితి పందలారి ! - బనరమునఁ జస్త్రురో మగవార్తవలెను
ఉరికి చత్తురో స్త్రీలట్టు, లరసికొనుడు - దగ్గమును డిగ్గిపోవఁగాఁ ద్రోవ లేదు”—

అనుచు రెండుచేతుల నానఁ డనులు తాల్చి-స్వామిం బాసినయారాచవారిఁ దాఁకి
కుత్తుకలు కోయ సాగెను ఘోరభంగి - బలమవారి కుద్రేకంబు ప్రబ్బికొనఁగ—

పిదప రేఁగినభీకరకడనమందు - నేదెన నరింప వలయునో యెటుకడక
పువ్వుదామంబు కెంగేలఁ బాల్చుచుండ-వెలుగుపడి నిల్చె గడనేపు విజయలక్ష్మీ—

దళితవైరులసింహనాదముక్రంద-కుట్ట సులుబుట్లు బాధచే బెట్టముల్లు
రాణివాసపుజోంటల్యూక్రందనములు - వాయసానులరుతులతోఁ బర్వ దెసల—

మానశాభటభుజపీఠమండనములు - బలుకతారు కుంహారవర్గ మయిన
క్షత్రియులమేనిక్రాంతరక్తంపుఁజాయఁ-గాంతి నెరసెను బ్రాగ్దిశాంగణమునందు—

కోట సాధించి తానాజి కూలు తెరిగి - కాంక్షితము చేకుటినకొతుకంబు మఱచి
వేయికోటలపై టైనవీరవరుని - గోలుపోయితి నని చాలఁ గుండె శివుఁడు—

అవలఁ జాటఁగాఁ బంచె నాయవనిభర్త - పట్టుకొనినసింహబలు జ్ఞాపకముగాఁగ
సింహగడ మనుపేరను జెల్లుఁ గాక-కోండగాదుర్గ మీనాటినుండి యనుచు—

త్రిక్కనసోమయాజులవారు తమకృతులందు, అందును భారతమునందు, అందుకొనరా నంతలోఁతున భావముండునట్లు అలఁతియలఁతి పలుకులతోనే యనేకపద్యముల రచియించిరి.

క. లలితపదహృద్యపద్యం

బులన కథార్థంబు ఘటిత పూర్వార్థమై
యలఁతి యలఁతి తునియలఁ గా

హలసంధించినవిధమున నమరంగవలయుఁ.

నిరవసోత్తరరామాయణము

పయిపద్యము ముద్రణములందు “అలఁ
తియలఁతి తునియలుగ! హల సంధించినవిధంబు
నమరంగవలయుఁ-” అని కానవచ్చుచున్నది.
పూర్ణార్థానుస్వారములకుఁ బ్రాచీనలిపిలో
భేదములేకుండుటచే “అలఁతి యలఁతి తునియ
లంగాహల” అని తాళపత్రప్రతులందున్న లిపి
రీతినిజూచి ముద్రాఁకులు గణములు గుదురని
చోట్ల నరసున్నల నిండుసున్నలఁగాఁ జేసి చేసిన
యపసంస్కారమది. ‘చినిచిన్ని తునియ లగున
ట్టు నాఁగలి గట్టినవిధము’ అనఁగా నర్థసంగతి
యేమి? హలశబ్దము స్త్రీలింగము గాదు.
హలము అనికదా యుండును! ఎందు కింక!
నేను చూపినపాఠమే సరియగు పాఠము. చిన్ని
చిన్ని గొట్టపుఁ దునుకల నదికింపఁగా బాకా
యగును. దాని నూఁదిన హృద్యస్వరము వెల్వ
దును. అట్లే లలితపదహృద్యములగు పద్యము

లఁ గూర్చిమనోహరముగాఁ గథార్థమును వెల
యింపవలెను- అని భావము. ఇట్టిది సోమ
యాజులవారి డెందము మెచ్చిన కవిత్వసంద
ర్భము. అలఁతి యలఁతిపలుకులతోఁ గూర్చి
ననే, యర్థి కేశములేనివే యయియున్నను
భావము లోఁతుండుకొనరాని పద్యములఁ
గొన్నింటి నిక్కడఁ పరిశీలించును. భారతో
ద్యోగపర్వములో నీక్రిందిపద్య మున్నది.—

చ. పగ యడఁగించు టెంతయు శు

భం బది లెస్స యడంగునే పగం

బగ వగగొన్న మార్కొనక పల్కక

యుండఁగ వచ్చునే కడుం

దెగ మొదలెత్తిపోవఁ బగఁ

దీర్చఁగ వచ్చినఁ గ్రౌర్య మొందు నే

మిగతఁ దలంచినఁ బగకు మేలిమి

లేమి ధ్రువంబు కేశవా!

ప్రశస్తవిద్వాంసులును, కీర్తిశేషులును
నగు తం. తేవప్పెరుమాళ్ల య్యగారు ప్రకటించిన
పాఠ మిది. బహుకాలముననుండి యీపద్య
మునర్థమునకై యనేకు లలజ్జడిపడుచుండుట
నే నెఱుఁగుదును. పలుచోట్ల పలుపురువిద్వాం
సులు న న్నిపద్యమున కర్థ మడిగిరి. ఇట్టిప
ద్యము లింకను భారతమునఁ జెక్కులున్నవి.
వాని నాయాసమయములందు వ్రాతప్రతులఁ
బరిశోధించి సాధుపాఠనిర్ణయము చేసికొని

కొన్నింటి కెట్లా యర్థము చేసికొంటిని. మీఁద నుదాహరించినతీరుననే నాకు ప్రాతప్రాతప్రాత పాఠము గానవచ్చెను. ఇట్టిపాఠముండిననే దీనికి సముచితమైనట్టియు, స్వారస్యభరితమైనట్టియు స్థ మేర్పడును. ఈపద్యమునకు నాకు దోచిన యర్థమును బలుచోట్ల బలుపురువి ద్వారసులకుఁ దెలిపితిని. ఈవత్సరపు స్కూలు ఫైనలు టెక్స్టులో నీపద్య మీక్రిందివిధమునఁ గానవచ్చుచున్నది:—

చ. పగ యడఁగించు తెంతయు శు

భం; బది తెన్న; యడంగునే పగం

బగ? పగగొన్న మార్కొనక

పల్కక యుడఁగ వచ్చునే? కడు

దెగ మొదలెత్తిపోవఁ బగ

దీర్చఁ దలంచినఁ క్రొర్య మొందు; నే

మిగతఁ దలంచినఁ బగకు

మేలిమి లేమి ధ్రువంబు గేశవా!

వ్యాఖ్యానప్రాయమయిన మార్పులు ; (సెమికోలులు)ను, మూడవచరణమున 'తీర్చఁగ వచ్చిన' అనుదానికి బగులు, 'తీర్చఁ దలంచిన' అనుపాఠమును నీముద్రణమున జరిపఁ బడినమార్పులు. తొల్లఁ బ్రకటించినతీరునఁ బద్యమునకు నే నిట్లర్థము చెప్పదను.

ధర్మరాజు శాంతిఁ బొందుటయ కర్జమని యిందు నిరూపించుచున్నాఁడు. పగచే బగ నడఁగించుకొనరా దనుచున్నాఁడు. ఉభయ పక్షములును బగ వీడి పొంది పొడఁగియుండఁ గోరుచున్నాఁడు. రాయబార మరుగు కృష్ణ

నితోఁ జెప్పచున్నాఁడు : పగ - అడగించుట. ఎంతయు-శుభంబు=వైరమును రూపుమాపుట. మిక్కిలి శ్రేయస్కరము. అది=ఆవైరము, పగ=వైరముచేత (స్వపక్షము వైరమూని యుడఁగా), అడంగునే=అడంగదుగదా! వైర ము పోవలె ననఁగా, ముందు స్వపక్షము వైర ము వీడవలెను. స్వపక్షము వైరముపూని యున్నప్పుడు అనివార్యముగాఁ బరపక్షము గూడ వైరము పూనవలసినదగును. కావునఁ బరపక్షము వైరములేకున్నను స్వపక్షము వైర ముపూనియుడఁగా వైరము పెరుగునేకాని నశింపదు. ఆ త్లే-పగ=పరపక్షము-శత్రుపక్షము, పగగొన్న=వైర మూనియున్నప్పుడు, మార్కొనక పల్కక యుడఁగవచ్చునే=ఎదుర్కొనక, బదులాడక, స్వపక్షము వైరమువీడియు డఁ గుదురదు. స్వపక్షము వైరమూనినఁ బర పక్షమును వైర మూనవలసినవచ్చును. కాన యీ రెండువిధములందును శాంతి చేకూరదు. ఇంక - రెండుపక్షములును వైరముఁ బూని, కడుక-తెగ - మొదలెత్తిపోవక-పగదీర్చఁగ వచ్చిన=స్వపక్షము పరపక్షముమీఁదికి దండెత్తిపోయినను, పరపక్షము స్వపక్షముమీఁదికి దండెత్తినవచ్చినను, పరస్పరము యుద్ధముసాగి ఇరుపక్షములో, ఒకపక్షమో అడఁగారి, పగపోయి శాంతికల్గినఁగల్గవచ్చును. కాని దాన క్రొర్య మొందు=హింసారూపమయిన క్రొర్య మేర్పడును. కావున సర్వవిధములను పగ పనికిమాలినది- అని పద్యార్థము. దీని కిది వివరణము:—

స్వపక్షము, పరపక్షము అను రెండుస్థానములందు పగ కలిమి, పగ లేమి అను రెండు ధర్మములను గురులఘువులను బోలె బెట్టి ప్రస్తరించినచో, అత్యుక్తాఘందస్సైన రెండక్షరముల గణములు నాలుగేర్పడినట్లు భేదములు నాలుగేర్పడును. ఎట్లనఁగా:

స్వపక్షము	పరపక్షము
{ పగలేమి } (గురువు)	{ పగలేమి } (గురువు)
{ పగకలిమి } (లఘువు)	{ పగలేమి } (గురువు)
{ పగలేమి } (గురువు)	{ పగకలిమి } (లఘువు)
{ పగకలిమి } (లఘువు)	{ పగకలిమి } (లఘువు)

ఇందు, పగయడఁగించు తెంతయు శుభంబు-అనునది ఉభయపక్షములందు పగలేమికిని; అది లెస్స యడంగునే పగ - అనునది స్వపక్షమున పగకలిమికి, పరపక్షమున బగలేమికిని; పగ పగగొన్న మార్కొనక పల్కకయుండు పగ వచ్చునే-అనునది పరపక్షమున పగకలిమికి, స్వపక్షమున పగలేమికిని; కడుందెగ మొదలెత్తి పోవఁ బగఁర్పఁగవచ్చినఁ గ్రౌర్య మొందు-అనునది ఉభయపక్షములందును బగకలిమికిని, వాచకములుగాఁ జూచుకొనవలెను. 'ఎత్తివచ్చుట' యనఁగా యుద్ధమునకు దండెత్తివచ్చుట. ఈ యర్థమున సోమయాజులవారి ప్రయోగాంత

రము: 'కౌరవులమీఁద నెత్తిరాఁ గడఁగువాడు.' (ఉద్యో. 2 ఆశ్వా.) పగగలిగియున్న మూఁడు విధములను దెగడి రెండు పక్షములందును పగలేని నాల్గవపక్షము నిందు ధర్మరాజుశ్రవించినాడు. ఇట్టిచో లక్షస్త్వబుక్కులోఁ బెట్టఁబడిన (;) సెమికొలనులు సరసార్థభంజకములు. పగ యడఁగించు తెంతయు శుభంబు; అది లెస్స; అని వేఱుచేసినచో ప్రథమ వాక్యార్థమునే పాడిన పాటగా మరలఁ జెప్పట యగును. అది సోమయాజుల ఢక్కికాదు. మఱియు మూఁడవ చరణమున 'పోవ'కు ఓటుగా 'వచ్చి'నఁడండవలెను. అట్లున్న నే పద్యార్థము గుదురును. 'తలంచిన' అన్న పాఠము సరిగాదు. నేఁ జూచిన తాళ ప్రక్షులలో లేదు; అది తిక్కనగారి తెఱఁగును గాగు. ఏలనఁగా, 'తీర్చదలంచినఁ గ్రౌర్య మొందు నేమిగతిఁ దలంచిన' అని మరల నదేఁదము వచ్చుచున్నది. రెండుమాల్గొకే పదమును దగ్గఱ దగ్గఱగా నీతీరునఁ బ్రయోగించుట సరసరిచన గాదు. పయిపద్యమునకు నాకు గోచరించిన యర్థమును తెలుపుకొన్నాఁడను. ఇంతకంటె సరసమయిన యర్థ మెవ్వరికేని గోచరించినచో పెల్లడింప వేఱుచున్నాఁడను. ఈపద్యమెల్ల సలఁతియలఁతిపునియలగు పలు కులతోఁ గలగు. ఒక్కనమాసమే నిందులేదు. కాని యర్థ మెంతోలోఁతుగా నున్నది.

భారతము లక్ష్మీప్రసోమయాజిగారి భారతవ్యాఖ్యానమున నీపద్యమున కిట్లుటికగలదు:-

“ఋగను అడచివేయుట శుభము. అది మంచిది. ఋగచేత ఋగఅడచునా? ఋగొన్న-దుఃఖము రాగా - యుద్ధమునేయక వివదించక ఉండవచ్చునా? కడుక్-మిక్కిలిన్నీ, మొదలుతెగ=మూలచేదముగా, ఎత్తిపోవ=దండెత్తిపోయినా, ఋగ దీర్చవచ్చిన క్రూర్యము వచ్చును. ఏలాగున వివరించినా ఋగకు మంచి లేదు. ధ్రువంబు=నిశ్చయము.” ఈటిక యస్వరసమని నాతలఁపు.

౨

మఱియు, నుద్యోగసర్వ తృతీయాశ్వాసముననే యీక్రిందిపద్యము గలదు:

మ. తుదిరాజ్యంబు సగంబు గొ; మృతవియం

దం బేరు వంచించియున్

బహుమాండేడులు నీవునుం దిరిగి రా

పాలీకపోవచ్చునే

యది గాదే దెగి బంటవై యఱుము;మా

యల్ వన్ను నే ద్విగక జె

ల్లదుసూ నీ; కని యాసుయోధనుని యు

ల్లం బుచ్చిపో నాడుమీ!

తం. తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగా రీవిధమున నీపద్యమును ముద్రించిరి. ఇయిప్పుడు ప్రాచీనవిద్వాంసు లీ పద్యము నీతరుగానీ సతిమట నేను విడిచి. ఈ పద్యమున కర్థ మిది:—

ఇది సహదేవునిపల్కు—“మాయాద్యూతమున నోడించి యుగర్మముగాఁ బాంశవులఁ బహుమాండేం డ్లరణ్యావా సాజ్ఞాతావాసము లందుంచి బాధపడునట్లుచేసి రాజ్యమెల్ల నీవే

యనుభవించితివి. కావున వారివలె నీవును బహుమాండేం డ్లరణ్యాజ్ఞాతావాసము లొనర్చి వచ్చి యవ్వల రాజ్యములో సగపాలు పంచుకొనుము. అప్పుడు వారు నీవలె బాలాసంగమనువారు కారు. అంతదాక రాజ్యమెల్ల వారే యనుభవించును. ఇందు కంగీకరింపనేని-రాజ్యము వీరభోజ్యము గాన-తెగి బంటవై వచ్చి పోరాడి చచ్చిపోవచ్చు. ఇక మాయలు సాగవు. అని సుయోధనుని యల్లముచిల్లులుపడునట్లు పల్కుమా” యని సహదేవుడు కృష్ణునితో సన్నాడు. ఈపద్య మీపాఠముతో నున్నప్పటి యర్థమే సంగతమగునని నాతలఁపు. తాళవప్రప్రతులలో దీనికి బాఠభేదములు గానవచ్చును.

మ. తుది రాజ్యంబు సగంబు గొం డపవియం

దం బేరు వంచించియున్

బహుమాండేడులు నిండ నంటి, రదిరాఁ

పాలీకపోవచ్చునే?

యది గాదే దెగి బంటవై యఱుము;మా

యల్ వన్ను నే ద్విగక జె

ల్లదుసూ నీ కని యాసుయోధనుని యు

ల్లం బొల్లం బో నాడుమీ!

ఇగు ప్రథమద్వితీయపాదములందుఁ గల పాఠభేదములు సహదేవుని స్వభావమునకు, సంస్కృత మూలమునకు, తిక్కనసోమయాజుల రచనకు నంతగాసరిపడవు. ‘తెగి బంటవై యఱుము’అనుచో ‘తెగి బంటవై నిలుము’అని పాఠముగలదు. ‘అఱుము’ పాఠముకంటె ‘నిలు

ము'పాఠము యుక్తతరమనుకొందును. 'ఉల్లం బుచ్చి పోనాడుమీ', 'ఉల్లంబొల్లం బోనాడు మీ'పాఠములు రెండును సోమయాజుల పలుకు బళ్లే. ఇట్టి యీషద్య మీయోటి లెక్ష్మబుక్కు లో నిట్లు ముద్రితమయ్యెను:

మ. "తుది రాజ్యమ్ము సగమ్ము"గొం దడవియం దుం బేరు వంచించియున్-

(తక్కిన చరణములు తేనెపైరుమాళ్ల య్యగారి పాఠముతీరున నే కలవు.)

మ. "తుది రాజ్యమ్ము సగమ్ము గొ"మ్మడవి యందాన్—

ఇత్యాదిగా నున్నచో నెట్లేని సర్థము చెప్పి నగునుగాని యాయనుకరణార్థక చిహ్నములు (" ") సగమ్ము" మీఁదనే యుండుటచే నా కర్థమేమియు గోచరింపలేదు. ఇయి షద్యము నకు లక్ష్మీపతి సోమయాజులు గారి టీక యి ట్లున్నది:—"తుది=పదునాలుగవయేట రాజ్యా ర్థభాగమును, కొమ్ము=గ్రహించుము అని నీవు= అనగా, తిరిగి రా=వనవాసాజ్ఞాతవాసములుచేసి రాగా, పాలీకపోవచ్చునే=పాలివ్వక పోవ శక్య మా; అదిగాదేన్=అలాగు సమ్మతిలేకపోతే, తెగి=తెరపుచేసి, బంటుపై=శూరుండపై, అఱు ము=అఱుముము, మాతోయధ్ధానకు రమ్ము; మాయలుపన్నే కొశలము యిటుపై నీకుచెల్లదు చూడుమీ అని దుర్యోధనుని ఉల్లంబుచ్చిపో= కడుపు అవినేలాగు, అడుమీ."

3

మఱియు మీఁది లెక్ష్మబుక్కులోనే—

ఉ. ద్రోవది బంధురంబయిన

క్రొమ్ముడి గ్రమ్మన వీడ్చి వెండ్రుకల్ దావలచేతఁ బూని యసి

తచ్చవిఁ బొల్చు మహాభుజంగ మో నా విలసిల్లి వ్రేలఁగ మ

నంబునఁ బొంగు విషాదరోషముల్ గావఁగలేక బాష్పములు

గ్రమ్మఁగ దిగ్గన లేచి యార్తయె.

వ. గోవిందుముందట వేణిఁ బెట్టి యిట్లనియె.

క. ఇవి దుస్సనేను వ్రేళ్లం

దవిలి సగముద్రెవ్విపోయిదక్కినయవి; కొ రవులకడ గీఱుమాటల

యవసరమునఁదలఁచలయుసచ్చుత, నీనిన్.

అను గ్రంథభాగ మున్నది. ఇందుఁ దొలిషద్య మున 'క్రొమ్ముడి' అని యుండవలెను. పెక్కు వ్రాతలలో నదేపాఠము గలదు. కుఱుముడి= జాఱుముడి యని యర్థము. క్రొత్తముడి కాదు. రెండవవచనమున 'వేణి' యనుపద ముండఁ గూడదు. వ్రాతప్రతులలో నాపదము లేదు. గోవిందు ముందటఁ బెట్టినది ముడివీడ్చినవెండ్రు కలనుగాని వేణిని గాదు. తర్వాతి షద్యమునఁ గూడఁ జూడఁదగదు. "కన్నీరు దుడువను బెన్నెటివేణి ముడువనుం దగువారి నియో గించి" యను ౧౧౭ వచనమునుగూడఁ జూడఁ దగదు.

౪

హరవిలాస ద్వితీయాశ్వాస 'భాగము గూడ లెక్ష్మలోఁ గలదు.

అం దీనంస్కారములు జరగవలెను.—

‘నేమం బాష్పంగ రేలునుం బగలును విశ్వాస పూర్వంబుగ’ అనుచో—

‘నేమం బాష్పంగ రేలునుం బగలును విశ్వాస పూర్వంబుగ’ అనియు,

‘దినములు రేవగల్ ఘృతదధిప్రచురాన్న సమర్పణంబున’ అనుచో—

‘దినములు రేల్ యోఘృతదధిప్రచురాన్న సమర్పణంబున’ అనియును,

‘విభూతిమంగళ । తానముచేసి ధౌతపరిధానము గట్టి’ అనుచో..

‘విభూతిమంగళ । స్నానము చేసి ధౌతపరిధానము గట్టి.’ అనియును (ఈయత్తికై వినోదవిమర్శ మనుపేర, ‘భారతి’ లోను, ‘సుభాషి’ లోను నేను వ్రాసినవ్యాసములఁ జూడఁదగును.),

‘గారాపుం గొడుకుపొలసు మేలోగిరంబుతోడం గూడ భరితభోజనంబుగా వడ్డించి’ అనుచో—

‘భరితభోజనంబుగా వడ్డించి’ అనియును,

‘సీపడ్డపాటు గొడ్డేఱుగా’ అనుచో—

‘సీపడ్డపాటు గొడ్డేఱుగా’ అనియు.

శబ్దరత్నాకరకారులు ‘గొడ్డేఱు’ ధాతువుగా గ్రహించిరి— శ్రీనాథుని యవసానకాల పద్యపాఠమునుబట్టి;—కాని శ్రీనాథుడు దానిని దనగ్రంథములందు ‘వృద్ధప్రయాసము; నిరర్థకకృషి’ అనునర్థమున విశేష్యముగాఁ బ్రయోగించెను.—శ్రీనాథుని యవసానకాల పద్యపాఠము సరి గాదేమో! ‘బూడ్డుపల్లెను గొడ్డేఱి మోసపోతి’ అనుచో ‘బూడ్డుపల్లెను గొడ్డేఱు మోసమయ్యె’ నని యుండునేమో!

పాఠశాలలలోని విద్యార్థులకును, గొందఱు విద్యార్థులకును నుపకరించు నని యీ తెల్పియున్న పాఠముల నిష్పాదించుక పరామర్శించితిని.

క్రమముగా భారతాచులలోని పద్యములను, వాని పాఠములను, వానియర్థములను నిఁక మీఁదఁ బరామర్శింతును.

నేను—

ఓయితూపార! యెందు జనె? దుండుము, నావలుకాలకింపు: నీ
కేయిడుమల్ ఘటించె నిపు డింత శ్రమంపడి పర్యటెత్తగా?

తూపారుడు—

“ప్రేయసి హింసపెట్టితట రేయిని! జాలగ నుగ్రుండయ్యె నా
తోయజినీసఖుండు; చను తోడనె ” యంచు సనూరు డాడెడున్.

నేను—

కుముదిని, యేటికే యటులు గుండెను? మో మటు మూసినావు? లో
కము సకలంబు మేలుకొనుకాలమునన్ వివరీత మిద్దెయే?
మమరులకెల్ల ప్రాణ మిడునట్టి మహాత్ముని ముగ్ధుడ జేయు నీ
విమలసుహాస మేలు నిను వీడెనో యిప్పు డెటుగఁజెప్పమా!

కుముదిని—

అమలుని నాదుకాంతుని జనానళి చల్లనివాఁ డటన్న ధ
ర్మము దలపోయకే కడుపుమంటను దీర్చుకొనగఁ గ్రూరుడై
కమల్నిభర్త నాతిని గానిరిమది తొలంగెన్రోసె భా
వ్యమె యిది! యెందు నోరు గలవారల మాటమె చెల్లెఁబోలునో!

నేను—

అడిగిన ప్రశ్న కీమె బదులాడదు! మాటికి మదహాస మే
ర్పడఁ దనమోము నిట్టినటు నంచెడుఁ గారణమేమి పట్టదా?

పట్టదుడు—

వడిఁ దననాథుఁ డొక్కడట! వచ్చి కనుగొనునంట ప్రీతితోఁ
దడఁబడుఁ బద్మినీరమణి తత్ప్రియదర్శనహర్షితాత్మయై.

నేను—

ప్రవిమల గానమాధురుల భావమునం దలపించుచున్న దీ
ప్తి వితతి తాండవింప ముఖవీధిని బాలక, పర్యటెడకో?

బాలకుడు—

భవనముల్లెఁ బ్రోచెడు ప్రభూత్తముఁ గాంచి తదీయపాపనాం
శువులను దానమాడి యఘమోక్షముఁ జెందగ నబ్ధి కేగెడన్,

3. అలెగ్జాండరు చక్రవర్తి కేరియసును జయించుట

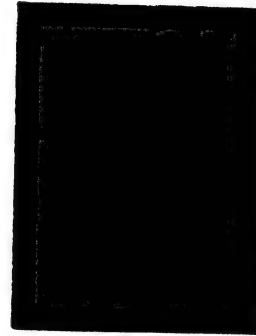
౪. గజనీ వ హమ్మద సుల్తాను

గి. హమ్మద్

౧. అక్బరు చక్రవర్తి

౨. అక్బరు చక్రవర్తి

రామస్వామి—ఒకకాపు
గవరమ్మ—వానికూతురు
వెంకట—వానికొడుకు
ముసలిది—ఒకకాపుది

రామస్వామి యిల్లు

[గవరమ్మ ఆయింటి యజమానురాలు. ఆ
యింటి వెనక సావిత్రి పక్క తీస్తూ
కూర్చొంది. వాడివున్న ముఖము, కృశించి
వున్న శరీరమువల్ల నే కాకుండా కట్టుకొన్న
తురకబాంబాయి చీర, తొడుక్కొన్న పైను
రవికెవల్ల కొంతవరకు, తల దువ్వుకోకుండా
వేలుముడి వేసుకొని బుర్రవంచుకొని కూర్చో
నడమునల్ల కొంతవరకు ఆమెవయస్సు సరిగ్గా
చెప్ప సాధ్యముకాకుంది. పనిమధ్య ఒకమారు
తల ఎత్తి చూసేసరికి లక్ష్మి కనబడ్డది. లక్ష్మి
కంటె గవరమ్మ వయస్సులో అలా పెద్దది
కాకపోయినా, చూపుకి మాత్రము చాలా
పెద్దలాగు అగుపిస్తుంది. లక్ష్మికి సుమారు పదే
నిమిదివండ్లు ఉంటాయి. నల్లజీడిపిక్కలాంటి
జుత్తు, తళుక్కుమని మెరిసే పెద్దకళ్లు, చూచే
వాళ్లగదిరినీ ఒక్కమారు ఆకర్షించకమానవు.
ఎర్రగన్నేరుఅద్దకం చీర, గ్లాసుగోమల్లు పొట్టి
జాకెట్టు ఆమె చామంచాయకు చక్కగా. లక్ష్మి
ఉన్నాయి. ముచ్చలముడి వేసుకొని, చుట్టూ
లేతఆకులు, మధ్యవిడుతూఉన్న మొగ్గలుగల

లక్ష్మి—దానికూతురు
సీతయ్య, జోగులు, రావి, రాజులు, గోపా
లుడు మొదలైనవారు.

మల్లిగుచ్చాలు పెట్టుకొని నచ్చింది. ఆమె
సహజంగా నీటుకత్తె. అంసుకుతోడు ఈమధ్య
పట్టణంగాగరకతచూసి తిరిగిగ్రామం వచ్చింది.]

గవరమ్మ

(లక్ష్మిని చూస్తూ) లక్ష్మివా! ఎప్పుడునచ్చావు?
బాగున్నావా! దా. కూర్చో.

లక్ష్మి

(చిరునవ్వుతో) ఎదిఎదిహేనురోజు లైందివచ్చి.
మీరంతా బాగా ఉన్నారా?

గవరమ్మ

ఎదిహేనురోజులాయి వచ్చి, ఇవ్వాళా మమ్మ
లిని చూడడానికి వచ్చేవు. మునటిలాగు ఎం
దుకు వస్తావు? నిజమే. ముసలిదే రాలేదు, నీ
వెందుకు వస్తావు!

లక్ష్మి

అలా గనడం న్యాయం కాదు. ముసలిదాని
ఒంట్లో బాగాలేదనిగదా పట్టణంనుంచి నేను
వచ్చాను.

గవరమ్మ

ముసలిది మరి పనికిరాదా ఏమిటి?

లక్ష్మి
ఎన్నాళ్లు పనిచేస్తుంది. ఎల్ల కాలము ఏ బక్క-
యినా దున్నుతూ ఉండగలదా!

గవరమ్మ
అయితే నీవు నౌఖరీలో ప్రవేశించకూడదూ.

లక్ష్మి
ప్రాణం పోవాలికాని నౌఖరీ చేయను.

గవరమ్మ
బుగతమ్మ అప్రతాపు కాబోలు.

లక్ష్మి
ఏం. కాకూడదా?

గవరమ్మ
అవును. ఎందుకు కావు?

లక్ష్మి
ఎందుకమ్మా నామీద నీకంత వెగటు!

గవరమ్మ
ఎందుకా? చెప్పమన్నావా ఏమిటి?

లక్ష్మి
ఉం.

గవరమ్మ
నాకనేకాదు. వాడవలనలో ఎవరికంటికి నీవు
వెగటుగా కానరాకుండా ఉన్నావో చెప్పు
చూదాము.

లక్ష్మి
ఎందుకనిగదా! నే నేమి చేశాననో!

గవరమ్మ
నీవేమీ చేయలేదు ! నీ వేషము, నీబయ్యార
ము అవి చేస్తున్నాయి. నీమాత్రం అందకత్తె

ఎవరూ లేరు అనుకొన్నావా! నీకున్న నయ
స్సు మరి ఎవ్వరికీ లేదా! ఎందుకూ ఆలాగు
పోకుచేసుకొని వీధులవెంబడి తిరుగుతూ, కన
బడ్డ పడుచువాళ్ల నే కాకుండా కాలం గడిసిన
వాళ్లనుకూడా—

లక్ష్మి
(నవ్వుతూ) ఉం—!

గవరమ్మ
సిగ్గుపడి ఇంటికి పోక నవ్వుకూడానా!

లక్ష్మి
చిత్తం!

గవరమ్మ
ఏమిటా పొగరుబోతు తనము! నీతల్లిడి ఒక
పెద్దకూలీగా ఉండేవాడనా; వాడు కొంత
ఆస్తి సంపాదించి ఉంచి చచ్చిపోయాడనా—
ఏమిటి ఆ అతిశయ్య!

లక్ష్మి
(దండం మొక్కి) ఓహో! బుగతమ్మవు గదూ!
మరిచిపోయాను.

గవరమ్మ
వెక్కిరిస్తావేమి? నీలాగు పోకుగా నాని దాని
లాగు తిరగక పోతే తక్కువదాని నవ్వుతానా
ఏమిటి? నన్నుచూచి ఎవడూ నీతి తప్పడు;
పిల్లాడి ఎవరూ ముసిముసి నవ్వులు నవ్వరు.
ఇంతకూ తప్ప నీది కాదు.....ఇక్కడ నిలు
చుని నానోటివెంబడి చెడ్డమాటలు తెప్పించ
కు; నడు; చాలు.

లక్ష్మి తిరుగుముఖమైంది. ఎదురుగుండా లో
గుమ్మంలోకి రామస్వామి వచ్చి నిలుచున్నాడు.

రామస్వామి పట్నంలో సాహుకారి పద్దకు వెళ్లి వస్తున్నాడు. పొందూరు పాటునాలుగు పంచ కట్టి, శ్రీగాకుళం షోరియామజలీను పొడుగు బాబ్బాలోడిగి, ఉప్పాడ జరిఖంబువా పోసుకొని ఉన్నాడు. పట్లలో కొంచెము పెద్దవాడే అయినా కాయశరీరం కలవాడు. కొన్ని పనుల పయస్సులో ఉన్నవాడునలె కనిపిస్తాడు. నేన రక్తు చేసినశరీరము. బట్టి తుళ్ళుకు, ఏమీ తగ్గ లేదు. ఆగ్రామంలో చక్కనివాడని పేరున్న వాడు. పడుచుపల్లెలు నానివైపు ఒకమారు చూడకమీనరు. పెద్దామని తిరుగుముఖంబయిన లక్ష్మిని చూచి చిన్నప్పటి నవ్వి ద్వారానికి అడ్డంగా చేతులు పెట్టి నిల్చున్నాడు.]

రామస్వామి

ఓహో! నీవా!

అమ్మ వికసించిన ముఖముతో కట్టి విప్ప చూస్తూ చూపులు కలిపింది.

పట్నంనుంచి రావడముచేతనా ఏమిటి ఈ కొత్తసాగసు లక్ష్మీ!

లక్ష్మి

పల్లెలో ఉండి నీవేమి తక్కువా మామా!

రామస్వామి

అవునులే. నాయీడువాళ్లకంటే నేను ఎన్నో రెట్లు ఎక్కువే. నాతో సమానంగా పనిచేసే వాడు పడుచువాళ్లలోకూడా లేడు. నిన్న పొలంగట్టుమీంచి నిండుబండీ లాగవలసివస్తే, నేను పెత్తేనేగాని బండీ నడిచింది కాదు. ఏదీ, రమ్మను చూడాము, సాములోగాని, గరిడీలలో

గాని నాతోసమానంగా పనిచేసేవాళ్లు ఉన్నారేమో. నేను బలవంతపెట్టి లేపితేనేగాని ఒక్క నాడైనా వెంకటేశహా పక్కమీదనుంచి లేవడు పొలంపనికి వెళ్లితానని. గొరూ నేనన్నదంతా నిజమేనా!

గవరమ్మ

అయ్యో, అంతా నిజమే అనుకో కాని; ఆగొప్ప లెంగకు?

రామస్వామి

అదికాదు. నాగురించి అప్పుడందరూ ఆలాగు అనుకొంటేనే ఉండరా?

గవరమ్మ

అందులో నవ్వుతొలకులేనేవాళ్లు ఎంతమందో!

రామస్వామి

నవ్వుతొలక! నాతోకలిసి చదువుకొన్న సిమ్మన్న ఇష్టమే ఏలాగున్నాడో చూచావా? పల్లెగా పంజీపోయిన మీసాలు, వంగిపోయిన నడ్డి, లొత్తిలుపడ్డ దనడలు, కుంగిపోయినకళ్లు - వాడు నన్ను చూసి తుళ్ళుకుపడ్డాడు.

లక్ష్మి

కాదా మరి!

గవరమ్మ

నవ్వా, నీవే మెచ్చుకోవాలి.

రామస్వామి

ఏమి అబద్ధమా! మొన్న బురదలో కూరుకు పోయిన బోరాంవాళ్ల పోతువనరుగదాతీశారు?

గవరమ్మ

పాలును అయ్యో, ఎందుకు అదంతా?

లక్ష్మి

ఏమిటైంది మామా, చెప్ప చెప్ప.

రామస్వామి

వినాయకచేరువు బురదలో పొర్లు గట్టుమీది నుంచి దిగుతూ బోరాంవాళ్ళ పెద్ద జోడాలో పోతు దిగిపోయింది. గట్టుమీద నీత లబలబా మని ఏడుస్తూ ఉంది. ఎదిమంది కూడేరు; కాని ఏమీచేయలేకుండా ఉన్నారు. ఆదారి వస్తూ ఉంటే నన్ను చూచి, చేతులు రెండు గట్టుకొని ఏడ్చింది. చెప్పన జోడు, గొడుగు పాచేసి నడ్డి కట్టి దిగేను. రెండు పెద్దరాళ్ళ గట్టుమీదంచి తెచ్చి పోతుకుదగ్గరగా వేసుకొని దాని మెడ క్రింద చేతులు రెండు పెట్టి ఒక్క మారు అమాంతంగా ఎత్తేను. ఉన్నవాళ్ళ కలిశారు; మెల్లిగా గట్టుమొదలికి లాగేము.

లక్ష్మి

మామా, నీవు కలియకపోయియుంటే పాపము ఏమైయుంటున్నో!

గవరమ్మ

నీవు గొప్పలు చెప్పకొందికి, లక్ష్మి నిన్ను పొగడడానికి జత బాగా కుదిరింది. ఇక చాలిం చండి. వైవాళ్ళు వింటే సిగ్గు సిగ్గు!

లక్ష్మి

మామా, తాళింవాళ్ళ నిన్ను రమ్మనమన్నా రట.

రామస్వామి

నీ కేలాగు తెలిసిందే లక్ష్మి!

గవరమ్మ

లక్ష్మికి తెలియదొకటా. ఊర్లో పడుచువాళ్ళం దరూ దానికి నేస్తాలేగదా!

రామస్వామి

(చిన్ననవ్వుతో) ఏలాగు తెలిసింది చెప్పనూ!

లక్ష్మి

ఆకథ ఏమిటో చెప్పదూ.

రామస్వామి

ఏమీలేదు. భీమవలస గరిడీవాళ్ళ సాము యుద్ధానికి వాడవలస తాళింవాళ్ళను శీకొట్ట రట. వీళ్ళకి ఇప్పుడు తగిన నాయకుడు కుదర లేదట. మున్న మున్నవరకు నేనేగదా వాళ్ళ నాయకుణ్ణి. ఇప్పుడు మళ్ళా నన్ను నడ్డికట్టి వాడ వలస పరువు నిలబెట్టమని కోరారు.

లక్ష్మి

ఒప్పుకున్నావు గదా!

గవరమ్మ

అయ్యో, ముసలివానికి పడుచుచేష్టలు ఏమిటి? ముందర నిన్ను పురిగొల్పుతారు; వెనకాతల నిన్ను వెక్కిరిస్తారు. వయస్సులో ఉన్నవా ల్లిందరూ కూడా ఈలాంటివలు చేయరు. కాలంమించిన నీకా ఇవి?

రామస్వామి

కాలం మించిందే! లక్ష్మి, నీవుకూడా ఆలాగం టావా?

లక్ష్మి

బ్రతికిఉన్నన్నాట్లా కూడా పడుచుగా ఉండి, సుఖం అనుభవిస్తూఉండాలనే నామతం కూడా మామా!

గవరమ్మ

నరకానికి తీసుకపోయే యముడు నిన్నే పుర
మాయించి పంపించుకోవాలి లక్ష్మీ!

రామస్వామి

నయస్సంతా కాల్పుకొని, ఎల్లప్పుడూ ముస
లివాళ్లలాగు ధర్మ శ్రవణాలుచేసే ముసలమ్మ
కాదనా లక్ష్మీమీద నీ కాకోపి?

గవరమ్మ

అయ్యా, మతిపోయిందా ఏమిటి! ఏమి టామా
టలు? లక్ష్మీని చూడగానే తాగినవాడిలాగు
అవుతున్నావు. నేనిక ఇక్కడ ఉండను. లక్ష్మీ,
నీదారిని వెళ్లితా; చాలు. (అనిమొగం ముడు
చుకొని వెనకఇంటిలోనికి వెళ్లిపోయింది.)

లక్ష్మీ

గవరమ్మకు కోపం పెచ్చింది.

రామస్వామి

సంతే! ఎవరి కాభయం!

లక్ష్మీ

నేను వెళ్తా. (ముందరికి ఒకఅడుగు వేసింది.)

రామస్వామి

ఎందుకు ఆ తొందర. గౌరు లేకపోతే ఉండ
కూడదనా!

లక్ష్మీ

మరో మారు వస్తా.

[లక్ష్మీ గుమ్మందగ్గరగా రాగానే గుమ్మానికి
అడ్డంగా రెండుచేతులు పెట్టాడు. లక్ష్మీపైట
సర్దుకొంది. దానిముఖంలోకొత్తరంగు, కళ్లలో

కొత్తతళుక్కు వచ్చాయి. దగ్గరగా వచ్చిన
లక్ష్మీ చెక్కిళ్లమీద రామస్వామి చిన్నలెంప
కాయ వేశాడు. ఆనేళ్లను పట్టుకొని లక్ష్మీ
ఆచేయని దించివేసింది.]

రామస్వామి

గౌరులం లే భయమా! (ముఖములోను, కళ్ల
లోను వికారము కనబడ్డది.)

లక్ష్మీ

వెళ్లాలి.

రామస్వామి

ఎవడిల్లు నిండుపాలకుడు అవుతుందో నీనల్ల!

లక్ష్మీ

మళ్లా కలుద్దాము. (అని ముఖం తిప్పివేసింది.)

రామస్వామి

నిన్ను చేపట్ట భాగ్యం—

లక్ష్మీ

వాడనలసలో నన్ను ఎవల్లా పెళ్లాడరు. ఒళ్లు
విరిగా పనిచేస్తూలి, మాంటుడుతూ లొంగి
ఉండాలి. నాకు రెండు చేతగావు.

రామస్వామి

నిన్ను కళ్లారా చూసినవాడెవడూ ఆమాట
అనడు. (కళ్లు విప్పి చూశాడు.)

లక్ష్మీ

(తుళుక్కుపడి) మామా, చేతులు తీయచ్చు?
వాటిమధ్య దూరైనా పారిపోతా.

రామస్వామి

దా, రెండుచేతులతో ఎత్తుకొని నీఇంటికి దిగ
పెట్టుతా.

లక్ష్మి

(వెనకకు ఒక్కడు గువేసి) ఊరుకో మామా,
అదేమిమాటలు అవి. గౌరువంటే—

రామస్వామి

భయము వేస్తున్నాది కాబోలు పాపం!

లక్ష్మి

వెళ్లిపోవాలంటే—

రామస్వామి

ఆ!

లక్ష్మి

గవరమ్మను విలుస్తా—(ముఖము తిప్పి—)

రామస్వామి

గౌరు అంటే—నా ఇల్లు. ఇది. నా ఇష్టం.

[లోపలనుండి గవరమ్మ వచ్చింది.]

గవరమ్మ

ఇక ఇళ్లు విడిచిపోవావమిట! అయ్యా, పడుచు
దానితో ఏమిటి ఆయాటలు!

లక్ష్మి

(గవరమ్మ వైపు తిరిగి చిరిసవ్వు నవ్వుతూ)
పట్నంలో మామ తాగిరాలేదు గదా!

గవరమ్మ

లక్ష్మివచ్చి చాలానే వైంది. పొద్దు పోతున్నాది.

[లక్ష్మి వెళ్లి పోయింది.]

అయ్యా, ఏమిటావికారము? ఛా, బాగులేదు
సుమా.

రామస్వామి

ఏమి, కూడదూ! అలాంటి పిల్లను చూస్తే ఎవ
రికీ కాదు ఆనందము! ఆమాత్రం నయస్సు
నాకు లేకపోలేదు.

గవరమ్మ

మొన్నటివరకు తినడానికి కంచంనిండా కూడు
లేక, మనము ఏమైనా ఇస్తామా అని గోచిపెట్టు
కొని ఇంటికినస్తూఉండే ఆగుంటకాలంరాగానే
రిపిరిపమంటే, ఏళ్లకదిలోపడ్డపేపుకూడా ఆలాగు
అవుతూ ఉంటే ఇక అనవలసింది ఏముంది.
అహా, కాలపైఠాళిత్వం!

రామస్వామి

చక్కనిపిల్ల, సాగసేనపుష్పా పరిమనస్సును
ఆకర్షించవు! దానిమాటలు వినాలనే ఉంటుంది.
దానికళ్లు చూడాలనే ఉంటుంది. దాని—

గవరమ్మ

(కిటికీలోనుంచి చూస్తూ) చుశావా అయ్యా!
అనంగ పెరటికం చెదగ్గిర తమ్ముడిని ఏలాగు చెడి
పేస్తున్నాదో! నువ్వు అయినావు, ఇక వాడు.
దీనిని ఊర్లోంచి తిరిగివెయ్యాలి కాని, లేక
పోతే—

రామస్వామి

ఏమిటి?

గవరమ్మ

చూడు అకొంగమెడ ఏలాగు ఆడిస్తున్నాదో!
వాడిమీదకూడా కురిపస్తూ ఉంటుంది అస
కళ్ల తరుక్కు. వాడుకూడా దానివలలో పడ
తాడు. బాగా నేర్చింది ఆవిద్య.

[రామస్వామి ఆకిటికీలోనుంచి అదే చూస్తూ
నిలబడ్డాడు. అంతే.]

గవరమ్మ

కేకవేసిలిచేస్తాను. పెంకటి! పెంకటి! అయ్యా,

చూసా, లక్ష్మీముఖంలో వికారము. ఎందుకు ఆలాగు పెళ్ల బోయినట్లుంది.

[వెంకటి నస్తున్నాడు. లక్ష్మి వెళ్లితూ ఉంది. ఎవరూ ఇక్కడ మాటలాడ లేదు. వెంకటి రెండ్రీకి అనురూపుడైన కొడుకే. సడి యూవ సంలో ఉన్నాడు; అదేభేదం. గనరమ్మ ముఖ నిలాసాలలో వ్యక్తమయ్యే చికాకు స్వభావము సీసముఖంలో కనబడదు.]

వెంకటి

లక్కగూర్చి, లక్ష్మి మన యింటినుంచా ఏమిటి వెళ్లితూ ఉంది?

గనరమ్మ

ఏమిటి అంటూఉంది? ఏతాం పని మోనినేసి గానితో ఏమిటి ఆ మాటలు?

వెంకటి

సట్టణంకబుర్లు చెప్పతూఉంటే వింటున్నాను. ఈసంవత్సరంలో ఎంత మారిపోయిందే.

గనరమ్మ

దానిఉండు మన కెందుకు లెత్తా.

వెంకటి

చక్కనిచక్క.

గనరమ్మ

దానికి గర్వము, అభిశయ్యము ఎక్కువైనాయి.

వెంకటి

లక్ష్మీమీద నీకెందుకు అంతకోపం?

గనరమ్మ

ఆకూలిగుంటకోసం మన యింటిలో ఎందుకు ఈఅగ్గి? అయ్య పట్నంనుండి ఇప్పుడే వచ్చాడు. ఆకలితో ఉంటాడు. లే. వంట అయింది.

[నిశ్శబ్దం.]

రెండో అంకం

ముసలిదాని ఇల్లు

[ముందరినడనలో లక్ష్మి అంగాబకటి కుసుతూ ఉంది. వెంకటి సచ్చి చెప్పడుచెయ్య కుండా నిలబడిఉన్నాడు. సూదికి దారిం ఎక్కి చాలావి లక్ష్మి బుర్ర పైత్తిస్సెను దానికంట బడ్డెడు.]

వెంకటి

లక్క-రైచేనా?

లక్ష్మి

ఎందుకు?

వెంకటి

ఏమీలేదూ.

లక్ష్మి

ఉండు.

వెంకటి

ఆనక్కాల్లి వెళ్లిపోనాటి.

లక్ష్మి

అలాంగా.

వెంకటి

ఒక సంవత్సరం అక్కడ ఉండి వ్యవసాయం నేర్చుకోవాలట.

లక్ష్మి

వెళ్తావా?

వెంకటి

నాకు వెళ్లాలని లేదు. నన్ను అడగకుండానే అయ్య అన్ని ఏర్పాటులు చేసేశాడు. ఇవ్వాళ మధ్యాహ్నం నాతో చెప్పాడు. నేను వెళ్లన న్నాను. వెళ్లక తప్పదన్నాడు.

లక్ష్మి

ఇంతకు ముందెప్పుడూ ఈసంగతి విన్నట్లు లేదే.

వెంకటి

క్రిందటిసంవత్సరము పంటలుముందు నేను వెళ్తాను అంటే, 'ఎందుకు? అక్కడ వాళ్లు చెప్పేది ఏమిటుంది, నీవు నేర్చుకొనే దేమిటి ఉంది? అక్కడికి వెళ్లినట్లే మరి నాగలిగివట్టవు. కబుర్లు చెప్పి అందరిని ఢిక్కరిస్తావు'. అని కాని చేస్తున్నాడు.

లక్ష్మి

ఇప్పుడో.

వెంకటి

ఆమాటలన్నీ ముదరకించాను.

లక్ష్మి

అయితే.

వెంకటి

వెళ్లక తప్పదన్నాడు.

లక్ష్మి

నరే.

వెంకటి

(లక్ష్మికళ్లలోకి సూటిగా చూస్తూ) నేను వెళ్లి పోవాలని నీకూ ఉందా.

లక్ష్మి

వెళ్తే? ఎన్నో చూసి వస్తావు; ఎన్నో నేర్చుకొంటావు.

వెంకటి

అమాత్రం నాకూ తెలుసును.

లక్ష్మి

సంవత్సరంక్రిందట ఇచ్చమైంది ఇప్పుడు ఎందుకుకాదు?

వెంకటి

నీకు తెలియదూ ఎందుకో?

లక్ష్మి

నాకేమి తెలుస్తుంది నీమనస్సులో ఏమవుతున్నాదో.

వెంకటి

తెలియదూ!

లక్ష్మి

నీలాంటి పడుచువాళ్లు గ్రామములో తక్కువైతే ఆటలుపాటలు సరదాకొంత తగ్గుతుంది. నిజమే. కాని వెళ్లి ఉం మానడం నీవంతు; సంపదం మానడం నీఅయ్యవంతు.

వెంకటి

అంతేనా!

లక్ష్మి

అంటే?

వెంకటి

ఈలాగు మోసపుచ్చడానికి నన్నెందుకు అంత ఆశపెట్టావు?

లక్ష్మి

చాలుచాలు. అమ్మ వింటే—దీపం పెట్టాలి. (అని లేచింది.)

[గుమ్మానికి ఎదురుగా చెట్లమధ్య మనిషి కదిలి నట్లు అయింది. లక్ష్మి గుమ్మందాటి గడపలోకి వచ్చింది.]

గవరమ్మ

(ముందుగా వచ్చి) వెంకటే, నీవు ఉంటా వను కోలేదు.

వెంకటే

నీవు ఇక్కడికి వస్తావు అనుకోలేదు. ఎందుకు వచ్చావు?

గవరమ్మ

(లక్ష్మివైపు చూస్తూ) మా అయ్య ఏడి?

లక్ష్మి

ఇంకా రాలేదు.

గవరమ్మ

నీ ఇంటికి రోజూ మాలయ్య వస్తూఉంటాడట. ఎందుకు?

లక్ష్మి

వస్తూఉంటాడని నీకు ఎవరు చెప్పారో వాళ్లనే అదికూడా అడుగు.

గవరమ్మ

నిన్ను అడుగుతున్నాను.

లక్ష్మి

నీకెవరు చెప్పారు?

గవరమ్మ

వాడవలసవాళ్లు అందరూ.

లక్ష్మి

వాడవలసవాళ్లందరినీ అడగలేకపోయినావా?

గవరమ్మ

ఆముసలివాడిని నీవలలో వేసుకొన్నావనా ఈ గర్వము?

వెంకటే

ఇదంతా ఏమిటి, అక్కయ్యా?

గవరమ్మ

లక్ష్మి అంటే నీకూ మతిపోయిందీ!

వెంకటే

ఎవరూ అక్కరలేకుండానే నీకు మతి పోయినట్లుంది.

గవరమ్మ

(లక్ష్మివైపు తిరిగి) ఎదురుదానికి నీకు ఆముసలి వానితో ఏమిపని!

లక్ష్మి

ముసలివానినే అడుగు.

వెంకటే

లక్ష్మివ్యాపారము నీకూ నాకూ ఎందుకు అక్కయ్యా?

గవరమ్మ

మొద్దులాగున్నావే. అయితే చెప్తా విను. తండ్రిగా చూసుకోవలసిన ముసలివాడిని తన మరలలో ఏడేసుకొంటూ ఉంటే, నాకూ నీకూ కాక మరెవరికి?

వెంకటే

కిట్టనివాళ్లు అన్నమాటలు పట్టుకొని ఎందుకు అలాగు అవుతావు?

గవరమ్మ

లక్ష్మిని కాదనమను.

వెంకటే

లక్ష్మి, గౌరు అక్కయ్య సంగతి నీకు తెలుసును కాబట్టి, మరొకలాగు అనుకోవు.

గవరమ్మ

లక్ష్మిహాసం సగం అంగీకారం

[ఈలాగు అంటూఉంటే లక్ష్మి దీపంపెట్టి కుట్టు సామాను జగ్రత్తపెట్టుకొంటూఉంది. ఇంత లో ముసలిది వచ్చింది.]

ముసలిది

గౌర! ఏమిఅదృష్టం ఇవ్వాళ. వెంకటయ్యా! కూర్చోరేం!

గవరమ్మ

ముసలమ్మా, నిన్నొకప్రశ్న అడుగుతా, సరిగ్గా జబాబు చెప్ప.

ముసలిది

ఆ.

గవరమ్మ

మాఅయ్యప్రతిరోజూ మీఇంటికి వచ్చి, లక్ష్మి తో ఏకాంతాలు, గుసగుసలు అడుతూఉంటా డట. వాల్లిద్దరికి మతిపోతే, నీవేనా ఎందుకు బుద్ధిచెప్పవు?

ముసలిది

ఎవరికి చెప్పమంటావు? అయ్యకా? అయ్యకే బుద్ధిలేకపోతే లక్ష్మికి ఎక్కడనుంచి వస్తుంది?

గవరమ్మ

లక్ష్మి నిచ్చి అయ్యకు పెళ్లి చేస్తావట!

ముసలిది

వాళ్లు ఇష్టపడి చేసుకొంటే నేను ఆపాలా?

గవరమ్మ

ఈడనా జోడనా! కులానికా తక్కువ. తిండికా లేదు.

ముసలిది

ఇవ్వాళో రేపో పోయేదానికి నాకెందుకమ్మా

అవన్నీ. ఇంతకూ అయ్యను ఎందుకు అడ గవు?...అడుగో అయ్య—వస్తున్నాడు.

లక్ష్మి

[కళ్లు విప్పి చిన్ననవ్వుతో, ముందరికి ఒక అడుగు వచ్చి] ఇంతఅలస్యమా, మామా!

రామస్వామి

ఇక్కడా ఉన్నారు. గౌరూ, నీకోసం ఊరల్లా వెతిక్కేద్దా. వెలియదన్నారు. ఆకలితో పట్నంను వెంకటాచార్యలో ఏమీ ఉం చక పెత్తనా వా!

గవరమ్మ

లక్ష్మిని వదిలేసి పట్నం ఎందుకు వెళ్లేవు?

రామస్వామి

నోరుమూసుకొని ఇంటికి వెళ్లు.

గవరమ్మ

లక్ష్మి ఉండగా నే నెందుకు?

రామస్వామి

అనకాపల్లి ప్రయాణం మానేసి ఇక్కడేమి చే స్తున్నావు వెంకట?

గవరమ్మ

తమ్ముడూ నేనూ అడగవలసినది ఒకటిఉండి ఇక్కడికి వచ్చాము.

లక్ష్మి

నన్ను అడిగితే మామా, నిన్నే అడగమ న్నాను.

వెంకట

నాకోసము గౌరూకి నేను వకాల్లో ఇవ్వలేదు,

గవరమ్మ

అందరూ అనుకొంటున్నారు...

రామస్వామి

ఎల్లప్పుడూ ఏదో ఒకసాదే. వాళ్లు అనుకొంటున్నారు, వీళ్లు అనుకొంటున్నారు అని. వాళ్లు నాముందర అంటే ఆనోరు కట్టిస్తా పద.

గవరమ్మ

నీకు కోడలుగా ఉండడానికి తగినలక్ష్మిని నీవు పెళ్లి ఆడతావా!

రామస్వామి

ఆడితే!

గవరమ్మ

(గోలుఎత్తుతుంది.)

వెంకటి

అక్కా! ఏమిటి ఇది, ఛా.

గవరమ్మ

(కళ్లు తుడుచుకొని, వెంకటిని దగ్గరగా లాగుకొని) మా గొంతుకులు కోసివేసి గోతుల్లో పాతేసి మరీ నీడయత్నం కానీ.

రామస్వామి

మిరిద్దరూ ఈలా రండి. లక్ష్మీ, వీళ్లు నీసిల్లులు గదూ. (అందరిని ఒక్కమారుగా చూసి) మీ రందరూ ఒక్క కుటుంబంగా అనురాగంతో ఉండాలి.

గవరమ్మ

ఆ! ఆ! ఎన్నటికీ పొసగదు. హాని, అశక్తి; వద్దు వద్దు.

రామస్వామి

లక్ష్మీలాంటితల్లి నీకక్కడ దొరుకుతుంది?

గవరమ్మ

లక్ష్మీ నౌకరికి వస్తానన్నా నా కక్కరలేదు.

వెంకటి

నోరెందుకు ఆలాగు చెడకొట్టుకొంటావు?

గవరమ్మ

ఇది ఇల్లు కాల్చే కొరివి. రామా! చెడిపోయేము. (అని అంటూ పెళ్లిపోయింది.)

రామస్వామి

నీవైనా ఒక్కమంచిమాట ఆడవా!

(వెంకటి బబ్బలు చెప్పకుండా పెళ్లిపోయేడు.)

వెంకటి ముచినాడు!

లక్ష్మీ

నీకంటేనా!

రామస్వామి

(ముసలిదానివైపు చూస్తూ) పంచమినాడు కొండకు వెళ్తాము.

మూడో అంకము

వాడవలన

1. ఒకపీఠిలో ఒకచోట

ఒకడు

ఇంకా తెలివిరా లేదా నీతయ్యా?

నీతయ్య

నిన్న కొంచెం కళ్లు విప్పి చూశాడు.

ఒకడు

అయినా అంత విర్రవీగ కూడదు. దైవాని

కైనా కళ్లు ఎరగా అవుతాయి. ఆ వయస్సు

ఏమిటి, ఆగురపునవారీ ఏమిటి?

సీతయ్య

గవరమ్మ ఆలాగే మొర్రపెట్టేది. దానిమాట పడితేనా!

జోగులు

లక్ష్మమ్మ కూకలువేసేది కాదూ!

సీతయ్య

వరహాలు చచ్చిపోయిన దగ్గరనుంచి పొలం వ్యాపారం, గ్రామంవ్యాపారాలుతప్ప ఈలాంటి ఆటలలో అట్టే కనబడేవాడు కాడు. ఈ లక్ష్మమ్మ వచ్చిననాటినుండి మల్లా ప్రారంభించాడు ఈపడుచునులన్నీ.

ఒకడు

ఓహో, తెలిసింది. పడుచువాడే సుమండ్రి అని అందరూ, ముఖ్యంగా ఆపడుచుపెళ్లాం, అనా లని కాబోలు ఆవేషం వేసేవాడు.

జోగులు

వేషం అంటేమాత్రం నేను ఒప్పును. వాడికి ఎప్పుడూకూడా ఆటలన్నా పాటలన్నా చాలా సరదా.

సీతయ్య

గుర్రపుసవారీ చేసివచ్చి గుర్రం దిగుతూ ఉంటే లక్ష్మమ్మ ఇంటిగుమ్మంలోకి వచ్చి పెద్ద మొఖంతో పలకరిస్తే ఆయ్య సంతోషము పట్టతరం కాకుండా ఉండేది.

ఒకడు

అందుకే కాబోలు, ఒకనాడు రాత్రి వెన్నెట్లో కుర్రకాయలతో కలిసి ఉప్పుపట్టి ఆడేడట!

జోగులు

అప్పుడేనా గవరమ్మ కూకలు వేయడము; లక్ష్మమ్మ నవ్వడం. ఇంటిలో పెద్దగోల అయింది అని అన్నారు.

రెండోవాడు

మొగుడు పడుచువాడుగా కనబడాలనా?

ఒకటోవాడు

ఇద్దరిగర్వం తీరింది ఇక.

జోగులు

గర్వంలేని మనిషే లేడు. ఏమి చేతకానివాళ్లే విర్రవీగుతూఉంటే, కొద్దోగొప్పో బలం ఉండినీ, బుద్ధిఉండినీ రామస్వామి గర్వంపడ్డాడని మనము హేళనచేయడము అసందర్భంగా ఉంటుంది.

సీతయ్య

నిజం బాబూ. నిజం.

మూడోవాడు

రామస్వామి వేగిరంగా మంచుమీంచి లేచి తిరగాలని రామవీరం తిరువీధిలేదామా?

సీతయ్య

తప్పకుండా తీయండి బాబూ, లక్ష్మమ్మ ఆఖర్చులంతా భరిస్తుంది.

ఒకటోవాడు

మల్లా డూడూ ఆడాలనా!

జోగులు

అందుకే కాబోలు, ఒకనాడు రాత్రి వెన్నెట్లో రామస్వామిసంగతి నీకు తెలియకా. తెలిసినా సీతయ్యభావమా అది. ఈవారం హోజులనుంచి

గ్రామం అందరమూ పడుతున్నచికాకు చూస్తూ ఆలాగు అనడం నీ నోరే చెడ్డకే. రామస్వామీ దృఢంగా ఉంటే ఈపోలీసులు, ఈ రివున్యూవాళ్లు ఈలాగు మనల నందరినీ పీడించుకో తినగల్గుదురా. కారంపీటి జమిందారు గారి తేకుఅడివినుంచి చాలాకలశ పోయిందని మనగ్రామస్థులమీద అనుమానంకొద్దీ పోలీసు వారు చేస్తున్న గొడబకు రామస్వామీ లేవగలిగేఉంటే ఎంతోసులభంగానో దాటిపోయి ఉండుము.

రెండోవాడు

ఆమాట నిజం. ఆవిషాయలలో వాడికున్న నేర్పు మన కెవరికీ లేదు. అందుకేగదా గ్రామ పెద్ద అని ఎంచుకొన్నాము.

ఒకటోవాడు

ఆ అప్పన్నను కొలుచుకొందాము పరే. కాని మంచివైద్యున్ని పెట్టకుండా రామభజన, అమృతవారిపండుగ, వెంకటేశ్వరులకొలుపు అంశే నిమ్మలిస్తుదా?

రెండోవాడు

ఏమీ, డాక్టరు వచ్చి చూస్తూ పోతున్నాడేమో!

జోగులు

అందరూ వైద్యులే, అందరూ సజ్జనులే!

మూడోవాడు

ఎవళ్లు చూస్తున్నారు సీతయ్య?

సీతయ్య

కర్ణంబాబు బాపనయ్య డాక్టరుని పిలిపించిన నాడే తీసుకోవచ్చాడు. అతనూ చేతనైందం

తా చేశాడు. వెంకటయ్య పట్టంవెత్తే అక్కడ అందరూ ఈబాపనయ్యను వదిలేసి కొత్తగా ఒకసర్దనుబాబు వస్తే అతని దగ్గరికే అందరూ వెళ్తున్నారు అని తెలిసిందట. ఆమాట ఇంటికి వచ్చి చెప్పాడు. కర్ణంబాబు కాదన్నాడు. లక్ష్మమ్మ ఆకొత్తతన్ని తెమ్మన మని పట్టు పట్టింది.

జోగులు

అవును. కర్ణంగారికి, ఆబాపనయ్యకు ఇలాకా ఉంది. మనగ్రామంతా గుత్త చేశాడు.

ఒకటోవాడు

ఈపెద్దలున్నారే పార్టీలుచేసి మనడబ్బు కొట్టిస్తూ తాము బాగుపడతారు.

మూడోవాడు

మెల్లిగా వింటే.

జోగులు

ఆభయాలు పోయినాయి. కుర్రవాళ్లందరమూ ఒకటైతే వీళ్లు సలుగురు పెద్దలూ చేసేదేమిటి?

రెండోవాడు

ఆగొడబాతా ఎందుకు ఇప్పుడు?

ఒకటోవాడు

నువ్వొక పెద్దబుద్ధిమంతుడవు దొరికేవు. అంత భయమయితే నువ్వు ఆజ్ఞాలో చేరు, పో.

మూడోవాడు

ఈండ్రపడ్డా, కర్ణంబాబు సామాన్యుడు కాడు.

రెండోవాడు

సీతయ్యా! కొత్తతనా, బాపనయ్యా, ఎవరు ఇప్పుడు వైద్యం.

జోగులు

ఆ నీనర్జనే వచ్చాడు. నిమ్మళంగా అందుకే
ఉంది. సరా!

రెండోవాడు

అన్నా, నీకూ కేళే.

నీతయ్య

అతను అన్నట్టే బాబూ.

రెండోవాడు

ఏలాగు మారిందో.

నీతయ్య

కర్ణంబాబుగారి మాటప్రకారం గవరమ్మగారు
ఒప్పుకొన్నా, లక్ష్మమ్మ వేంకటయ్యలు ఇద్దరూ
ఏకం కాగానే బావనయ్య మరి రాలేదు.

మూడోవాడు

పదండీ. అందరమూ రామస్వామిని చూసి
వత్తాము.

2. మరొకదోట-మరికొన్నాళ్లకు

రావి

లక్ష్మమ్మ దురదృష్టం!

రాజులు

లేచి తిరుగుతున్నాడేమో.

రావి

ఏమితిరగడం? జారిపోయినమక్క-మరి కలియ
దని డాక్టరుబాబు స్పష్టంగా చెప్పాడు.

రాజులు

అయితే లక్ష్మమ్మ ఇప్పుడు ముసలిమొగుడు
పెళ్లం అయిందన్నమాట; పాపం!

రావి

అలాగని సంరక్షణ ఏమాత్రం తక్కువచేయ

లేదు. మునపటికంటే ఎక్కువ ఆదరణతో ఏమో!

శ్రద్ధచేస్తున్నాది. అయ్యగది విడిచి పైకి రాదు.
పక్కలో కూర్చొని ఏభక్తవిజయమో, ఏభార
తవచనమో చదివి వినిపిస్తూఉంటే పెళ్లి అయిన
కొత్తరోజులలో చూపించే మోహమంతా
అయ్యకళ్లలోను, ముఖంలోను చూపుతూ
ఉంటాడు.

రాజులు

నాలుగురోజులకిందట వేంకటయ్యతో కలిసి
వాళ్ల గున్న మామిడితోటలో తిరుగుతూఉంటే
చూశాను.

రావి

ఊ! ఏదో పనిమీద అయిఉంటుంది.

రాజులు

ఇంతకూ పడుచుది గదులో మూలుగుతూ
ఎంతకాలము కూర్చోగలదు?

రావి

అదికాదు. ఇంటివ్యాపారము వాల్లిద్దరే చూ
డాలిగదూ.

రాజులు

వాల్లిద్దరికీ మంచి అన్యోన్యమేనా?

రావి

అహా! వాల్లిద్దరికీ ఎంతస్నేహమో, గవరమ్మ
లక్ష్మమ్మలకు అంత పడదు.

రాజులు

ఇన్నాళ్లు చల్లగా నడిచినకుటుంబానికి ఏమి
రానున్నదో!

రావి

అయ్య జీవించి ఉన్నన్నాళ్లు ఏమీ భయం
లేదు.

రాజులు

(నళేశము)

౧

ఉదయమయ్యను బాలార్కు నువ్వయమయ్య-సుదినమయ్యను గనువిచ్చు సుకృతు
చాలమేల్కని, వేకువజామునందు-గన్ను మూసినవారికి గాడుగాని. [లకును;
పుష్పితోద్యానలతలపై బోలె సతని-మృదుకరస్పర్శ ప్రసరించె మెల్ల మెల్ల
ముందుగా లేచి స్వాగతం బందియిచ్చు-తనదుపేరిటి దేశపు తరుణులవయి.
ఏమంతయు జపియించిరో-నేమము నిష్ఠయును మెఱయ నెలకలు దామి
కేమేమి పూజ లిడిరో-యామిత్రు కృపాకటాక్ష మందుటకు నహో!
దేవకన్యకలట్లు లాతెఱవ లతని-దివ్యతేజంగు దాల్చిరి భవ్యమతిని;
కాని కుంతీమహాదేవి పూనినట్లు-గర్భములయందు మాత్రమే కాదునుండి.
కాదునుండియింక సుతునినొక్కరునిశక్తి-ధరునిగనంగోరియునుగాదు-తాల్చిరది
నిత్యకల్యాణులగుచును నెగడుకొఱకె-స్వీయసర్వాంగ పూర్ణజీవితములందె.
ఒకయపూర్వశక్తి యొకనూతనోత్సాహ-మొక యపూర్వనాగరకత గలుగ
నూత్న భావనములు నూత్న వాంఛితములు-డెందములను బొదలి సందడింప.
వీరపత్ను లటంచును బహువీరమాత లటంచును
ధీర లంచును శాంత లంచును ధీవిశారద లంచు శృంగ
గార శిల్ప కళాకలాప వికాస భాసురమూర్తు లగ
చోర! పేరునహింతు రీయుదయార్కదేశ నధూమణిల్.
అచ్చరలువోలె నందనోద్యానములను-గుమ్మటములట్టి కేళీగృహమ్ములందు
దల్లులునుబిల్లులునువేడ్క-లుల్లసిల్ల-మెలగుచుందురు తత్సమమెఱుంగుబోండ్లు.
మెఱయుదురువీరునవనవోన్మేషమెసంగ-విపులయువజనహృదయాభ్రవీధులందు;
వీర శృంగారరసములు వెల్లిగొలిపి-వారు ఘనకార్యములను బ్రవర్తిలుటకు.
కలరే దేవతలంచు నొక్కడను; స్వర్గంబంచు నెందేని? భూ
తలమే స్వర్గము, మర్త్యులే సురలు, నిత్యక్షేమ సంతోష న
త్పల మేదాన లభించునో యదియ తత్కల్పద్రుమం బింక, నీ
యిల స్వాతంత్ర్య మొసంగరాని శుభ మున్నే? మోక్షమే యిచ్చెడున్.

* జనమంచి

ఏతేజః ప్రసరంబుచేతఁ గనిరో యీజాతి యీపెంపు సొం
పాతేజోవిసరంబు నడ్డుచుఁ బర్పుడొక్కపలంబట్లు, వి
ద్యోతంబౌ నెఱగంట నిష్పమియ నుద్యోగించి తీవ్రాగ్ని సం
పాతంబుఁ నహియింప కోడి వదలె* భల్లూకపుంబ ట్టోగి.

జయభేరుల్ మొరయించి రంతట మహాతాపహంబు సంధిల్ల దు
ర్ణయలై శాంతమహాసముద్రమునకుఁ సంక్షోభము జేసిన
ట్టి యరివ్యాహముఁ జించి చెండి యచటఁ డెక్కెంబు నెక్కొల్పి, నూ
త్నయుగస్థాపకులై యశ్చిములు తద్బలార్క దేశోద్భవుల్.

ఆడం జొచ్చిరి, పాడఁ జొచ్చిరి యమందానందవారాశి నో
లాడంజొచ్చిరి యింక నీమదొర తారా! యద్భుతం బిద్ది! యే
నాడుం జూడము గుండ్లు దేలె నడుగంటఁ బెండు లంచుఁ మదిఁ
బ్రోడల్ గావున “మాకుఁ దో డగుచు నిల్వొం”డంచుఁ గేల్వట్టినఁ.

మును బ్రహ్మర్షి పదంబు నంపటకు నై పుణ్యవ్రతంబుల్ సుని
ష్ఠను గావించి కృతార్థతం గనిన విశ్వామిత్రులుం బోలె, భా
జనులై యీజను లగ్రజాతులయు నేర్పూర్వప్రికిఁ మైత్రికిఁ
ఘనులై యుండె స్వరాజ్యమందుఁ గని మోక్షశ్రీసుఖానందము*.

జ్యోతిర్మండల మొండు నూతనముగఁ వ్యోమంబు నీమం దగం
దోతేరఁ విని తద్విశేష మరయం దోడ్తోడ యంత్రంబులం
జేతం బట్టు పరీక్షకుల్ బలెనె, సంసేవిత్తు వై దేశికుల్
ప్రాతస్సూర్యుని దీప్తమండలముఁ దద్వారాశిమధ్యంబునఁ.

చతురంభోధిపరీత భూతల మహాసామ్రాజ్యభౌరేయుఁ డై
అతులప్రాభవవైభవోన్నత జయప్రారంభ సంరంభుఁడై
కృతరాగాతిశయ ప్రజాహృదయ నీరేజాసనాసీనుఁడై
క్షీతిఁ బాలించును దద్విభుండు మహిత శ్రీభోగదేవేంద్రుఁడై.

* (The Russian Bear) రష్య వారు భల్లూకధ్వజులు. ఇచ్చట రష్య జాను యుద్ధము నూచితము.

సింధుదేశ ప్రాచీననగరచిత్రములు

౧. బంకవన్ను, ఇసుక కూర్చి తీర్చినవా వృళ్లు కింద పెంచు ఇప్పుడు హైదరాబాద్ వంద్రివాటిను.

౨. క్రీల కంఠాభరణములు

3. మోహెంజోదారోలో వెలువడిన యొక గృహముయొక్క అంతర్భాగమున దొరికిన మానవాస్థిపంజరపుంజము

తమ్ముడు పెళ్లికి తరీవెళ్లడం

భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారు

అబ్బే, ఏంలేదండీ! ఓనాడు తెల్లవారీ వారం తోటే ఉదయం రైల్వో ఊరికే పిరంగిగుండుగా పిడిపడ్డాడు, మామేనమామ, కాకినాడోంచి. ఇల్లా యింకా గుమ్మం దాటి లోపల వల్లెను, ఆవళంగా హత్తెరీ అని దొరకపున్నుగున్నాడు ముచ్చల్లి! “పెల్లి పెల్లి పెల్లి, న్యవధి లేదు న్యవధి లేదు” అంటూను. కాళ్లు కడుక్కోడు, కూర్చోడు, ఆగడు, ఆలోచన తోచునివ్వడు, “శుభస్వ స్త్రీయం అన్నాడు. కళ్యాణం వచ్చినా కక్కొచ్చినా ఆగదు. పెద్దలంతా వ్యాపారం అల్లా రైటు చేశారు. ఇహ చూస్తే లాభం లేదు, నవ్వుం కట్టాలి గాని!” అంటాడు. నిజమే ఆమాట. పుట్టుడానికి పూర్వంనంచీ గూడ అనుకుంటూనే ఉంటాంగా మేనరికం సంబంధం! కాని, మల్లోమాట, మాతగమ్మనూ తమవయస్సు ఏవో కొండు ముక్కులు చెప్పగుంటూ ఉన్నవాడేగాని వొట్టి రికామిమనిషి కాడు. వాడికి కోరికంటే కోటి మంది అన్నట్టు వస్తూనే ఉన్నాడు, లాంఛనాలు మినహా కట్నం, ఓపిల్లికూనవాకా చెౌతూను. ఏంజరిగేం, మాకు మొదటింటి దీనిమీదే ఉంది మనస్సు, కానైతే. అందుకనేనూ! ఏవో ఆడపిల్ల వాళ్లం మేం ఆయినట్లు అతగాని ఘోరణికి చెబుతున్నా! మేనరికం అంటే కన్యాప్రదాతకి కాస్తంత స్వరాజ్యంగావును! రెండుమామ దఫాలు విశ్వప్రయత్నం చేశా అక్కడికి—“చెప్పావు కాట్టయ్యా, కాస్త నిదానించు, గుట్టం దిగు కొంచెంచురి; ఇల్లా కచ్చుల్లో కందులు వేయించితే ఎల్లగు? వెనకా ముందు మాసుకోనీ. కావలసిన వాళ్ల మేగదా, ఏదోపైసలు చేద్దారే!”—అంటూ పెట్టి ఒక్కరవ్వకసురుగున్నట్టు డబాయద్దాం అని. అయితే అతనెక్కడో అబ్బే! ఉంహూ. తను చెప్పేదేదో అదేగాని, తెడైయినా మామాట చొరనియ్యండే! మల్లి మాట చెప్పడంసాంపు మాఅందరి దగ్గిరా ఉంది. ఉంటే? ఏమీ అతడు విని పించుకోండే! సనేం! పైగా, మేనమామ. ఓవేళమట్టా

గ్గాని కాతడూమాకు తెరపిచ్చినా మేం అతిజ్ఞి నెగ్గలము? అచ్చయ్య! ఏదో అనోజనం చేసేటప్పుడు ఆఆసామీ ఏం తమాయించావోగాని, అస్తమానం ఒక్కవరసగా ఉన్నామా, మరొక్కనాగం ఉంది ముహూర్తం అని కాయితంమీద రానిచ్చాడు లగ్నం ఆదీని. సరి ఆమధ్యాస్త్ర వేళ రైల్వో గావును వాళ్ల పూరు నిమ్మిమించాడు.

అవునా; కన్నమాట అనేస్తే తీరిపోతుందీ, నాకు మాత్రం మాచెడ్డతట్టుగా లేసుకొచ్చింది, చెప్పనూ! కాని ఏమిటి చెయ్యడం! పెద్దవానూ! మరోటి, అతనన్నదీ నిజమే! శుభశోభనాదులనీ ఏదో చికాపిక్ గాగబగబా హైరానగా అయిపోతుంటాయిగాని, ముందంత గుణించుకు కూర్చున్నాసరే వీటిల్లో స్థాయిగా ఉండడం బహుఅరుదు. ఒకసారి నేనుమాడా అత్త ఆలోచించాను, “ఇక పెల్లికే, చుక్కంటూ ఇంతంతా ఇంతంతా లేదు మనికి చెల్లిగ్గా తమ్ముగ్గానూ. చెల్లిల్ని అత్రారింటికి పంపేశాం, తమ్ముగ్లు ఈవరకే సంతాన వంశులయారు; ఎలాల్సి ఇహ నాలుగో తమ్ముడు వీడొక్కనూనూ. వీడుమాడా ఓయింటినా డనవమే గదా మనం కోరేదీనూ. ఊహూ, మంచి చెడ్డలు చెప్పడానికి మాత్రం దగ్గర పెద్దవాళ్లవరున్నార గనకా” అని తలపోసుకుని, నేను మనసు నిబ్బరంచేసుకుని, నాన్నే హితుడు ఒకమేష్టరు మా భవనం లోనే మరోభాగంలో కాపరం ఉంటే ఆయన్ని తక్షణం కలుసుకుని, హైసా అని ఆయనా నేనూ కలిసి సట్టుపట్టుమని కొన్నికొన్ని ఖంజాయింపులు చేసుకుని, రివున వెల్లి ఉత్తరాల్చి, మా తమ్ముగ్లకీ, పెత్తండీ గారికీ, కడమా బంధుకోటికీ, ఈసంగతంతా గోకేసి ఆహ్వానం రాసి, నుంచున్న పశాన్ని వాళ్లని యావన్మం దినీ యకాయకీని బయల్దేరి వచ్చినాలమని, పెల్లికి ఓ ఇదెనీ, ఓ అదెనీ ఆడవాళ్లు పురమాయించిన మీదట ఏవో బజాళ్లో కొనుక్కొచ్చి ఇంట్లో గిరవలేస్తూ, ఆమహూ

మనకే కాకినాడ వెళ్లడానికి ఆయన ప్రపడడం వెంటనే ప్రారంభించాం.

పెద్దవాళ్లు కార్యములు ఎల్లా కొనసాగించుతో చ్చాగోగాని, ఆనాలుగు రోజులూ మా కేసున్నా ఉపిరి పలికిందా, కాళ్లు విరగదొక్కుకున్నాంగాని! ముహూర్తం అనే మాటలో ఉంది ఎంప సాగపైనా! అది మానవులే పెట్టుకుని, అదొచ్చి మీన పడినంతారు. దాని బలిమి ఏంబలిమి? డబ్బు కుదురుతుంది, పిలు కుదురుతుంది, కునుకు కుదురుతుంది, చాలామందికి జలుబువొదిలి రోగం కుదురుతుంది, ఇంకీ తీరుంది! సంబంధించిన పునిశ్రీలకి నెలలు నిండడంగాని, సంబంధించిన ముసలమ్మలకి ఏళ్లు నిండడంగాని జరక్కుండా ఉండాలిగాని ముహూర్తం మానవులకోసం ఆగదు. ముహూర్తాలంటూ పెట్టకపోతే, మనో ఉండే విద్యుత్ కార్య నిర్వహణానికి ఒక్కపెళ్లి పడకనే పోను ఆసలు! ఈమాట అందరికీ తెలుసు. అంచేత మారపుబంధువులైనా అశ్రద్ధలు చెయ్యరు. చేసినా పాకెన్న దాటనివ్వరు. కావలసినవాళ్లు పిలుపం ఒక పోయినా రాక మానేస్తే లేరు. నచ్చి రచరికి సరియైన పిలుపే లేదని దెప్పడం గునచడమానూ. గునచడానికి బాగా సావకాశం ఉండేనిమిత్రమే పెళ్లి అయిన రోజులంటూ ఏర్పరిచింది అని కొందరి ఉహ. సరి, మా వాళ్లూ నా ఉత్తరాలు చూసుకుని నెలవ చీటీలు రాసి పారేసి, ఆమెట్లు చక్కానచ్చారు. క్రితంనాడు మధ్యాహ్నం కప్పుడే మాపెండ్రిగానూ, వాళ్ల వాడూ, పిల్లలూ అంతానున్నా నిమ్మ నిమ్మంగా ఒహాక్కరే ఒహాక్కరే నాఅన్నవాళ్లంతా జేరుకున్నారు ఎల్లాగైతేం. ద్వారబంధానికి తోరణంగట్టి, పెళ్లి కొడుకుకళ్లకి కాటికా, బుగ్గని చుక్కా పెట్టేటప్పటికి వొస్తుంది కాపున పెళ్లికర. అపశంగా అదిమరదాకా సంసారపక్షంగా ఉంటూన్న ఇంటిల్లపాతి జనంలానూ ప్రతీ నస్మరంతిగా దూమాడా గొడ్డలిపెట్టుగా ఒక గొప్ప మొగపెళ్లివాడుగా మారిపోయి ఉరుకుంటాడు. అక్కణ్ణించి అడుగులు లెక్కాడుతూ నడిచేవాడొకడూ, నిద్దరోతూ మాట్లాడేవాడొకడూ, అభోజనం పడుకుంటానని గడ్డంపట్టించుకునే ధోరణుతో ఒకడూ, తాను

భింబోతంటే తిని! భింబోతనే ఘరానావాజమ్మ ఒకనూ, “అబ్బ! వాళ్లెళ్లమంచు, దుక్కలూ ఉన్నామా!” అని ఎగేసేయించు డొకనూ ఆవిర్భవించడంవల్ల వ్యాపారం తారునా రపుతుంది. కాని, సందడి అంటే ఆదే సందడిలేండి మరి! “ఈదాల్లో గుంగచాప పరిచారెవరూ?”—(ఎవడు చెబుతాడు సమాధానం?) “ఈటముకు పెట్టి ఎవరిద్రా, కాలు బద్దలవుతూనా?” “ఏమద్రా, మామకోరిల దంతపునువ్వన్న. మామజేసుకుదా, మీరెవరూ?” “ఇదుగో, చూడూ! నాపట్టు తాపితాలు ఎక్కడున్నాయి? ఇయ్యి, అవీ మరచెంబూనూ!” “ఈవెళవని తియ్యవే ఇక్కణ్ణించీ! తీసి నీర్లట్రా” అంటూ అనవరతిగా కేకలు వినుకుతూ, చింటికిల్లల గుక్కలబట్టడాలూ, కాస్తపెద్ద పిల్లల పిల్లలూ—పల్లకిలో కూర్చోదాని రెగూలూ, గాయకంవచ్చినవాళ్లు మెత్తుకున్నా వినిపించుకోకుండా పేకాటలూ, ముసలి వాళ్ల కూకలెయ్యడాలూ లాంటి నాటిలో నింకిఉంటే అప్పటి ఆప్తభవం సంసారసౌఖ్యసారం అనచ్చునేమా! చెప్పొచ్చేముక్క, మేమంతా ఇంకా ఆడపెళ్లివారి ఉర్రెల్లి వాళ్ళేర్పాటు చేసే విడిదిలో దిగకుండానే, ఇక్కణ్ణించికుగా తయారుగానే ఉన్నాం. ఇంతెంత గలిగి, హడావిడి జరిగిపోకుండా పైవాళ్లమైతే మనా చెడ్డ సాగనుగా చూడచ్చు! కాని ఎవరో ముగ్గుకో నలుగురో నడుంకట్టి వ్యాపారం అంతా చక్కపెడుతూ, అడిగినవి ఇవ్వడానికి, ఇచ్చినవి అమర్చడానికి, అమర్చినవి ఉపయోగించడానికి, వెన్ను వాల్చడానికేనా తీరిక లేకుండా యెముకలు గొడుంగావలసిన నాన్ను ఉండితీరాలిగా! ఇక్కడ ప్రస్తుతం నేనల్లాంటి వాణ్ణి. ఇహను ఆతెల్లారకట్ట అయిదుగంటల రైలుకే ప్రయాణం. అంతా పడుకున్నారు. నేను వీలైనప్పుడల్లా ఓకుసుకులాగుతూ లేస్తూ గడిపాను. మాఆవిడమా త్రం—మరి పెద్దలు ఇంట్లో లేరుగామరి!—రాత్రెల్లా చిమ్మెట్లూ ఏగో సవిరిస్తూనే ఉంది; సవిరింపు తెనుల్నే లేదు.

ఇక ప్రయాణ సరంజాం కల్లామూలం మావాళ్లు నాలుగు బట్టల చెప్పొచ్చారు. చెప్పొచ్చి, ఇహ తమ

నిద్దర సంగతేగాని మరి బండివార్ల అతీగతీ కనుక్కోలేదు. వాళ్లు చాలానేపు అరిచారట, ఆగానట, ఎంతైనా తంటాలు పడ్డారట. కాని ఛస్తారా ఏమిటి, ఫిక్కలేపోతే! ఆపశంకా విసుగేసుకొచ్చి వాళ్లు మాయమై చక్కాపోయారు. ఈసంగతి నాకు నాలుగు గంటలకి మెలుకువ రావడం ఏమిటి, తెలియడం ఏమిటి, రెండూ ఓమాటే జరిగాయి! బండివార్ల పిలుపులు వినిపించుకోనందుకు నాకు చిరుచునిపోయింది—నేనేనా తప్పనిసరిచిల్ల కోప్పడతగుగాని, నేనుమాత్రం బిసిమెచుకో మాడమా!—ఆకి, కోప్పట్లో కడం వాళ్ళ సంగిల్లేవోపట్టడం శక్యం అయిన పనిలా కనుపడక, తీరికలు దాటిపోతే (అందర్నీ కనుపుచుని వెళ్లేబిప్పటికి), మల్లీన్నాతకం అడ్డుపెందేవాగడ! అని బుడతెల్లై, “పోనీ, కొంతమంది ముందు వెళితే!” అనిపించిందినాకు. సరి, పెళ్లి కొడుకొహమా—పెల్లికి పెళ్లికొహమానా అన్నట్లు—నేనూ, మావాళ్లూ వెళ్లి తీరాలిగా! తక్షణం, “రైలు వేళయింది లేవండ్రోయ్” అని ఇంట్లో పేమిదవ్వనిపిటి ఖర్చుపెట్టి, మేం ముగ్గురం ముఖ్యం అనుకున్నదీ, చేతికి అందినదీ సోచివుచ్చుచుని, రైలుప్రేమనిగ అగడ్తాం. కొంతరంగం ధోమ తీసిబిప్పటికి, ఓబం తెద్దుబండి కునికొట్టు పడుతూ మాకు ఎదురుపడితే అది డేరం లేకుండానే వెనక్కి ప్రేమనిగ పట్టుచున్నాం. ఎల్లానో బాధపెట్టగా, వాడు ముందుబరువూ, వెనకబరువూ, అసలుబరువు అంటూ మచుర్ని కొరుక్కుతినేసి, ఆపీళ్లూ ప్రేమనిగ ఈడ్చుకు పోయాడు. ప్రేమన్లో ఈహూకోలాహలం బయల్దేరింది—ఇట్లో అట్లో కొంతుకైళ్ళున్నాయిలెండి, అప్పుడే! మారైలు కర్లబూలంచుటిరాకు సిహత ఓటి ఎక్కడమాసి తోకముడిచేస్తుందో అనినాకు ఓటేదెంగ! “డబ్బిచ్చీయండి, బాబుగోరు, యెత్తాను!” అని బండివాడు. నాదగ్గర చిల్లలేదు. “ఉండరా, టిక్కెట్లు కొన్నతరవారే సిద్దబ్బు నీమొహాన్ని కొడతానూ!” అన్నాను. అంటే వాడు అల్లా ఎల్లాగండీ అని బలవంతపెట్టి, నుంచున్నపాట్లు కక్కచుని కూర్చున్నాడు. “నీమొహం దగలేసిరిగదరా, నీమొహం దగలేయ్యా!” అనుకుని, గొడుగుంటేను చేతులో, అడి

నాడి మొహంమీద కొట్టి, “ఇదుచ్చుగు ఏడవరా, డబ్బిచ్చిందాకానూ!” అని నేను నోటుపైకి తీసి పరిగెట్టి, కిటికీ దగ్గర ఉట్టానీగా అంతపని జరిగి, ఎల్లానో మాడు టిక్కెట్లు కొయినాను. మావాళ్లిద్దరూ మించిపోయి సట్టు ప్రేమన్లోకొచ్చి దిక్కులు చూస్తూ నిలబడ్డారు. ఇంకెట్లో నేను చిల్లరట్టునుని “ఇదుగో గోయ్” అంటూ బల్లదగ్గరికి వెళ్లేబిప్పటికి, ఏకీ బండివాడూ! ఈధూప్రపంకంమీద శేకుండాపోయాడు. “నాలుగుంటావలూ కిమ్మతు అసలు పట్టుచున్నాది, తేవంబాంటి గొడుగు, నీసెట్టు వెట్టుగున్నాపెట్టా, నీసెట్టు గొట్టులుగానూ!” అనుచున్నాను. అనుకుని, మావాళ్లిమీద కొంచెం చిరుచిరుచున్నాను, వాచకోసం ఎల్లానూ బయల్దేరిన కోహాన్ని నిగరకంగా అంతరించిపోనీకులగాను!

ఇంకెట్లో, ఇంకెదగ్గర నాకేకతోటి మావాళ్లంతా కేసే ప్రేమిపట్టు లేనిపట్టు ఒక్కనాటు లింగారట. ఓముగ్గురు తెగతిగి నాలుగు కిగలూను, బ్రహ్మాంశం మీద పెంపబిడ్డ సమహార్చి యింటి తెచ్చి, వాటిల్లోకి పుల్లి నారిసామాన్నీ పెల్లి వాళ్లి ఓటికలారవాణా చేసి పారేశారట. ఇహ బయల్దేరపోయే సమయాన్ని కరకమ్మగారు తనతల్లిని తీసుకుని, ఓట్రంకుచ్చుచుని, ఓతిరిటిగల చేసుకుని కాకనాడి తనూ వెస్తానంటూ కార్లకి బ్రష్టంపకింపట. కరకమ్మ మాకు చుట్టంకాదు పక్కంకాదుమ్మంపి, మాహావేళలోనే ఉంటూన్న సరుగావిడ. క్రితం ఆత్మల్లనించీ ప్రతినిత్యమూ నేను ఆవిణ్ణి చూస్తూవున్నా, ఎప్పుడూ సందోధించలేదు. వినడం ఆవిడ వ్యామనిషే అని. మనిషి హరికే సన్నంగా కదురులా చేనులా ఉంటుంది. నిజమేనింపి, ఉత్త ఆటుగ్గింజ, పాపం! కాని, కట్టె పీలగా ఉంటేం, గాత్రం మాత్రం మహాబట్టి గాఢాకేక లెట్టడానిక. కాయశరీరం ఏమో, ఆవిడ అనేక పుష్కలాల కోటిలింగాలకేపులో స్నానం చేసింది. ఆవిడికి ఓతల్లి. ఈవిడికి కన్నాకాలూ కొంతవరకే ఉన్నాయిగాని, మడీ ఆచారంపట్టుకు చెక్కలూటగా ఉన్నాయి. వీరికి ఓట్రంకుట. అబ్బే, ఎంతట్రంకండీ, నామొహం! ఉత్త మన పెద్దబాలగడీ పుస్త

కంటితాయె. పైపెచ్చుచీచిన్న అరిటిగల! వీళ్లు ఎక్కడిక్కడికే అని పెళ్ళివాళ్ళతో తెల్లారగట్టే తయారయారు, సమూహంలో కొట్టుకు పోవచ్చుగదా అని, సరే అనుకున్నారట మావాళ్ళు. అనుకుని ఓ రొండునిముషాల్లో వీళ్ళనీ ట్రంకునీ అరిటిగల్నీ సర్ది ఎక్కడోను బట్టు తోలుకుని మేహాలమీద వచ్చిపడ్డారు నేమనిగ్గి. గుడ్డిలో మెల్ల, ఇంకామారైలు కదలేదు. నస్తూనే, మా రొండ్లోతమ్ముడు నాదగ్గరి కొచ్చేసి, “మేస్తారు సాయం త్రం వస్తానన్నాడు. మనికి పన్నెండు టిక్కెట్లు కావాలన్నయ్యా!” అన్నాడు. “సరే. మీరెళ్ళి సామాన్తో రైల్వోపడంకి!” అని నేను అదవరలో కిటికీదగ్గర మోచేతితోపిడిల్లో టిక్కెట్లు కొన్నవాణ్ణి ఇప్పుడు లోపలి కెడితే ఎదోమహా పొడిచేస్తానన్నట్టునూ, మనికే ఉద్యోగమేగదా, టిక్కెట్లు నుమాస్తా నన్ను మన్నించకపోతే యెరగదా మనచుకాకా ఆన్నట్టునూ, గిరుక్కున తిరిగి లోపలికెళ్ళి, “అయ్యా! దయచేసి కాకినాడో పన్నెండు!” అని బాతిభాషలో అడిగి, ఆటిక్కెట్లూ చిల్ల రాబహునమృకంగా—మల్లీ పల్లెలూరి గచ్చిలాయికిపుల్లె తిరిగి రెక్కపెట్టుగుంటూ మార్చిక్—కేసులో వేసేసుకుని, ఎదో గొప్ప ద్వీజయం చేసినట్టు గరాగరిగా ఇవతలికి నస్తూంటే ఒకడు “అయ్యా! ఈటిక్కెట్లు ద్వారపూడికేనా చూసిపెట్టండి!” అని నన్ను కనుక్కునేటప్పటికి, నేను “అయ్యో! పిచ్చిపుల్లాయిలా ఉన్నావేమిటి, ఎక్కడో! అక్కడికే!” అంటూ వాడి అతిభాగర్త అనహియించుగుంటూ సక్కాపోయి, మావాళ్ళంతా బండిలో పడగలిగినందుకు అనందపడి, ఇహరైలుమాసి పొగవొదిలి ముందుకి సాగేనేళకి నేనూ ఎక్కేసి పెట్టి తలుచేసుకుని, “అమ్మయ్యా” అనుకుని లోపలనూర్చి పడ్డాను.

రైలు “ఆ! నేను వెళ్ళను” అన్నట్టు కొంత హరామీచేసి వెనక్కి కదలడం మొదలెట్టింది. ఆవళంగా రైలువాడు “ఏడిశావు, నడుద్దూ, నీయిష్టంఏమండీ!” అన్నట్టు చెవులు గింబరెత్తేలాగు రైలయ్యిమని గావు కూర ఓటేసి,రైల్వీ నసాళం అంటేట్టు ఒక్కటేకాదు. దాంతోటి పాపం రైలు నెమర్చు కక్కుగుంటూ పరిగ

త్తడం మొదలెట్టింది. కావలసినంత బలం ఉంది రైలుకి! ఉంటే? అన్ని పుట్ల ఇనపసామగ్రీహాదా ఒక్క నరమానవుడు ఎల్లాచెబితే అల్లా వింది, వొదిలిపోయింది. నాకేమిందీ? రైల్వో పడ్డానికకాదూ సహాలోక్కుల్లా టాజరిగిందీ, ఆమట్టున కిటికీలోంచి కొడుతూన్న ఆప్రభాతమందపవనం ధర్మమా అని కళ్ళు ఇట్టేయూతడి పురుకున్నాయి. నిద్దర కూర్చునప్పుడు మరీవొడ్డుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు కూర్చుంటేనేగాని రానేరాదు, దాంతగ రెయ్యా! అల్లాగే కాస్తేపు బోగి, ఓతిభరకా, ఆకుని! సాట్ల పికారులో నేను మరీ బోరుగా కుడిపక్కకి ఒసి లేసరిక గభమని మెలుకున సక్కాచుచ్చి, “ఎక్కడికొచ్చాం?” అన్నాను. అంటే “ద్వారపూడి దాటాం!” అన్నాడు మాపైత్తంప్రకారివచ్చి. ఏమోగాని, “ద్వారపూడి” అనే చెవిల పట్టంలోట నాకు ముఖభయం వేసిపోయింది చెప్పనూ! అప్పుడే రొండ్లోమాటు వినడం మరీ ఆపేరు. అనేంక్షికానూ మావాడూ! నేను పైన తగిలిందిన నాకోటుకేసులో—పొడుంకాయకోసమే అని జ్ఞాపకం—నిమ్మంగా చెయ్యెట్టాడు. పెట్టేటప్పటికి టిక్కెట్లు వొచ్చితగిలింది; యాదా బాధంగా ఆది పైకి తీశాడు. అప్పటికి తెల్లగా తెల్లారిని తీసచూసి, “ఇదే మిత్రా, ద్వారపూడి!” అని చదివాడు. అయ్యా చెబితే మీరు నమ్మరూ! నాకు ఒక్కసారిపాటు ఉపద్రంగా భయం,దారుణం గాకోపం బయల్దేరాయి. వాడు, సరిఆటి క్కెట్లువెనక్కి—పెట్టి తరవాత దానికేసి చూసి “ద్వారపూడి” అని మల్లీ చదివాడు. “టిక్కెట్లుమే ప్రోహిగా, ఎంతవనికేశాపురా, నీముహాన్ని జీడెట్టా!” అనుకున్నాను. నాకళ్ళు చింతెనిప్పులులా ఆయిపోయాయి. మావాడూ ఒకొక్క టిక్కెట్టే తీస్తూండడం చిలక్కినుల్లె “ద్వారపూడి, ద్వారపూడి” అని చదువుతుండడం లంగింతుకున్నాను! అల్లా పన్నెండు టిక్కెట్లు ద్వారపూడికని చదివాడు. చదివి, “ఒకేయి, ఇంకామూడు ఎక్కువఉన్నాయి యెందుకురా?” అన్నాడు. అనీ, అవిమాడూ, కాకినాడకని చదివాడు. అంతామదా డారికే విడ్డపోయి ఊరుకున్నారు. మారొండ్లోతమ్ముడు నాకేసి తిరిగి “ముందొచ్చిన హిముగ్గరికీ టిక్కెట్లు పుచ్చేసుకున్నావా ఏమి

ట్రా, లేదనుకుని నేను పన్నెండు చెప్పాను!" అంటూ స్వదం మొదలెట్టాడు. "నీకిదివట్టే చేతావు! ఇంకేమి! దమ్మిడిసాయం లేదు. మా గొడవెందుకు, తరవాతొచ్చిన స్వయాపాల సంఖ్య నేనడిగి లేను!" అని నేను లేచాను. "ఒరేయి, సువ్వు చదువుకున్నవాడివేగదా! నేను 'పన్నెండు' అనేటప్పుడు "నేను ఇల్లా ఇల్లా మాముగ్గరికి టిక్కెట్లు పుచ్చుకున్నాను. కడంవార్లెందరు?" అని నాతో చెప్పి మరీ అడగద్దుట్రా! అది చెప్పదా! పోనీ, ఎవో కొన్నవాడవు ఎల్లానూకొన్నావు గనక మామగోవద్దా, అవి ఎక్కడికిచ్చాడో?" అంటూ మావాని అంతుకున్నాడు. "సముంది పొత్తి భద్రవారకం, తెలివి చుడెపు దప్పపులు వీళ్లు?" అంటూ పుర్రొల్లమీద నేను, "నీ పెద్దతనం పట్టుకు? ఉన్నమాట మనస్సులో పెట్టుకు ఇవయావు?" అంటూ నాళ్లు. ఇంతలో ఆహవాని, "ఇంచులో తక్కువ తిన్నారావరరు? అంహా ప్రయోజకత్వాలూ ఒక్క టూకీగానే ఉన్నాయి, అవిగాలీనే లేను?" అని ఈసడింపులు మొదలెట్టారు. నాకు రావడా లేచిక్కనేసింది. అంతా స్వజనం ఆయిపోడం వల్ల దిగుకువా నుగాని, లేకపోతే ఒక్కొక్కరినీ ఇల్లా చీరేసుండు ..

కొండ్రికంటినా డెరమ్మందా, గుడ్డ నీళ్లు కుక్కుగుని, ఈకంగతి కప్పెట్టేసి పైకి మామూలుగానే కనపడుగలిగే వ్యవహారం దివ్యచకోరంగా ఉండేది, సరిపోయేది. కాని అబ్బే, మేమా! వామనప్రతివాండ్లతో నగారు జోరైపోయింది. వాటిమందు రైలునప్పుడు చిప్పపడిపోయింది. రైలుఆగిందో, నడుస్తోందో, బోల్తావేసిందోమదా మాకు నిమిత్తం లేకుండా పోయింది. గొడుగు పాయె. టిక్కెట్లూ మాడు కండకాయె. కడం వా ద్వారపుడికి తగులడాడాయె, నాకి ద్వారపుడి కొంగల్లారా! ఓటైతే వీడుద్దం! ఆక్కణ్ణించి 'చాల్లే తెలివి' అంటే 'చాల్లే తెలివి' అనుకుంటూ, 'నీమూలాన్నే' అంటే 'నీమూలాన్నే' అనుకుంటూ, ఒకరి మీదఒకరు నేరం మోపుతూ, అడ్డమైన హడావిడిలో నూపడిపోయాం. రైలెప్పుడో సామర్లకోట ప్రేమన్తో ఆగి ఉరుకుంది. ఈ త్తరక్షణంలో కుద్ద ఖంగారుతో,

లోపల గొణుగుయ్య పైకి ఉటుములు, రుసరుస, తీవ్రంగా చూపులు, చేతులో వడ్డువు నేలనెట్టికొట్టడం-వీట్లతో ఆశికోలాహలంగా కొంచెం దిగి అడవాళ్లనీ పెట్టెల్నీ దింపడం-ఇల్లా మొదలెట్టామో లేనో ఇంకా, ఆవళంగా యమకింకరుడులాగ బాగా ఓ తాడిచెట్టుంత చునిపైలే చక్కారచ్చి-మాసంగతి వాడెల్లా విన్నాడో, వినకుండా పనేట్టాడో ముండానాకు-ఈచి పుచ్చుగు లెంపకాయ బాగినట్టు, "టిక్కెట్, సార్" అన్నాడు నన్ను. ఇంకా మేం దిగి దిగకుండా ఉన్న అనస్థలో ఆశీసరు న్నని నన్ను ఒక అల్లుడు ఇల్లాచచ్చి దుమ్ముబట్టు గోనా అని నాకు పట్టుని గోమం వచ్చింది. ఆయితే మాత్రం, రోహలు పనికొస్తాయా, ఆజేకాలు పనికొస్తాయా చేతులారా చేసుకున్న తరవాత చెప్పండి! అప్పుడు, నేను టిక్కెట్లు ఉన్నవాడి వాబులా నడిస్తూ ధమాకీగా చిరునవ్వుతో, "ఉండవయ్యా! దయచే. దిగనీ ముంసూ!" అన్నానువాడు తొంచరగా ఇంకోర్ని అడగడానికి విరగైపోతాడేమో అని. అంటే, అబ్బే! వాడెక్కడోదుట్టామా! మమ్మన్నేపట్టుకున్నాడంటే తిన్నగా వచ్చి! ఎల్లా పోచ్చాడో, నాకి రెన్నోయ్యా, వాడిదామరి ప్రజ్ఞ, తిక్కినవాల్లిదా!

కెన్నెలు దింపారు. చివరికి కరకమ్మగారి తల్లిని గుహా కిందకి సాయం పట్టారు, అనగా రైల్లోంచి. దాంతోటి, ఆరిటిగెల దింపడం పనిమాడా ఆయిపోయింది. అంటే ఆవిడ బట్టోపెట్టుకు పూర్చుంది కాదామరి గెలా! ఇంతలోరైలుకాలకృత్యాలు తీర్చుకుని, హాగీసలాడి, హాసీ విగమించింది. మేం, ఇంకా, మమ్మల్ని పట్టుకున్న మనిషి దెయ్యాన్ని పొదిలించుకుని, కాకినాడ టిక్కెట్ల గొడవ చూసుకుని ఆరైల్లో వేరం వెల్లిపడాలీ అనుకుంటూంటే, ఎంతేసింది కరకమ్మగారూ! మాంచి దెయ్యి వల్లా చూపూ ఈవిడానూ, "అయ్యో, హయ్యో, అయ్యో, హయ్యో" అంటూ మొదట చిన్నచిన్న కేకలెట్టి, ఆక్కణ్ణించి, ఏమని చెప్పను, ఓ తరవాయి లేకుండా, ఓమాను స్వరాలుగావు, ఓదీలులుగావు, ఓరాగాలుగావు, మారుంపతెంపి, పెద్దపెట్టున శోకన్నాలు లంగించుకుంది, కొండచిరిగి మీద పడ్డట్టు! మామూలుగా

నేను కోపిష్ఠినికాను, ఏతత్కూర్వం ఆవిడతో ప్రసంగించారేదు. కానిరంగం మారిందిగా! అక్కడతోటి నేను పట్ల పటపటా పిండెల్లా కొరుకుతూ, “నువ్వెక్కడ దాపరించావమ్మోయ్, మంచి శనిలాగోయ్! నీకేమి ఏత్తెస్తు వచ్చిందమ్మోయ్, నీకేమి ఉప్పెనవచ్చిందమ్మోయ్, అంత ఏడుపుకోయ్?” అంటూ గుక్కతిరక్కుంటూ గర్జించడం మొదలెట్టాను. “టికేట్, టికేట్” అంటూ టిక్కెట్లు పైతాను సంపాదించడం మొదలెట్టాడు. “నాభిమ్యం అంతా మట్టికొట్టుకు పోయిందోయ్! నా వెండిబంగారాలి నాకూ ఎడబాపులు వచ్చాయోయ్! ఇంతయందు న్నూరు మల్లి, ఆస్తి పట్టలాగ లేచిపోతూంటే పట్టుగోలేక పోయారోయ్!” అంటూ కరకమ్మ మరీ గోల చెయ్యడం మొదలెట్టింది. పిట్ట కొద్ది, హత ఫలనం అన్నట్టు ఇంతంత సాలికేకలూ నాటు మేకులూ ఉన్న కరకమ్మ చెయ్యగలదని నేను లోగడ ఎరుగున్న వాళ్లే కానైతే. అప్పట్లో పోనీ అది పట్టికు ప్లేషను గందా కాస్తసరి తగ్గించుకుందేమో అని భ్రమించాను. భ్రమిస్తే! హెచ్చించింది తస్మాగ్గయ్యా. నాకు వొట్ట భగ్గుమని రవిలిపోయి ఆ వైషణ్యంలో నేనూ అందుకున్నాను. అందుకుని, “నీది పోయిందేమిటమ్మోయ్, అసలాయ్! మాతో ఆమాట చెప్పగలడంమ్మోయ్! శుభానికి వెదుతూంటే నీ ఏడుపు బాబా లేమిటమ్మోయ్! ఓహూయి త్యం కూడానూ! నువ్వేమిటమ్మో మాకోయ్! పెళ్లి కడుతూ పిల్లని చంక నెట్టుగుచెల్లినట్టు నిన్ను పట్టుకొచ్చి లేమిటమ్మోయ్, మావాళ్లోయ్! పెళ్లిలో దబ్బలాటలు పెళ్లికొడుక్కీ పెళ్లిమాతురికీ తప్ప కడంవాలిందరికీ నమ్మోయ్!” అంటూ జ్వాలాతోరణం లా చెలరేగి పోయాను. “నా టముకు పెట్టి రైల్వో కొట్టుకుపోయిందోయ్. అందులో ఉన్న రొండువందలకీ తిలోదకారై నా యోయ్” అని కరకమ్మ బాహులుంగా ఏడుపు సాగించి, నెత్తి బాదుకుంటూ చెప్పడం మొదలెట్టింది. సరి, యీ యేడుపులో తల్లి కూడా మూలుగుతూ మద్దతైంది. మద్దతై, హామకుతూ “మందో వాళ్లదో చూసి మరీ ఎడవ్వే అమ్మాయోయ్, అవసరంగా ఏడిస్తే తరవాత మల్లి ఏడవాలి” అంటూ మాతురుతో సలహా,

అక్కణ్ణించి నేను “అపవృత్తుమాట రెండుకమ్మో! ఇరవై పెట్టెలు దిగాయికందా మవి, నీకు ఒక్కగాని ఒక్క పెట్టెయిరి (తలగడా అంత)? మమల్ని చంపుకు తినడానికి కాకపోతే, నీకొచ్చిన యేళ్లకి, అదొక్కటే నువ్వు దాట పెట్టుగోవాలి, చెప్పు! గోల ఆముసిలిదే పట్టుగుందికదా, నువ్వు చేస్తూన్న ఉద్యోగం ఏమిటి, వెగవ ఉద్యోగం నువ్వును! “అల్లాగ- ఇల్లాగ అంటూ నేను మంశిపడ్డాను. ఏమడుగుతారుకదా! నేనేమో కారాలామిరినూలూనూ, ఆవిడా తల్లి! మాలోలక్తుకా అని ఏడుపులూ పెడబాబ్బలూనూ; పక్క టిక్కెట్లతణికివాడు సతాయెంతా! మావాళ్లు “ఉరుకోం, ఆబ్బా! ఉరుకోవమ్మో!” అంటూ, ఉహూ లభాయలూ ఓబూలూనూ: ప్లాక్ ఫారం మీద అశేషజనం ఆశ్చర్య వేసిపోయి నవ్వులకి పడ్డారు. అప్పుడు సుహారవకందాయప్పట్టులో ఉంది వ్యాపారం, అని చెబుతోన్నారు, వైవాళ్లు!

అల్లా నడచుతూంటే, ఆకాకి నామల్లులూకాస్తా ఉదాయించేస్తుందేమో అని చెప్పేసి, మావాడునారి రవాతవాడు-వాడిదగ్గర (ఏమాటకామాట చెప్పగోవాలి) బాగా కార్యనిర్వహకత్వం ఉందీ! టిక్కెట్లపంతుల్ని కాస్త అసెంటాలాక్కెళ్ళి లోపాయికారీగా వాణ్ణి సం తోవ పెడతానని వాడికి ఆశ పెట్టి నాడినేత ఇంతమందకి (సచ్చిమతిమంశివట్టే ఉంది! ముగ్గురికి ఆహారించాయిగా! కడంవాళ్లకే) టిక్కెట్లు తెప్పించి, వాడి కేసో మట్ట చెప్పి, ఓహోండు కరుమరూపాయిలు ప్లేషను పేష్టన పాదాలదగ్గర పాకేసి, కరకమ్మని తీసిగెల్లి ఆయనకి అప్ప చెప్పి-రాజమండ్రీనించి తమతో కలిసి కాకినాడ ప్రయాణం చెయ్యదలచి కూడా వస్తూన్న ఆమనిపి తాలూకు కిమ్మలయిన ఓట్రంకు పెట్టి నొత్తి అజాగ్రత్తను చెయి దాటి వాల్లేరుకేసి కొట్టుకుపోయిందనీనీ, అది చెనక్కి-తెప్పించిపెట్టి ఆనిషికి అందజేసి పూర్ణం కట్టుకోమనీనీ ఆయనతో అనేసి, బతుకు జీవుడా అని అక్కడ ఆవిణ్ణి వొదిలించేసెనునీ, మేం అంతా ఈలోపుగానే ఎక్కి నిరీక్షిస్తూన్న పెట్టిలోకి ఇనా రైలు కదుల్తోందిఅనేవేళకి వచ్చిపడ్డాడు. కరకమ్మతల్లి, వాళ్ల బంధువు లెవరో కాకినాడవాళ్ళు కనబడిలేమా, అరిటిగల ప్రాణవదంగా

పుచ్చుగుని మూలుగుతూ వాళ్ల పెట్టిలోనే హర్షించి.
సరే, మేం కాకినాడ జేరుకున్నాం మెట్టుకి.

ఆసాయంత్రం వైల్లో వస్తానన్న మాన్నేహితుడు
రాత్రి లగ్నం గనక కాస్తకద్దనగానే వచ్చి తరవాతి
వృత్తాంతం తను చెప్పాడు. అయినంటికి ఆయన సామ
ర్థ్యకోటప్రేమను స్టాక్ ఫోగంమీద విహితుల్లో కలిసి
మాటాపలుకూ ఆడుకుంటూంటే, గాగుపు కొట్టివట్టు
మొహం ఎంపిపోయి, కళ్లు బాగా ఇంతలోనుక దించుకు
పోయి కరికమ్మగారు చక్కాచచ్చి, ఆయనతో (పోస్తూ
న్న జరిగిన సంగతి సాయంత్రం వచ్చే ఆయనకి కొట్టిన
పిండ్రాట్టు) “కొరికిందంపి పెట్టి, పట్టుగున్నారు, పాపం!
నిమిషాలేదు. ఆరిటి ల ఎక్కడుంగో మీకు తెలుసా”
అంది. “పెట్టేమిటి, ఆరిటి గలేమిటి” అన్నాట్టు ఆయన.
అంటే, “మాత్రాబ్బాయి వచ్చాడుగా, మాతమ్మమా! మా
రమ్ముకి శీతం! బాబోచ్చి నా పెట్టి పెట్టి గ్రాఫులో
తెప్పించాడు.” అని పల్లి అంది టావిడ. అప్పుడు
“అయితే ఏ పం టాగు? పెట్టేమిటి? ఆరిటి గ
లేమిటి? అబ్బాయేమిటి? ఇదంతా యేమిటి?” అని
ఆయన తరిచి తరిచి అడిగిన మీదటగావును, ఆవిడతన
పెట్టి తప్పిపోయిందనిది!—సంగతి, సందర్భం, దొరకడం,
ఆరిటిగల తనదే అనీ, అది వాళ్లమ్మ ఎక్కడేనా పొది
లేస్తే, పెట్టివారు బాగర్తవేసుగుని రెలో అర్థం మిగ

ట్టుకుని నోట్లో వేసుకుంటూలేమో అని తనకి భయమనీ,
మాలివాడికి డబ్బులిచ్చేసి మేమే అది తినుబసలో పడ
య్యవలసి ఉంటుందనీ, ఏమిటేమిటో చదివించి. కాని,
ఆ చదుగల ఎవడిక్కావాలి? పైగా, మునిద్ది ప్రాణ
మేనా పొదుల్తుందిగాని, గెలవదలిపెట్టి ఒక్కరుణ
మేనా ఉండందే అసలు! సరి, గెల మునిద్ద పట్టుకు
పోయిందని మాన్నేహితుడితో చెప్పేతాం, అక్కణ్ణించి,
“ఓరి సున కంగారు బంగారంగానూ” అనుకోడం మొద
లెట్టాం.

పెట్టి సేవ దీంతో పొందింది మామా అన్నట్టు
పెట్టి రక్తదాండానే జరిగింది. అంతా చిరంబూ సన్మం
గానే ఉంది. ఆఖరికి, మహామాట! మేం కాలక్ర
మాన్ని గ జమండ్రి వచ్చేసినతిరవాతి, ఇక్కడ తమ్ము
టిక్కట్లు ఇచ్చినాయన, పాపం, బ్లాఫం చేసుకుని మాకు
డబ్బు యదర ఇచ్చేశాడు. బండీవాడు—పోనీ, బండీఆ
యన—గొప్పగు మాకు వాపసు చేసి తన బీడా పట్టుగె
ల్లెను. కాని, “పెట్టిగ్రాం తాలూకు ఇచ్చిన రొండు
గూపాయలూ పట్టుకు కరకమ్మగారిదగ్గర వసూలు
చెయ్యలేక పోయామదా, రెస్సాచెక్కా!” అని కొం
తకాలం నేను అనుకోవలసిన అవసరం వచ్చినా, పాపం,
ఆవిడా ఇచ్చేసింది. అవాంతరాలూ, ఒకరుడుకులూ
చుక్కచుక్కగాని, చివరికి, అన్నే, ఏంలేదండీ!

ప్రియాస్వతి

గుజ్జం వేంకట సుబ్బరామయ్య గారు, యమ్. ఏ.

(‘ప్రకృతి కృపలు’)

“కామార్తా హి ప్రకృతికృపణా శ్చేతనాచేతనేషు”

౧

కఠినకారాకవాటముల్ గడలు నడియె;-దోడ మినుకను దీపమ్ము తొలగిపోనఁ
గ్రమ్ము నిరులకు నయిదోడు గాఁగఁ, బర్వె-గనుల మొగుడుచునిదర చీకటల గములు.
అనుదినమ్మును గృశియించు నాత్మసార-మశ్రుధారల సోనయై యననిఁ జెంద,
మృత్యు దేవికిఁ గరము సమీపమయిన కయిదలను బట్టె నామె కింకరి సుషుప్తి.

౨

కాని నామది నేవేళఁ గాచియుండు-అలతపడఁతియొ నినురికు నాఁకవెట్టి
హృదయ మొత్తుచుఁ దేనియ లొదవఁ బిదుకుఁ-జెఱకుఁ బిండెడు గానుగ చేడెనోలె.
అలతచెలియరొ, నీ తత్త్వ మంత కనమి-నే నొనర్చిన దూలు మన్నింపు మమ్మ;
కొలఁది కొలఁదిగ, సన్నెత్తి బలె ద్వోయ-పూర్ణభావమ్ము నెమ్మదిఁ బొదలె, దల్లి.
చచ్చు నాయాత్మ కెయ్యది స్వర్గభూమి;-కాటు కన్నీటి జడి కెద్ది కడలిసీమ;
ఆటు జీవాగ్ని రగిలించు సనిల మెద్ది; - తలఁపు కెక్కుట నీమహత్త్వమునఁ గాడె.
స్థలము కాలమ్మునను గింకరులను గొనుచు-జీవి బంధించు ప్రకృతికిఁ జేవ యణఁచి,
క్షణములోన నె, యాత్మలఁ గొంగిళులను-గూడ, మార్గమ్ముఁ గల్పించు ప్రొడవీవె.
అట్టి సీదుసహాయత నంది, యేను-భువన విశదంపు మన్మనోభూమియంద,
తలఁపు దీపిక తేటకాంతులను నెఱవఁ-గలయు దిప్పుడె నాముద్దు వలపుచెలిని.

౩

మించు మందారపల్లనిర్మిత గృహమునఁ - గరఁగు నెలతాలవలిపించ టరఁగుమీదఁ,
వఱదగట్టెడు కరుణంపు వానఁ గురియు-మోము చిటుకొంగునను గప్పె ముద్దుచెలియ.

మిసిమిమాయించునీమోముమునుగుద్రోచి-ప్రాణకాంతరొ, నామీదఁబఱపుచూడ్కి-
తల్లిఁగోల్పోయి, యాచట నల్లలామ-నినువు నాహృది నీచేతి కొనఁగువాడ.

స్థితులు గతులను కటికంపు చీకటి యెనఁగ, మన భౌతికపు దృష్టి మునుగుగప్పె-
గఱినప్రకృతియె తోలుత; నింకను మునుగు-గప్పి, దానికి దోడ్పటు గాఁగ నేల.

వీక్ష చేనలి, ముంగురుల్ పోడిమి విడఁ-గునుమ నుకుమారతనువున నసి చనఁగఁ,
బాఁజె జెక్కిట నూది, యానీన నగుచుఁ, గుణ రూపన, నెమ్మది గ్రాఁతె, సఖయ.

నీరు వెలివడ్డ నెఱచేడ నినువులోలె, శోభిమగిల్లిన చివులలేమడుపు లెల,
నిశిత శరహత మవులేడిశిశువు కరణఁ, గోన యునురు పూని, నానీలు మనుడె, చెలియ!

యెను వెనఁద్రోచి, యిటు చూడ్కిఁబఱప, కనవె-కరణ సౌందర్య సీమనోహరునిరూపు;
గరుణ, వైసమ్మ మనకిరుపురగు, సఖయ, నెమ్మది బాదాలతోఁ గార్యబంధము నిడె.

విరసస్మృతి మోమిత్తి విరివి, చెలియ, శరయు డాచిత్ర రూపు గహ్వరపుటిరుల;
విశ్వ స్మృతి కతితకూ ప్రేమిత్తి భవ్య కిరణాల నెమ్మది బరిగనిమ్ము.

౪

కలిత నిర్మల తిరుమ గగన సీమ, నరన నూతన రమణ త చదలితటిని,
జుగ బాలురు మెఱుంగు బాలునుహు-గన్ముతాలన, నొండుచుల్ కళమె మొదల.

తెనల నయ్యెడ నుదియ్యి సము నింప, నెమ్మదిపురు బుగిబుగిల్ గ్రమ్ముకొనఁగ,
మలయు కలకంఠ బాలికా మధునిహు-తొక్క కీయత నీగానసుధ, పడంతి!

ఉదయ రక్తిమఁ దోఁపింక నదనసీమ, - స్వర్గకిరణాల గనుదోయి సరిసమాడఁ,
గనక నవకాంతు లల్లిన కంఠకమన - గనుల గట్టె నీమేనికాంతి, యపుడు. [పుడు,

కనుల దొలుదొల్త నొండుచుల్ గుని సపుడె, కరణి హృదయాల్ ప్రేమ పుష్కరముల
భూతమయ తుంగ తట తలంబును మీఱి, మిలితమయిపోవెయ్యుడొంటగలసి, చెలియ!

పిన్ననవ్వులు దొలకు వాల్క-న్న గోసల-చూచి చూడని చూడూల చొక్కులొదవ,
విద్యుదాలోకనామృత వృష్టి నెఱపి, - నన్ను బరవశు గావించినావు గావె.

౫

మంజువనసీమ, సుకుమార మారుగముల-నలపు జలికెమ పూసెజ్జ మెలఁగునపుడు,
మృదుల సుమమని స్మృతి నెఱచెదముగాని, కలకు ముట్లను తాల్చుమ తెఱుగ లేమ!

పువ్వుబొదల పజ్జ, మావి లేజివురు సంజ, - నెఱిసానల పొంత, బండువెన్నెల బయళ్ల, గలసి మెలంగమె, దైవమ్ము వలపునూత్ర-ముల నటింపంగ జేయుబొమ్మల వితాన!
 కలయు కనుగొన చూపుతే వలపులుకు, -లలరు చిఱునవ్వు పువ్వులే వలపు కళలు, వెలయు లలితంపు చెయ్యులే వలపుసొలపు-లవుచు, బరిపూర్ణమోదసంభవముగనమె.
 మరులు చక్కెరపలుకులై కరంగినపుడు, -చూపు లమృతంపు ముద్దులై సురిగినపుడు, లీల లార్ద్రంపు కౌగిళ్ల దేలినపుడు, -ననధి యెఱుంగని పారవశ్యమ్ము గనమె.
 స్వచ్ఛకమనీయ హృదయ కాసారసీమ-లుదితరాగాంబులతి కెట్టి యూటపట్ల, వెలునడుకొలంది మనప్రేమ వృద్ధి గనుట-విశదమేకాదె నెమ్మది, వెలదిమిన్న.
 మలయపవన కిశోరముల్ మలయుచుండ, బండువెన్నెల నిడిన బయలు గూడి మెలంగు నప్పటి యింపు చెయ్యులను-మదిని-దలంగ దన్మయశ్యమ్ము గనమె.

౬

నిమిషనిమిషమ్ము నవవికాసములు వొలయు-వలపు నిడిన యర్యాఱు నెలలలోన.
 ప్రతినిమేషము గనినట్టి భవ్యవిద్య-జన్మశతముల బరసమ్ము సలుప వశమె.
 అమల నవరాగ సంకీర్తాత్మగృహము - లొంపొరుల కున్నిపట్టులై యొప్పు మిగుల,
 వికసితాన్యోన్యహృదయజాలక పథముల - గనమె విశ్వంపుటెల్లెడ బ్రణయసీత్తి.
 వలయితాన్యోన్య వనతరువల్లి కాళి, చుంబితాన్యోన్య దిబ్బండ్లంబరయుగి,
 భాషితాన్యోన్యతారకా బంధుసమితి, -రమణిరో, స్వీయహృదయ బింబములగనమె.
 ఒండొరుల సోకు తృణమునం దుండువిలువ, - కవల విలసిల్లు చిన్ని జక్కవలచొక్కు,
 అలరు నైనను జదుముటం గల దొసంగు, -గంటి మప్పుడె, వానిపై నంటుకలిమి.

౭

ప్రణయరమణీయ భవదాత్మ భానుకిరణ - పూర్ణవికసితహృదయపద్మండ్ల నగుచు,
 మగువ, క్రోలుట యెఱుంగవే మాతృభువన - మహితచరణాబ్జ నిర్గళన్మధురసమ్ము.
 విశ్వమున కెల్ల రాణి యై వెలసినట్టి - భవ్యభారతమాత, హా! బానిసయయి
 వగవుల గుడుచుట కెంతయు వనటవొంగ, -భావరుజ కొంత గీతాళి బయలుపడదె.
 ఊగులేగొమ్మ నుయ్యాల లూగి యాడి, -చివురు తీపుల గానమ్ము నేయుపికము
 లీల, నునుదియ్యపాటల దేలుచుంటి; -గఱకువేటర్లు పొంచుడు తెఱుంగనైతి.

కొమరు వననీమలో, నాటకాలకుపజ్జ, - దేవకన్యలు చవు లాను తియ్యగీతి,
కాయ చైతన్య మణగించు గరళ మయ్యె;-విషమవేళల నమ్మతమున్ విషము గాడె.
కూర్పునే కూనఁ గన, వనీకుసుమతన్వి - లంగ మెల్లను పువుకన్ను లవుచు వెదకు;
నట్టి కోయిల నురిత్రాటఁ గట్టివైచి,-రార! మృగయులు కఠినమూఢాత్ము లగుట.

౮

బంధనపువేళ, గుండియల్ భగ్గు రనఁగఁ,-గరఁగి చైతన్య మశ్రుల కాల్వ గాఁగఁ,
బాసి పోఁ జాల, కెంతయో పనవి పనవి,-యెటులు వీడితిమో యేరి కెఱుక, చెలియ!
గాన లాలిత్యమునఁ జొక్కి, మేను మఱచి,-పాలకొంగిళ్లఁ బయ్యెదఁ బవ్వలించు
నిసువులను మమ్ము గొంతులు విసికి వైచి;-తేర! ప్రకృతిరొ, యిట్టి క్రూరాత్మ వీవు.

౯

నాటినుండియు మన మది నాటికొనియె-విముల పరిపూర్ణసాత్వికప్రేమ, చెలియ;
మోహకలుషిత కామమ్ము పుటమువడిన-హృదయవిరహాగ్ని, మోహమ్ము వదలి పోవ.
భౌతికాస్థిరమలిన మ్మె వాసిపోయె;-స్థిరత రాసుద భరితాత్మ చేతఁ జిక్కె;
ఆర్తి నింకను విడకుండు టరయ, సకియ,-అనుఁగు మనముల వెలతెల్వి చనుటకతన.

౧౦

జగము లెసఁగించి భాసిల్లు గగనమగ్గని,-చల్ల కాంతుల విలుచు జాబిల్లి చెలిని, [లియ!
చూడ్కిమిమ్ములఁ జొక్కించుచుక్క-గములఁ,-గూర్చి ధ్వంసించునాడె వీడ్కొంటిఁ, జె
వలపుఁ గనుచూడ్కి నిగురించు వలపుమిత్రు,-వలపుఁ జల్లుచు వీతెంచు వలిమలచెలి,
లలితపల్లవరహి నించు పలుకుఁజెలిని,-వీడు టయ్యెను, జెలియ, నిజ వీడునాడె.

రాజు హృదయాగ్ని రగిలిన రావు, సకియ,-కూర్చి యిసుమంతయునులేని క్రూరఘ్న
కమరుకన్నుల నెల్లప్పు కరుణఁ గప్ప-సంధికారమై హృదయ సౌమ్యమ్ముఁ గూర్పు [ణులు;
హృదయ మెగఁ గొట్టి నొప్పింప వెపుడు, చెలియ,-దశ్యగోక్షీరఫలముల తియ్య చవులు;
ఉష్ణనీళుల తడి యుండి యుండనట్టి-యంబళులు సంకటులె గుండె నణచి వెట్టు. [పు;
గ్రుచ్చి చెవులను, హృదయమ్ము వ్రచ్చవు, చెలి,-తలఁపుఁ జొక్కించులలితంపు వలపుపిలు
లఱుత రాల్పడు నేడ్పుల కఱకుటఱపె-రసపుమందును గ్రోలిన దొనఁగు మాన్పు.

దివ్యసంపద లెల్ల సదృశ్య మగుటఁ-బాడువడినట్టి నాయాత్మభవనమందుఁ,
గటికి చీకట్లు కప్పి యుండుట నిజమ్ము-లలితకళ దేలు నీరూపు వెలుంగ కున్న.

౧౧

భూతమయముల రెండురూపులను దాల్చి-నిలుపు గంటిమి-స్థలకాలనియతస్పృహఁ;
బథము ప్రేమమ్ముగా స్పృహి నధిగమించి, - కొంటి మైక్యత; నింకేమి కొడువ మనకు.
కాయమాలిన్య మెల్లను బాయ మనకు, - సౌఖ్యసంపద నిండురు సత్యభూమిఁ,
బాన్ననీడలఁ, దివ్య పూజాదరుటిండ్లఁ, - గమ్మకొంగిల్ల తన్మయత్వమ్ము నిజము.

౧౨

[లు;

చమురువ్యయ పూటఁ, దలఁపు దీపమునఁ గాంతి-తలుగ, మానసభవి నెల్లఁ బెరిగె నిరు
లలత పడఁతియు మార్గమ్ము తెలియఁ జూ; - ఓంక గతియేమి, సెలవిదే యిమ్ము, చెలియ!

౧౩

అకట! మునుఁ గివె యెడఁ ద్రోయు చనుఁగుసకియ-కనుల కోకంపుఁ గట్టెఱ్ఱకాంతి యెసఁ
అశ్రు లద రెడు పెదవిపై నెల్లలాడ, - నవదనాబ్జ మిదము, యెఱ్ఱెడిఁ గడుక. [X,
కాయమా, కాంత కన్నీళ్లఁ గరఁగిపొమ్ము!-తేజమా, కాంత కనుదోయిఁ దేలిపొమ్ము!
చిత్తమా, కాంతముఖర క్తి హత్తిచినుము!-ఆత్మరో, కాంత నెమ్మేన వైక్య మగుము!

౧౪

అయ్యయో! సర్వమును మాయమయ్యు నిపుడు;-చేరునను కోల్ల కొక్కొరొకో రవమ్ము
ప్రకృతి శౌంభకు ఘనజయధ్వన మనఁగఁ-జాపె దినలక్ష్మి. వేల్కొంచు సమయ మగుట.

వా వి

శతావధాని వేటూరి శివరామశాస్త్రి గారు

శ్రవణ తెలివితేటలుగల చేటి. అది సంకర
జాతులలో వివాహములు కుదుర్చును.
దానిబంధము ముందు, సూత్రబంధము పిలువడ.

కులీనులయిన బీదవారి యిండ్ల తనకు
వధువును విచారించిపెట్టుమని అకులీనుడు
శంకరు లోగడ చెప్పియుంచెను.

సూర్యుడు అస్తమించిన పిదప లక్ష్మి--
ఇంటితోట-కట్టవకడ తనతో కలిసికొని మాట
లాడ రమ్మని శంకర అకులీనునకు వార్త
పుచ్చెను.

అకులీనుడు రాజగృహమునకు సంప
నలసిన పదార్థముల నన్నింటిని బాటలకు ఇచ్చి
వడిగా పంపివై చెను.

కనకలత పూలచే చక్కగా అలంకరించు
కొనెను. సడువంగల చంద్రకాంత చిత్రము
వలె గృహోద్యానములోనికి పరిక్రమించెను.
కనకలతను గృహోద్యానలత లన్నియు నిశ్చ
లములై చూచుచుండిను. కనకలత కానిపించు
పనదేనత కాబోలు.

లతలకు కనకలత ఇచ్చినరాగము కంటె
సంధ్య ఎక్కువరాగ మీయలేక పోయెను.
చంద్రకాంత పుష్పములు చంద్రుని దెనకంటె
కనకలతాముఖముదెసనే ఎక్కువ మ్రొగెను.

అకులీనుడు కట్టనబయట నిలువబడి
యుండెను. శంకరాకులకు చూచెను. అతనికి
ఉద్యానిమున నడచుచుండిన కనకలత కాని
పించెను.

కనకలత ఒకతూరి మోమెత్తి చంద్రుని
చూచెను. అకులీనుడును చూచెను. అతడు
చంద్రుని చూడక కనకలత - ముఖమునే
చూచెను.

కనకలత ఎత్తినమోము వాల్చి అకులీ
నుని మోము కాంచి మరి చంద్రుని చూడ
లేడు.

తాను చూచుచున్నటులు కనకలత ఎఱుం
గదు; తాను చూచుచున్నటులు అకులీను
జేరిగెడు.

సౌందర్యము స్త్రీయందే పరినిష్ఠితమని
అకులీనుడును, పురుషునియందే పరినిష్ఠితమని
కనకలతయు అనుకొనిరి.

కనకలత కొంచెము పరిక్రమించెను. అకులీ
నుడును పరిక్రమించెను. రెండుఛాయలును
కలిసికొనెను.

ఇంటిలోలి నూటి లకుమ కంచుకుత్తు
కతో-కనకలతా! ఎంతనే పక్కడ? రా
లోనికి రా!-అని అటచెను.

కనకలత మెడ మలచి చూచుచు లోనికి
మెల్ల మెల్లగా వెళ్లెను.

అకులీనుడు కను లొక్కకన్ను గాకనొక
క్కచూపుగా చూచెను. ఆచూపుల ఆకర్షణ
మునఁ గాఁబోలుకనకలత వడిగా లోనికి వెళ్ల
లేక పోయెను.

అకులీనుడు తన వెనువెనుక శంషను
చూచి ఉలికి పడెను.

శంష—ఉలికి పాటేల?

అకులీనుని మోము కొంచెము మూసెను.
చెమరింపలేదుకాని వేడి యెక్కినను. అతనికి
ప్రత్యుత్తరము తోడలేదు. అది యటుండే,
సంభాషణమునకు ఆరంభము కానిపించెను.

శంష—నేను కొంచె మాలస్యముగా
వచ్చితిని, తుమింపవలయును.

అకులీనుడు కోలుకొనెను. 'మంచిది;
తొందర యేమియు లేదు లే.'

శంష—నేను నేడే తిరిగి తిరిగి వచ్చితిని.

అకు—మంచిది.

శంష—విశేషములు తెలుప నక్కఱ
లేదా?

అకు—అక్కఱ లే కేమి?

శంష—సావధాను లేనా?

అకు—ఔను.

శంష—నెల్లార సిద్ధశ్రేష్టి కూతురు
ఉన్నది. పిల్ల కొంచెము చామనచాయ. కన్ను
లు కాటుక పిట్టలు.

అకు—పిట్టలు మనుష్యుల కేల?

శంష—ప్రాద్దుటూరున సెనగల రామ
మృపిల్ల. పిల్ల మోమున ప్రతిబింబము చూచి
కొనవచ్చును.

అకు—అద్దములు లేవా?

శంష—గూడూర బద్దెమ్మ కూతు:
వెల నాలుగువేలు. ఇంకొక వేయికూడ పెట్ట
నగును.

అకు—బేసి నరిపడదు.

శంష—చందవోలులో—

అకు—ఈయూర నెవరును లేరా?

శంష—నా యెఱుకలో పెండ్లికి తగు
వారు లేరు.

అకులీనుడు ఉద్యానముమీదుగా అకు
మ-యిల్లు చూపించెను.

శంష తనపన్నాగము పాటినదని సంత
సించెను. ఆలోచించినటులు ఆలోచించి 'అకు
మయా?' అనెను. అకులీనుడు వికారముగా
నవ్వెను. శంష 'కనకలతయా?' అనెను. అకులీ
నుడు చూచుచు ఊరికుండెను. శంష 'మంచిది'
అనెను.

౨

అకుమాదేవి అద్దంకి మహారాజుగారి
ఉంపుడుకత్తె. మహారాజ్ఞికి విషము పెట్టినదని
తేలుటచే నగరినుండియే కాక మహారాజు మన
స్సునుండియు వెళ్లగొట్టబడెను. అకుమా
దేవి వెంటనే అకుమ యాయెను. పిదప లక్క-

మృత్యువును. తరువాత లక్ష్మి యాయెను. ఇప్పుడు-లక్ష్మి.

లక్ష్మికి పడునెనిమిదేండ్ల యీడుగల కూతురు ఒకతె కలదు. అది కన్నకూతురు కాదు, కొన్నకూతురు.

దానిపేరు కనకలత.

కనకలత చిన్నపుడు గ్రుడ్డిది. లక్ష్మి అనేక వైద్యులచే పలుపాట్లుపడి బాగుచేయించెను. ఆవిశ్వాసముచే కనకలత లక్ష్మిమఱో తల్లిని చూచెను.

కనకలత యిప్పుడు పద్మాక్షి.

కనకలత పాడువో కోయిలలు ఆలకించును. అభినయమున అంచె వైచినది. అది అర్థము చెప్పబూనువో పదములు కరగిపోవును. సగరమునందలి సూదరపురుషుల నందఱను ఒకసారి కనఁగోరితివా, కనకలత పాట పెట్టింపుము.

సుందరులైన ఎల్లప్రాయమువారు దాని రూపము చూడఁగోరి వచ్చి, పాపము, సంగీత మాధుర్యముచే తన్మయులై వంచితం లగుచుండురు; గానము వినఁగోరువారు రూపముచే మోసపోవుదురు.

కనకలతాసౌందర్యగీతములు మాయా మోహములు; సంగీత సౌందర్యములు మోహ మాయలు.

కనకలతను యవరాజునకు ఉపహరించి చేయవలయు నని లక్ష్మి కోర్కి కాని యవ

రాజు వార్త పంపెను—కనకలత చెల్లెలివాని అని.

లక్ష్మి అనెను— వారాంగనకు వాని యేమి? అసలు వాని యేమి? శ్రీకృష్ణుడు భగవంతుడు - స్రష్ట - రక్షకుడు - నాశకుడుకదా! ఆయన పెండ్లాడిన వా రందఱు ఆయనచే సృష్టింపఁబడిన వారేనా? బ్రహ్మకు సరస్వతి యేమివాని? తురుష్కులకు క్రైస్తవులకు ఎట్టివావులు? యువరాజు నెఱ్ఱవాడు.

కనకలత కొంచె మూలోచించి, లోలో నప్పుకొని—వానిలేదా? అతడు అన్నవాని కాదా?—అనుకొనెను.

రాజభయము తీచినది. లక్ష్మి కనకలతకు ఆ దేశించెను—“ఎవరినైనను సగే ‘బావా’ అని పిలువము” అని.

ధనికు లొక రొక్కచే తమకుఁ దాము మేము మే మని కన్నెఱకమునకు వార్త లంప సాగిరి. లక్ష్మి— నేనాపతి లక్ష్మమయ్య కుమారుడు రాజన్నను ఏతెను.

కనకలత—‘నేనాపతిగుండెరాయి. వానికి దినదినగండము. రేయుంబవల్లు కొలువు’ అనెను.

‘అన్ని విధముల అటువంటివాడే మనకు అపేక్షితుడు. విశేషించి అతడు బ్రాహ్మణుడు. బ్రాహ్మణపూజ మనకు ప్రథమ కర్తవ్యము. పిదప ఇతఁ డెల్ల కాల ముండునా? ఇతఁడు కన్నెఱకపు మగఁడే.’

కన—సర్వకాలము ఉండఁడా?

అక్కడనుండి మూడు అన్నట్లులు వచ్చి...
 'నీవు సానివా, సరసానివా?'

కనకలత ఆలోచించెను.

అక్క—పోనీ! జయపాల-

కడ—నరే.

అక్క—విత్తగుడ్డ?

కన—నరే.

అక్క—రామదాసు?

కన—నరే.

అక్క మరే యేబది పేరులు చెప్పెను.

కనకలత ఏబదిసరేలు చెప్పెను.

అక్క—'భేషు! నీవిపుడు సానివి' అని 'అకు
 లీన?' కనకలత ప్రత్యుత్తరము చెప్పలేదు.

అందఱులో అకులీనుడు ధనికుడు. కు
 సోత్రహీనుడు కావున అవివాహితుడు.
 మహారాజుగారి మోడీ.

3.

శంప లకుమకు అకులీనుని అభిప్రాయ
 ము చెప్పెను.

అకుమ ఆలోచించి ఆలోచించి అంగీకరిం
 పడును. కన్నెటికపు ఖరీదు రెండువేల నూట
 పాత్రలు, చిల్లర మల్లరలు అయిదు నూర్లు.

కన్నెటికమునకు లగ్నము తొందరలో
 నుండినదని లకుమ జ్యోతిష్కుని కోరెను.
 తనకు మునుపూర్తము కుదిరెను.

అకుమ తనకున్న హామలు వేసెను.

అకులీనుడు బయలుపడెను. సోనకరము
 వచ్చెను.

కనకలతకు దైనం దినము స్వప్నములే.

శంప రాత్రి పనిపాటలు చేయుచు అకు
 మను కంపస్వరముతో పిలిచెను. అకుమ శంప
 కడకు పరుగిడెను. శంప తల ఒకప్రక్కకు
 ఓరగా ఎత్తి, తర్జునిని వెనుకకు చూపి—'అల
 కింపుము! ఆధ్వని! బందిపోటు!'

అకుమ గుండెలలో రాయి పడెను. కనక
 లతను పిలిచెను.

కనకలత ఆలకించి—'అది సేనాపతిహ
 ధ్వని. నెలకింద మనరాజుగారి సేనలు సరిగా
 ఈదారినే వెళ్లినవి.'

శంపయు, అకుమయు ఔనా సనిరి;
 వారివారి పనులలోనికి వెళ్లి పోయిరి.

అద్దంకిసేనలు తురుష్క సేనల జయించి
 వచ్చుచున్నవి. విజయోన్మాదముచే సేన తాం
 డవించుచుండెను. సేనామార్గమునందలి తోట
 లను చూచినచో అలనాటి మధువనము
 గుఱుతు వచ్చుచున్నది. బంటు లెలుగుబం
 టులవలె తాల్లెక్కి కల్లు త్రావిరి. గ్రావ
 ములు క్లోగొట్టిరి. ఆసేన వర్షాకాలపు
 సెలయేటువలె అన్నింటిని ముంచి పాతాళం
 చేను.

కనకలత శంపాలకుమలవలె ఇంటిలో
 కూరుచుండలేదు. దాని యావనరక్త ము
 త్కంఠచే ఉచ్చ్వసింపెను. భయపు కెఱిచి
 అదైరి నూరెను.

పియ: బాతగలావే సహైర్ తిహి సంగ ఆపనో నహకియేహైపుగ్యో సరోరుహ హాథలియే ఈహి ఖ్యాతిహిర్ యుత
ఆపుహి యహై | శ్రీఘనానా బియోగధరి ఈకకామనీబే విచిత్రలియేహై | యా: థేరసరాగేరాగనీ మాలనీ
[ఆనంద దియేహై ||

[జయపుర చిత్రము: దివాన్ బహమూర్ సుకున్ద జవాసు గోవిందవాసుగారి యనుబదిని]

మూలబలము గంభీరముగా నడచిపోయెను. కూటువమూఁక వచ్చెను.

ఒకపైనికుండు మరొకనినిగీటి—‘ఓక్రి, అదిగో—గృహచంద్రిక!’

మరొకండు—గ్రామచంద్రిక.

వేటొకండు—దేశచంద్రిక.

ఇంకొకండు—ఇంతపెద్ద పేరేమిటిరా? ఊరబసివి అనరాదూ?

ఒకండు కనకలతకు సైగచేసెను. ఇంకొకండు రమ్మని పిలిచెను. కొంతకొకండు కనకలతకేసి రెండడుగులు పెట్టెను. భగవదనెను—‘నేన నంతయు పోనిమ్ము—మనము పడుగురము దళపతితో మిగులుదము’ అనెను. నేన యంతయు నడచిపోయెను. కనకలత వాహిని ముందరికి ప్రవహించుట చూచి లోపలికి వెళ్లి తలుపు మూసెను. కనకలతచేతిని ఒకబలిష్ఠమగు చేయి పట్టుకొనెను.

రాజుగారిచే బహిష్కృతబడినది కావున పైనికులకు లకుమ యనిన ‘నల్లెరువై బండి.’

దళపతి ఆజ్ఞచే శంషను ఒకమూల, లకుమను ఒకమూల కట్టివైచి నోట గుడ్డలు గ్రుక్కిరి. కనకలతను దళపతి పట్టుకొనెను.

నగ నుట్ర దోచుకొనిరి. అకులీనుని బజానా అయిదుమాటలు అపహరించిరి. గంతలు కట్టి కనకలతను కావేసిరి.

కనకలతయు నగముద్రవ్యమును దళపతి వంతు; నేనముద్రవ్యములవంతు.

మఱునాండు శంష చావు తప్పి కన్నులొట్టపోయి దళపతి దండనాయక సేనాపతులతో మనవి చేసికొనెను.

దళపతి అనెను—‘ఎవరికి చెప్పకుము. నేను కనకలతను ద్రవ్యమును పట్టుకొందును.’

దండనాయకుఁ డనెను—‘నాదిభారము. ఇంకొకరికి తెలిపినచో సామ్మ నీది కాదు.’

సేనాపతి అనెను—‘పాక్క నీయకుము. పట్టి యిత్తును. వెల్లడించితివా, ఏదియు నీకు దక్కదు.’

౪

మఱునాటి నడికిరేయి దళపతి అలంకరించుకొని ఒకచీకటికొట్టు తలుపు తెఱచెను. ఆచీకటిలో కనకలతయేదీపము. దళపతి లోని కేగి తలుపు మూసెను. అజీవదీపము నిగళబద్ధమయి యుండెను.

కనకలత అనెను—‘నిన్నటి నుండియు నాకు ఉపవాసము; వాసము చీకటి కొట్టు. నన్ను నేటి కింటికి బంపుము. రేపటిరేయి నీకు ఎదురుచూతును. అక్కడ పట్టుపానువు; చంద్రదీపిక; పూలతావి; దేశ కాలములు సాక్షులు. ఇచట అధర్మము, ఎవరు చూచినను. మాయంట సర్వము ధర్మము.’

దళపతి ఆలోచించెను. ‘మంచిది’ అనెను. మరల ఆలోచించెను. ‘నిన్నొక తూతి కౌగి లింతును’ అనెను.

కనకలత బడలు జల్లుమనెను—‘నీకు నేను చెల్లెల నగువా?’

దళపతి అనెను—‘బోగముదానికి వావి యేమి?’

కనకలత మనస్సు కలుక్కు మనెను.

దళపతి కొంగిలి గొనజోయెను.

కనకలత—‘ప్రేమ నిర్భంభముచే క్రుల్లు ను’అనెను. దండనాయకుడు బయట విసురుగా తలుపు తట్టెను.

దళపతి తలుపు తెఱచి—‘తమ కొఱకే ఎదురుచూచుచున్నా’ననెను.

దండనాయకుడు లోల ప్రవేశించెను. దళపతి నిష్క్రమించెను. దుర్గముయొక్క ఒక కవాటము కూలెను.

కనకలత అనెను—‘నన్ను నేఁ డింటికిఁ బంపుము. రేపురేయి నీ కొఱకు నిశ్చించు చుండును.’

దండనాయకుడు నల్లె యని అనెను— ‘ఒక ముద్దు బజానా.’

కనకలత అనెను—‘నీవు నాకు అన్న వగుచో?’దండనాయకుఁ డనెను: ‘ఓహో, బోగ ముదానికి వావి?’

కనకలత మనస్సు ఉన్న రనెను.

దండనాయకుడు ముద్దాడఁ బోయెను. కనకలత అనెను—‘బలాత్కారమున ప్రేమ జుగుప్స.’

సేనాపతి తలుపు గొట్టి దండనాయకుని పిలిచెను. దండనాయకుడు తలుపు తెఱచి, ‘తమరినే స్మరించుకొనుచున్నాను?’ అనెను.

సేనాపతి ప్రవేశించెను. దండనాయకుడు నిష్క్రమించెను. దుర్గపు రెండవ కవాటము కూలెను.

కనకలత అనెను—‘తమకొఱకు రేఁటి రేయి వేచి యుండును.’

సేనాపతి అనెను—‘నిన్ను నేఁ డింటికిఁ బంపి వైతునా?’

కనకలత ‘చిత్తిము’ అనెను.

సేనాపతి శృంగిల విప్పెను. ఒక్కసారి కొంగిలించుకొనెను. కనకలత విదిలించుకొని— ‘శాసనముచే ప్రేమ క్రోధ మగును’ అనెను.

అకులీనుడు తలుపు పగులునటులు కొట్టి—‘రాజాజ్ఞ అయినది; తలుపు తెఱచు సము’ అని గద్దించెను.

సేనాపతి కుక్కినపేను - తలుపు తెఱచెను. దుర్గపు కవాటము లన్నియు కూలెను.

కనకలత అనెను—‘ప్రేమయొక్క కృష్ణ పటము చూచితిని.’

అకులీనుడు కనకలతను చూచెను; కనకలత అకులీనుని. కనకలతకు కన్నీరు ఉరిలెను. అకులీనుడు కను లొత్తుకొని ఇరువురు రాజ భటుల నిచ్చి కనకలతను ఇంటికి పంపెను. సేనాపతి నడుచుచు నడుచుచు ఇంటికి జనెను. అకులీనుడు కనకలతను చూచుచు వెళ్లెను.

✽

కనకలతతో పాటు పోయిన ద్రవ్య మం తయు లక్ష్మి యింటికి చేరెను.

లకుమ అకులీనునకు జయవెట్టెను. శంషయు. 'కీర్తింప నమస్కరాలను కాను' అని కనకలత తలచెను.

'తొలుత వెట్టిన ముహూర్తము బలవంతి ర'మని పురోహితుడు ప్రస్తావించెను.

ముంజూరులకు చిలుకల ఎంజరములు ప్రేలించియబడెను. కష్టముల గూర్జుల క్రొత్తలామెను. అమలకము బిల్వపై అమర్చబడెను. శృంగార చిత్రములు గోడల నిలిచెను. పానుపు పట్టగొట్టా మొయెను. ఉవ్వాన మాతయు లతాన్యాయములచే నవీనప్రియులను భరించెను. కనకలతను శంష అలరించెను. సదా లకుమ దిద్దెను. పిదప కనకలత నిలుపుటద్దమున అలంకారము చూచుకొనెను. అంతయు తీసివైచెను. తానే అలంకరించుకొనెను. అలంకారము ఎరత్రము కాదా.

సంధ్య కనకలతకు అత్తుక పూసెను. నక్షత్రములు అక్షింతలు చల్లెను. చంద్రుడు తిలకము దిద్దెను.

పురోహితుడు నచ్చి ముకురదర్శనము చేయించెను.

అకులీనుని గుమాస్తా లకుమకు రూపాయల సంచులు అప్పగించెను. లకుమ లెక్కించుకొనుచు కూరుచుండెను. శంష కంట వత్తిడుకొని మాటనివానిని ఏలుచుండెను.

పేడి బాపిగాడు రతీవేషము తాల్చెను. నూచకమ్మ మంగి ఘనృథవేషము వేసెను.

చేతులు, విటులు, కుట్టనులు, నటులు కామవీర జయంతిక కట్టరి.

కన్నెటికములచే కాము తీజిన విటులు తాంబూలములు పుచ్చికొనిరి. కనకలత త్రావిన పాయసము అకులీనుడు త్రావెను. అకులీనుడు త్రావిన పాయసము కనకలత త్రావెను.

ప్రాయపువారు పాటలు పాడిరి.

కుందిగాడు హాస్యము చెప్పెను.

పురోహితుడు కట్నము కైకొని నడిచెను.

ముత్తైదువలు రైకలు గొనిపోయిరి.

శంష కనకలతచెవులు కొఱికి వెళ్లెను.

లకుమ స్వయముగా తలుపులు వైచి బయట గొల్లెము పెట్టెను.

కనకలత చేతులు జోడించి అకులీనునితో అనెను— 'నన్ను రక్షించినందులకు నీ కీడగి నది నాకడ ఏదియు లేదు.'

అకులీనుడ నెను— 'నావస్తువును నేను రక్షించుకొంటిని.'

'అటు లగుచో నన్ను వివాహమగు' మని కనకలత అనెను.

అకు—వారాంగనకు వివాహమా?

కనకలత మృదువుగా అనెను— 'నేను అసలు వారాంగనను కాను.'

అకు— నీ వెవతెవు?

కనక—మాలమ్మ నన్ను అమ్ముట మాత్ర మెఱుంగుదును.

అకు—అదియు బోగముది కాదని నీ కెటులు తెలియును?

కన—ఆసంగతి నా కేల? నేను మాత్ర ము కాను.

అకు—నీవక్షమున ఒకమచ్చ ఉన్నదా?

కనక—‘ఉన్నది’ అనుచు అకులీనుని మోము చూచెను.

అకు—(తల వంచి) ఏల ఆమచ్చ?

కనక—మా అన్న కాల్చెను.

అకు—అతఁ డెచట?

కనక—అకుమ అనుమానముగా చెప్పె ను—చచ్చెనని.

అకు—‘ఈదౌర్భాగ్యుడే నీయన్న. నీకు బాల్యమున కనులు లేవు. నాకు కను లుండియు లేవు.’ అనెను.

కామన కాలిపోయెను. వాసరశయ్య మా తృగర్భశయ్య యాయెను. వాత్సల్యము ప్రవహించెను.

కనక—‘ఎంత పశువులము? ఇంద్రియ ప్రేమ ఎంత అమావాస్య? ఎంతటి మాయా ముకురము?

‘వావి యేమి? ప్రేమ యేమి? విని యేమి? నిషేధ మేమి? సృష్టిలో దారి డొంక లున్నవా? మానవవాసన ఈయరణ్యమును నఱికి ఇంద్రియోబోగమునకు ఎన్ని వాపులు, ఎన్ని విధులు, ఎన్ని నిషేధములు, ఎంతెంత కూర్చి ఎన్ని కోటలు కట్టినను, ఒక్కచింతాయంత్రముచే చిందట వందట యిది పోవును.

‘అంతయు గుంటచిక్కు. అన్నా! ఏది దారి?’

అకులీనుడు ఉద్యానముదెస నున్నదారి తెఱచి—‘ప్రేమ దేని యణువో, వావివరుసలు దేని పయిపూతలో, సృష్టి యెవరి యేకగర్భ మో విచారించుటకు కావలసినంత దారి దొర కినది. ఆవలికి వెళ్లి విచారించుటకు ముందు ఇది దారి; తరువాత ఆలోచించు కొనుటకు అనంత మైనబుద్ధి.’ అని ముందు నడిచెను. కనకలత వెనుక నడిచెను.

గాంధీ మహాత్ముడు

[బ్రహ్మపుర మహిళాసభ]

న్యాయపతి వెంకట విజయలక్ష్మమ్మ గారు

ఏపుణ్యభూమిలో నేప్రొద్దు దేవతాతతి సమర్పనలచే దనియుచుండు ఏదివ్యదేశమం దెలమి నారాయణుం డవతరించు నధర్మహారణాలీల నేమహాసీమలో నేవేళ ఘనవేదశాస్త్ర పురాణనిస్సవము వెలయు నేపావనస్థలం బేపారుభారతీదేవి విహారంపుఁ బూవుదో

ఏవనుగ రత్న వేటి భూదేవి కెపుడు-వీరరాణ్యులకు నేది వెలయు-చోటు
అఖిల ధర్మంబులకు వీర మయ్యె నెద్ది-అట్టి భరతమాతకు జయం బగునుగాక.

శరణాగతులఁ గావ జగదేశసీరుడై యజభవప్రీతిగా నవతరించె
పితృవాక్యపాలనప్రీతి స్వార్థము వాసి యతిమోదమునఁ గానలగును నిలిచె
ననమున కనిసెన విసతల్లిపై నెద కినుక జెదచి మేటికీర్తి గాంచె
రామచంద్రునివంటి రాజు గావలె నంచు జను లెన్న రాజ్యపాలన మొనర్చె.

నట్టి శ్రీరామునంశమం దనలిరించి-ప్రబలకష్టము లొందుచుఁ బ్రబల సౌఖ్య
నంతులుగఁ జేయఁ దలఁచిన శాంతమూర్తి-గాంధీమాహాత్మ్యులకు న మస్కారశతము.

ఏమహాత్ముని శాంత మిల దుర్జనమదాహరణలాలస మగునస్త్ర మయ్యె
ఏజగన్నుతునామ మెల్ల దేశంబుల శ్రీరామనామ మై చల్లు మీరె
ఏగుణోన్నతువాక్య మిద్దమోదన దూఖ తిమిరాహారి లహా ఏ మయ్యె
ఏపుణ్యపూరుషుం డేగుడెంచిన నర్వజు శుభదయలీల లినుమడించె
నట్టి జగదేశపూజితు సమలచరితు-సఖిసౌఖ్య కారమణి మహాత్ము గాంధీ
నాయురారోగ్య సౌఖ్యసంధాయి యగుచుఁ-బ్రోవఁగావుత శ్రీరామభూవిభండు.

అనదలౌ నాఫ్రికా మోదనవావళిఁ బ్రోవ కడు నిడునులఁ గొన్న ఘనుఁ డితండు
కానిబాటలఁ ద్రొక్కి కలఁత నొందకయుండ దారిఁ జూపినయట్టి ధన్యుఁ డితండు
అభిమానశూన్యులౌ నాంధ్రభూజకుఁ శ్రీమామృతం బాసఁగిన యనఘుఁ డితండు
దేశసేవా మహావేశి మై స్వార్థనన్నాస్యి మై తినును దివ్యాత్ము ఁ డితండు
సందియము లేను వైష్ణవాంశమునఁ బుట్టె-ప్రబలబాధలఁ దీర్చుగఁ బట్టు వట్టె
సకలలోక పూజితుండు సాత్త్వికరించె-రమ్యశరీర్తి యితఁడె శ్రీరామమూర్తి.

కోతిమూఁకలు పెద్ద కొండ లెత్తఁగ చిన్నయునుత వేసిన దెంత యుగధిలోన
సుగ్రీవముఖ మహాశూరనాయకు లుండ క్కీ చేసిన దెంత ప్రభువరునకు
భక్తు లెల్లరు శంచభక్త్యోన్నము లొసంగ శబరి యిచ్చినది దాశరథి కెంత
సర్వాంతరాత్ముడై జగ మేలువేల్పున కలవిభీషణుసాయ మనఁగ నెంత
ప్రబలవిద్యా వివేకసంపదలఁ బొదలు-దేశసంస్కారకర్త లౌ ధీరు లుండ
నబల లొనరించు సాహాయ్య మనఁగ నెంత-భరతమాతకు నీబ్రహ్మపురములోన.

నాకు చిన్నతనంనుంచీ మా అంటుమామిడితో

టూలో వున్న బంగాళాలో కాపురం ఉండాని మహాకోరికగా ఉండేది. నే నీకోరిక చెప్పినప్పుడల్లా “నీకిసినట్టే వుంది. బంగాళాలో కాపురం యేమిటి? మహారాజులొక్కడే ఉండకుండాను” అని మానాన్న కసురుతూవుండేవాడు. కాని ఆకోరికమాత్రం నాలో అల్లా నిల్చిపోయింది.

ఇంతలో నేను ఇంటరుమీడియేటు చదువుతూ వుండగా మానాన్న చచ్చిపోయేడు. అందుచేత చదువు చాలించి యింటికి రావలసివచ్చింది.

మానాన్న చచ్చిపోయిన రెండునెలలకి, ఆ విచారం కొంత తగ్గినతర్వాత, నాసాంకారిక మల్లా తలయెత్తింది. తక్షణం తోటలో బంగాళాకి వెళ్లవేయించి అందులో ప్రవేశించేను.

మా గ్రామానికి, తోటకీ ఒక్కమైలుదూరం. ఆ గ్రామం ప్రాప్తయింటి మాదే అవడంచేత మాకు నాఖర్లకీ చాకర్లకీ యేమీ లోటులేకుండా జరిగేది.

ప్రతిసంక్రమణమూ మా మైసూరు యెడ్లబండ్లీ కట్టుకని సంతకీ వెళ్లి వారానికి కావలసిన సామానులూ కూరనారలూ తెచ్చి యింట్లో పడేసేవాణ్ణి. బంగాళా చుట్టూ పువ్వులు మొక్కలు వేయించి ఎంతో మనోహరంగా చేయించేసేను.

నాకు వచ్చే రాబడి సరిగా వసూలు చెయ్యడానికి నాకే ఒకగుమాస్తా కావలసివస్తే, నేను వేరే ఉద్యోగంకోసం ప్రయత్నం చెయ్యలేదని వేరే చెప్పాలా?

2

బాలభానుని రేలేకరజాల్లో మా పూలచెట్లమీద పడ్డ మంచుబిందువులు మిలమిల మెరిసిపోతూ ఉండేవి. అనేకరంగులరెక్కలతో సీతాకోక చిలకలు మాతోట్లో

ఉన్న పువ్వులతో ఆడుకునేది. అనేకబాగుల పూలమీదనుంచి వచ్చేనల్లని గాలి సువాసనలుజల్లుతూ హాయిగా ఉండేది.

అల్లాంటి సమయాన్ని ఉదయాన్నేలేచి, కాఫీ తాగి, మా బంగాళా దక్షిణాన వు వనారాలో పడకకు ర్చీలో హద్దుని ‘రై నాల్డునోవల్సు’ చదువుకుంటూ ఉంటే, నా కదే స్వర్గంగా ఉండేది.

పదకొండు గంటలకి మాఅమ్మ పిలవడమే తడవుగా భోజనం చేసేవాణ్ణి. మగ్నాహ్నం మాడుగంటలకి నిద్రలేచి, ఫలారంచేసి, గుఱుస్తా చూపించిన కాగితాలు చూడకుని మాతోటలో చీకటి పడేవరకూ తిరుగుతూ ఉండేవాణ్ణి.

“ఒక్కమాతూ పోలంటో కెళ్లవేమిం నాయనా? వ్యవసాయం యెల్లా తగులడతూంకో బొత్తిగా అక్కరలేదట్రా?” అని మాఅమ్మ యెన్నిమాట్లు చెప్పినా నాకు పోలమ్మొదకి వెళ్లేబుద్ధి పుట్టేదికాదు.

కాని అసలే వూరుకుంటే బొత్తిగా అనువు చేసేస్తారని సాయంత్రంవేళ ఒక్కొక్కమారు తిరిగి అది బాగులేదనీ యిదిబాగులేదనీ వాళ్ల మీద ‘హోత్, హూత్’ అని కేకలేసేవాణ్ణి.

3

నేను యఫ్. ఏ. చదువుతూ వుండగానే నాకు వివాహమైంది. పండుక్కి మా మామగారు వచ్చి నన్ను రమ్మని పిలిచేరు. నేనూ ఒక బంట్లోతుని తీసుకుని వైలుదేరేను.

నేను మా అత్తవారింట్లో ఆసారి ఆరురోజులున్నాను. అప్పటికి నాభార్యకీ పదమూడు సంవత్సరాలుంటాయి.

మావివాహం అయినతర్వాత నేను అదే మా అత్తవారింటికి మొదటిసారి రావడం. చాలాకాలం అయి

నందుచేత నాభార్యను ఒక్కసారి చూడ్డానికి నాకు కుతూహలంగా ఉండేది.

అందుచేత ఏపని లేకపోయినా యేదోవొక వంక పెట్టుకుని పెరట్లోకి, యింట్లోకి నేను తిరుగుతూ ఉండేవాణ్ని కాని నేనువస్తూన్నట్టు యేమాత్రం సజిగ్గట్టి నాగాని తుద్రుర మెగుపుమెరిసిపట్టు ఆఅమ్మాయి పారి పోతువుండేది. అంతేకాని తెండు నిముషాలైనా ఆమె ను సరిగా తనివిదిరా చూద్దామంటే నాకువీలుకలగలేదు.

“ఎప్పుడూ మొహం యిట్టేమాపెట్టడం, అట్టే తుద్రుర పారిపోవడం. ఎక్కడసిగ్గోగాని, నావాలింటి కొచ్చింది” అనుకునేవాణ్ని నేను.

మాఅత్తవారింట్లో నాదినసర్య ఏమంటే : ఉదయాన్నే కాఫీతాగి మేవ యెక్కడం, మట్టి పవకొండు గంటలకి అన్నం తిని మేవ యెక్కడం, నిద్రపోవడం, మాడుగంటలకి ఫలహారం చెయ్యడం, సాయంత్రం షికారు...ఇవి క్రమం తప్పకుండా జరిగించేవాణ్ని.

౪

నాకు మేమీవిద గది బస్ యిచ్చేరు. మా మామ గారు కచేరీకి వెళ్లిపోతే ఆమేమీవిద నేను ఒక్కజిన్నే ఉండేవాణ్ని. యేదో నోవలు పట్టుకుని కాలం గడపడం నాపని.

ఆగదిలో నాభార్య తియారుచేసినవి అనేక రకాల కుట్టుపనులు అద్దాలలో కట్టి గోడలకి తగిలించి ఉండేవి. అన్నీ చూసి ఆమెకు కుట్టుపనిలో ఉన్న తెలివిలేటలకి మనస్సులో మెచ్చుకునేవాణ్ని.

ఇంతలో నాప్రయాణంలోను వచ్చింది. ఉదయం పదకొండు గంటలకి మామామగారు కోర్టుకి వెళ్లి పోయేరు. నేనుకూడా మామాయిగా భోంచేసి మేడ మీది కెళ్లేను.

అక్కడ నేను పడుకునే తలదిండుకింద తామలపాకుల చిలకలు యథాప్రకారంగాపెట్టి ఉన్నాయి. అవి నవులుతూ పరుపువీడ కూర్చుని నాపెట్టెచేపు చూసేసరికి తలుపు తెరచివుంది.

నేను దిగువకు వెళ్లి నప్పుడు పెట్టె మూసి వెళ్లినందుచేత ‘యీమధ్యకాలంలో యెవరు తెరిచి ఉండురా?’ అని అనుకుంటూ పెట్టెదగ్గర కెళ్లి ఒక్కొక్క వస్తునా పై టికితీసి చూసుకున్నాను. అన్ని వస్తువులూ సరిగా ఎక్కడి పక్కడ వున్నాయి.

అన్నీ తీసేసరికి పెట్టె అడుగున ఒకజేబరుమాలు మాత్రం మిగిలింది. అది నాకంటికి కొద్దిగా కనపడడంచేత పైకితీసి పరీక్షించేను.

ఆ జేబరుమాలుచుట్టూ అతిసాగ్నైవ లంబు కుట్టు బడి ఉన్నాయి. ఆ అందానికి నేను మెచ్చుకుంటూ చూసేసరికి ఆ రుమాలుమధ్యనున్న పెద్దలతో చక్కని అక్షరాలు కట్టబడిఉన్నాయి. మో|| రా|| అనిన్నీ, దాని కింపనే రా|| ల|| అనిన్నీ పోడిలక్షరాలు నాకు అక్కడ కనపడ్డాయి.

‘యీసాడి అక్షరాలు ఎవరికేర్లు? యీ రుమాలు యిక్కడి కెలా వచ్చింద?’ అని నేనే నాశ్చర్యపోతూ ఆలోచించేను.

మో|| రా|| అంటే ‘మోహనరావు’ అనే నా సేరకదా అనుకున్నాను. వెంటనే రా|| ల|| అంటే నాభార్యపైన ‘రామలక్ష్మి’ అయివుండాలి అని తోచింది. ఇంక యీపని చేసిన డెయిర్ మీరు...హించుకోవలసిందే.

వృద్ధురాలు కాక పూర్వం అత్తవారింట్లో భార్యతో అనుభవాలు యాక్కడ వేదవేదాల్లో చాలామంది తెలుసుకునే ఉంటారు కనుక ఆవిషయమే నేను అధికం చెప్పలేదు. నాభార్య తెలివిలేటలు గ్రహించడానికని పై సంగతి ఒక్కటిమాత్రం చెప్పక లిప్పిందికాదు.

౫

ఇల్లా ఉంటూఉండగా ఒకనాడు సాయంత్రం నేను మామ్మాయిగా తోటలో షికారుచేస్తున్నాను. తూర్పువేపున ఉన్న సపోటాఅంటు కొత్తిగా వేయించడంచేత పరీక్షచేసుకుంటూ నేను విలాసంగా పచారు చేస్తున్నాను. అప్పుడు అప్రయత్నింగా నాచూపులు మావక్కతోటలో ఉన్న మావిడిచెట్టుకిందికి పోయేయి.

ఆ లేతమవికి గున్నకింప యేడ్వరు అమ్మాయిలు కూర్చున్నారు. అందులో పెద్దపిల్లకి పద్దాలుగు సంవత్సరాలు వయస్సుంటుంది. చిన్న దానికి పదేళ్లుండవచ్చును.

‘అగ్గరంలో నారాయణగర్మానికి కూతుళ్లు బాబూ! ఆతోట ఆకిదేగామా?’ అని నాడు చెప్పగానే సరేకదా అనుకుని యింగ్లోకి పోయేను.

వాల్లిద్దరూ సంతోషంగా మాట్లాడుతుంటూ

౬

గోజూ సాయంకాలం నేను అడేసలానికి వెళ్లుతూవుండేవాణ్ణి. ఆ అమ్మాయిలూమాతో తర్చు వాళ్లతోటలోకి వస్తూవుండేవారు. ఒక్కొక్క నాడు ఆ పెద్ద అమ్మాయి ఒక్కరే వస్తూవుండేది.

ఒకనాడు నేను నా మాలతీపండిరలో కూర్చుని ఏనో ప్రబంధం చదువుకుంటున్నాను. లచ్చన్న ఆపక్కనే సపాటాచెట్టుకి నీళ్లు పోస్తున్నాడు.

ఆప్పుడు పక్కతోటలో నుంచి ‘లచ్చన్నా!’ అని శ్రావ్యమైన కంస్వరముతో ఒక పిలుపు వినపడింది. లచ్చన్న తిలయెత్తి మానేడు. ఆ అమ్మాయిలలో పెద్దగామె వాళ్లతోటలో నిలబడి, ‘లచ్చన్నా! మీతోటలో మల్లెపువ్వులున్నాయేమో కొంచెం తెచ్చి పెట్టమా!’ అన్నది.

లచ్చన్న లేచి బంగాళాదగ్గర కెళ్ళి యిన్ని మల్లెపువ్వులు అరిటామూలో పోట్లంట్టి ఆమెచేతికిచ్చేడు. ఆమె సరిగా అవి అందుకునే సమయంలో నేను మాలతీనికుంజంలోనుండి హఠాత్తు

నవుకుంటూ ఉన్నారు. నేనుకూడా వాళ్లని ఆనందంతో చూస్తూ అలాగ కొయ్యబొమ్మలాగ నిలబడిపోయేను.

మరికొంతసేపటికి వాల్లిద్దరూ నావేపు మాశారు. అందులో పెద్దపిల్ల దృష్టులతో నాదృష్టు లేకమైపోయేయి. తక్షణం ఆ అమ్మాయి తనమాపులు మల్లించుకుంది.

వాళ్లు బాగా సాయంకాల మైనతర్వాత యింటికి పోయేరు. అంతవరకూ నేను వాళ్లని అలా చూస్తూనే వున్నాను.

వాళ్లు వెళ్లిపోవడం చూసి, అక్కడే సపాటాచెట్టుకి గొల్తు తవుతూవున్న మతోటమాలీ లచ్చన్నని పిల్చి ‘ఆ అమ్మాయి రెవర?’ అని అడిగేను.

గా వైట కొచ్చి, ‘లచ్చన్నా! తోటలో పువ్వులన్నీ యెవరినీ పడగకండాఅందరికీ పంచిపెట్టేస్తున్నావ్లా’ అని ఆమె విశేషంగా అధార్త చేసేను.

నిజానికి మల్లెపువ్వు లామెకి యివ్వడం నా కిష్టమే కాని దీరికే దడ్డాకోసం అలాగన్నాను.

రాత్రి యింటికి పోయినతర్వాత లచ్చన్నని వేరే పిల్చి, ‘ఒరేయి, లచ్చన్నా! నేను యిందాకా కేకలేసినని నువ్వు మరోలాగ అనుకోకుమా! నువ్వు ఆ అమ్మాయికి మల్లెపువ్వు లివ్వడం నా కిష్టమే. మనతోటలో రాలి నేలని పడిపోయి వృథాగా పోయేకుంటే యెవరో ఒకరు వాటిని ఉపయోగించడం మంచిదే’ అని మంచిమాట్లాడి ఒక అర్థరూపాయి చేతులో పెట్టేను.

“బాబూ! నిత్రం, నే నెరకనేంబికి? తార య్యగోరి, నాఁ నించీ లోగ్లొ కనిపెట్టుకున్నాను. పీ ద్రేహంబో వ్రేమాంబ లోపినా త్రేహంబ త్రేమేమి బాబ య్యా! అమ్మగో రిక్క-గుండు బక్కపువ్వు వ్రేహంబి ప్తానా అంకి, పీక-గిరి పావాలిగాఁ” అని లొన్న జవా బు చెప్పేను.

2

అది మొదలుకొని సోజా ఆ ఆమ్మాయి వాళ్లతో లూగోకి న్నూపుంజంబం, లచ్చన్న పువ్వు లిస్తూవుంజంబం జరుగుతూ వుండేది. నేను ఆపక్కనీ యాపక్కనీ తిరుగు తూ సాయంకాలానికి బక్కసారి ఆక్కకి వరుసుని, ఆ అమ్మాయి మాళ్లతో నానూపుం కలుపుకొని ఉంజలేక పోయేవాడిని.

ఒకనాడు ఆమె లచ్చన్న పువ్వు లిస్తున్నాను. ఆసమయంలో నే నక్కడేవుండే దుకొంబంబా, లచ్చన్నా! పువ్వులేమీనా బాగున్నావా? అని అన్యాయనే శంకా ఆడిగేను. ఆ అమ్మాయి ఏంబా అది గ్రహించి, ‘మా అమ్మా, నదినా, చెల్లెమ్మ యీపువ్వులు చాలా బాగున్నాయని మెచ్చుకున్నారు’ అని పృథువుగాంగా అన్యాయదేశంగానే మందహాసంతో జవాబు చెప్పేసింది. ఆజవాబు తెలిచిట్టలకి నేను మెచ్చుకుంటూ ఆమె వెళ్ళిపోయేదాకా అక్కడే వుండి యింటికి పోయేను.

అది మొదలుకొని హరిహరబ్రహ్మములు తెల్ల క్రింగులుపడినా, ధూనభొంతరాళాలు ఏకమైనా సరే గాని, నేను నారాయణశర్మ తోటవైపు సోజా వెళ్లడం మానేవాణ్ణికాను. ఆ అమ్మాయిగూడా విధిగా ప్రతి సోజా నాకు పర్యన మిస్తూనే వుండేది.

ఇంక వెయ్యి చెప్పడం యెందుమా? క్రమంగా యిద్దరికీ పరిచయం అధికమైపోయింది. అన్యాయదేశాలు పోయి ముఖస్తంగా మాటలు ప్రారంభ మయ్యాయి.

ఆ అమ్మాయి వాళ్లతోట దాటి నాతోటలో అప్పుడప్పుడు వస్తూ వుండేది. మేమిద్దరమా అనేకవిష

యాన్విగురించి సంభాషిస్తూవుండేవాళ్లం. ప్రకాంతంబం ద్రికాకలితనికాముఖము లనేకములు నా కామలతీని పంజంలో సామ్యప్రసంగా గడిచిపోయాయి.

ఉడియం బేచినదేమెదులు ‘ఎప్పుడు సాయం తెలిం అవుతుంది? ఎప్పుడు ఆమెతో హాయిగా మాట్లాడితాను? అనే ఆలోచనలు చొంతరచొంతరలుగా నచ్చి మరొక ఆలోచనకి చోటాచ్చేవికావు. రాత్రి మందం మాన పడుకుంటే అన్నీ ఆమెగురించివడలలే.

రత్తమ్మ మహాహారాకారం నాకళ్లకి కట్టినట్టు గా వుండేది. ఆమెగురించిని తెలుపులు నాకు అమృత ప్రాయంగా వుండేవి. ఇలాగూ మాన్నేహలత క్రమం గా అల్లుకున్నాయి చికిదియ్యడానికీ వీలులేని దైవాయించి.

౩

నే నొకనాడు మామ్మాయివేళ్ళకే ఎప్పటిచోటికే వెళ్లను : ని రత్తమ్మమాత్రం యేకారణంచేతనో రా లేదు. నాకేమీ తోచక తెలనంనుమరి అటయిటూ తిరుగుచున్నాను. అనేక ఆలోచనలు నామనస్సులో కలిగేయి.

క్రమంగా సాయంత్ర మైంది. పక్షిదగాలి చల్ల గా, మందంగా వీస్తూ హాయి కలిగిస్తూంది. అనేకరకాల చెట్లు అగాలికి సంతోషంగా రెలలాపుతూ ఒకవిధమైన చుర్రురగ్వని చేస్తున్నాయి. నిర్మలమైన ఆకాశంమీద కొద్ది చుక్కలతో చంద్రుడు ప్రకాశిస్తున్నాడు. చంద్ర కాంతి పడి నాతోటలోని కొబ్బరిచెట్ల ఆకులుమిలమిల మెరుస్తున్నాయి. నిశ్శబ్దమై ప్రకాంతమై ఆసమయం గంభీరంగా ఉంది.

అప్పటికి రత్తమ్మ రాలేదు. ఇంకరాదుకాబో లని నేను పోషల్సుకుంటూ నారాయణశర్మ తోట లోకి కదపసారి చూసేను. ధనశవస్త్రాచ్ఛాదితయైమేలి ముసుగున ఒకవ్యక్తి నావంకకి వస్తూంది. సుపరిచితము లైన ఆనడకలను బట్టి ఆస్యక్తి రత్తమ్మయని నిశ్చయంతో తెలుసుకున్నాను.

అన్యత్తి రిన్నగా మాలతీ కంజల్లోనికి వెళ్ళింది. నేనున్నా ఆనెకనే పోయి రత్తప్పుని కాగిల్లో

చేర్చుకున్నాను. మర్నాడు తన అత్తివారింటికి ప్రయాణమనిస్తే, ఆ ప్రయాణపు తొందరల్లో ఉండవలసి రావడం ఆలస్యమైందని రత్తప్పు నాతో చెప్పింది.

నా విచారానికి మేరలేదని నేను చెప్పాల్సింది అయితే యేం చెయ్యగలను? నేను అట్టే విచారిస్తే నాకంటే అధికంగా విచారిస్తూవున్న రత్తప్పు బెంగపెట్టుకుంటుందని ఆమెని ఓహున్నాను.

క్రమంగా రాత్రి అధికమైపోతూ వున్నందున రత్తప్పు వెళ్ళిపోదానికి తొందరపడుతూంది. అప్పుడా ప్రకారం సమయంలో చంద్రుడూ, నక్షత్రాలూ, దైవమూ సాక్షిగా ఇకముందెన్నడూ ఒకరినొకరను ప్రేమించుకొనుట మానకూడదని మేము ప్రమాణాలు చేసుకున్నాము. రత్తప్పు నన్ను వదలలేక వదలలేక వెళ్ళిపోయింది.

అతిభారమైన హృదయంతో కన్నీటితో నేను యింటివేపు నడిచేను. మొదట మేము ప్రేమించుకున్నప్పుడు యీ వియోగముమాట తల్చుకోనేలేదు.

* * * * *

౯

రత్తప్పు అత్తివారింటికి వెళ్ళినది మొదలు నాకు ప్రపంచం అంధకారమైపోయింది. ఆమె సుందరమైన నమ్రోహిష్ణిపుష్పంలో నల్లి ఎడనాయకుండా ఉండేది. నవనవాయువున వృష్టిలేదు; వ్యవహారంమీద మనసులేదు. ఏదో జగ్రివాహినిగ తిరిగిపోయింది.

గోనూ సాయంత్రంవేళ నేనూ రత్తప్పు హాయిగా గడిచినచోటో పోయి, ఆనాటి నాభిలు తల్చుకుంటూ విచారంతో సాయంత్రాలు గడిచేవాణ్ణి. భూనృపైషా యిన ఆనాటిని కంజల్లో చూసేసరికి నాస్మరణం కలిగి పీడపడ్డది. నేటికీ భూనృప్రసాదాన్ని నాకు బహువల్లంగా కనబడితేయి.

సుఖపుకోరికలను చేతులో పుస్తకం పట్టుకునే నాకినేకాని దృష్టిమాత్రం రత్తప్పుమీదనే ఉండేది. నాకు పరధ్యానం పోవుచుపోయింది.

ఇంట్లో నాకు కార్యం చేసేవారైనా మామూలుగారు తొందరపడతూ ఉండడం రానెర. మామమ్మ సమ్మతి మామగారు ప్రస్తుత విచారం కొంత తగ్గుతుందేమో అనే భావంతో నేను అందుకు అంగీకరించేను.

మరికొన్ని గోడల, రామలిక్ష్మి నాగృహలిక్ష్మిలాగ మాయంట్లో తిరుగుతూంది. ప్రాణేశ్వరన్నే హాలనమన నాబాధ కొంత ఉపశమించింది. కాని పూర్తిగా తగ్గలేదు.

రామలిక్ష్మి నామీద మిక్కిలి ప్రేమగలవిల్ల. నాసోమ్యమే తన సౌఖ్యంలాగ చూసుకునేది.

ఇల్లా ఉండగా ఒకనాడు నేను మాతోటలో ఒకగున్నమావిశిచ్చెట్టుక్రింద కుర్చీ వేయించుకొని కూర్చున్నాను. చేతులో పుస్తకం ఉంది గాని మనస్సు రత్తమ్మమీదనే వుంది.

ఇంతలో నాదగ్గరకి పోయివుంటే వచ్చి ఒకకాయ వసు నేను గ్రహించి ఉత్తరం చూసేను. రామలక్ష్మి అందిచ్చేదు. అతను నాచేతికి ఉత్తరం యిచ్చేచటా, కళ్లమూర మదిలేసి నాచేతిలోఉన్న ఉత్తరంవేపు చూ అతను వస్తున్నదంగతి నాకు తెలియనే తెలియదు.

ఉత్తరం పైలివాసంలోఉన్న దుస్తులో నాకు కొత్తగా కనపడ్డది. నేను మెల్లిగా చూచుచింటి లోపల నున్న కాగితం పైకి తీసి చదివేను. అందులో యిట్లా ఉంది.

“శ్రీ.....
‘హృదయేశ్వరా !

19-5-19

“నమస్కారములు. మిమ్మల్ని పవలించి దుఃఖము సంపత్తరం కావచ్చింది. మళ్ళీ యింతవరకా మిమ్మల్ని చూడడానికి నాపాపిష్టికట్టు నోచుకోలేదు. ఎన్నడు మీరురహస్య సంప్రకలనాలో నేనునా మీదకోమిళించే మోగ్యత ఉండకో తెలియదు.

“ఇక్కడ నేను పడే బాధలు మీకు చెప్పి మీరున స్వకి కష్టం కలిగిందాని నాకు సహృదీయేను. ప్రభువును అనుసరించని చాంపయ్యతో ఆశీర్వాదము. ఈయింట్లో వరకబాధ ఆహుతివిస్తూనంట నాబాధ మీకు నేరుగా తెలియచెప్పు నక్కరలేను. ప్రభుంగా నాకీ జీవనంమీదనే విరక్తి కలుగుతుంది. ఎలాగో మీరు నన్ను రక్షించకపోకే మీ పాదాలు రలుగుతుంటూ ప్రాణాలు నదిలేయ నిశ్చయించుకున్నాను. వీలులేక యిన్నాళ్లు మీకు జాబు వ్రాయబోలేను. ఈమింప వలెను. సెలవు.

ఇట్లు,
“నూప్రియులూ, గర్తయ్య.”

౧౦

ఆఉత్తరం పూర్తిగా చదివేసరికి నాగుండెలు కొట్టుకోవడం ప్రారంభించేయి. గర్తయ్య యెట్టిభాగలు పడుతుందో అని నాకడుపు చెరుచుపోయింది. ఆమె కష్టాలు తగ్గించే మార్గం నాకేమి తోచక అలాగ ఆపు త్తరంవేపు చూస్తూ కూర్చున్నాను.

ఇంతలో యెవరో వచ్చి పనకనించి నాకళ్ళు చూసేరు. అతిమృదులములైన ఆహస్తములు రామలక్ష్మి లేదు.

స్తూ, చుంపహానంతో, ‘నేను చూసేనేనులేండి’ అన్నది.

‘ఏమిటి చూసేనేవు?’

‘పుత్తరం.’

‘ఏపుత్తరం?’

‘ఆపుత్తరమే.’

‘నిజంగానే?’

‘నిజంగానే!’

నాకు ధైర్యం రగిపోయింది. అయినా దిటవు తెచ్చుకొని, ‘ఏందానీవో చెల్లూ చూద్దాం’ అన్నాను.

‘నేను చెప్పను. మీరే చెప్పండి.’

‘నేనూ చెప్పను.’

‘ఎప్పటికై నా నాతో చెప్పకుండా మీకు వీలు

‘ఊ—పోమా.’

‘ఊ—సరే—చూద్దాం.’

రామలక్ష్మి చిరునవ్వుతో యింటికి వెళ్ళింది. నేనలాగే చాలాసేపు హగ్గొని అలోచించాను. కాని రత్నమ్మకి సహాయంచేసే మార్గం నాకు దొరకలేదు. ఆలోచన నాకు బెంగచేత భోజనం రుచించలేదు.

౧౧

రెండు నెలలు గడిచినవి. రత్నమ్మదగ్గరనుంచి మరి ఉత్తరంలేదు. కాని యింతలోనే రత్నమ్మభర్త మరణించేదనిన్నీ, నారాయణశర్మ హతర్ని యింటికి తీసుకొచ్చేసేదనిన్నీ ఒకవార్త తెలిసింది.

‘ఇదేమిటా? యింతలోనే యీ ఆవాంతరం? అని ఆలోచిస్తూ ఆనాటి సాయంకాలమే నారాయణశర్మ తోటవైపున్న మాతీనికుంజములో చాలాసేపు కూర్చున్నాను. రత్నమ్మ వస్తుందేమో అనుకున్నానుగాని ఎంతకీ రాలేదు.

అప్పటినుంచీ నేను ఒక్కడినే ఆ తోట ప్రతి రోజూ బాగా చీకటిపడేచరమా రత్నమ్మకోసం యెదురు చూస్తూ కూర్చునేవాణ్ణి. వరసగా రెండు నెలలు నేను అదే ప్రకారం చేసేను, కాని రత్నమ్మదగ్గరనుంచి కాలేదు.

ఒక రత్నమ్మ యెన్నటికీ రాదని అనుకున్నాను. ఆమె బాబుకి నేను జవాబు రాయకపోవడంచేత ఆమెకి కోపం వచ్చిందేమో అనుకున్నాను.

ఒకనాడు చాలాసేపు హగ్గొని, నిరాశచేసుకుని, యింటికి పోదామని బైలుదేరేను. అప్పటికప్పుడే యెదుగుంటలు కావస్తూంది. దళితులందరూ వినిరిల్లా కాశాన ప్రకాశిస్తున్నాడు. వికలగగనతలమున ఒక్కచిన్న తెల్లని మేఘము మాత్రము చుండగతిని ప్రయాణం చేస్తూంది. అంతవరమా విహంగరావాలచేత కలకలలాడుతూవున్న తోటలో యిప్పుడు గంభీర నిశ్శబ్దం నిల్చింది.

జరిగిన సంఘటనలనీ తెలుసుకుంటూ నేను లేచి బైటికి వచ్చి నారాయణశర్మ తోటవైపు మానేను. ధవళ

వస్త్రాచ్ఛాదితయైన ఒకవ్యక్తి ఆకాశాన్ని లోలో మెల్లగ నడచి పోతూంది. ఒక్కనిముషంలో ఆమె రత్నమ్మ అని గ్రహించి పరుగున ఆమెదగ్గర కెళ్ళి చెయ్యి పట్టుకున్నాను. రత్నమ్మ నిలబడిపోయింది.

నే నామెను నా తోటలోని మాతీనికుంజంలోకి తీసుకుపోయేను. ఆమె నిశ్చలంగా అందులో నిలబడ్డాది. ఒక్క చంద్రకరణం దట్టంగా ఉన్న చూతీ ఆకులలో నుంచి మారి రత్నమ్మ సుందరమవంమీద పడుతూంది. ఆకాంతిలో ఆమె ముఖాన్ని చూడ్డానికి నాకు వీలు కలిగింది.

విమధపూరితమై, స్థానమై, దుఃఖోద్రేకపూరితమై యున్న ఆమె ముఖాన్ని చూసేసరికి నాకు వినారమాగలేను. నాకండ్లవంటి చుక్కాపున్న నీర్లని ఒత్తుకుని

రత్నమ్మని నాకాగిట్లో చేర్చుకున్నాను. ఆమెరను నావక్షస్థలంమీద ఆనుకుని కూర్చున్నది.

శీతములై, మృత్యుకాలసదృశములైయున్న ఆమె హస్తములను నాచేతులలో పట్టుకున్నాను. ఆ మధుర స్పర్శను భానుభవంచేత నాశరీరం పులకించిత మైంది.

ఉన్నకొద్దీ రత్నమ్మకి దుఃఖభారం అధికమై పోతుంది. ఆమె కళ్లనుండి అవరళంగా నీళ్లు నస్తూ న్నాయి. నాజేబురుమాలు తీసి ఆమె కన్నీళ్లు ఒత్తుతూ నే నిలా గన్నాను. 'రత్నమ్మా! నువ్వు ఆలాగ విచారినై యేంభం చెల్తా? నీవు త్తరం చూసి నువ్వు పడుతూ వున్న కష్టాలు తల్చుకొనేసరికి నాగుండెలు బద్దలైపోయేవి. ఏంచెయ్యనూ? నీవర్గర కొద్దామని యెన్నివిధాల ప్రయత్నించినా భగవంతుడు నాకు సహాయం చెయ్యలేదు. నన్ను నీవు తమించుచుని ఉంటుంది. నువ్వు యిక్కడి కొచ్చేనని విన్నదగ్గరనించీ రోజూ యిక్కడికి వస్తూనే వున్నాను. కాని నీవర్కనంమాత్రం యానిగ్గా న్యుడికికాదు. నామీద నీకు కోపం వచ్చిందనుకున్నాను. రత్నమ్మా! చూచూ, యీ ప్రపంచంలో యెవరికి కోపం వచ్చినా సరే కాని, నీకు నామీద కోపం వచ్చిందంటే నేను సహించలేను. ఇరిగకు నేను చేసినవన్నీ ఆప రాధాతే. దయ వుంచి నన్ను తమించుతా?'

ఆమె జవాబుకోసం యెరురుమాటూ కేను తుం ఉరుకున్నాను.

౧౨

రత్నమ్మ మారుపలుకలేదు. ఆమె ఒక్కదీర్ఘ నిశ్వాసంమాత్రం విడిచింది. ఆమె నింకనూ నేను దిగ్గరగా తీసుకుని మళ్లా చెప్పేను. 'ఇన్ని రోజులనుంచీ నువ్వు నాకు కనపడకపోవడం నా అపవృత్తమే అనుకుంటాను. ఇకముందై నా నాతప్పులన్నీ తమించి యథాప్రకారం నువ్వు ప్రవర్తించుచుంటుంటుంది. నువ్వు యిప్పుడు స్వేచ్ఛగా యింట్లోకి వచ్చి నాభార్యని ఒకసోదరిలాగు చూసుకుంటూ వుండవచ్చును. నాయెల్లు నీది. నాసర్వస్వం నీదే. ఏం? నీ కిష్టమేనా?—జవాబు చెప్పతా?'

ఆమె రెండుమాడు నిముషాలవరకూ మాట్లాడలేదు. రిక్తాత పొంగిపోతూవున్న దుఃఖాన్ని ఆపుకుని మెల్లిగా డగ్గుర్తికతో జవాబు చెప్పింది:

'మీమీద నా కేవిధమైన కోపమూ లేదు. ఇక్కడ వున్న రోజుల్లో నామీద ఎంతో ప్రేమ వుంచి మీ హృదయంలో నాకింత తావిచ్చిన దయాహృదయులగు మీమీద నాకు కోపం యెలా గొస్తుంది? మీరు మా అత్త వారింటికి రాకపోవడానికి అనేక కారణం లుంటాయి. నే నీపూరు వచ్చినదగ్గరనించీ, ప్రతిరోజూ యీచెట్టు చాటున వుండి మీదివ్వమఖారవిందాన్ని చూస్తూనేవున్నాను. నేను రానందుకు మీరు విచారించడంకూడా కళ్లారా చూస్తూనేవున్నాను. కాని యీనిర్భాగ్యదశలో, యీపాపప్రముఖాన్ని మీకు చూపించడానికి నాకు ధైర్యం లేకపోయింది.'

దుఃఖోద్రేకంచేత రత్నమ్మ మాటలాడలేక పోయింది. నే నామెని కాగిలించుకుని బుజ్జించేను. ఆమె మరికొంతసేపటికి నేవదేరింది.

'నే నీంకెన్నమా మీదగ్గరకి రాకుండానేవుందా మనుకున్నాను. ఇన్నాళ్లూ ఆపుకున్నప్పటికీ నామనసు యీరోజున నావశం గాలేదు. అందుచేత మీకర్గ బడ్డాను.'

'ఏమిటి రత్నమ్మా! నాదగ్గర నువ్విలాగ కొత్త చెయ్యడం? సర్వం నువ్వే అని నమ్ముకున్న నాదగ్గర నువ్విలాగ ప్రవర్తించడం ధర్మంగా వుందా?'

'ఇన్నాళ్లూ నేను మీకు కనపడకుండా ఉండడానికి యింకో ప్రబలమైన కారణం ఉంది. నేను యెన్ని జన్మాలకైనా తీర్చలేని ఒకపాపపువని చేసేను. నమ్మిన స్నేహితురాలిని మోసంచేసేను. ఏనిర్మలహృదయం నాప్రాణస్నేహితురాలో, ఏ అమృతురాలిస్నేహభావాలు నా కత్తవారింట్లో ఓదార్పుగా వుండి ధైర్యం కలిగించినో, ఆమెను నేను మోసగించేను. నానేరము తుమార్పమైనది కాదు.'

భావోద్రేకంచేత ఆమెకంఠం రుద్ద మైపోయింది. నే నామెకన్నీటిని ఒత్తుతూ కూర్చున్నాను. 'రత్నమ్మా నీమాటలు నా కర్గం కాలేదునుమా. ఎవరితో మాట్లాడుతున్నావో యెరుగుదువా?' అన్నాను.

‘నామటలోని అర్థం మీకు వింటూన్న కొద్దీ తెలుస్తుంది. ఏహృదయానికి నాన్నే హితురాలు సర్వాధికారిణియో, ఏహృదయం నాకు అందరానిదో, అట్టి మీ హృదయంలో నేను స్వతంత్రించి అడుగు పెట్టేను. మిత్రద్రోహంకంటే వేరే పాపంలేదు.

‘హృదయేశ్వరా! యింకా మీకు తెలియలేదా? మీ భార్య రామలక్ష్మి నాకు మాతృవారింగ్లో ప్రాణదానం చేసిన స్నేహితురాలు. సర్వప్రపంచం శూన్యమై కష్టాలతో నిండిపోయినప్పుడు నాకు ఆకావేశము చూపించినది రామలక్ష్మి. ఆమెముఖం చూస్తే సర్వపాపాలు నాశనం అయిపోతాయి.’

‘మీరు నన్ను ఆమె పవిత్ర సన్నిధిలోనికి రమ్మని చెప్పుకున్నాను. ఆమె హృదయాలిదివ్యసందర్శనం చెయ్యడానికి యీనిర్భాగ్యురాలికి అర్హత లేదు. ఆవిడపాదాలు పట్టడానికేనా నాకు గొరగ్యత లేదు. పాపభూయమైన నాముఖం చూపెట్టి, ఆమె సవిత్రసాన్నిధ్యాన్ని పాపపంకిలం చెయ్యడానికి నాకు యిష్టం లేదు.

‘నేను మొదట యిది మిత్రద్రోహమని తెలియక చేసేను. మీయందు నాకుగల గాఢానురాగము నన్ను ముందుచెనకలు చూడనియ్యలేదు. ఇంకనుంచి యెన్నటికైనా యిట్టి పాపకృత్యం చెయ్యలేను. ప్రజ్వలిస్తూవున్న అగ్నిహోత్రాన్ని చేరే శలభములాగు, పవిత్రహవిర్భాగమును సమీపించే శునకంలాగు, మహాసాధ్విన్నీ, నిర్మలహృదయయున్నా అయిన రామలక్ష్మి నిరాఘాటంగా రాజ్యం చెయ్యవలసిన మీహృదయంలో నేను అడుగు పెట్టేను.

‘ఆమె హృదయం శరీరమనుకుంటుంటే మైనది. అట్టి పతివ్రతకు నే నిట్టిద్రోహము చేసినట్టు తెలిసిందంటే నాప్రాణాలు పై కెగిరిపోతాయి. ఆమె మనస్సు కి కష్టం కలిగించడం నా కిష్టం లేదు.

‘కనుక ఆమెయున్నూ, మీరున్నూ సుఖిస్తూవుంటే, మీమ్మల్ని దూరంనుండి చూస్తూ నాకాలం అంతా గడిపేస్తాను. మీరు యింక యీనిర్భాగ్యురాలిని

లిని మరిచిపోవాలి అని ప్రార్థిస్తాను. రత్నమ్మ అనే నేనెవరు రాలు ఇంక మీకు ఎన్నడూ కనపడను.’

ఆమెకు భావోద్వేగం హెచ్చై పోతుంది. ఆమెనక్షాశలం తరంగసంఘోభితమైన సముద్రంలాగు కొట్టుకుంటుంది. ‘రత్నమ్మా! నీమాటలు నేను వినిలేను. మనం నాటిరోజుల్లో చేసుకున్న ప్రమాణాలు జ్ఞాపకం చేసుకో. నావల్లనన్న లోపాలు మరిచిపోయిన స్నేహితురాలి—’

రత్నమ్మ—‘మిత్రప్రేమ నే నెరుగకపోలేదు. నిరాకానిదాఘునాన్ని ఎండిపోయి బీటలుపారిన నాహృదయంలో ప్రేమవృష్టిని సరియించినది మీరేకదా! అబ్బో! ఆసాగ్యపురోజులు యింక నాజ్ఞాపకానికి తీసుకురాకంటే, అవి నాకు కలలో వార్తలు. నాఆశలన్నీ మీమీదనే ఉండేవి. నాప్రేమ అంతా మీమీదనే ఉండేది. అయితే అంతా నేను తెలియక చేసేను. అమృతమే నాపాలిటికి హాలాహల మైపోయింది. అందరూని ఫలంకోసం నేను ప్రయత్నిస్తూవున్నానని ఒక్కనాడైనా అనుకోలేదు. ఇంక నాకు యీజన్మానికి సుఖం లేదు. మల్లి జన్మానికా?—ఏమిటో!’

‘రత్నమ్మా! యెంత ఆచార్యురాలివి! నీభావాలు ఎంత పవిత్రమైనవి! సరే! రామలక్ష్మి సుగుణాలున్న ద్వేరిగినవేకదా! ఆమె నిన్ను తీసుకుని సోదరిలాగు చూసుకుంటానంటే నువ్వు యింట్లోకి వస్తావా? ఆమె స్వయంగా నిన్ను రమ్మని కోరితే నువ్వు వస్తావా? అని నేనన్నాను.

ఆమె ఒక్కసారి నాముఖంనంక చూసింది. అంతవరకూ నిరాకామూరితములైన ఆమె సేత్రాల్లో ఆకాశ్యాతి కనబడ్డాది. లెంపరాని ప్రేమలతను ఆమె శబ్దించడానికి ప్రయత్నిస్తూంది కాని సాధ్యం కాలేదు. అదే సమయంగా నేను ‘నువ్వు సందేహించ నక్కర్లేదు. రామలక్ష్మి తప్పకుండా నిన్ను గౌరవిస్తుంది. మీ రిద్దరూ కలిసి హాయిగా ఉండవచ్చును.

‘రత్నమ్మా! నాకు నువ్వు లేకపోతే ప్రపంచకమే లేదు. నువ్వు నాకు కనపడకపోతే నా కీప్రాణం

మాత్రం యెందుమో? ఇంక నువ్వు జవాబు చెప్పాలి. రామ లక్ష్మి వచ్చి నిన్ను స్వయంగా తుమిందీపిలుస్తే వస్తావా? రావా? ఈజనాబుమీదనే నాదీవితం ఆధారపడి ఉంటుందన్నమాట జ్ఞాపకం ఉంచుకో. ఆలోచించి మరీ జవాబు చెప్పు' అన్నాను.

నేను మాటలు ముగించి ఆమె ముఖంవేపు చూస్తున్నాను.

౧౩

ఆనంతసౌఖ్యప్రదమైన ప్రేమరాజ్యం ఒకవేళూ, దుఃఖసౌఖ్యరితమైన సూన్యమైన ఒంటి కీననం వేరొకవేళూ రత్నమృదుననున్న లాగడం ప్రారంభించేయి. భావసంఘర్షణచేతను ఆమెగుండెలు కొట్టుకుంటున్నాయి. ఆమెను నేను మరింతదగ్గరకి తీసుకొని కలిగించుకున్నాను. ఆమె మానసుతో నాపరివర్తనను గుండుపోయినది. ఆమెమాటలు దీర్ఘాలోచనమును సూచిస్తున్నాయి.

'రత్నమ్మా! యేం? జవాబు చెప్పవూ? రామలక్ష్మి వచ్చి రోజితే నువ్వు వస్తావా?' అని నేను నొక్కి-అడిగేను.

ఆమె చాలానే పాలోచించి కృతనిశ్చయంగా లై నట్లు దీర్ఘనిశ్వాసము విడిచి ఎట్టకేలకు 'సరే' అన్నది.

నేను ఆనందపరవశుడై పోయాను. 'అయితే రేపు యానేళకి నువ్వు యిక్కడికి రావాలిమనూ' అన్నాను.

ఇంతలో మాలతీనికుంజము వెనుకనుంచి వీధి చిన్నశబ్దము అయింది. తత్క్షణం రత్నమ్మ నాకాగిట్లో నించి లేచి వాళ్లతోటలోకి పరుగెత్తి చెల్లనాటిన సాయమైపోయింది.

"ఆనప్పు డేమిటి చెప్తావా" అని నేను పైకి వచ్చేసరికి వెన్నెలలో రామలక్ష్మి చరహాసవచనంతో నిలబడి ఉంది. ఆమె నవ్వుతూ 'నేను వినేనేనులేండి' అన్నది.

'ఏమిటి విన్నావు?'

'మీసంభాషణ అంతానూ.'

'ఏం విన్నావు?'

'ఏం జరిగిందో యిప్పుడైనా చెప్పరూ?'

'ఏమీ లేదు. ఉరుకుంమా.'

'పోనియ్యండి, నా కేమిటి?'

రామలక్ష్మి యింటికి పోయింది. నేనక్కడే కూర్చుని ముందు వెనుకలు వాగా ఆలోచించుకుని, రామ లక్ష్మితో యావ్యవహారం చెప్పక తీరని నిశ్చయించుకుని భోజనానికి లేచెను.

తర్వాత గదిలో రామలక్ష్మికి జరిగింది యావత్తూ మొదటినుంచి చెప్పేసేను. అది అంత సంతోగా వినేసరికి ఆమెకిమాడా కళ్లలో నీళ్లు స్రవ్యక్షయయ్యాయి.

'మీరు యింతవరకూ నాతో చెప్పకపోయినా యీసంగతు లన్నీ నాకు తెలుసును. తోటమాలీ లచ్చన్న, ఆవేళ మీఉల్లెరం, ఈవేళ మీసంభాషణ, మనదానీ అచ్చి - అందరూ నాకు యావిషయంలో సహాయం చేసేరు.

'రత్నమ్మ అత్తవారిల్లా, మాయిల్లా దగ్గరిగా ఉండే వి. పాపం! ఆరిపని తొంభైయేళ్ల ముసలానికి కట్టపెట్టేసే. వాణ్ణి మాస్తేనే అసహ్య మెస్తుంది. ఆఅమ్మాయి కాపురం యెలాగ చేసేదో కాని, దానికి తోడు రాక్షసియేలుబడి ఉండేది ఆయింట్లో. రత్నమ్మ బహు అనాయసరాలు. ఆమెను మాస్తేనే నాకు జూలి వేస్తుంది. ఆరిపమనన్నా, నామనన్నా ప్రతివిషయంలోనూ ఒకటి.

'సాయంకాలం ఆరిపచెప్పిన మాటలన్న ఆమెకు నాయందుండే ప్రేమ అపారమైనదిని తెలుస్తూంది. ఆరి పమశ్చాత్రాపము నిరుపమానమైనది. ఇన్నిటితోడూ ఆరి పమి మీయందుండే ప్రేమమాడా నాకు తెలిసింది. అలాంటి ప్రేమను భేదించడం నాకు కష్టంగా ఉంటుంది.

'రత్నమ్మ నాకు ఒకసోదరిలాగు ఉంటుంది. ఆరిపమనను నెన్నలాంటిది. ఆహ్వాదయంలో కల్మషానికి తావు లేదు. పవిత్రగంగాజల సవ్యశము లగు ఆమె అశ్రుబిందువు లింక జాలువారమాడదు. రేపు నేనే స్వయంగా వచ్చి ఆమెని తీసుకువస్తాను. నాతోపాటు ఆమెకి మీహృదయంలో సమానభాగానికి హక్కు ఉన్నట్టు నేను ఒప్పుకుంటాను.'

రామలక్ష్మి మాటలు నాకు అమృతపు సోన
లై నవి. నాదుఃఖం ఉపశమించింది. ఆరాత్రి అంతా
మర్నాటి కార్యక్రమాన్ని గురించి ఆలోచిస్తూ మేము
గడిచేసేము.

రామలక్ష్మి ఒక్కచెంపన అక్కడికి పోయి రత్న
మ్మని కాగిలించుకుందా. రత్నమ్మ రామలక్ష్మిపాదాల
మీద వారి కన్నీటితో కడిగేసింది. ఆమె రత్నమ్మని
లేననెత్తి, స్వార్థం చెప్పి లోబలోకి తీసుకొచ్చింది.

రత్నమ్మ దీనస్థితికి రామలక్ష్మి కండ్లలో నీళ్లు
ప్రత్యక్షమయ్యాయి. నేనే హితురాల్సిందేమీ
చాలాసేపు మున్నటిండుచున్నాను.

చాలసరకు బోధపర్చిన తర్వాత రత్న
మ్మ యింట్లోకి రావడానికి ఒప్పుకుంది.
మేము ముగ్గురం తక్షణమయింటికిపోయేం.

ఇంట్లో చేవుడు పట్టుదగ్గర కెళ్ళి, నా
వానికితోడు రామలక్ష్మి సోపానం, నాడు
చైవసాక్షిగా లోబలో చేసుకున్న ప్రమా
ణికాలు తిరుగా మే మిద్దరమూ చేసు
కున్నాము.

రామలక్ష్మి రత్నమ్మని చెల్లెలివలె చూ
సుకుంటుంది. రత్నమ్మ రామలక్ష్మియందు
అతిభక్తితాత్పర్యాలతో తిరుగుతూంది.

అన్నట్టు, చెప్పడం మరిచిపోయేను:
నారాయణశర్మ మాయింటికి ఆమర్నాడు
సార్దుచేవచ్చి, కూతుర్నిరమ్మని పెద్దకేక
లేసి, 'హాత్ హూత్' అని బెదిరించేడు
కాని రత్నమ్మ తన సునిశ్చితాభిప్రాయం
చెప్పినతర్వాత అతడు నిరాశ చేసుకుని

యింటికి పోయేడు.

నాటిమొదలు నేటిమరూ తండ్రిముఖం కూతు
రుగాని, కూతురుముఖం తండ్రిగాని చూసుకోలేదు.
మామా వాళ్ళకి రాకపోకలే లేవు.

నేను అతిసాఖ్యంగా నాహృదయేశ్వరు లిద్దరితో
నూ బంగాళాకాపురం నేటికీ చేస్తూనే ఉన్నాను.

అప్పుడప్పుడు మేము ముగ్గురమూ కలిసి మాప
విత్రప్రేమ నాటకానికి. రంగస్థలమైన మాలతీనికుంజం
లో కూర్చుని, పూర్వపురోజులు జ్ఞాపకానికి తెచ్చుకుం
టూఉంటాము.

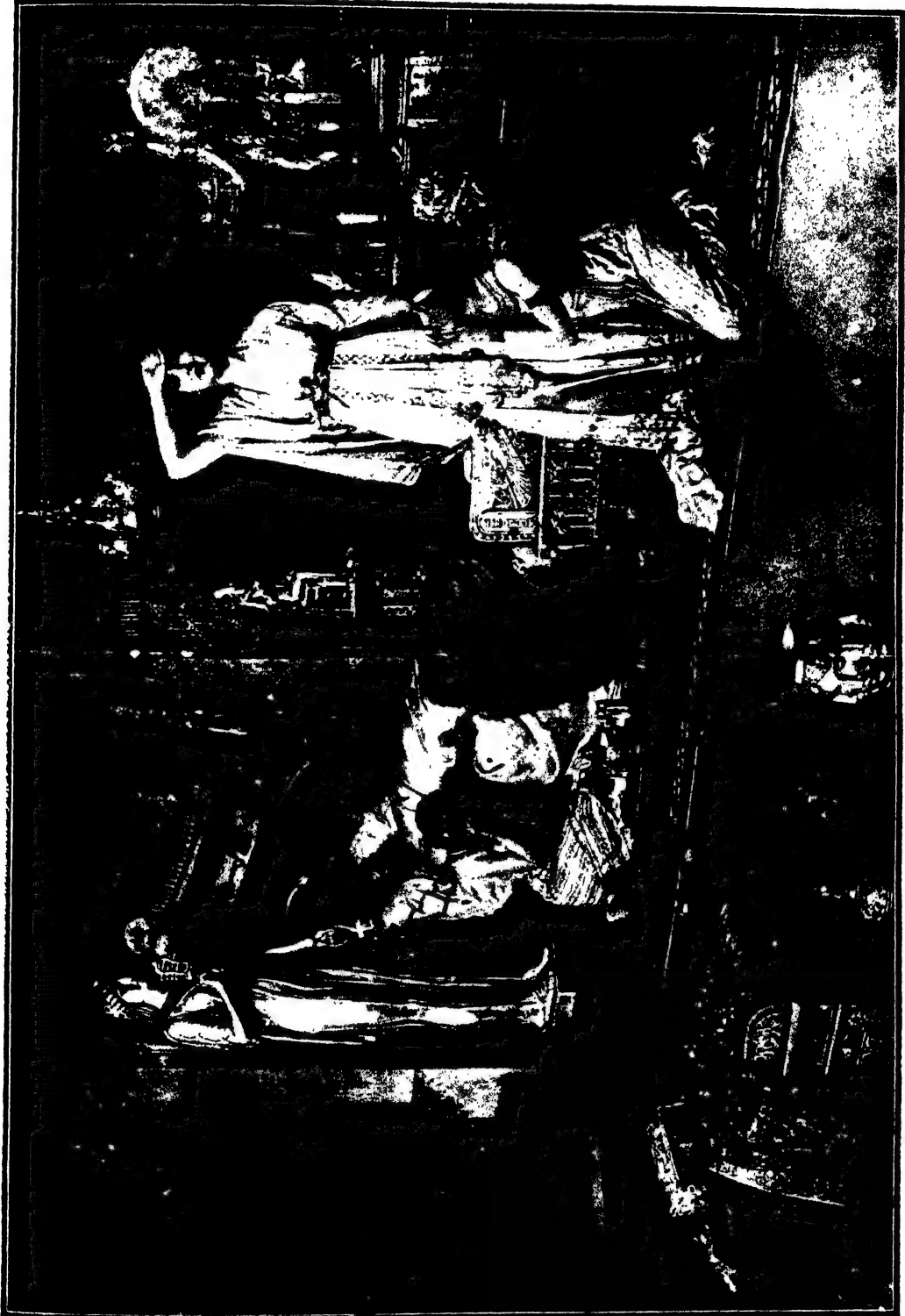
ఇది చదివేవాళ్ళలో యిటువంటి అనుభవాలు
యెవరికేనా ఉన్నాయోనవ్వకుండా చెప్పండిమాద్రాం.

౧౪

మర్నాడు సాయంత్ర మైంది. సంధ్యారాగం
లో మాతోట్లోని చెట్లన్నీ బంగారు నీరు పోసుకున్న
ట్లుగా ఉన్నాయి. మామిడిచిగుళ్లు కెంపుల్లాగ సంధ్యా
కాంతిలో మెరుస్తున్నాయి. కోవెలూ, రామచిలుక
లూ తమదివాంతగీతాలు పాడుకుంటూ అడావిడిగా
యోగురుకున్నాయి.

అప్పుడు నేనూ, రామలక్ష్మి మామాలతీనికుంజం
లో కూర్చున్నాము. మరికొంతసేపటికి రత్నమ్మవాళ్ళ
లోబలోని మామిడిచెట్టుకిందకి వచ్చి నిల్చుంది. ఆమె
మాఖం నాలుకొని ఉంది.

ప్రాచీనమహారాజుల చిత్రములు—౧

కె.యస్.ఆర్.ఎ. - మృత్యువంశము

పా న శా ల

పానశాల

చిత్రము ౭

[పద్యము ౯౦]

(చెనుకటి సంచిక తిరువాయి)

III

౬౨

చకచకలాడు ద్రాక్షఫలసారము, వేమరవంబు, గానమున్
నికటమునన్ నిలింపరమణీమణిఁ బోలిన యెమ్మెలాఁడి! నా
కిఁక మఱి యేమిలోటు? సగమెల్లియు వ్రాలెడి కన్నుఁదమ్ములన్
సకియ, జముంపనే సమయసంకటముల్ త్రుటిలోన, వారెవా!

౬౩

నిరతముఁ బాసమత్తులము, నీతులు గీతులుఁ దెప్పఁబూన కో
విరసుండ, పానపాత్ర నులివెచ్చని ద్రాక్షరసంబుదస్ప మా
సరసపుగోష్ఠి వేటొకవిచారము లేకు ప్రియూంగనామనో
హర మధుగాధరామృతము నానుట, య సవ మానుటోకదా!

౬౪

వారుణి యానుచుండఁ బ్రతిఁడులు సల్పిరి, “వద్ద, ఛీ! మత
చారవిరోధి పానకలశం”బని; యయ్యది సత్యమేని వ
హ్వరె! మతాఁకృద్రాధిరపానముఁ జేసెద; ధర్మశత్రు సం
హారము శాస్త్రసమ్మతము నొనని చెప్పరె ంజితోత్తముల్.

౬౫

త్రానము జాహిదీల మని దంబము గొట్టెద వేల? యగతక
న్నా వివరీతకృత్యము లొనర్తువు నిత్యము; మాయ వేషముల్
భావములోని కల్మషముఁ బాపునె? మానససంఘరక్తముం
ద్రావెద వీవు; ద్రాక్షఫలరక్తము మాకు రుచించు నెప్పుడున్.

౬౫ వ పద్యము:—జాహిదీలు=భక్తులు.

౬౬

తెలువక డానిటొ మొట్టగుదిండున మే నరమోపి పూవులు
 ప్పరములు గూరుచుండి మధుపాన వివోద విపంచికారవ
 స్ఫురిత ముదాత్మ్య లైననె రుచుల్ వచియింపంగ వచ్చు గాని నే
 ర్చిరె యల రెంటికిం జెడిన రేవడ లందు మజా నెఱుంగంగ.

౬౭

కనుగొను: శబ్దహారసగంధములన్ సుఖ మైనస్వర్గ మో
 హనమగు నీప్రపంచము ననంతముగా సృజించి ధాత చే
 సెనె శిలతోడ మానవుని చిత్తము? ప్రేమయే జీవితోత్స; మీ
 వును జననప్రయోజనము బొందపు మూసిన ప్రేమవాకిలి.

౬౮

కలశయు మట్టి తాలనిడి కట్టిన దేవళమందు నీకు నే
 ఘలము లభించు? ప్రేమరసభావయుతుండవ యేని కామిని
 వలచుము; ప్రాణహీనమగు బండలు వేయిటికన్న శ్రేష్ఠమై
 యలరు గదా మనుష్యహృదయంబు ప్రతిప్రణామనరక్తుల.

౬౯

మునుపు మనీదు వాకిటను ముచ్చెలు దొంగిలి పోతి; బ్రాతవై
 చినిగెను; నేడును మరల జెప్పుకోసము వచ్చినాడ! నె
 మ్మనము నెడంగ నియ్యెడ నమా జొనరింపంగ రాను; నీవు చ
 చ్చిన యెడ వీడిపోయెదవు చెప్పలువోలె నమాజు సైతము!

౭౦

పాపము జేసి తంచు దలంపం బనియేమి ఖయామ, దుఃఖసం
 తాపము నిష్ఫలం బగు; వృథా వగపిల్లుట మాను; మెవ్వరు
 బాపము నేయకున్న దన మన్నన యెందుకు? కల్మషాత్ముల
 రేపు తమించు; బాపము హరించును దైవము; సంతసించుమా.

౬౭ వ పద్యము:—జీవితోత్సము=జీవితపు క్రియాలు (Fountain of life.)

20

మును నే నస్థితి నిద్ర నుండ నిలకుం బోఁ దోలి, దుఃఖంబు లుం
దను సౌఖ్యంబు నుండ జేసి, మరలం దర్జింతు వారార! పా
పిని శిక్షింతు నటంచు; నీచతురతఁ వేనోళ్లఁ గీర్తింతు రీ
వినగూర్తుల్; మఱి శిక్ష కర్పించున నీవే కావె లోకేశ్వరా!

21

కరుణావార్ధివి నీవు; నే నీకను దుష్కర్మంబు వర్జించి ని
ర్భర వైరాగ్యముఁ బూస, నీవు కృపఁ జూపం బాత్రు లెవ్వారు? నీ
బిరుదుఁ నిల్పుట కే నొనర్చితిని నిర్భీతిఁ సమస్తాఘముల్;
సరకం బంటకయున్న వీలగునె వశ్యాత్మాశ్రయం బొందఁగఁ.

22

నీవు కృపాంబురాశి వంట! నిక్కమ యేని ఇరాముతోటకుం
బోవఁగ నీక పాపి జనముఁ మరలించుట యేల? భక్తులం
గావఁగ వత్తువేనిఁ గృప గా దది; బేహర; మింద నున్న మీ
యావులకన్నఁ బాల్వలయునా పసిపాప కటన్న సామెతో.

23

అంబరు ముంగురుల్ నొసలి యంచు ప్రేలఁగఁ, జూచినంత మో
హం బెనఁ గొల్పు కోమల లతాంగిని గల్పనఁజేసి నీకు న్యా
యంబె మఱెవ్వరుఁ మొగము నారయ రా దని యాజ్ఞ వెట్టఁ; బూ
పంబును జేతి కిచ్చి తినవద్దని చెప్పట యేల దైవమా!

24

మనుజుని వారుణిం బ్రణయమాధురి నుండరిఁ జేసి భూమి నం
దనమున కంపినాడవు; మనంబగుఁ బ్రేరక మెల్లకర్మకుఁ;
మెనుక నదేల మాతలను వేసెద వీయఁదూఱు? నీవె శా
సన, మహరాధియుఁ, మఱి విచారణకర్తయుఁ; జిత్ర మీశ్వరా!

23 వ పద్యము:—ఇరాముతోట=నందనవనము.

౨౬

అలరె విమర్శనంబు! కననయ్యె వివేకము! సర్వశాస్త్రముం
దెలిసిన పండితోత్తములనే నిలుపేదలఁ జేసినాడ; వం
జలిని బ్రసాద మై పిడుగు జాలును భక్తుల; కింత యేల, దు
ష్టులకు సుఖంబు సంపదలు చొప్పడు; నింక గు నీకుఁ బాపముల్.

౨౭

కోరిక లన్నియుం గుడుపు గూరపు; సౌఖ్యము దుఃఖ మెప్పు డం
గూరు రసంబుఁ జేఁ దటూఁ గూడియె యుడు; గులాబి కంటకాం
కూరము లంటియుంట మనకుం బరివర్జ్యమే? అంకకోతలం
జీరిక తొట దువ్వెనయుఁ జేకొను జవ్వని తావిముంగురుల్.

౨౮

కనుల హిమాంబు బాష్పములు గాఱ నచించె గులాబి, ముద్దుమో
మును నగు సోయగంబుఁ దలపోయక, నన్ను సుగంధకారి క్రా
చు నకట యన్న, బుల్బులియు, సుందరి, సామెత వింటె “నేడు వి
దును నొకయోడు కుదు;” విధి దుష్ట, మవార్య మటంచుఁ బల్కెడిక.

౨౯

విధి నిబద్ధము లై వచ్చు వెడలిపోవు-నఖల సుఖదుఃఖములు నీ కయాచితముగ;
జడియఁబోకు రుస్తువుజాలు శత్రుఁ డైన-తాయి సఖుఁ డైన విదులఁ దలఁపఁబోకు.

౩౦

రెండుదినముల కొకతూరి యెండురొట్టె-బోసి ముంతెడు చలిసీట్లు పుట్టినేని
ఏల నినుబోలువానికిఁ గేలు మోడ్చి?—నొకనికి గులామ పై యెందు కూడిగింప?

౩౧

విషము నమృతంపు మసిబుడ్ల విధి కలంబు-ముంచి లోకులనుదుట లిఖించు మొదట
గరఁగ దఱుఁబేద కన్నీటికాల్వ నదియుఁ-బరమభక్తుని యనుతాపహింన జెడదు.

౩౧ వ పద్యము:—రుస్తువుజాలు=జాలు మమారుడైన రుస్తువు. ఈతఁడు భీమునివంటి బలకారి. తాయి=
ఈతఁడు కల్లునివంటి దాత; విందుపెట్టుటలో ప్రసిద్ధి చెందినవాడు.

౪౫౦

౮౨

కాన యెది ప్రాప్తమైనను గారవించు-వలయు వల దని యేర్పరుకంగలేవు;
అంబరంబును నీకు సహాయపడదు,-తానె తృక్తిమగా న్నేలు; దశపు నిలకు.

౮౩

ఇల చదరంగ; మందు జను లెల్లరు పావులు, మంచినెబ్బరల్
దెలుపును నల్లుగల్లు; కదలిగచును రాజును బాటుఁ దక్కు పా
వులు విసి యాటకాడు; నలుపొకటఁ ద్రిప్పను, గల్లు మాచ్చు, న
వ్వలు నొకటొక్కటిం జదిపవైచు నగ్రాధనమానివేటికన్.

౮౪

మసమున కెక్కినట్టి యభిమానులు మిశ్రులుఁ జెల్లినారు; యా
నన మధుమాసముగ గునుమభారము రాలించిపోయె; జీవించి
బను నెరకంబునంద నుండు ముహూర్తము; నేదినంబు న
చ్చెనో మఱి యెప్పు డేగెనో దిసిగనదు హర్ష విహంగ మిష్టమన్.

౮౫

పూవులకాటురాకలకుఁ బోయెడి నీతులకున్ రసోజ్జ్వల
జీవితకావ్య సత్రములు జెచ్చెటఁ ద్రిప్పితి; శోకసర్ప ద
ప్తావిలహ హృదంతరము నానందమన్ బ్రతియోగ మొక్కటే
కావ సమర్థి; మింక ముదికాయము లేతగిలంగఁ ద్రావెదన్.

౮౬

విమలమనంబుతోడ మధువిక్రయశాలకుఁ బోతి నిన్న గే.
యి; మధురవాణి, సాళి, హృదయేశ్వరి పాత్రిక నింపి తెచ్చి త్రా
వు మనిన నద్దటంచు సరిపుచ్చితి; గ్రమ్మట “నాడప్రేమపై
రమణుడ, యాన పెట్టితిని ర”మ్మనఁ చెమ్మని యానితిక బలే!

౮౩ న పద్యము:—పావులు-అటకాయలు.

౪౫౧

౮౭

ఆసవ కుండికం బెదపు లానంగఁ బట్టిన యప్పు దీర్ఘ ని
శ్వాసముతో వచించెఁ దనసంగతి: నాకును నీకుఁ బోలె రో
జాసుమనోధరంబు వికసన్న వహాసము లుండె; జీవముం
బాసిన మానవుల్ మగుడి వత్తురె? వీడకు నాదుసఖ్యమున్.

౮౮

ఆకూజాయును నన్నుబోలె ప్రణయవ్యామోహముం జెంది కాం
తాకప్రమాలక శృంఖలావలయ బద్ధం బయ్యె గాఁబోలు మున్;
నాకుం దోఁచుఁ దదీయ కంధరను లగ్నం బైన చేకొండె యో
మాకగఠ ప్రమదోఽగూహనమునన్ సంసక్త మంచున్ సఖి!

౮౯

నిన్నటిరోజు కుమ్మరిని నేఁ గనుఁగొంటి బజారువీధిలో
మ న్నొకముద్దఁ జేసి మడమం జెడఁద్రొక్కుచు నుండ; వానితోఁ
దిన్నగ మందలించె నది దీనత “మెల్లగ నల్లఁ ద్రొక్కు మో
యన్న, యెఱుంగవే నను నొకప్పుడు నీవలె నందగాఁడనే!

౯౦

పూనంగదోయి, యెందనుక మానవమృత్తికఁ దెచ్చి మూతలున్
బానలుఁ జేసె దీవు; మఱవం దగ దందఱు నల్లె యాట; య
జ్ఞానముచే నిజం బెఱుంగఁజాలవు; నేను గ్రహించితిఁ: బరీ
దూను శిరంబుఁ గాంచుమ యదో దరిబేళి కరంబుదగ్గఱన్.”

౯౧

పొలుపుగ మాట నేర్చినవి మూఁగవి కుండలు రెండువేలు లో
పల నొకమూలనుండి యిటు వల్కె ననుం గని “కుంభకారులున్,
విలిచినవారు, మమ్ముఁ బరవీధుల నమ్మినవార లేరి? యే
తలమున కేగినారలు? వదంతి యెదేనియు విన్నఁ దెల్పుమా.”

౯౧౨

౯౨

ఎందుకు జూచినా గోనక యేగెదు? చక్కని గిండిగానో, న
న్నంనలు వ్రేలు చూపి పరిహాసము నేయుదు; రైపు నాది గా
దిందు, గులాలశిల్పి నను నిగ్గొనరించె; రచించునప్పుడు
దందరలాడేనేమొ చెయి త్రావుడు మత్తున నొక్క సొట్టగ్గ.

౯౩

ఓరీ కుమ్మరి, పిల్లు వచ్చె, వినుమా యొక్కింత నాకోర్కె; నా
గోరీ మృత్తిక బాసపాత్ర లిటుకల్ కూజాలు జాడీలు సొం
పారం ఓరిచి యమ్మవోయి మదిరా పణ్యబులక; గోస్తనీ
సారస్వర్య బుసః ప్రబోధితుడ నై సత్యంబు జాటించెనక.

౯౪

కడుగుడు నాశనంబు దడిగా మధుధారల; ద్రాక్షపుల్లలు
బుడకలు పెట్టె యల్లి నను బూడిచిపెట్టెడు; శీధుబిందులక
వడిసెడి నాదు మృత్తికలవాసన గుర్తగు మీకు; రేపు సక
బడయుదు రాసవాలయము వాకిటనో, చెలికాళిఘాళినో.

౯౫

ఉత్తమాత్తమ గురుల శిష్యుండ నైతి-గురువు నైతిని సచ్చివ్య కోటలకును;
మరణశయ్య సంతార్థము మందలింతు;-ఘాళి జనియించితిని గాలి దేలిపోదు.

సంపూర్ణము

మంగళేశ్వరుడు

యశ. వెంకటరమణయ్యగారు, యం. ప

[వెనుకటిసంచిక తరువాయి]

భండార్కరుగారు త్రొక్కినమార్గము బాగుగ నున్నదని యొప్పుకొనుచు, స్త్రీలు గారు వారివాదము నిట్లు విమర్శించుచున్నారు. వీరివాదము సంగీకరించిన,—

“సింహాసనారోహణమును గావించినప్పుడు ఆతని (పులకేశియొక్క) వయస్సు పదునైదు సంవత్సరము లగును. ఇది హిందూదేశమునందుగూడ రాజు రాజ్యమేలుటకు దగినయీడని సామాన్యముగ నొప్పుకొనదగినది కాదు. అయితే కీర్తిమమృత మరణానంతరము, రెండవపులకేశి రాజ్యభారమును వహించదగని తరువాతయొక్క డనుటచే మంగళేశుడు రాజ్యభారమును వహించెననియు, మరల నాతనికి రాజ్యము సేయవయస్సు రాగనే రాజ్యము నాతని కిచ్చివేసెననియు మిరాజ్ శాసనము దెల్పుచున్నది. అయినను, ఈవిషయము, తరువాతికాలమున నాడుకలోనున్న, వంశవరంపరగఱచుచు, గాఢ నాధార పరుచుకొని చెప్పినవిషయము. అయ్యిహా శిలాశాసనమున నుండు సమకాలపురస్థనము పైదానికంటె విశ్వాసార్హమైనది. దానిమూలమున మంగళేశ్వరుని రాజ్యాంశ కాలమున నాతనికిని, రెండవపులకేశిని నభిప్రాయభేదములున్నట్లు మనకు దెలియుచున్నది; రాజ్యమును దన పుత్రిని కిచ్చుటకు మంగళేశుడు ప్రయత్నించెను; మంత్రశక్తిసంపన్నుడగు పులకేశిచే గూర్చబడిన బలముచే అతనియత్నము యుద్ధమున భగ్గుచువులయేకాక యతడు ప్రాణములనుగూడ గోల్పోయెను. ఇందువల్ల, తనరాజ్యాభిషేకకాలమునందు ప్రబలమైన సహాయసంపత్తిని నేకరింపదగిన సంపూర్ణయౌవనమును (అనగా యిరువదియూడేండ్లవయస్సును) రెండవపులకేశి పొందియుండెనని మన మూహింపవచ్చును. దీని సంగీకరించిన నాతనిజన్మనర్షము

శ. ౫౧౦ యగును; శ. ౫౨-౨౧ లో నతనితండ్రి గలించినప్పుడు ఇంచుమించు పదివర్ష ములప్రాయము వాడగును.”¹

పైచర్చలను బట్టి చూడ రాజ్యాభిషేకము; నాటి పులకేశినయస్సును గూర్చియే భండార్కరుస్థిట్లకు అభిప్రాయభేదమున్నట్లగఱచుచున్నది. ఆతని జన్మవర్షమును గూర్చికాని, మంగళేశ్వరుని సింహాసనారోహణమును గురించికాని వారి కభిప్రాయభేదమున్నట్లు తోచదు. అయినను, మంగళేశ్వరుడు బాహమిగుహాశాసనమును జెప్పబడినట్లు శ. ర. ౮౮౯ సింహాసనారోహణము నేలగావించియుండగూడదో ఎవ్వరును జెప్పలేదు. శాసనము లిందుకు విరోధింపవు. నాకు చూడ భండార్కారు మొదలుగూ పండితు లొకభయముచే నీడింపబడుచుండినట్లు తోచుచున్నది. అది యెద్దియనః మంగళేశ్వరుడు శ. ర. ౮౮౯లో సింహాసనము నెక్కెనని యొప్పుకొన్న నతడు శ. ౫౩౩ వఱకుననగా ర. ౮ వర్షములు, రాజ్యము జేసిన స్థూప్తకొనవలసి వచ్చును. ర. ౮ సంవత్సరము లొక్కని రాజ్యకాలమునుటకు గడుర్షమగుటచే మంగళేశ్వరుని రాజ్యకాలమును సంగ్రహపఱచినట్లు తోచుచున్నది. హిందూ స్థానములోని రాజులు సగుటున ౨౦ వర్షములకు మించి రాజ్యము సేయలేదనుట యొప్పు

కొనవలసిన విషయమే. అట్లనుటచే నెవ్వరును ౨౦ యేండ్లకంటె సభికముగ రాజ్యము నేయ లేదని చెప్పట సాహసము. ౫౦ ఏండ్లు రాజ్యముచేసినవా రనేకులు గలరు. ౬౫ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినవారు కొంద రున్నారు. ఇక రర సంవత్సరములు రాజ్యము సల్పిన వారి విషయ మొకవిశేషముగ జెప్పవలయునా! కావున మంగళేశ్వరుడు రర వర్షములు ప్రభుత్వము చేసిననుటయం దసంగత మేమియు గాన్పించదు. కాబట్టి బాదామిశాసనమున జెప్పినట్లు అతడు శ. ౮౮౮ ననే వాస్తవముగ సింహాసనారోహణము గావించెనని నాభావము. యస్. కే. దీక్షితులుగారియభిప్రాయము గూడ నిట్టిదే. మహాకూటశాసనము లోని “ప్రతిరోత్తర ప్రవర్ణమాన రాజ్యశ్చమశ్రీవషేః” అను వాక్యములోని ‘శ్చమశ్రీ వషేః’ యనునది తప్పనియు, అది ‘శ్చమశ్రీ’ యని యుండవలయుననియు జెప్పచు మహాకూట శాసనము మంగళేశ్వరుని ౩౫ వ రాజ్యవర్షమున వ్రాయుటబడె ననుచున్నారు.¹ అతని రాజ్యరంభము శ. ౮౮౮-౯ అని యొప్పుకొన్న మహాకూట శాసనకాలము శ. ౮౮౪-౯ + 3౫ = శ. ౯౧౩-౪ అగుచున్నది. స్త్రీటు గారిచే నిర్ణయింపబడిన కాలము గూడ కొంచె మించుమించుగ దీనికి సరిపోవుచున్నది.

౨

మంగళేశ్వరుడు సింహాసనము నధిష్ఠించి నప్పుడు చళుక్యుల రాజ్యము విశేషము విస్తార

మైనది కాదు. చళుక్యనంశమున మొదట స్వతంత్రముగ రాజ్యము నేయఁదొడగినవాడు మంగళేశ్వరుని తండ్రి యగు మొదటి పులకేశి. ఇతడు వాతాపీ పురమును జయించినట్లును, హయమేధాదియాగములను జేసినట్లును దెలియవచ్చుచున్నది.

“తస్యా భనంతి నామ సాలకే
యః శ్రీశైవుకాన్తి రసి;
శ్రీశైవునో స్మయాశీర్
వాతాపిపురీ పహువరతానె.”

అని అయ్యహొళేశాసనము.² ఏప్రభుశాసనమునందుగూడ నీవిషయమే వచింపబడి యున్నది.

“తత్తనయః పులకేశి కేసరిపూవనమౌగభగద్రాజా,
వాతాపిపురీ వరపతి రకలితఖలకలికలంకకలః.”³

మంగళేశ్వరుని శాసనములయందు ఇతడు యజ్ఞముల ననేకములు చేసి ప్రఖ్యాతి వడసినట్లున్నది గాని జయములచే కీర్తిని గడించినట్లు వచింపబడలేదు. కావున ఇతడు చేసిన ముఖ్య కార్యము వాతాపి స్వాధీనము చేసుకొనుటయే. ప్రథమమున సీతడు కదంబరాజుల నాశ్రయించిన సామంతుడుగ నుండి తదనంతరము వాతాపిని సాధించి స్వతంత్రుడైనట్లు తోచెడిని. మొదటిపులకేశికాలమున చళుక్య రాజ్య మొకచిన్న సంస్థానముగ నుండవలయును. ఇతని పుత్రుడుగు మొదటికిర్తివర్మకాలమున చళుక్యరాజ్యము విస్తరింప నారంభించెను. ఇతడు మూడువంశముల రాజులను

1. A., XIX, p.12

2. E. I., VI.

3. I. A., VIII 10.

జయించినట్లు అయ్యవొళె శాసనమునందు జెప్పబడియున్నది. వీ రెవ్వరన్న :

౧. నళులు

చిరకాలమువఱకు నళవంశము చళుక్య శాసనముల మూలమున నే మన కెఱుకపడుచు వచ్చినది. ఇటీవల ౧౧, ౧౨ శతాబ్దములనాటి నళరాజుల శిలాశాసనములు కొన్ని కళింగ దేశమునందు దొరికినవి.¹ వానివల్ల నళరాజులు పూర్వసముద్రతీరమునందు ప్రభుత్వము జేసి నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అయితే, కీర్తి వర్మ దిగ్విజయము నేయుచు తూర్పుసముద్రతీరమును జేరి యచ్చట రాజ్యము నేయుచున్న నళరాజులను జయించెనని తలంపరాదు. బల్లారిమండల ప్రాంతమునందు కణ్ణాటక దేశమున నళవాడియను విషయ మొక్కటి యుండెను. ఈ నళవాడి కాపేరు నళవంశస్థులగు రాజులవల్ల వచ్చెననియు, అచ్చటి నళరాజులనే కీర్తివర్మ జయించియుండవలయుననియు పండితుల యభిప్రాయము.²

౨. హూర్వులు

వీరు సర్వభారత చక్రవర్తులగు చంద్రగుప్తాశోకాదులవంశీయులు. హూర్వసామ్రాజ్యముచ్ఛస్థితియం దున్నపుడు దక్షిణమునకు వచ్చి యచ్చటనే నిలిచిపోయిరి. తరువాతి కాలము పశ్చిమతీర దేశములయందు చిన్న చిన్న రాజ్యము లేర్పడుచుకొని రాజ్యము

నేయుచుండిరి. మొదటి కీర్తివర్మచే జయింపబడిన హూర్వులు కొంకణదేశస్థులు.

౩. కదంబులు

వైజయంతీపురమును ముఖ్యరాజధానిగ జేసుకొని కుంతలమునేలిన రాజవంశమిది. పల్లవరాజగు మొదటి (శివ)స్కందవర్మ కాలమునో, దానికి గొంచెము పిమ్మటనో, పల్లివులపై దిరుగబడి వారిని పలుమారు పరాశతులను గావించి, తుదకు వారితో సంధి గావించుకొని, వారికి సేనానియై, మెప్పించి, వారి వల్ల కుంతలమును బడసిన మనుమరాశెర్మయను బ్రాహ్మణు డీవంశమునకు మూల పురుషుడు. కదంబరాజ్యమును చళుక్యరాజులు క్రమక్రమముగ గబళించి నాశనము చేసిరి.

ఈమూడు దేశములను మాత్రమే కీర్తి వర్మ జయించినట్లు అయ్యవొళె శాసనము నందలి “నళహూర్వకదంబ కాళరాత్రి, స్తనయస్తస్య బభూవ కీర్తివర్మ” యనుశ్లోకము వలన తెలియుచున్నది.³ ఏచూరు శాసనము నందు సైతము పైమూడుదేశములనే జయించినట్లు చెప్పబడియున్నది.

“నళనిలయవిలోసి, హూర్వనిర్మూణ హేతుః,
ప్రశితి పృథుకదంబ, స్తంభిభేదీ కుతారః.”⁴

అయితే ఈతడు పెక్కుదేశములను జయించినట్లు మహాకూటశిలాస్తంభశాసనము పల్కుచున్నది. చూడుడు:

1. Re. Epi.

2. Ibid.

3. Ep. Ind., VI.

4. I. A., VIII, p, 10.

“వంగాగ్ధకలిగ్గ వట్టూర మగధమద్రక కేరళ గగ్గ మామక పాణ్డ్యద్రమిళ చోళీయాహాక వైజయన్త్య ప్రభృత్యనేక పరస్పరతీసమాహార మద్దలబ్ధ విజయే.” 1

పై పట్టికయందలి ‘వంగాగ్ధకలిగ్గ’ దేశములు సుప్రసిద్ధములు. వట్టూర రాజ్యముదక్షిణదేశములోని వైజయన్త్య యెచ్చట నుండే నో చెప్పటకు వీలుకాదు. పాటలీ పుత్రము రాజధానిగా గల్గిన మగధదేశమును సుప్రసిద్ధమే. అయితే దక్షిణదేశమున నార్కాటు మండలమునకు పూర్వము మగధమని పేరుండెను. అచ్చట పాటలీపుత్రితమను పట్టణ మొక్కటి యుండెను. ఈ రెంటిలో కీర్తివమ్మోయేమగధమును జయించినో చెప్పటకు వీలుగాదు. మద్రక మెచ్చటిదో యింకను గుర్తించబడలేదు. పాణ్డ్యకేరళములు సుప్రసిద్ధములు. పాలయవేర్కాడు మొదలు దక్షిణపెన్నార్యంతము వ్యాప్తమైన దేశమునకు ద్రమిళమని పేరు. ఇది రాజధాని కాంచీపురము. పల్లవవంశస్థులగు రాజు లిచ్చట రాజ్యము నేయుచుండిరి. చోళీయ మనుదేశము కావేరీ తీరమున నురయూరు రాజధానిగాగల రాజ్యముగాదు. ఇప్పటి దత్తమండలమునకు యవను ఛాంగను చీనాయాత్రికుని కాలమున “చోళీయ”మను నామ ముండినట్లంద రొప్పుకొన్న విషయమే. మంగళేశ్వరుడు యవనుఛాంగుని కంటె నొక్కతరము పూర్వీకుడనుట నిర్వివాదాంశము. కావున కీర్తివర్మ మంగళేశ్వరుల నాటి “చోళీయము” యవన్పావ్యుని నాటి

“చోళీయ”దేశమనుటకు సందియము లేదు. ‘కొల్లమునకును (Quilon), కన్యాకుమార్యగమునకును మధ్యనున్న దేశమునకు మూషకదేశమనుపేరున్నట్లు తోచుచున్నది’ అని ప్లీటూగరనుచున్నాడు.² ఆళుకులుచళుకులకు సామంతులైన ఆళుపులే. వైజయన్తీపురము కుంతల దేశముయొక్క ప్రధాన నగరము. దీనికి బనవాసి యను నామాంతరము గలదు. ఇది కదంబరాజులకు రాజధాని.

ఈపైపట్టికవల్ల కీర్తివమ్మో భరతఖండమునం దభిభాగమును జయించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇత డిన్ని దేశములను వాస్తవముగ జయించెనా? లేక తనయన్నయొక్క శౌర్యాతిశయమును బ్రకటించుటకై చెప్పకొన్న ప్రగల్భవాక్యములూ? నాకు జూడ నీపట్టికయంత విశ్వాసార్హముగ దోచలేదు. వంగాగ్ధమగధదేశములను కీర్తివమ్మో జయించెనన్నమాట యతిశయోక్తి. నళవంశస్థపాలుర శాసనములు కళింగమున నుండుటచేత “నళహర్య కదంబ కాళరాత్రి” యగు కీర్తివమ్మో కళింగమును జయించియున్నను ఉండవచ్చును. మద్రకకేరళ పాండ్యమూషక దేశముపై విజయమును సంపాదించి ద్రమిళచోళీయాళుకవైజయన్త్యాది నరపతులను జయించి యుండవచ్చును. ఏలన, ఈ దేశములు బాదామిరాజ్యమునకు చుట్టుప్రక్కల నుండినవి. తత్కారణమున నా రాజ్యములతో చళుకులకు యుద్ధము పొసగి యుండవచ్చును. కావున కీర్తివమ్మో

1. I. A., XIX, p.17.

2. I. A., XIX, p. 14

నాటి చళుక్యరాజ్యవిస్తీర్ణమింతయని నిర్ధారణ చేసి చెప్పటకు వీలులేదు.

అయినను ముగ శత్రువునిచే జయింపబడిన దేశములనుగూర్చి యెట్టిసంశేపమును లేదు. ఈసరిరాజ్యకాలములోని మొదటి పదివర్షములలో నితనికి సైన్యమైన శత్రువులతో యుద్ధము పొనగలేదు. ఏలన, బాదామిశాసనశాసనమునం దనేకశత్రువులను నిర్మించితి నని చెప్పకొననేకాని ఆశత్రువులనుగాని, వారిరాజ్యములనుగాని పేర్కొని యుండలేదు. అయితే బాదామిశాసనము వేయించిన పిమ్మట చళుక్యులకు కలత్పురి వంశపు రాజులతో కయ్య మారంభమాయెను.

కలత్పురు లెవ్వరు? వీరు దక్కను శిల్పి మోత్తరభాగమున విస్తార మగు రాజ్యము నేలిన రాజవంశజులు.

“కలచ్చురికమువాడబడిన దేశములనుబట్టి చూడ వీరు సామ్రాట్వమువంది లాటదేశమునకు ఉత్తరపు సరిహద్దుగనున్న కొంకణదేశములోని కిం నదివంతో లేక మాహి నదివంతో వ్యాపించియున్న విస్తారమగు ధూమల నేలిన నృపాలురు”

అని భండార్కరుగా రనుచున్నారు.¹ కలత్పురి రాజులు శక్తిసంపన్నులగుటచేత తమ రాజ్యమును విస్తరింప బ్రయత్నములు చేయుచుండిరి. అట్టిప్రయత్నమునందే తమసర్వశక్తిని వినియోగ పెట్టుచున్న చళుక్య రాజులతో వారికి కలహము సంప్రాప్తమగుట సహజము. రెండురాజ్యములవారికిని కొంకణమున కలహ

మారంభమయ్యెను. ఈ కలహమునకు గారణము సరిహద్దులను గూర్చిన యభిప్రాయభేదముగ నుండవచ్చును. కలహమునకు గాలుద్రవ్వినవారు కలత్పురు లనుటకు సంశయము లేదు. కలత్పురిరాజు శంకరగణుని పుత్రుడు బుద్ధరా జనువాడు చళుక్యరాష్ట్రముపై దండవెడలి యందలి కొన్ని భాగముల నాక్రమించుకొన్న ట్లగఁడుచున్నది. బుద్ధరాజు మహాబలవంతుడగు శత్రువు. అతడు ‘గజతురగపదాతులను గలవాఁడు. “కోశబల సంపన్నుడు”² ఇంతేకాక, బుద్ధుడు చళిక్య సంభూతుడగు స్వామిరాజుతో సఖ్యము జేసి యతనిచేమూత గొని బాదామిచాళుక్యులతో సమరమునయ సంసిద్ధుడాయెను. ఆ కాలమున స్వామిరాజు మహాశూరుడని పేరు వడసిన ట్లున్నది. ఇతడు “అప్రాదశసమర విజయి” యట!³ ఈ చళిక్యస్వామిరా జెవ్వరో, అతడు చళిక్యవంశజుడయ్యు బాదామి చాళుక్యులతో నేల పోరానరైనో తెలియదు. ఇతనికిని, ‘కియారా’ శాసనమునందు⁴ వర్ణింపబడిన చళుక్యవంశమునకును ఏదో సంబంధమున్నట్లు తోచుచున్నది. అందు విజయసింహ మహారాజును అతనికుమారుడు “...వల్లభరణ విక్రాంత శ్రీ బుద్ధవమ్మకారాజు”ను బేర్కొనబడియున్నారు. “...వల్లభరణవిక్రాంత” యను వాక్యము “పృథివీవల్లభరణవిక్రాంత” యని యుండవలయును. “పృథివీవల్లభరణవిక్రాంత” యనునది ముగ శత్రువునిబిరుదు. సామంతప్రభు

1. I. A., XL, p. 20.

2. I. A., VII, 161.

3. Ibid.

4. I. A., VII, 248-9.

పులు దమ యేలికలనామములను ధరించుట ప్రసిద్ధ మైన విషయము. కావున, కియారదాన పత్రములోని చళుక్యబుద్ధరాజు మంగళేశ్వరుని భృత్యుడు. స్వామిరాజునకును, కియారచాళుక్యులకును గల సంబంధ మెట్టి దైనను ఒక్క విషయము నిశ్చయముగ దెలియుచున్నది. చళుక్యవంశమునకు మంగళేశ్వరుని కాలమున ననేకశాఖ లుండెను. కొంతవఱకు శాఖాంతర వైరము లుండెను. ఇవి నిర్వివాదాంశములు.

ఇట్లు రాష్ట్రముపై నెత్తినచ్చిన శత్రు పుల నెదుర్కొని మంగళేశ్వరుడు వార్షికో యుద్ధము చేసెను. ఈయుద్ధమున స్వామిరాజు హతుడై వీరస్వర్గమునకు పోయెను. బుద్ధుడు పరాజితుడై చేయునది లేక వెన్నిచ్చి పారి పోయెను.¹

అట్లు పారిపోయిన బుద్ధభూపాలుని విషు వక, వెన్నంటి తరుముచు, గొప్ప ఆశ్వసేనతో² మంగళేశ్వరుడు కళత్తురులరాష్ట్రమును బ్రవేశించెను. బుద్ధు డాతని నెదుర్కొని మరల పరాజితుడు కాగా, అతని ధనమంతయు మంగళేశ్వరునికి హస్తగత మాయెను.

ఈవిషయమును గూర్చి మహాకూటశాసనమున నిట్లు చెప్పకొనియున్నాడు:

“సగుత్తరాద్విజయకృత బుద్ధి బుద్ధస్థాన చవి జిత్య తస్య వసు మశేష మపగృహ్య”³
ఇత్యాది.

ఈవిషయమునే రవికీర్తి మిక్కిలి సొంపుగ వర్ణించియున్నాడు.---

“స్ఫుగన్మయూతై రోదీపికాశ్చైతై
పుష్కదస్య మర్శితమిద్రుసృచ్చయమ్,
అపస్తవా న్యో రణరంగమందరే
కట చక్రీ శ్రీలనా సగ్నిహమ్.”⁴

మఱియు,

“రాజప్రేక్షాం హావహి రంధ్రా ద్యశ్చ కాళచ్చ
గీతాం”⁵

అనువపూరశాసనవాక్యమువల్ల వైవిషయము స్థిరపడుచున్నది.

కాళచ్చురి రాజులకు కొంకణదేశములోని యుత్తరభాగమును, పశ్చిమసముద్రాంతర్గతము లగు ద్వీపములును కై నన మయియున్నవైనను, ఈ ద్వీపములను జయించక కొంకణముపై సభి కారము నిలుపుకొనుట దుస్సరమగుటచేత, మంగళేశ్వరుడు తన నావికాదళముతో వానిని ముట్టడించెను. ఈద్వీపములలో ముఖ్యమైనది కేనతి. ఆతడు నావలచే నిర్మింపబడిన నేతువుపై సముద్రమును దాటి రేనతిని జేరెను. పట్టణము సులభసాధ్యముగ స్వాధీనము గాదాయెను. చాళుక్య నావికాదళము ముట్టడించి కొంతకాల మునకుదానిని లోబరచుకొనెను.⁶

రేవతీద్వీపము కొంకణతీరమం దీకాలమున ముఖ్యస్థానముగ నున్నట్లు గన్పించు చున్నది. ఇది చళుక్యరాజులకు లోబడిన రాష్ట్రపాల

1 I. A., VII, p. 161.

2 E. I., VI, p 1.

3 I. A., XIX, p. 13.

4 E. I., VI, p. 1.

5 I. A., VIII, p. 10.

6 E. I., VI, p. 1. & I. A., VIII, p. 10.

కుని కొకనికి రాజధాని యాయెను. గోవా శాసనదాతయగు ద్రువరాజ ఇంద్రవర్మ తనదానశాసనమున దన్నుగూర్చి యిట్లు చెప్పి కొనియున్నాడు.—

“శ్రీనిజనాచారీనీ ద్వీపస్థితేన శ్రీపుణ్యకల్యణ చహా గాజానుజ్ఞానేన విమయచక్రైర్నమస్త్యుహానిసతిహా”
ఇత్యాది.

ఇందువల్ల మంగళేశ్వరుడు కొంకణ దేశమును, తత్సమీపముద్రావర్తి ద్వీపములను జయించుటయే కాక, వానిని చళుక్యరాజ్యము నందు గల్గుకొనె నని తెలియుచున్నది.

తదనంతరము ఉత్తర దేశముపై గాడి వెడలి భాగీరథీకూలమున కీర్తిజయస్థంభమును స్థాపించుట కుద్యమించి మొదట ధర్మజయస్థంభమును నెలకొల్పుట మేలని చింతించితి నని మహాకూట శాసనమున మంగళేశ్వరుడు వచించియున్నాడు.¹ ఈదిగ్విజయము నడిచెనో లేదో తెలియదు.

మంగళేశ్వరునిచే నోడింపబడిన బుద్ధరాజు రెండవపులకే రాజ్యారంభకాలమున జీవితముడు యున్నట్లు సరస్వతీశాసనమువల్ల² తెలియుచున్నది. కళింగరాజ్యమంతరించలేదు. అది దలి రాష్ట్రములను కొన్నింటిని చళుక్యులు స్వాధీనపఱచుకొన్నను రాజ్యము సంపూర్ణముగ నశించలేదు. క్రీ. శ. ౬౦౯ లో సిచ్చిన సరస్వతీశాసనమున నతడు తన్నిట్లు పొగడుకొనియున్నాడు.—

“ప్రబలిపు బలీన్యాతవర్ష విభవ ప్రధ్వంస హేనుః”

మఱియు,

“రాజసామన్త భోగికవిమయసతి గాష్ట్ర గ్రాహ మసాత్తరాధికాని కాదీక సమాజ్ఞాపయతి.”

ఇందుమూలమున కళింగరాజ్యవైభవము కొంతమట్టుకు నెలియుచున్నది.

మంగళేశ్వరుడు శత్రువులను నిర్మించి సుఖముగ చిరకాలము రాజ్యము చేసెను. అయితే, రాజ్యాంత్యకాలమున నాతని కొకప్రబలమైన శత్రువుతో పోరాటము సంభవించెను. రాజకుటుంబమునం దంతఃకలహము బుత్సన్నములాయెను. మొదటి కీర్తినిమ్మోకు మువ్వసో నలువ్రో పుత్రులు బుడిరనియు, అం దగ్రజుని పేరు పులకేశియనియు ఇతికుచ్యుర్వీమే వచించియున్నాను. పులకేశి పెద్దవాడై నిర్వాహకుడై యుండెను. తనపితర్నిండి మరణానంతరము రాజ్యము తన నేయని యాతడు దలపోయుచుండెను. కావుననే తన్ను యావరాజ్యమునకు పట్టాభిషిక్తుని జేయవలయునని కోరెను. అసూయచే మంగళేశ్వరు డాడు కంగీకరించక దనపుత్రునికే రాజ్యము నొసగ దలంచి, పులకేశిని రాజ్యమును వెడలనడిచెను. అట్లు దేశభ్రష్టుడై, పులకేశి యన్యదేశముల సంచరించుచు, స్వబుద్ధిబలముచేత నన్యరాజుల సహాయము నార్జించి తనపితర్నిండిపై దండువెడలెను. మంగళేశ్వరునకు పులకేశితో యుద్ధము కొంతకాలమునఱకు నడిచెను. ఒకఘోరసమ

1. I. A., XIX, p. 18.

2. E. I., VI, 294.

రమున మంగళేశ్వరుడు వధింపబడెను.¹ మంగళేశ్వరుని మరణము శ. ౫౩౨ నందు జరిగియుండవలయునని చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు. అంతటితో యుద్ధము సమాప్తమాయెను. రెండవపురుషుల కేళి బాదామిపట్టణమున రాజ్యాభిషిక్తుడాయెను.

మంగళేశ్వరుని మతము

ఇతడు వైదికమతాభిమాని యగు వైష్ణవుడు.

“అగ్నిష్టో మాగ్నిసయన వాజశేయ పాండక బహుసవగ్ధాశ్వమేగావభృతస్సోనవవిత్రిపుత శరీరసామచక్రుక్యానాం వంశే”

అనుబాదామి మహాశాసనము² లోని వాక్యమాతని వైదికమతాభిమానమును తెల్పుచున్నది. ఇతనితండ్రి యగు మొదటి పురుషుల కేళియు నీవై జెప్పినయజ్ఞముల నన్నిటినిజేసినట్లు శాసనములు పలుకుచున్నవి.³ నేరూరుశాసనములో మొదటిపురుషుల కేళి వైయజ్ఞముల నన్నింటిని, మహాకూటశాసనములో కీర్తివమ్మ “బహుసవగ్ధాగ్నిష్టోమ”ములను జేసినట్లువర్ణింపబడియున్నది. దీనినిబట్టి చూడగా మంగళేశ్వరుడు యజ్ఞములను చేయనట్లు తోచుచున్నది. చేయకున్నను తా నట్టిగొప్పవారి వంశమున బుట్టినని విశేషముగ జెప్పకొనుటచే నతనికి వైదికక్రియలయందు గొప్పగౌరవము గలదను నూహ పొడముచున్నది.

మఱియు నేరూరుశాసనములో దాను “ఋరమభాగవతుడ” నని చెప్పకొనుటయేకాక “కార్తికద్వాదశ్యాం కృత్యోవాసే నార్చితవిష్టునా” యని వచించియుండుటన్ని నాతడు వైష్ణవుడనియును, ఏకాదశీవ్రతము ననుష్ఠించువాడనియును తెలియుచున్నది. “ఋరమభాగవతో లయనే మహావిష్టుగృహం కృత్వా” యనుబాదామిమహాశాసనములోని వాక్యము గూడ నాతని వైష్ణవమతాభిమానమును జూపుచున్నది. ఇతనికి బాలకృష్ణనియందభిమానము మొదలు. పైజెప్పిన బాదామివిష్ణ్వాలయమునందు శ్రీకృష్ణభగవానుని బాలకీహనియు ప్రతిమారూపముగ జెక్కబడి యున్నది. ఇంకే కాక మహాకూటశాసనమున దసతండ్రిని వసుదేవునితోడను, తల్లులను రోహిణీదేవికుమితోడను, అన్నను బలరామునితోడను, తిన్ను కృష్ణునితోడను బోల్చుకొనుటయు నతడు శ్రీకృష్ణనిభక్తుడనియు, వైష్ణవుడనియును తెలియజేయుచున్నది. అయితే, ‘శివ’ శబ్దోచ్చారణమాత్రమున చెవులను మూసికొను వీరవైష్ణవుడు గాడు. ఏలన, మకుటేశ్వరనాథునికి గొన్ని గ్రామముల నిచ్చినట్లతని మహాకూటశాసనమువల్ల తెలియుచున్నది. కావున, విష్ణువే ఆదిదేవుడని సమృద్ధము గలవాడయ్యి, ఋరమభిప్రయం దనాదరణబుద్ధి లేక, ఆదేవుని గూడ నీత డర్పించుచుండె నని గ్రహింపవలసి యున్నది.

1. E. I., VI, p. 1.

2. I. A., III, 305.

3. I. A., VII. 161.

౧

ఈతాంతమును ముద్దిడినాడవేమొ-లేకులఁ గమ్మోవి రేఖ దోచెడిని!
 తనివార నీతీవఁ దట్టితివేమొ,-చివురులోఁ గెంగేలు చెల్లు దోచెడిని!
 రేవెల్లు నిటఁ బల్కురించితివేమొ - వెన్నెల నీనవ్వు వెల్లు దోచెడిని!
 తెరలు నీగాలినందిటఁ జేర్చితేమొ - తరంగలఁ బద్మగంధమ్ము దోచెడిని!
 మదకోకిలమ్ముతో మాటాడితేమొ - పలుకులో లలిత భావాలు దోచెడిని!
 గానాన నీగుట్టఁ గరఁగించితేమొ, - సెలయేట నీపాట చెల్లు దోచెడిని!
 జగ మెల్ల నీద్దువాత్సల్యంపుజాడ-లడనెడఁ దోతెంచి యింపు గూర్చెడిని!
 యెం డున్నవాడవో యీశ, నే నెఱుంగ!-కన్ను లుండియు నిన్నుఁ గాంచ లేనేమొ!
 నీవేణు మంజుల నినదమ్ముదాటి - నీకర్ణయుగళమ్ము నెఱిఁ జేరుదాఁక
 గొం తెత్తి నే బాడికొను బత్తిపాట - విన కెందుఁ బోదు వేణుగోపాల!

౨

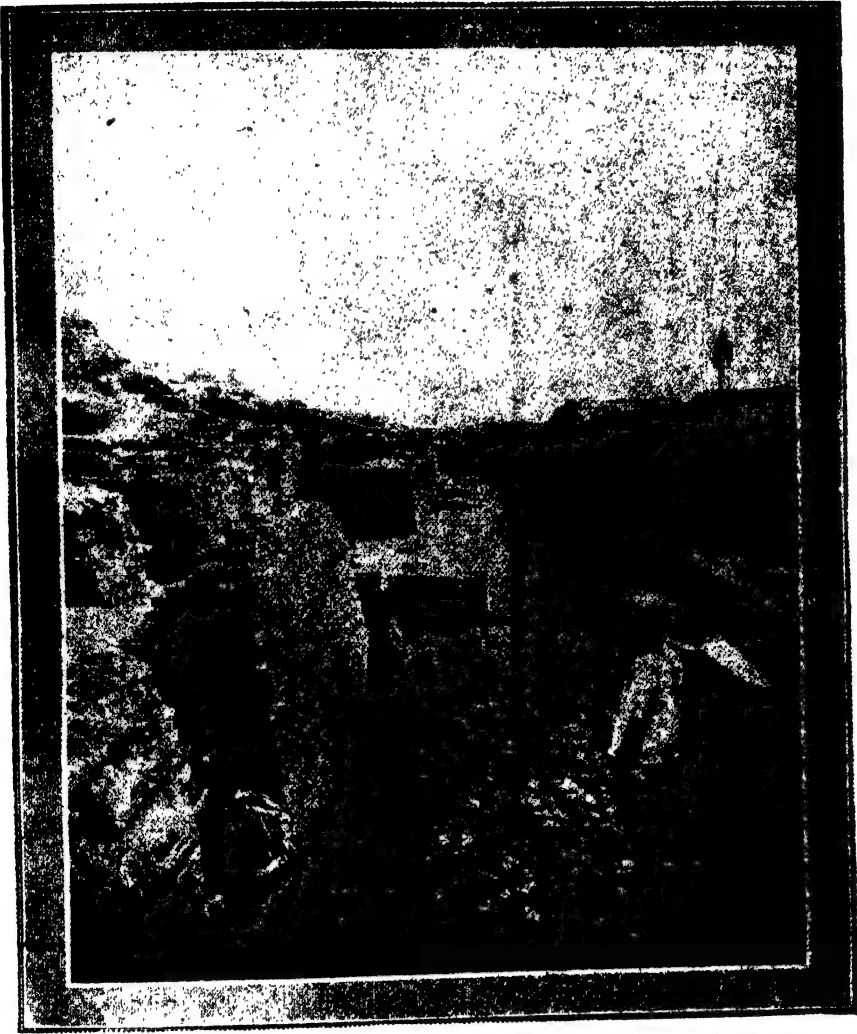
తరుణార్క రాగానఁ దడి యారలేదు - చిత్రించు నీదు కుంచీయ గానరాదు!
 కుసుమమ్ములోన రంగుల నిడు లేదు - నీకూర్చికొన్న వన్నెలు గానరావు!
 కడఁ బ్రాఁకుతీవ వక్రత దీరలేదు-సరిచేయు నీవేలిజాడ కన్పడదు!
 మలసెడు సీసందెమనక పోలేదు - లీల నీతుడుచుపీలిక గానరాదు!
 ఇంతలో మఱపించి యెందుఁ బోయితివి? - ఈవిశ్వమందు ని న్నెందు శోధింతు?
 నీవిశ్వమందు ని న్నెటు పట్టుకొందు?-కొనకొని నీవు దాఁగుడుమూఁత లాడ
 నినుఁ గాన కే నిట్లు నిలువఁగాఁ జాల!

* * * * *

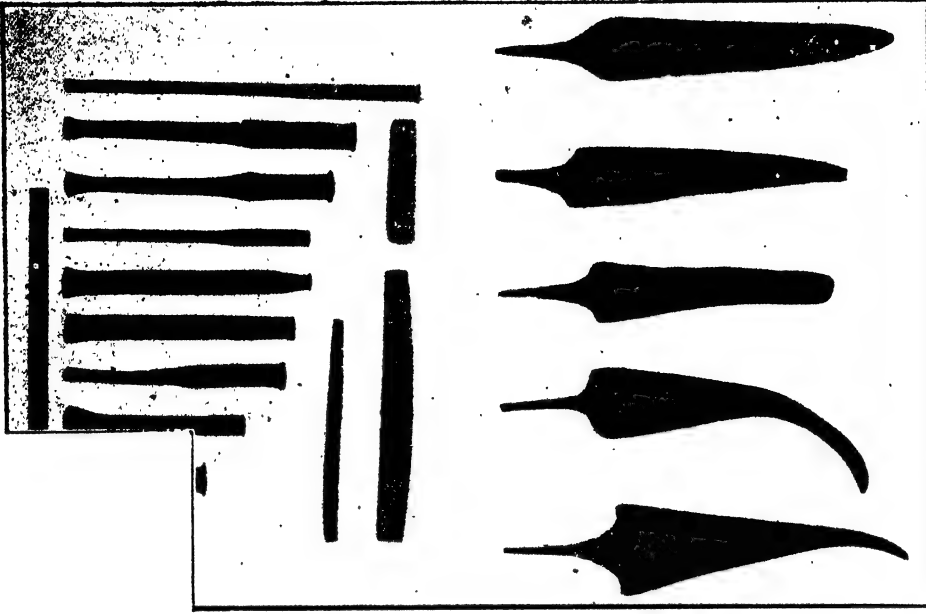
నీవేణుమంజుల నినదమ్ము దాఁటి - నీకర్ణయుగళమ్ము నెఱిఁ జేరుదాఁక
 గొం తెత్తి నే బాడికొను బత్తిపాట - విన కెందుఁ బోదు వేణుగోపాల!

రచి

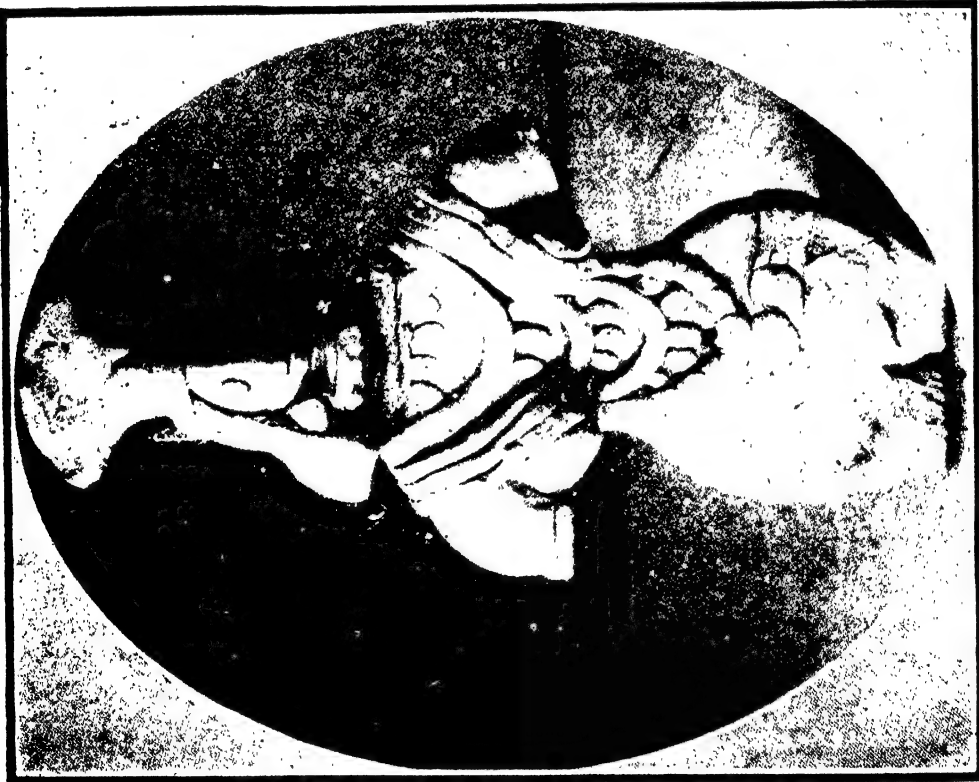
సింధు దేశ ప్రాచీనగరచిత్రములు

4. మోహెంజోదారోలోని ప్రధాన దేవాలయముయొక్క కొలనిప్రక్కనున్న వీధి
కొలనిలోనికి పోవుమార్గము నందు ఎడమప్రక్క గాంచనగును.

౬. హరిన్ద్రాస్థానమున నుండిన వివిధములగు నాయుక్తములు

౭. బమ్మగ సాములు దాల్చిన ఒకకొమ్మ ముట్టిబొమ్మ

ఈ బొమ్మ దిగంబరముగ నున్నది. ఇట్లు సాములు నింకొక పెట్టకొనియున్నట్లు చిత్రింపబడుట ఆకాలమునగు నాడువారికి నగలపైగల యత్యాసక్తికి నిదర్శనము.

3

మందపవనోర్మికా మాలికావితతి-సందశించెడు పిల్లనవ్వలోన
 నీవేమిరవము వినించిన ట్లయ్యె! - కలుకలాన్విత విహంగమ కూజితాల
 గలగల వోపు సంగతులలోఁ దేలి - సీగజ్జెల సడి వినించిన ట్లయ్యె!
 సాంద్రవల్లీనికుంజంపు నీడలను - మసలు గాటంపు శ్యామల కాంతిలోన
 నీమేని తల్కు గన్పించిన ట్లయ్యె! - దళిత కూడగుళుచ్చధాళధశ్యముల
 పెనఁగొన్న యీనూత్న విభవకాంతులను-నీనవ్వు వెలుఁగు గన్పించిన ట్లయ్యె!
 పశ్చిమనో యింతలో డాఁగి-మురిపింతువే నన్ను మోహనాకార?
 నా కంద రాక యెన్నాళ్లు డా గెదవు? - నీవేమిమంజుల నినదమ్ము దాఁటి
 నీకర్ణయుగళమ్ము నెఱిఁ జేరుదాఁక - గొంతెత్తి నేఁ బాడికొనుబత్తిపాట
 విన కెందుఁబోదువో వేమిగోపాల!

౪

వలపుకోరికల క్రోవలు దీర్చినట్లు-రాధికా తారహారములలోఁ జిక్కి
 మురియు నీ చల్లని మురళీరవమ్ము!-పెం లేని రత్న సీపిక లిడ్డమాడ్కి
 సద్భక్తివీక్షణాంచలముల న్నిల్చి-వెలుఁగు నీ భాసుర వేమిగానమ్ము;
 నవవసంతాగ మానందంబువోలె-బ్రకృతి సౌందర్యసంపదలోనఁ గలసి
 లలిఁ బారు నీదు పిల్లనగ్రోవిపాట!-నీపాట విన రాని నెలపులే లేవు!
 తన్మయతఁగని చైతన్యంబు వాసి-జగ మెల్ల నిద్రించుసమయమ్ములోన
 మేల్కొని నే లేచి మేలుసంగతుల-నీవేమిమంజులనినదమ్ము దాఁటి
 నీకర్ణయుగళమ్ము నెఱిఁ జేరుదాఁక-గొంతెత్తి తగఁ బాడికొనుబత్తిపాట
 విన కెందుఁ బోదువో వేమిగోపాల!

నాటకకళ-స్త్రీపాత్రములు స్త్రీలే ధరింపవలయునా?

[రసపాయి]

ఆధునికనాటక ప్రదర్శనములలో నీక స్త్రీలే స్త్రీపాత్రముల ధరింపవలయునట. పురుషుడు స్త్రీపాత్ర మధీనయింపరాదా? అధీనయింపవచ్చును. (అధీనయింపకుండుట మేలు.) స్త్రీకంఠసామాన్యమును మాధుర్యాదిగుణములు పురుషుని కుత్తుక కోసినను కానరావు. నేషమునకు తగు కంఠమాధుర్యము, కంఠమునకు తగు నేషమును కుడిరినచో పురుషపుంగవులచే నధీనయింప చేయవచ్చును. “పురుషుడు స్త్రీనేషమును ధరించిన జాడరాదు.” అనుపెద్దల నియమమునందు విశేషతత్వము కలదు. స్వబుద్ధి నాలోచించినను స్త్రీలే స్త్రీపాత్రముల నధీనయింపవలసి యుండును. స్త్రీ పురుషపాత్ర మధీనయించుచో నెంతగా బ్రతుక్కించినను రూపగాంభీర్యమునందును, వాక్సంప్రదియందును, చలనవైఖరిలోను, హాసభావములయందును ఎంత మెత్తనడునో, పురుషుడును స్త్రీపాత్ర మధీనయించువట్లు వైవిధ్యములలో నంతమోటుగా నుండును. ప్రకృతి సిద్ధముగా నుండును. కావున భగవంతుని సృష్టిలోనే స్త్రీస్వక్తి వేరుగను, పురుషస్వక్తి వేరుగను కల్పింపబడినది. కీరీత ముగదాచేబడినను ఒకపాదముగాని, రుద్ర కొకపాదముగాని, యది స్త్రీవిగ్రహమో, పురుషవిగ్రహమో, వచ్చును. విగ్రహము కనబడకున్నచో, యో, పురుషుడో చెప్పవచ్చును. అట్టియెడ నెంతవిగ్రహమును మాద్యుటగా దలకొక ‘విగ్రహ’, మొలకొక ‘విగ్రహ’ దలిల్చి రంగమధ్యమున నిల్చి మాటలాడించునపుడవ్యధా భావింప నెట్లగును? జ్ఞానసానమున భ్రాంతి కలుగదుకదా? ఇందులకయ్యో నాట్యవేదమును ధూలోకమున కుత్తరింపజేసిన భరతాచార్యులును “నాయకం రక్ష తింద్రస్య నాయకాంతు సరస్వతీ” అని యొకచో ప్రశంసించిరి. ఇట్ల ‘నాయకం’ అనుదానికి నాయకావేషధారి యగువానిని అని యొకచో చెప్పినను మఱొకవిధ

మున వ్యాఖ్యానము చేయ వీలొసంగని వెన్నియో యున్నవి. మఱొకచోట “పురుషై ర్భూభి ర్భుక్త మల్పస్త్రీకం తథైవన” అని వ్రాసియున్నారు. నాటకముల విభాగించునప్పుడే పురుషులచే నాడబడు నాటకములనియు, స్త్రీలచే నాడబడు నాటకములనియు, స్త్రీలచేతను, పురుషులచేతను నాడబడు నాటకములనియు నియమించియున్నారు. వాటిని భాణము లందురు. అందు శృంగారమును స్త్రీలచేతనే యధీనయింప వలయును, ఆర్యాటములు, సాక్షాత్ పురుషులే అడలయినని కావ్యము స్త్రీలే స్త్రీపాత్రములు ధరించుచుండెనుటకు: నాటకములనే మూడువిధములుగ విభజించి యున్నారకదా? అనురూప, విరూప, రూపానురూపములని. అందు అనురూపనాటకములలో పురుషులు పురుషపాత్రములను, స్త్రీలు స్త్రీపాత్రములను ధరింతురు. విరూపనాటకములలో చిత్తులేప్రాయపువారు వృద్ధులవేషములను, వృద్ధులు యువకుల వేషములను వేయుదురు. రూపానురూప నాటకములలో స్త్రీసూమికలను పురుషులే ధరించునట్లు తీర్మానించుదురు. నీతిగల నటు దేవమును తానుగా స్త్రీధారణమందు సహాయపడరాదనికానించియున్నాడు. అచే మనము నిర్ధారణముచేయవలసిన దేమనగా, స్త్రీలే స్త్రీపాత్రములను పూర్వకాలమందు ధరించుచుండెనని స్థిరపఱుపవచ్చును. ఇట్టి సంఘములకు అనేక కట్టుదిట్టములను నియమించిరి. అట్టి సమాజమునబహుసంఖ్యాకులు పురుషులును, అల్పసంఖ్యాకులు స్త్రీలును ఉండువలయునని వారినియముచ్చు. నాయకాపాత్రము తప్పక స్త్రీలచేతనే యధీనయింపబడవలయునట! ఇందులకు తోర్కాముగ “రూపగుణకలయావనసువర్ణమాధుర్యక్తిసంపన్నా, వికదా స్త్రిగృ మధురా వేళలపపవాభిరక్తకం

తీర్చి యోగ్యాయా మక్షుభితాలయతాలభారసైన్య సం
యుక్తా, ఏనం విధగుణయుక్తా కర్తవ్యా నాయకాత్వమ్.”
ఇన్ని గుణములుగల స్త్రీయే నాయకగా జేయబడవల
యును. ఈసిద్ధాంతమునే బలపఱచుచు నందికేశ్వరుడు ను
తన యభినయశాస్త్రమున నాయకగుణవర్ణన సందర్భ
మున:— “నాతిసూలా నాతికృశా నాత్యుగ్ధా నాతి
వామనా” అని తెల్పెను. పై జెప్పినవన్నియు కేవలము
శాసింపబడి యుండే పరిపక్వవికాసపు. భరతిఖండమున
నేనాడు నాటకములు పుట్టినవో నాటినుండియే యివి
వాడుకలో నున్నవి. మహాకవి కాళిదాసు తనవిక్రమో
ర్వశీయనాటకమున దేవలోకమున జరిగిన లక్ష్మీస్వయం
వరనాటకములో నూర్వశి లక్ష్మీపాత్రము ఆశీనయించి
నట్లు దెల్పియున్నాడు. ఉత్తరరామచరిత్రమున నంత
ర్వాటకమునుగూర్చి అది అపరసలచ బ్రహ్మగింపబడి
నట్లు భవభూతియు వ్రాసియున్నాడు. వీనినిబట్టి మాడ
తఱుచుగా స్త్రీపాత్రములు స్త్రీలచేతనే యభినయింప
బడుచుండినట్లు కేలుచున్నది. వీటి నట్ల నొందించి, “నా
ట్యకావిశారద” ఓరుదాందితులగు బగ్గారివాస్తవ్యులు
శ్రీతాడిపత్రి రాఘవాచారిగారు ఒకసందర్భమున నుప
న్యసించుచు, “స్త్రీలే స్త్రీవేషములను ధరించుట ఉచి
తము. ఆయుద్ధకళ్యయో మేము మాజెందరు ఆమె
య్యారు సమాజమున కొంతమందిస్త్రీలను చేర్చుకొనియు
న్నాము. పలువురు ఈవిషయమై వామ్యుల నాక్షేపిం

చుచున్నారు. ఆవతారపురుషులే సామాన్యప్రజల యా
తేషులకు గుఱియై యుండిరి. కావున మేము మాత్ర
మే ప్రధానముగైకొనియున్నాము. ఇతరులనిండా
ప్రశంసలతో మాకు పనిలేదు” అని దృఢముగా వక్కా
దించి, ఆనరాలు శ్రీ వి.వి. శ్రీనివాసయ్యంగారిచే నాంగ్ల
మున రచింపబడిన “సర్ ౬౯ టెనరల్” అను ప్రహసనమున
నిగువురు స్త్రీపాత్రలను స్త్రీలచేతనే యభినయింపజేసిరి.
ఆప్రహసనమును వీక్షించిన క్షేత్రకులకు “స్త్రీలే స్త్రీపా
త్రములు నహించిన నెంత రమ్యముగా నుండును!” అని
తోచినది. శ్రీ ఆచార్యులవారు నాటకకళయందు సం
స్కరణాభిలాష గలవాడై పురుషులతోపాటు స్త్రీలును
నాటకకళయందు పాల్గొని కళను సముద్ధరింపవలెనని
తెల్పుటయే కాక, నిదర్శనమునుగూడ ప్రదర్శింపజేసిరి.
పాశ్చాత్యదేశములందు పురుషులతోపాటు స్త్రీలు సహి
తము నాటకభవనమున పాల్గొనవచ్చును. అది వారి
దేశాచారమునకు విరుద్ధముగాదు. కాని మన దేశమున రంగ
స్థలసంస్కరణము ప్రారంభవశో నున్న యితరుణమున
స్త్రీలు సహితము పురుషులతో గలసి నాటకమాడుటకు
విష్టకొనవలయుననుట కొందఱికి రుచింపకపోవచ్చును.
క్షుక్షణము కాలాక్రమ మారుచుండునుగదా? అని
కులారంగులను పురుషులతోపాటు నాటకములయందు
స్త్రీపాత్రములను ధరించునట్లు చేయుట శుభిమానకమా?
సాంక మహాశయులే నిర్ణయింతురుగాక.

చెవిటిమల్లయ్య పెళ్లి

బసవరాజు అప్పారావు గారి

హృదయమా! సంద్రమునకన్న పడిపడింతు-లతివిశాలపు గమ్మ! దేవాధిదేవు
డగు మహాదేవు కరుణామృతంపు వాహి-నులను నీలోన కలుపుకోవలెను గాదె!

ఇది మహాదేవు సామ్రాజ్య, మిచట నీకు-నీతిబాధల భయ మించుకేని లేదు;
సకల శుభములు నొదవు నిస్సంశయమ్ము-శివుని పే రశుభాలకు చెంపపెట్టు.

పవను డనుకూలుడో; దప్పి వాసికొనగ-కొండవాగులలో నీరు గ్రోలి తమిని,
నిటు నటులు చూడకే కాలు దిటముగాను-మెట్లపై నూని పై కెక్కు, వృదులగాత్రి.

హరహారా, శంకరా, మల్లి కార్జునుడ! చేదుకో, చెవిటిమల్లయ్య, చేదుకొమ్మ
టంచు నుత్సాహమున పైకి నరుగుచుండ్రు-తోడి యాత్రికు లయిగోనె, తోయబాహి.

మూట నెత్తిని బెట్టు కామూడుకాళ్ల-ముసలిదే కట్ట బుచ్చుకు మోహరించి
యెక్కు- చుండగ చెప్పెడి దేకులన-పడుచుదండతులము భయంపడగ దగునె?

పూలపాన్పులు పరచిన నేలనైన-కాలు పెట్టిన తోడనే కందిపోవు
నవ్య నవనీతగాత్రి, నీ దివ్యమైన-భక్తియే యూతగా గొని పైకి జనుమ!

పెళ్లి వేడుక జూచిపో బిలిచె నన్ను-చెవిటిమల్లయ్య మాదె పైచేయి సుమ్ము!
పెళ్లి కూతురు భ్రమరాంబ పిలిచె నంచు-పెంకెతన మేలనే ఆడపెళ్లి దాన!

ఈమహాగహనాంతర సీమలోన-నీవు శ్రీగిరి భ్రమరాంబ వేను, మల్లి
కార్జునుడ, యాత్రికుల్ ప్రమథాదు లంచు-సరస మిడుకొనుచు పైకి జంద, మబు.

ఈక్రింది వ్యాసమును మేష్టరునియము, ఇ. బా
న్సును 'ఇంశియన్ సోషలు రిఫార్మరు' పత్రికలో ప్రచు
రించెను:

“నేను డబ్బిక్ గొనియుండ నీవు దాహము నిచ్చి
 తివి.” డబ్బిను నగరమునందలి యొకదేవాలయపు గాఙ్గి
 ట్టిలో నీవాక్యము చిత్రముగ నల్లికగా చెక్కబడియు
 న్నది. ప్రపంచమందలి సారాయి వర్తక కుటుంబముల
 లో గొప్పదియగు గ్లలసుటుంబమువాఙ్గి దాకిటికిని
 సమర్పించెను. మధుపాననిషేధబోధనసంపర్క గోష
 ములేని సామాన్యడబ్బిను నగరనివాసికది చక్కని ప్రకట
 నము. అట్టివాని కది హాస్యాస్పదముకాదు. ప్రపంచ
 మున సారాయి తయారుచేయువారిలో ప్రతివాడును
 సామాన్యముగా క్రైస్తవుడై యుండుటవలన నావాక్య
 ము ఎట్లు నవ్వు ప్రేరేపకగల్గును?

అచిరకాలముక్రిందట నేను ఢిల్లీలో నాన్నేహి
 తుడైన యొక మహమ్మదీయ న్యాయవాదితో సంభా
 షించుచుంటిని. ఆతడు మధుపానమునకు ప్రబలవిరోధ
 మహమ్మదుబోధనలయందు విశ్వాసముగలవాడు. “ఇస్లా
 మువలెనే క్రైస్తవమతముకూడ పరిపూర్ణ నిషేధవాదక
 మత మయ్యేనేని ప్రపంచమునం దెట్టి మనకార్యములు
 నిర్వహింపసాధ్యమగునోకదా?” ప్రపంచమందలి క్రై
 స్తవజాతులలో మిన్నయగు నమెరికా సారావర్తకమును
 శాస్త్రసూత్రము గావించెనని నే నంటిని. “అగును.
 మానిషేధశాసనము క్రీస్తుని సంస్మరణక్రియాసంపర్కమున
 పుత్తుద్రవ్యముల త్రాగుట కేర్పాటు చేసియున్నది” అని
 పల్కినను. దీనితో నాగొంతుకలో రాయి పడెను.
 సమాధాన మూహింపజాలనైతిని.

ఈజిప్తు మధుపాననిషేధసంఘాధ్యక్షు డగు అహ
 మ్మదుగావోషు అను నామహమ్మదీయ స్నేహితుని
 కొన్ని వారములక్రిందట అలెగ్జాండియా నగరమున నా
 ని ముంటికడ కలిసికొనుట సంభవించెను. ఒకనాటి

సూర్యాస్తమయ సమయమున నాతనితోటలో సగము
 తేయాకునీళ్లను త్రాగి గిన్నెను క్రింద నుంచెను. ‘ఒక్క
 నిముష మాగుము నమాజునకిది సమయము’ అని చెప్పించు
 బట్టను పఱచి సాయంకాలపు నమాజు జరిగించెను. నేను
 నిరీక్షించుచునుంటిని. సిమ్మట సంభాషణసందర్భమున
 అమెరికా క్రైస్తవదేశముంటిని. “అమెరికా యిప్పుడు
 క్రైస్తవదేశము కాదు. అది మహమ్మదీయమాయె”నని
 యాతడు మెలుపునేగమున ప్రత్యాక్షేపము చేప్పెను.
 “అని యెట్లు”ని నేనంతట ప్రశ్నించితిని దాని నాతడీక్రిం
 దిరీతిని సమర్థించెను. “క్రైస్తవమహమ్మదీయ మతము
 లకు ముఖ్యముగ భేదము మధుపానాభిరతిపట్టనే యున్నది.
 మన మొక్కడవునే యారాధించుచున్నాము. మనమి
 రువురము క్రీస్తును ప్రవక్తలను సమముగ గౌరవింతుము.
 మన నైతిక సిద్ధాంతములు ప్రధానాంశములందు సామా
 న్యములు. మన రెండుమతములకును ముఖ్యభేదాంశ
 మగు సారాయమునుగూర్చి అమెరికావారు మహమ్మ
 దీయసిద్ధాంతము నవలంబించి భేషమును తొలగించిరి.
 కావున అమెరికా మహమ్మదీయదేశ మాయె” శుష్క
 నాదము చేయుటకన్న దీనికి తగు సమాధానము నాకు
 స్ఫురింపనందున మిన్నకుంటిని, మహమ్మదుకన్న మానవ
 జాతికి మధుపాన విముఖత బోధించి కృతకృత్యుడైన
 వాడు ప్రపంచనిరీత్రమునం దెక్కునవాడు వేరొకడు
 లేడు. మనము ప్రగల్భములు కొట్టవచ్చును; ఉత్సాహ
 మతో నుస్సొంగవచ్చును; గంభీరముగా వాదింపవచ్చు
 ను కాని పైవిషయము నిర్వివాదాంశము. ఇంతవరకును,
 మరియు నిప్పటికిని ప్రపంచమందు క్రైస్తవజాతులే
 అవమానకరముగ సారావ్యాపారమునకు దుగ్గములై యు
 న్నవను నసహ్యవిషయమును క్రైస్తవులమగు మనము
 దాటివెడల యత్నించుట నిష్ప్రయోజనము.

ప్రపంచమునందు సారావ్యాపారము ప్రబలముగ
 నున్నప్రతిజాతియందును క్రైస్తవజాతి తప్పక కానబడు
 చుండును. అట్టి క్రైస్తవము ప్రభుత్వాదరణమతమై

యున్నది. మద్యపానవిముఖులైన ప్రజలపైన మద్యపానమును ప్రతీకపెట్టుచున్న జాతి క్రైస్తవజాతియే. నాగరకత విషయమున “బాల్యావస్థ”యందున్న జాతుల పరిపాలనము నప్పగించిన (League of Nations) లీగుఆఫ్ నేషన్సు వా రాయధికారములను క్రైస్తవవాధికారమునకే అప్పగించిరి. అట్లు తమపాలనమునకు లోబడిన ప్రజలయొక్కే హక్కును నిరూపించి మధుపాన వ్యాపారమును నారిలాభము లక్ష్యముగా నుంచుకొని న్యవహరించుచున్నారు. సంపూర్ణమధుపానవిముఖులైన మతముల ప్రజలు ప్రపంచమున 70,00,00,000 డెబ్బదికోట్లు. వీరిలో 80,00,00,000 ముసల్మానులు, 21,50,00,000 హిందువులు, 1,50,00,000 వాఙ్మూలముగల మిగతవారు సిక్కులు మొదలగువారు. ఇట్టివారినడుమ నాకలతోను ఫేరంగులతోను క్రైస్తవజాతులు చొరబడి మధుపానమును నేర్పి ఆయభ్యాసమును ప్రోత్సహింపబడుటకు సర్వవిధప్రయత్నములను చేయుచున్నారు. అట్టి జాతులవారినిజయించి ప్రపంచమున మూలము సారావ్యాపారమును నెలకొల్పి అది క్రైస్తవనాగరకతయొక్క విజయమనియు స్పష్టించుదురు.

తురుష్కవిధ్వంసనభంజనములకొరకును, వారిపై విజయములకును అడ్డరిపుట్టగలిగినంత వంశములు జేవునకర్పించువారు టర్కీవిషయము తలపెట్టి యేమి చూడగల్గుచున్నారు? నాలుగవత్సరములక్రిందట టర్కీస్వాతంత్ర్యమును బహయగానే మధుపాన నిషేధశాసనము గావించిరి. తమపాలనముక్రిందనున్న టర్కీభాగములో దానిని చెంటనే అమలులోనికిచ్చిరి. ఫ్రెంచివారు వెడలుటతోడనే సైరీషియాలోను, గ్రీకులు వెడలిపోవుటతోడనే స్మర్నాలోను, మిశ్రముండలి సైన్యములు, బాస్మరసు జలసంధి వదులుటతోడనే, కాన్స్టాంటినోపిలనగరమందు నాశాసనము వ్యాప్తమయ్యెను. అంతట టర్కీకి ప్రమాద మాపాదిల్లెను. టర్కీవారి బహిరంగముగమును కొంతవరస నితరక్రైస్తవప్రభుత్వములు బ్రట్టిలుగా వ్యవహరించుచున్నారు. టర్కీదేశపుసారాయపు రాబడి యీబ్రట్టిలకు హామీగా నుంచబడెను. దానిమూలమున నీవిదేశాధికారులు ఒత్తిడిగలిగించుటవలన మధుపానవ్యాపారమును పునఃప్రతిష్ఠ

చేయునుమనెద్యెను. ఐనను అప్పటినుండియు తమబహిరంగముగముగవిమోచనమునకు నితరమార్గముల యోచించి మధుపాననిషేధశాసనమును మూల నమయ్యే పెట్టుటకు టర్కీవారు ప్రయత్నించుచున్నారు.

ఇక నీతిపునంగతి దిలపోయుదము విదేశప్రభుత్వముక్రిందనున్న ప్రజలకు సాధ్యమైనంతవరకు నీతిపుసారాళాలులేని నేతమని చెప్పవచ్చును. క్రైస్తవబ్రతున దేశమే అనట త్రాగుదును ప్రతిష్ఠాపన చేసి స్పర్ధించి దించెను. దానివలననే క్రిశ్టిశుభైన జన్మలు సాచ్చా కూడ మొనట త్రాగుటకలవాటుపడి కడపట నీటిబంకి తోసంతుష్టుడై తనయంత్యవశివరకు నిషేధముకొరకు వాటుబడెను. అలెగ్జాండ్రీయా, క్రోస్, పోర్టుసయ్యును, సూయాపట్టణములందు క్రైస్తవనివాస ప్రదేశములలోని గుకాగాములకు వారై సెన్సులను నిలవజెట్టుటతప్ప యీజిప్టులో నెచ్చటకు క్రొత్తసారి సెన్సులను జాతీయక ప్రాతెగాని నిలుపుటకుగాని యీజిప్టును ప్రభుత్వము వారు నాలుగేండ్లందుండి జరిగించుట మానివేసిరి. దీని మూలమున సగము లై సెన్సు లిదివరకే గర్హపడెను. పైనా లుగు మ్యునిసిపలు పట్టణములలో ప్రసిద్ధములైన క్రైస్తవనివాసప్రదేశములందు తప్ప యీజిప్టులో సారా సెన్సులుండవు. విదేశప్రభుత్వము వారితో గావించబడిన యొడంబడికల మరతుల ననుసరించి తమవ్యాపారములకు భంగముండవని సారావర్తకులు తలపోయుచున్నను పైన చెప్పిన క్రైస్తవస్వాతంత్ర్యములను డీకొనుటకుముసల్మానులు సంసిద్ధులగుచున్నారు. పాలస్తీనునగరమున టర్కీ ప్రభుత్వమును కాలమునందు “క్రైస్తవయాత్రికుల ఉపయోగముకొరకు” 25 సారాలై సెన్సు లుండెడివి. ఆదేశము బ్రటిషువారి పరిపాలనముక్రిందకు వచ్చినవెనుక 800 లై సెన్సు లములలో నున్నవి. దీనిలో 29 క్రైస్తవులకు, యూదులకును, ఒక్కటిమాత్రము ముసల్మానులకు నీయబడినవి. అరబునమ్మేళనము వారా ముసల్మానునొక్కనిగూడ మాన్పించుటకు యత్నించుచున్నారు.

ట్రాన్సుజోర్డానియా దేశము క్రైస్తవబ్రటిషు పరిపాలనముక్రిందకు వచ్చువరకు ననట సారావర్తకులేరు. ఇప్పుడవటకు క్రైస్తవవామధురూపేరి సారా

నుకాణములను ప్రతిష్ఠాపించిరి. అందులననే యచటి బహముస్తి దాని నివారణోపాయమునూపింపుచుని నన్ను కోరెను. బ్రిటిషుఅధికారుల కార్వణ్యమునకు గురికాకుండ నిషేధము నెలకొల్పుమార్గములను నాతో సంప్రదించి నెలకొల్పుట కానేకప్రభుత్వపు ప్రధానకార్యదర్శి యగు అరఫ్ బి. యల్ అరఫ్ ప్రభు సంఘమును, కార్య నిర్వాహకసంఘసభ్యులను సమావేశము గావించెను. మఘునానమనిన నేవనించుకొను మొరాకో అస్థిరీయా దేశము లలో క్రిష్టవక్రమించి ప్రభుత్వమువారు త్రాగుదును బూత్కారముగా ప్రవేశపెట్టి ఆప్రజల మొల్లలను లక్ష్యమునీయక సమద్రతీర్మానములను ద్రాక్షతోటలతో నింపిరి.

బర్లేరియాలో ప్రజలు నిషేధవిధానముపట్ల సుముఖులై యుండుగా ఏడుక్రీస్తే సారాయములను తయారుచేసి త్రాగినప్పుడు మఘునాననిషేధమును ప్రజలకోరుచు ఏడుక్రీస్తు నవమానపాతములయని ప్రభుత్వమువారు బర్లేరియా దేశమున ప్రబాళాయముల నెదుర్కొనుచున్నారు. క్రిష్టవక్రమతాధికారులను నిషేధవాదులుగా మఠించుటయే బర్లేరియాలో నిషేధము గొప్పనయ్యగా నున్నది. ఇది స్వల్పముగా కొనసాగుచున్నది. బర్లేరియా పార్లమెంటులోని మహమ్మదీయ సభ్యుల మఘునాననిషేధమువోప్పి బద్ధకంకణులై ఏకముఖముగ నెదుర్కొనుచున్నారు. జ్యూగోస్లావియాలోగూడ నిట్టిక్రిష్టవక్రమయ్యే గొడించుచున్నది. అచ్చట దేశీయమహాజనసభలో మహమ్మదీయసభ్యులు త్రాగుదున కలవాటు లేనివారగుటచే సారావ్యాపారమును ఎదుర్కొనుచు కోలాహలముగా విందుచున్నారు. వీరిలో పలువురు గతయ్యారపురహాసం గ్రామకారణోత్పత్తిస్థానమైన బోస్నియానుండి వచ్చినవారు. నేనీనడుమ కరీషీకోట్టణము వెళ్ళినప్పుడు అచటి ముసల్మాను లాపురమండిరమున నాకొరకు గొప్పసభ గావించిరి. ప్రేక్షకులసంఖ్య హెచ్చినందున 500 మంది బోసను వచ్చుటకు తావు లేకపోయెను. ఆఫ్రికాయమున గూడను ఛార్లెసును తుపాకీతోకాల్చి చంపి యెరోపా మహాసంగ్రామమునకు కంఠస్థాపనచేసిన స్థలమును నాకు బాపి మరియొక సంగ్రామము నారంభించుట కిది సమ

యమని తీవ్రముగా నొక మహమ్మదీయ స్నేహితుడు నాతో నపుడుపల్కెను.

మెసోపొటేమియాను బ్రిటిషువారు పరిపాలించు నటుల నానాజాతిసమితివారు తీర్మానించియున్నారు. బ్రిటిషువారచటగావించిన మొదటి ఘనకార్యము బాస్రాలో పరిశోధనకు సారావట్ట నిర్మించి ఆదేశమున దొరకై ఖజ్జారమునుండి రమ్మ, విస్కీ, సారా, వైను మొదలగు మఘసానములను తియ్యగలయు మార్గము నాలోచించిరి.

బ్రిటిషువారు హిందూ దేశమునుబయించి మొత్తము మీద త్రాగుద్రావ్యము నెఱుంగని యాదురకట్ట నంతులగు ప్రజలపైన సారానర్తకమును మోపినారు. ఆదేశమున నిషేధములేక స్థానికప్రాంతీయతత్వముకొరకు జరుగుచున్న ప్రతిప్రయత్నమునకు మత్తుకొక్కొక్కచున్నది బ్రిటిషురాజ్యమే. బ్రిటిషుపాలనము తొలగిపోయెనేని హిందూదేశమున నొకయేడాదిలో త్రాగుద్రావ్యము రూపు నాయును. అమెరికాలో నిషేధము సాధ్యమగుటవలన హిందూదేశమునందుగూడ సాధ్యమగునని నాయుపన్యాసములు వినుటకువచ్చిన నేలకొలది జనులు ప్రతిసభయందును శివ్యునిండిరి. సారాయముల వ్యాపారములన నచ్చేడు నాదాయముకొరకు నీతిన్యాయపరిత్యాగమున కొడిగట్టి త్రాగుదును నెలకొల్పు యూరోపియను పరిపాలనము ఆఫ్రికా, ఏష్యాఖండములలో ప్రబలుచున్న అశాంతికి మాడలిరాయిగా నున్నది.

పశ్చిమయ్యారపుండమునందు ముఖ్యముగ ఫ్రాన్సుబ్రిటను దేశములలో నిరున్యోగసమస్య, యుద్ధములు తొందగ మొదలగు కారణములచేత నిషేధవాదప్రయత్నమునకు తాత్కాలిక విక్రాంతి కల్గినది. దిగుబడి యెక్కువగ నున్నను ఇతరవ్యాపారములలోకన్న సారావ్యాపారమునం దెక్కువమందికి పని దొరకదు. ఈజాతులలో త్రాగుదుకొరకు దుర్వినియోగముగ ధనముతో ముప్పది నలుబదియేండ్లలో వీరియుద్ధములు నన్నిటిని పూర్తిగా తీర్చవచ్చును. వీరు యధేచ్ఛగా త్రాగుట కనకాళ మొసగక అమెరికనులు తమకు రావలసినయుగాములను తీర్చుమనుటవలన వీరు కొగకొర లాగుచున్నారు.

మతనాయకత్వముక్రింద స్వీడనుదేశము మంచి దారికి వచ్చుచున్నది. మతనాయకత్వము లేకయే డెన్మార్కులో నిది వృద్ధియగుచున్నది. నార్వే లో నిషేధము భగ్నుమయ్యెనని తడివారు పొడివారిని చెక్కిరించుచున్నారు. కాని నార్వేలో నిషేధప్రయత్నమే లేదు. అచటి కాసనములు నిమ్మియోజనములయ్యెను. అచట నిషేధములేకపోవుటచే దానికి పరాభవమే లేదు. కలిగిన పరాభవముచట వాడుకలో నున్న చైను, బీరుపద్ధతులకు కల్గినది. చైను, బీరుసారాయములను పిరియింది ఓడ్డా (ఒక సారాయము, యొక్క తీవ్రమును తగ్గించుటకు ప్రష్టాదేశమునందు చేసిన ప్రయత్నము వ్యర్థమైనందున నచట మరల ఓడ్డానే వాడుచున్నారు. ప్రజలలో సామర్థ్యము పెచ్చించుటకు నిటరీలో మస్సోలినియంతి రెండువేల సారాదుకాణములను మూయించెను. ప్రజాభిప్రాయానుసరణముగ స్థానికస్వపరిపాలన కాసనము కావలెనని కోరుచు వాడుకలోనున్న బీరుసారాయ విధానముపట్ల తమ యాసంతృప్తిని వెల్లడించుచు 20 లక్షల జర్మనులొక మహాజరును పంపినను కార్యకారి కాదయ్యెను. తమ రాజ్యమున పదియవంతు ప్రదేశమున కేగలిగ్గు లిధూ వానియావారు సారాదుకాణముల నామమాత్రానశిష్టము గావించిరి.

కెనడాదేశమున కొంతప్రదేశమున స్టాకుహాము నగరమునవలెనే సారావిక్రయపద్ధతి నవలంబింప నిశ్చయించిరి. కాని మా పాపనగరమగు న్యూయార్కునందు వలెనే త్రాగుబోతులనమునకు దామాషాయాని మాకన్న పదిరెట్లు త్రాగుబోతులను స్టాకుహాము నగరమునపట్టి చెరసాలయం దుంచిననువిషయమును కెనడావారు మరచి పోయిరి. యూరపుఖండమున క్రైస్తవమతము ప్రభుత్వ మతముగా నున్న యనేక చిన్న దేశములలో త్రాగుడును

ప్రభుత్వపాలనముం దుంచుట కేర్పఱచిరి. వీరి సంకల్పములకు విరుద్ధముగా సారాయములే ప్రభుత్వములను పరిపాలింప గల్గుచున్నవి. ప్రభుత్వపరిశీలనముక్రింద సారావిక్రయము జరిపినయెడల మితపానము సాధ్యమగు నను దుర్భ్రమ యాజాతులవారి నావహించియున్నది.

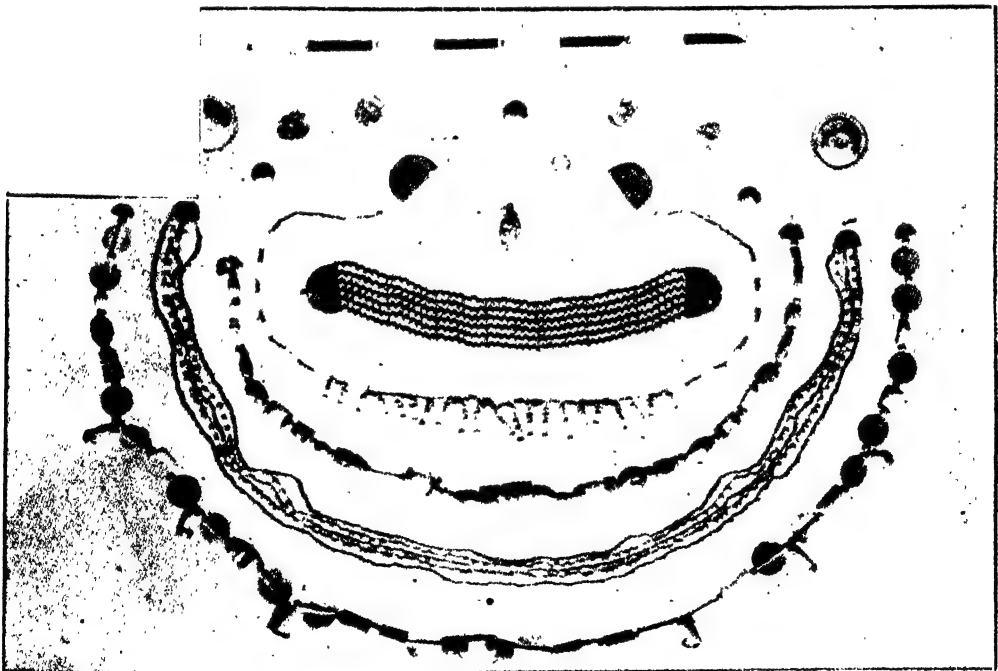
మా (అమెరికా) దేశపు నిషేధకాసనములు నిమ్మియోజనములయ్యెనని మాదేశమునుండి తరుచుగా వచ్చెడు దయ్యముల కళలను విని యూరపుఖండమువారు గత్తరపడుదురు. ఒక అమెరికా దేశస్థుడైన త్రాగి భార్యను కొట్టినయెడల నిషేధము న్యాయమందున్న అమెరికా దేశములోని భర్తలనిర్య సామాన్యముగ కట్టిదేయని ప్రపంచమంతకు తంత్రీవార్తల నంపుదురు. అమెరికాను గుఱించి విశ్వసనీయము కాని యెట్టి విషయమునైనను దాహరించిన యెడల దానిని యూరపువారు తప్పక నమ్మితిరుదురు.

అయిదుసంవత్సరముల క్రిందట మాత్నాదగ్రము ప్రపంచమంతట వ్యాపించుచున్నప్పుడు పదేండ్లలో ప్రపంచమున త్రాగుడు రూపుమాయునని నేను జ్యోతిషము చెప్పితిని. జ్యోతిషము ప్రమాదకరమగుకీడ. నామదింపును సవరించుకొనవలసివచ్చెను. క్రైస్తవప్రపంచమునకు కలుగవలసినంత బాధ యింకను గలుగలేదు. దానికింకను ఎక్కువశిక్ష కావలసియున్నది. ఒక గుఱ్ఱపునోంగ సారాబుడ్డి నొకదానిని విక్రయించినప్పుడుకన్న ప్రభుత్వోద్యోగీయులు విక్రయించినయెడల ఫలితము వేరుగ నుండునన్న విశ్వాసముతో ననేకజాతులవారు పరిశోధన నింకను కావించుచున్నారు. బానిసవృత్తిని నివారించుటకనేక పురుషాంతరముల యాందోళన మానశ్శక్తిమైన రీతిసే మధుపాననివారణము ప్రపంచమున సాధ్యమగుననింక నొకటి రెండు పురుషాంతరముల పట్టవచ్చును.

సింధు దేశ ప్రాచీనసగరచిత్రములు

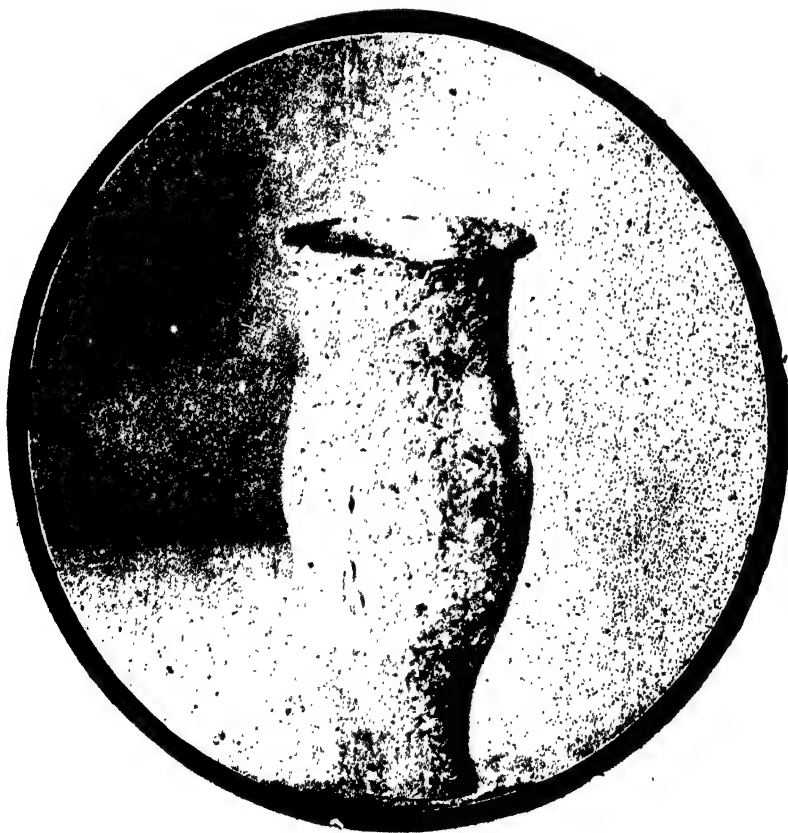
2. మోహెంజోదారోలో దొరికిన పాత్రములు
నగున నున్నది గూకొలపు గోమకల భయమును చెందిన కలకాపును.
కెండు ప్రక్కల నన్నవి తెలుపు, ఎరుపు నలుపు గల పాత్రో కలసింబడి గుమ్మరు.
3. మోహెంజోదారోలో దొరికిన ఉలిని బోలిన
గొంగునిమ్మలు, చీనె
ఆహారపాత్రములు

4. మోహెంజోదారోలో దొరికిన ఆభరణసంచయము
ఆభరణముల అందమైన సేత ఆకాలపుపనినాని గొప్పపనితనమునకు, మంచి నాగరకతికు, కళాప్రాశస్త్యమునకు
గతి నిదర్శనము. కొన్ని గా-ల వ సంవత్సరపు నమానాలవలె సంపద వింతనుగొలుపును.

౧౦. ప్రాచీనకాలపు వాస్తుకళాప్రాశస్త్యము
మో హెండ్స్ వాన్ టో నొకప్పుడాను. ఇందు స్నానపుగది, మరుగుపెరటి గలవు. పాకీవారు ఇంటిని పలనాంకి
ఈ మరుగుపెరటిని శుభ్రముచేయుచుండువచ్చును.

బలిశంఖు వెలెల నిలుపుడు-భూతుల, వినుమామాచాగ్రే పైఁగించ నివియొ
తొలుపుడు, సభయింపరే పైఁలయినియ, నీవోతొలుకు పులుగు బిశిష్ట.

కలితనవోతొహుబున-వియవలెనొక మునుపై మునుపై నిలిపి
దొంగి పట్టెతి, బోలెనొక-చుండు పైఁగించియొక మునుపై నిలిపె.

అయి మునుపై గుండ్లదొంగిగను బోలెనొక మునుపై నిలిపి
శిశుమతి సొంద్రము పట్టెతి-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపె.

అట్లాని విపులు పట్టెతి-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపె
నిన్ద్రపు పట్టెతి-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపె.

బుగిలెనొక, నీమిట్టె-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపె
గుండుమును, బుగిలెనొక-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపె.

పెనునొక-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి
తన గుండు మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి.

అయిగిట్టెనొక-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి
పెనునొక-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి.

అయిగిట్టెనొక-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి
సుడినొక-యొద్ది, కీలా-అయిగిట్టెనొక-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి.

అయిగిట్టెనొక-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి
చొప్పరయ నొప్పి రాకుం-రొప్పెను మునుపై నిలిపెను పట్టెతి.

వృక్షచ్చాయాశీతల-అయి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి
లక్షలు కోటలుగం-బడి-నిట్టి-మునుపై నిలిపెను పట్టెతి మునుపై నిలిపెను పట్టెతి.

గోపనునకుఁ జనుజనములఁ-త్రాపమ్మునఁ దఱిమి తుదకు బసిరిను, మెంఢీ
హైపికులు చచ్చి తేలిస-కామయోదధిని వాయుకాండము తోడన్.

ఒరయను గలఁగించెడు తఱి-దెరగితి నయ్యభిఁ గ్రమ్మి తేలెడు తెట్టెల్
తెఱఁగునను గూడఁ దోచిరి-విఱిగి, తఱిగి, మతి దొఱుగి వికృతివెఱఁగునన్.

దళముగ నటు గూలిన తన-బలముల, గంభీరబహుళ భాషణ నినదం
బుల కెల్ల నిరయకుహరము-కలఁగి ప్రతిభ్యనులు చేయఁగా నిటు లాడెన్.

“వల్ల భగణ భవులారా!-బల్లిదులారా! రణోగ్రసండితులారా!
సల్లోకాసువులారా!-పెల్లుగనమరులకు వెఱఁగు వీడయె కలదేన్.

పోయె నయ్యె వేఱికొక తఱి-మీయది యగు సమరజగము, మేలుగు తత్సా
ఖ్యాయతనతీర శాంతిని-జేయు నని రణశ్రమంబు చెడ నిలిచెదరా?

భగ్నాయుధకేతనులై-యగ్ని జలధిఁ జిరంబు శిరివులారా! మీ రు
ద్విగ్నగతి నుండఁగను జయి-మగ్నత సేవింప నిందు మనల శకభమో!

స్వర్గద్వారమునుండి ని-రర్గళజవనానుయాయు లగు తద్భటు లీ
స్వరావకాశముం గని-దుర్గతులను గ్రుంగు మనలఁ ద్రొక్కెద రొకఁడున్.

అటుఁ గాక సూక్తి తాశని-పటలముచే జలధిగర్భ భాగంబునకుం
దిటవుగఁ గట్టుదురో ప్ర-స్ఫటమతి లే లెందు లేక పొండు సతితు లై.

అనుపలుకు లాలకించిరి-మునిగిరి సిగ్గునను బక్షముల నార్చి చివా
లునఁ గుప్పించిరి దొర కనుఁ-గొనఁ ద్రుళ్లుచు నిదురలేచుకొలువరులవలెన్.

పడి యుండిన దురవస్థయు-పడుచుండిన వ్యధయు ననుభవం బగుచున్నన్
విడిచి చన రాజ్ఞ లే దని-తడయరు ప్రభునాజ్ఞ చెవులఁ దాఁకినయంతన్.

నన్నయకు పూర్వపు తెలుగు-శిలాశాసనములు

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు

మన కిప్పటివరకున్న ఆంధ్ర-కావ్యములలో నన్నయభట్టారకుని ఆంధ్ర మహాభారతమే మొట్టమొదటిది. దీనిని క్రీస్తుశకము ౪వ నాశంకవ శతాబ్ది నడిమిభాగమున వేగీచాళుక్య వంశజుడైన రాజరాజున కేంద్రునికి ఆశ్రయించున నన్నయభట్టారకుడు రచించెను. ఆంధ్రమహాభారతమునకు పూర్వపు గ్రంథము లేవియు ఇంతవరకు కనిపించకపోవుట చేత నన్నయభట్టారకునికి పూర్వపు ఆంధ్రభాషా స్వరూపమును తెలిసికొనవలెనన్న ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములే మనకు శరణ్యములు.

శాసనములలో గూడ శిలాశాసనములే కాని తామ్రశాసనములు మనకు వినియోగించవు. ఏలయన సర్వసామాన్యముగ తామ్ర శాసనభాష పూర్వకాలమున సంస్కృతమే.¹ గ్రామములయొక్కయు, త్రేతములయొక్కయు

సరిహద్దులను దెలుపవలసివచ్చినపుడు మాత్రమే వాటిలో తెలుగుమాట లుండును. ఇక ప్రాచీన శిలాశాసనముల భాష సర్వసాధారణముగ దేశ్యమే. అందువలన నన్నయ భట్టారకునికి పూర్వము వెలసిన శిలాశాసనములను బట్టియే మనము ప్రాచీనాంధ్రభాషా స్వరూపమును, రచనలను తెలిసికొనవలసియుండును. అయితే యీ శిలాశాసనములు నన్నయ భట్టారకునికి పూర్వపువి: ఇవికావు అని తెలిసికొనుట యెట్లు అని యొకద్రశ్య కలుగనచ్చును. ఇందుకు సమాధాన మిట్లు చెప్పవలసి యుండును. తెలుగుభాషలో వ్రాయబడిన ప్రాచీన శాసనములలో శకవర్షములు కాని, తిథి, మాస, సంవత్సరాదికములు కాని కాన రాని మాట నిజము. అందువలన అవి యేకతాబ్దినాటివో నిశ్చయముగ జెప్పటకు సాధ్యముకాదు. అయి

1. ఇనట రెండు తామ్రశాసనములను గురించి చెప్పవలసియున్నది: (౧) విడువాడలపాలెపు శాసనము (౨) 'అహదనకరము' శాసనము. బ్రహ్మకీ పెండ్యాల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు ఏడువాడలపాలెపు శాసనమును రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచికలో బ్రకటింపిరి. ఇదియంతయు తెలుగుశాసనమే. నాకు తెలిసినంతవరకు సంపూర్ణముగ తెలుగుభాషలో నన్న తామ్రశాసన మిది యొక్కటియే. ఇది శకాబ్దములు ౯౪౦ వాటిది అనగా క్రీ. శ. ౧౧౧౦ వాటిది: రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియైన కపలాదిత్యుడు రాజ్యముచేయుచుండినప్పటిది. రెండవదియైన 'అహదనకరము' తామ్రశాసనము కొంతసంస్కృతమునను, కొంత తెలుగునను గలదు. దీనిని డాక్టరు ప్లీటెడొరగారు 'ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ' పత్రికయొక్క ౧౩-వ సంపుటములో ప్రకటింపిరి. ఈ తెలుగు భాగ మిప్పటికి నర్థమగుటలేదు. ఈ శాసనము వేగీచాళుక్యభూపతియగు మాడవ విష్ణువర్ధనునిదిగ దోచును. ఇదియే తెలుగున్న రాగిశాసనములు.

ననుతశానసములపినిబట్టియు, వాటిలోనుదా
హ్యతలై సరాజులయొక్క వంతమునుబట్టియు
అవి సన్నయభ్యుదయకునికి పూర్వపు నానందో
కాదో తెలిసికొనవచ్చును. ఎట్లు : కొన్నిప్రాచీ
నాంధ్రశాసనములలో వైదూరములు పేర్కొ
వచ్చును; మరికొన్నిట బాణాబాజులు పేర్కొ
వచ్చును; ఇంక కొన్నిట వేదోపాసకుల
యొక్కయు, బాదామివాసకులైన యొక్క
యు పేర్కొనవచ్చును. చరిత్రకు పరిచయము కలదు
ఈ వైదురములు, బాణులు, వేదోపాసకులు,
బాదామివాసకులు— ఈ సమూహముల ను
రు సన్నయభ్యుదయకునికి పూర్వము పరిపూ
నము నెఱుఁగినా లేదు. ఈ సాక్షము కు పేరు
రాజులెవ్వరను శాసనములందు వెల్లడింపబడి
యెడల అప్పటికే మనకు లింగము పూర్వము.
లిపి ప్రమాణముకూడ ఒకటివచ్చును. బుద్ధుని
మైనది. కావున వీటి నన్నిటినియును ప్రా
నాంధ్రశాసనములను గనివెట్టవలయును.

ప్రాచీనాంధ్ర భాషా స్వరూపమును
దెలిసికొన వలయునను కుతూహలముతో
సాధ్యమయినంతవఱకు కట్టి ప్రాచీనాంధ్ర భాష
ములను సేకరించి ప్రకటింపవలయును కొ
తకాలమునూడి నేను ప్రయత్నించుచున్నా
ను. ఈ ప్రయత్నములో నూడి గౌనరైమొట్టు
మ్యూజియము (సెన్ట్రల్ ప్రదర్శనశాల)లో జేయు
వేటుచోట్లనుండి తెచ్చింపబడిన కొన్ని శాసన

శిలలుండగా వాటిని జరిగీలింప ప్రాచీనాంధ్ర
శాసనము లున్న శిలలు కొన్ని కనిపించినవి.
వేటనే మ్యూజియము అధికారులు యనుమతి
పొంది అట్టి ప్రాచీన శాసనములకు ప్రతి
బింబమును తీసివెట్టి వాటిని మన క్రమముగా
ప్రకటింపబోవుచున్నాను. నేను మ్యూజియ
ములో ప్రతిబింబమును తీసిన శాసనములలో
అందరికీ సాసనమునూడ గలది. ఇది తేలికగా
గుర్తించుకొనవచ్చును. గుర్తించుకొనవచ్చు భాష
వాటిని. ఇంకా కొన్ని సాసనములు అట్లాకా
అప్రకటింపవలయును. అట్టి భాషా సాసనము
వాటిని గుర్తించుకొని మ్యూజియము వారి
కొరకును పంపింపవలయును అట్లెడినవి
అన్ని మ్యూజియములో భద్రపరచిరి.
ఈ సాసనమును సేకరించి మ్యూజియము
టైపు ఇవ్వకుమునుపు ప్రకటింపములైన ప్రా
చీనాంధ్ర శాసనములను గుర్తించి కొన్ని సాసన
తీసినవిని సాసనము కలదు. గాన కులచి
వాటిని గుర్తించి ప్రకటింపవలయును.

సన్నయభ్యుదయకునికి పురువారి మనకు
ప్రతిభాగములే కలుపుకనుక అతనినాడును, అతి
నికి పూర్వమును ఉన్న శాసనములను గుర్తించి
చివరే మనము తెలిసికొనవలెను. సన్నయ
భ్యుదయకునికి ననుకూలమైన కవులగ్రంథము
లేవియు దొరకకపోయినను కొంచె మించు
మించుగ అనాటివే యనదగు రెండు శిలాశాస

2. ఈ సంస్కృతమున మ్యూజియం అధికారులు, అందు ముఖ్యముగ శ్రీయుతులు టి. యె. రామనంద్ర శాస్త్రిగారు చేసిన సహాయమునకు వారికి నానందముల నర్పించుచున్నాను.

నములును, ఒక తామ్రశాసనమును (సంపూర్ణముగ తెలుగుభాష నున్నది) మాత్రము దొరకినవి. వీటిలో తామ్రశాసనము క్రీ. శ. ౧౦౧౮ నాటిది. మిగిలిన రెండు శిలాశాసనములలో ఒకటి సోమరాజేవి శాసనము³ క్రీ. శ. ౧౦౨౫ నాటిది. రెండవది దీర్ఘానిశాసనము క్రీ. శ. ౧౦౨౫ నాటిది. ఈరెంటిలో గూడ మాత్రాగణాల్పములైన దేశ్యజాతులతో చేరిన సేనావ్యమును, ఆటవెలుయు గలవు; వామనూర్పులో కూడ శిలలుగలవగులెక్కువగొన్నవి. సన్నయాభట్టారకుని నాటి శిలలుగల పుస్తకములు పదియు ఇంకావరకు దొరకకపోవుటచేతను, ఈ రెండు శాసనములలోను పద్యములు ఉండటచేతను ఇవి ఆగ్రాధానికు అమూల్య కారకములు.

సన్నయాభట్టారకునికి సూర్యపు పాణుని శాసనములు ఇంకావరకు అంకగ్రంథములు లేవు. బట్టర్ వస్త్ర, వేమనోపాధ్యక్షగిర్ణి విశేషకృషిచేసి, అప్పటికి వారికి సామ్రాజ్యవీరిని నెల్లూరు మహామునిగారి శాసనములన్నీ టిని మూడుసార్లుటములుగ ప్రకటించి ముకు పంపియ్యలేరి. ఈసంపుటములలో సూర్యపు పాణుని శాసనములు కొన్ని కలవు. కాని ప్రతినికొక ములుసరిగ లేనికారణముననో, శిలలు అస్పటికే

పాడయియున్న కారణముననో యథామాతృకముగ ప్రకటించిన వారి శాసనములములలో అందును కొన్ని అపవితములు దొర్లి నట్లు తోచును; అంతేకాక కొన్నికొన్నిచోట్ల అక్షరములు ప్రతియొక్కదాకపోవుటచేత శాసనమున పాతవే యుద్వేషుట లేదు.

అందువలన ప్రాచీనాగ్రా శాసనములను పంచాగ్రామున మేకేమా శిలములతో పరిష్కరించి పుచ్చిని ప్రకటింపుట కారంభించిన గౌరవస్మితులు శ్రీయుతులు జయంతి రామయ్యపూర్ణుని గారివి. పన్నయభట్టారకునికి సూర్యపు పాణుని శాసనములు ప్రకటింపుట పాణునివారు ఆగ్రాసాహిత్య పరిషత్ప్రతికలో ప్రకటించిన వేదాపాణిస్వ సంశ్లేషణై. యుద్ధమల్లుని బహుళ శాసనముతోనే ఆరంభము. అందున వాదీ బహుళ ఇగ్రాదకీల వర్వతము మూల పర్వలో కలదని శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజు శాసనమును గూడ పరిషత్ప్రతికలోనే ప్రకటించిరి; కాని యీ శాసనమును మొదటి నాలుగవ పర్వము మాత్రమే శిలలుగల గలవు.

పంతునివారు ప్రకటించిన యుద్ధమల్లుని బహుళ శాసనము పద్యమయ మగుటవలన దానివిలువ మరింత హెచ్చినది. ఆ శాసనము

3. ఏడువాడలపాలెము శాసనము (ఒకటవ పుట్టునోటు ముచినది.)

4. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంధికలో ఈశాసనమును కీర్తి శేషులయిన శ్రీకృష్ణతాతా వేంకటేశ్వరరావు పంతులుగారు ప్రకటించిరి.

5. ఈశాసనమును ఎపిగ్రాఫియా ఇండికాలో శ్రీయుతులు రావుసాహెబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు ప్రకటించిరి.

6. ఈశాసనమును శ్రీపంతులవారు ఎపిగ్రాఫియాఇండికాలో గూడ ప్రకటించిరి.

తయు దేశ్యజాతులలోనివగు మధ్యాక్షరములను పద్యములలో చెప్పబడుటవలన అది సన్నయ భట్టారకుని కిపూర్వపు దేశిరచనల తీరుతెన్నులనే కాక అప్పటికి వాడుకలో నుండిన ఛందః ప్రకృతినిగూడ గొంతవరకు తెలుపుచున్నది.

యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనమునకు పదవ ఇంతవఱకు ప్రకటితమైన తెలుగుశాసనములు మూడే కలవు: అందు (1) కడప మండలపు చోళరాజు శాసనము. దీనిని కీ. శే. శ్రీ హెచ్. కృష్ణశాస్త్రి గారు ఇంగ్లీషున ప్రకటించిరి. (2) పాండరంగని అద్దంకి శాసనము (3) పాండరంగని కందుకూరి శాసనము. ఈ కడపటి రెండు శాసనములను కీ. శే. శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావు పంతులుగారు చిత్రాడ ఆంధ్రపరిశోధక మహామండలి పంచమ వార్షికోత్సవమున తమ యధ్యక్షోపన్యాసమున ప్రకటించిరి. ఈ కడపటివి రెండును నెల్లూరుమండల శాసనములలోనివే. బట్టర్ వర్మ, వేణుగోపాలశెట్టిగార్లు శాసనములను సంపాదించునాటికి ఒంగోలుతాలూకా నెల్లూరు మండలముననే యుండుటచేత పై రెండు శాసనములును వారి సంపుటములో చేరినవి. ఈ రెంటిలో అద్దంకి శాసనము పద్యమయమై

యుండునని శ్రీయుత మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారును, శ్రీయుత చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారును, కీ. శే. శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారును అనుమానించినను యతిప్రాసగణములను బరిశీలించి కందుకూరి శాసనమున నీ పద్యమును, అద్దంకి శాసనమున తరువోజయుగలవని నిశ్చయించి తెలిపిన గౌరవము శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులు గారిది. వారి రెండు శాసనములను సక్రమపద్ధతిని ప్రకటింపదలచి వాటికి క్రొత్తగా ప్రతిబింబములను దీయించుటకు ప్రయత్నించిరి కాని అప్పటికే కందుకూరి శాసనశిల కానరాకుండపోవుటవలన ఆ శాసనమును మఱల ప్రకటించు తలంపువారు మానుకోవలసివచ్చెను. పంతులవారి కోరికమీద గౌరవొంటు శాసనశాఖవారు అద్దంకి శాసనమునకు మాత్రము క్రొత్త ప్రతిబింబముల నెత్తివారి కొనగిరి. కాని వార్షికోత్సవము కొద్దిరోజు లున్నదనగా ఈ ప్రతిబింబము వచ్చుటవలన వార్షికోత్సవము నాటికి సరియైన పాఠమును తయారుచేసికొనుటకు వారి కవకాశము చాలకపోవుటచేత వారిచ్చిన శాసనపాఠమున కొన్ని తప్పులు దొర్లి నవి.⁸

7. Epi. Ind. Vol. XI

8. కీ. శే. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు తరువాత ఈతప్పుల నన్నిటిని సరియించుకొని సరియైన పాఠమును తయారుచేసి ఇంగ్లీషున 'A note on the Addanki Inscription of Panduranga' అని ఒక వ్యాసము వ్రాసి ప్రకటనార్థము దానిని ఎపిగ్రాఫియా ఇండికాకు పంపినట్లు విందును. కాని అది యేకాకరణముననో ఇన్నేండ్లయినను ఇంతవరకు ఆపత్రికలో ప్రకటింపబడలేదు. అదియే కాదు; వారు సకీర్తురైయుండగనే ప్రకటనార్థము ఎపిగ్రాఫియా ఇండికాకు తయారుచేసి పంపిన బాదప, తాలప శాసనవ్యాసములును ఇంతవఱకు ప్రకటింపబడలేదు! కారణమేమో.

తరువాత శ్రీజయంతి రామయ్య పంతులవారు ఈ యద్దంకి శాసనమునకు తమకు స్వప్తమైన ప్రతిబింబము లభించుటచేత సరియైన పాఠమును నిర్ణయించ వీలుకలిగెనని చెప్పి, యీ శాసనమును ప్రతిబింబముతోను, సా పూర్ణ వ్యాఖ్యానముతోను ముందు మరొక ప్రకటింతునని అప్పటికి శాసనమును మాత్రము ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ ప్రకటించుటకు యసంవత్సర ప్రత-వై శాఖ మాసపంచికలో ప్రకటించిరి; కాని ప్రతిబింబ వ్యాఖ్యానములతో నిప్పటికిని ప్రకటించలేదు.

నేను మ్యూజియములో నెత్తిన శాసన ప్రతిబింబములలో ఈయద్దంకి శాసనముకూడ నుండుటవలన ఇది ఆంధ్రభాషకు చాల ముఖ్యమైనదగుటచేతను, ప్రతిబింబసహితముగ నితవలకు ఇది ప్రకటింపబడకపోవుటచేతను మొట్టమొదట ప్రతిబింబసహితముగ నీ ప్రకటింపుచున్నాను.

అద్దంకి శిలా శాసనము

ఈ శాసనశిల ఒంగోలు తాలూకా లోని అద్దంకి గ్రామమున ఒక పెరటిలో నున్నది. దీని మీది శాసనము బట్టర్ వర్ణు, వేణుగోపాల శెట్టి గార్లచే ప్రకటింపబడిన నెల్లూరు మండల శాసనము లనుగ్రంథము రెండవ సంపుటమున ౧౯౦౬ న పుటలో గలదు. అందున్న యీ శాసన ప్రతిబింబమునుబట్టి ఆనాటికే యీ శిల ఎగువ భాగము విరిగిపోయినదని నిశ్చయించవచ్చును.

అందువలన శాసన ప్రారంభభాగము మనకు దొరకదు. శాసనశిల ఎగువభాగమున సగము నుండి కుడివైపు అయిమూడు పగులుటవలన కుడివైపున ఎగువ రెండుపంక్తులలో రెండవ పంక్తి చివరి అక్షరములు కొన్ని కనిపించుచున్నవి. మొదటి పంక్తిలోని చివరి రెండక్షరములలో దిగువభాగములు మాత్రమే కనబడుచున్నవి. ఇట్లే శిల దిగువభాగముకూడ పగిలినది. ఇందునల్ల శాసనము చివరి పంక్తికేమియు నప్తము కలుగలేదు కాని 'బ' వర్ణముల ఉత్పములకును, 'అ', 'ల' దిగువభాగములకును గొంతవిచ్చేదము కలిగినది. కుడి, యెడమ వైపులమూత్రము శిల నిలువున ఏమియు బగులలేదు.

శాసనమొక్క చాళుక్యలిపిని వ్రాయబడియున్నది. ఇందలిలిపి భారతి మొదటి సంపుటము, మొదటి సంచికలో ప్రకటింపబడిన గుణగవిజయాచార్యుని సాత్రులూరు శాసనలిపిని బోలి చూచుటకు ముచ్చటగు నున్నది. ఇందలివి శాసనమైన గుప్తలిపి కత్తు అక్షరములు; చాల పెద్దవి. శాసనశిల చాలవోట్ల గంట్లు పడుటచేత కొన్నికొన్ని అక్షరముల స్వరూపము స్ఫుటముగ లేక 'గజలి'గ నున్నది. ఈ శాసనమున అచ్చులలో అ, ఇ, ఎలు మాత్రము వచ్చినవి; వాల్లులలో ఖ, ఘ, ఙ, ఛ, ట, ఠ, డ, ణ, త, థ, ధ, న, ప, ఫ, లును రా లేదు. మిగిలినవిన్నియు వచ్చినవి. అను నాసికములలో న, ణ, మలు మాత్రమే వచ్చినవి. ఇ సంయుక్తాక్షరములలో వచ్చినది; జ అసలే

కాలేదు. శాసనమున వలపలగిలకతో నున్న హల్వర్ణముద్విత్వము బొందినది (చూ. సం. 3, 2, ౮లు). ప్రాచీనవర్ణక్రమపద్ధతిని స, ట, డలు మాత్రమే వర్గాను నాసికములతో గలసియు న్నవి; ఒక్క-చోట మాత్రము (సం. 7) 'బజ్జిన' అనుటకు 'బజ్జీన' అనికలదు. మిగిలినవి అనుస్వారములతోనే ఉన్నవి. శాసనమున అనుస్వారము నాగరిలిపిలోవలె ఆక్షరముమీద గలదు. ఒక్క-చోట చోట్ల సక్య- (సం. ౪: ప్రభం; సం. ౯: పల్లరంగు) శాసనమునందెల్ల యక్షరముమీద నుండునని యనుస్వారము ఆతరువాతి యక్షరముమీద నున్నది. ప్రాచీనచాళిక్య శాసనములలో గొన్నిట సీఁదతి కనబడును. ప్రాచీనవర్ణక్రమము మారినపుడు వర్గాక్షరములతో గూడిన వర్గానునాసికములన్నియు క్రమముగా అనుస్వారములైనవి; ఇట్లుగలటకు మకారమే ముట్టమొదటిదిగా కాన్పించును. ముట్ట మొదట మకారపుపొట్టే ఈ యనుస్వారమని నాసికము. శాసనమున ౬-వ పంక్తిలో 'వజ్జి' అనుమాటలో క్రారకుబడులు శకటరేమునాడబడినది. కొన్నిచోట్ల 'శవర్ణము'కు 'పవర్ణము'ప్రయోగింపబడినది (సం. ౯, ౧౦). గుంంతమున ఉ, ఊ, ఎ, ఏ, ఒ, ఓలకు వ్యత్యాసమున్నట్లు కాన్పించదు. ౬(ప్ర) అనువర్ణము ౬-వ పంక్తిలో 'గొల్లిల్లియ' అనుమాటలో వచ్చినది.

శాసనభాషయంతయు తెనుగు. శాసనమున మొదటి యెనిమిది పంక్తులు పద్యము;

మిగిలిన నాలుగుపంక్తులు గద్యము. ఇందలిపద్యముతరువోజ: ప్రాసలేని రెండుద్విపద చరణములు కలిసి ఒకతరువోజ చరణమగును. ఇట్లు ఏనికి నాలుగుచరణము లుండును; ఉత్పలమాల సందేశమాలలలో వలెనే నాలుగు చరణము లందును సరణ ద్వితీయాక్షరము ప్రాసనియతి నుండును. ప్రతిచరణమునందును మూడుచోట్ల విశేషస్థానము లుండును అదిగా ప్రతిపాదమున నాలుగుచోట్ల యతిమైత్రిగని యక్షరములు రావలయును. ఇది తరువోజునిజము. మన శాసనమునందలి పద్య మిందకు అత్యము.

పం. ౬ సంస్థలలో 'ప్రభం' అనుచోటను, 'పల్లరంగు' అనుచోటను అనుస్వారము లేల్లి పలికిన నే కాని లేనిచో 'భ', 'జ' అక్షరములు గుంపులై గణభంగమగును. అందున ఆయనుస్వారము నిపుడు అనానుస్వారములుగ గ్రహించబడియుండును. అనుస్వారానానుస్వారములకు గణభేదము వాటి ఉచ్చారణలో మాత్రమే ఉండెడిదనియు, ఉండిరికి అనుస్వారమనియు, తేల్పిరికి అధానుస్వారమనియు సూహించబడియుండును.

ఇట్లే 'గవ్వంబు' అనుచోటను, 'కోట్టంబు' అనుచోటను గూడ అనుస్వారమున తేల్పిరికి లఘువును జేసిన నేకాని లేనిచో అచ్చట గణభంగమగును. గవ్వంబు, కోట్టంబులలోని బిందుపూర్వక బుకారమును తేల్పిచదివినచో మధ్య అనునాసికస్వరము గల్గిన 'గవ్వంబు', 'కోట్టంబు' అగును. బ్రహ్మశ్రీ

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'నన్నయకుఁ బూర్వకాలమున 'ఁబు' అను రూపముకూడ నుండెడి'దనియు, ఈ రూపముండుటను బట్టియే మువిధక్రియాతి సేవర్పడుట సంభవించెననియు చెలుపుచున్నారు. ఈ ప్రకార మయినచో 'గ వ్యంఁబు', 'కోట్టంబు' పదములు గణభంగము చేయనేరవు. 'ఁబు' రూపమే తుదకు 'ము' గా మారెనని భావించవచ్చును. గవంఁ ము లేక గవ్యంఁబు-గవంఁము- ఈ రెండు రూపములును మన శాసనకాలమునాటికే వాడుకలోనుండినట్లు కాన్పించును. 'ఁబు' రూపాంతరమైన 'ము' యందుక తరువాత వాడుకలోనికి వచ్చినదనుకొందాను. ఏలయన 'ము' రూపము అచ్చటికే వాడుకలో నుండినచో 'ఁబు'కు మారుగా ఆరూపమునే లేఖకుడు వ్రాసియుండును. ఇది వ్రాయుట యెంత తేలికో అది వ్రాయుటయు సంతే తేలిక.

అందువలన నేటి వర్ణక్రమము ప్రకారము 'గవ్యంఁబు', 'కోట్టంబు' రూపములను 'గవ్యంఁము', 'కోట్టము'లనుగా వ్రాయదగును. ఇందు వలన గణములకును భంగమురాదు.

ఇక మఱియొక చిక్కుకలదు. శాసనమున ౬-వ పంక్తిలో 'గొల్లల్పియ' అనుపదము సలముకాని, సగముకాని కాకున్న గణభంగమగును. ఇప్పుడున్న రీతిని అది 'జగ'ము (జగణము + గురువు) అగుచున్నది ఎట్లన: 'ల్పి' సంయుక్తాక్షర మగుటచేత 'ల' (ప్ల) వర్ణము గురువగుచున్నది. శాసనమున స్పష్టముగ గనబడుచుండ నది సంయుక్తాక్షరము కా

దనుటకు వీలులేదు. అందువలన కీనిని తప్పించుకొనుట కొకటే మార్గముకలదు. అందువలన ఈపదమునందలి 'ల్పి' ని తేల్చిపలికి 'శిథిల ద్విత్యము' చేసినచో అచట గణభంగము లేదు. ఇట్లు సంయుక్తాక్షరములను గణభంగము కాకుండ తేల్చి; లుకనెలసిన పట్లు కొన్ని బసవపురాణమున గలవు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు తమ చిక్క-ని బసవ పురాణ పీఠికలో ఈ శిథిలద్విత్యమును గుఱించి ఒకపేరా వ్రాసియున్నారు. అందుండి కొంత భాగము తీసి యిచ్చట పొందుపఱచుచున్నాను:

"శిథిలద్విత్యము:—పు. ౧౨౪ 'అట్టయు నీడ్చించి యగడ్డపెంచె.' కర్ణాట న్యాయకర్ణమున 'శిథిలద్విత్యము'ను గూర్చి యొక ప్రకరణమే కలదు. తెలుగున శిథిల ద్విత్యప్రశంబు గానరాదు. శిథిలద్విత్యమనగా సంయుక్తాక్షరము లేలబలుకబడుట. దానిచేత దత్పూర్వాక్షరము లఘువగును. తెలుగున 'అద్రుచు, విద్రుచు, చిద్రు పలు' అనుపదములు సంత్రమే యిప్పుడు శిథిలద్విత్యము లనఁదగినవి గావచ్చుచున్నవి. కర్ణాట శిథిలద్విత్యము లలోఁ గొన్నియైనను తెలుగునఁగూడఁ బ్రాచీనకాలమున శిథిలద్విత్యములుగా నుండినందువచ్చును. 'యగడ్డనై పించె'నను నీ ప్రయోగమందుకు స్ఫోగకము....."

ఈ 'శిథిలద్విత్యములు' మన శాసనకాలమునుండి పాల్కురికి సోమనాథుని నాటివఱకు నుండెనని యిప్పటికి స్పష్టమగుచున్నది.

భాషావిషయమున జూచినచో నీశాసనమునందలి రెండుమూడుమాటలు క్రొత్తగ నున్నవి: (౧) కొల్లల్పియ (౨) పదువ, (౩) బాణ.

(౧) కొటల్పియ:—ఈరూపము అవధారణార్థకమని నాతలంపు. నీనిబట్టి అసలు రూపము “కొటల్పి” అగును. ఈపదమునకు అర్థమేమియో తెలియుటలేదు. కాని యిందలి “ట”ను “బండిట”గ మార్చియెడల ఈపద మర్థమగుననుకొందును. అప్పుడు నీనిరూపము “కొటల్పి” అగును. “కొటల్పు”, “కొటల్పి” అనునవాటిని “కొటలు” ధాతువుయొక్క ప్రేరణరూపములుగ గ్రహించగలుగును. “కొటలుట” అనగా ప్రకాశించుట, శోభించుట అని యర్థము. ఈయర్థమున నది అకర్మకక్రియ. “కొటల్పి” అనునది ప్రేరణరూప మగుటజేసి ప్రకాశింపజేసి, శోభిల్లజేసి, విజృంభింపజేసి అని దానికర్థము చెప్పుకోవలసియుండును. “వేంగినాటిఁ గొటల్పి” అనగా వేంగినాటిని శోభిల్లజేసి, విజృంభింపజేసి అని యర్థమేర్పడును.⁹

‘కొటల్పి’ అనుపదము, ‘కొటల్పి’ అగునా? ‘ట’ వర్ణము ‘ట’గ మారిన యుదాహరణయ లేవైన గలవాయని సంశయము తోచక మానదు. కాని ‘ట’గ మారునని చెప్పటకు కొంత యవకాశము కలదు. ‘ట’ వర్ణము

తాటుటూరు, పటికి, ప్లోల్నాణ్ణ-ఇట్టి పదములలో గూడ ప్రాచీనశాసనములందు గాన్పించుచున్నది. వీటిలో మొదటిపదమం దావర్ణము ‘బండిట’గ మారినట్లు నిశ్చయముగ జెప్పలేమేమోకాని కడపటి రెండుమాటలందును మాటి నట్లు నిస్సంశయముగ జెప్పవచ్చును. ఎట్లన, ప్రాచీనకాలమున ‘పటికి’ యన బరగిన విషయమే ఇటీవల ప్రక్రి-నాడనివ్యవహరింపబడుచున్నది. ‘పటికి’ ‘పట్టి’ అయిన నేకాని (మఱుగు-మల్లు-మృగవలె) వ్యతిపాతార్థే సంయోగమున ప్రక్రికాదు. అందువలన ‘పటికి’లోని ‘ట’ బండిటగ మారినదనియే చెప్పవలసి యుండును. ప్లోల్నాణ్ణను ప్రాచీన శాసనములందలి రూపము నేడు ప్లోల్నాడని మారుటనుబట్టియే ఈపదములోని టకూడ ‘బండిట’గ మారియుండవలెనని తోచును. (ప్లోల్నాణ్ణ-ప్లోల్నాండు-ప్లోల్నాడు). అందువలన నీ యుదాహరణముల ననుసరించి ‘ట’వర్ణము బండి‘ట’గ మారుట కూడగలదని యంగీకరించుచో ‘కొటల్పి’ అనునది ‘కొటల్పి’ అగుట కభ్యంతరము లేదు. అట్లుకాదనిన దానికర్థ మూహింపవలసి యుండును.

9. శబ్దరత్నాకరకారుడు “కొటలు” ధాతువును అకర్మకముగను, సకర్మకముగను గూడ జెప్పి సకర్మకమయినప్పుడు “పొందు” అను సర్థమిచ్చి దానికి “భారతము, ఆనుశాసనికపర్వము”లోని “ఎ. గీ. శాంతిఁగొఱిలి విప్ర, కులము గై వస్వరూపంబగుట మనంబు, నందు దృఢముగ నిల్చి” అను సుదాహరణ మొసంగియున్నాడు. అప్పుడు “భోయకొట్టముల్పడ్డెఱుగొణి వేంగినాణ్ణిఁ గొటల్పి” అనుదానికి “భోయరాజులకొటలు పండ్రెండు జయించి వేంగీరాజ్యమున పొందించి” అని యర్థమేర్పడును. కాని ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఈక్రియ సకర్మకము కాదనియు దానికి కూడు, చేరు అనునర్థములు లేవనియు ‘శాంతిఁ గొఱిలి’ అనగా శాంతిచేత కొఱిలి అని అన్వయమనియు చెప్పుచుండుటచేత దానిని అకర్మకక్రియగనే భావించవలసియుండును.

(౨) పదువ అను పదమునకు సమూహము, సైన్యము అని అర్థము చెప్పవలసి యుండును. అయితే 'సమూహము' అను సర్థమున ఈపదము ఉకారాంతముగనే మనకు దెలియును. 'పదువ'యే కాలక్రమమున 'పదువు'గా మారినదేమో.

'పదువలోని' మధ్యమాక్షరమును, ఏడవ పంక్తిలోని చివరియక్షరమును ఒక్కరీతి నుండుటచేత రెండును 'దు' వర్ణములైన గావలసి యుండును లేదా 'డు' వర్ణములైన గావలసి యుండును. ఏడవపంక్తిలోని కడపటియక్షరము 'దు'వర్ణమయిన ఆ పదము 'కడుబయల్పేసి' అగును. అపుడు అర్థము సరిపడును. అట్లే 'పదువ' 'పదువ' కాగలదు. 'పదువ' అన్న సైన్య మనికాని సమూహ మని కాని అర్థమున్నదో లేదో. ఎచ్చటనో బాగుగ జ్ఞాపకములేదు కాని శాసనములలో 'ద' వర్ణమునకు 'డ' వర్ణముతోను, 'డ'వర్ణమునకు 'ద' వర్ణముతోను ఉన్న పదములను జూచితిని. ఇదియే సరియైనచో 'పదువ' 'పదువ' పదములు సమానార్థకములేరుగును. లేదా, ఈపైనుడివిన రెండుస్థలములలో నెచ్చటనో యొక్కచోట లేఖకప్రమాదమని యైన సరిపెట్టుకొనవలసి యుండును.

(3) 'బాణ'— 'త్రిభువనాంకుశ బాణనిల్పి' అని శాసనపాఠము. వేంగీచాళుక్యులు త్రిభువనాంకుశులని బిరుదు కెక్కినవారు. అందువలన ఇచట 'త్రిభువనాంకుశ బాణ' యనగా 'త్రిభువనాంకుశబిరుదముచే విఖ్యాతులైన వేంగీ

చాళుక్యులబాణ'యని భావము. 'బాణ' అనగా పరాక్రమమనికాని, జెండా యనికాని యూహింతును. కాని బాణకు సరియైనయర్థ మేదో తెలియరాదు.

పైనుడివినవి కాక 'పుష్ట', 'అష్ట' పదములును పదవ పంక్తిలో వచ్చును. ఇవి యిప్పుడు పుష్టి, అష్టిగా మారినవి. అట్లే అన భాన్య విశేషము. పుష్ట అనునదియే గనడదవాదేశమువలన 'పుష్ట' అయినది. గట్టిన, వండ్రెండు ఇవియు గనడదవాదేశమున కుదాహరణములే. 'ఎనుబాది' యని శాసనము గలదు. అది 'ఎనిమిది, కాదగు నేమో.'

ఇప్పటి వర్ణక్రమము ప్రకారము మన శాసనము నందలి తరువోజయు, గద్యమును ఇట్లుండదగును:

తరువోజ.—

పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబు నేడు
బలగర్వమొప్పుగ బైలేచిన
పట్టంబు గట్టించి ప్రభుబండరంగు
బంచిన సామంతులతో బోయ
కోటము ల్వండ్రెండుగొని వేంగినాటి
గొట్టెల్చియ త్రిభువనాంకుశబాణనిల్పి
కట్టెపుదుర్గంబుగడుబయల్పేసి
కండుకూర్చెజవాడగావించెమెచ్చి[*]

గద్యము.—

పండరంగు పరమమహేశ్వరుండు ఆదిత్య భటారానికి ఇచ్చిన భూమి ఎనుబాది (ఎనిమిది)

పుట్ల ఆల్ల పట్టు నేల [1*] ధర్మపురంబున
ధర్మపులు [1*] వీని రక్షించినవారికి అశ్వమే
ధంబున ఫలంబు అగు[1*]

శాసనవిషయము

ఈ శాసనమున పంచరంగడను నతనికి
(ఎవరో యొక భూపాలకుడు) తాను పట్టాభిషి
క్తుడైన మొదటిసంవత్సరముననే సైన్యాధిపత్య
మిచ్చెననియు, అంతట నా సైన్యాధిపతి సామం
త సైన్యముతో బోయి బోయకొట్టములు, అనగా
బోయరాజులకోటలు పండ్రెండు పట్టుకొని
వేంగీరాజ్యమును విజృంభించి జేసి త్రిభువనాం
కుశుల (అనగా త్రిభువనాంకుశ చిరుదముగల
వేంగీచాళుక్యభూపతుల) పరాక్రమమును (లేక
జెండాను) నిల్పి, కట్టెపుదుర్గమును చాల పాడు
వడిచి, కందుకూరిని మేచ్చి బెజవాడయంతటి
ప్రముఖమైనదిగ జేసి, ధర్మవరమున ఆదిత్య
భట్టారనికి కొంత భూదానము చేసెననియు
శాసనము తెలుపుచున్నది. శాసనవిషయ
మిదియేయని నాతలంపు. అందువలన నీ శాస
నము పరమమహేశ్వరుడైన పంచరంగుని పరా
క్రమకార్యములను చెలుపుటకును అతడు
కావించిన ధర్మమును చెలుపుటకును పుట్టి
నట్లు తలంపవలసియున్నది.

శాసనకాలము

గుణగ, గుణగాంక, గుణకేనల్ల అనువి
రుదములచేత కీర్తింపబడు విజయాదిత్యుడను
పేరుగలరాజు వేంగీచాళుక్యభూపతులలో నొక
డుకలడు. ఇతనికి పంచరంగడను సైన్యాధిపతి

యొక డుండినట్లును, అతడు మహాపరాక్రమ
వంతుడైనట్లును ఆ భూపతి శాసనము లును, అతని
తరువాతి రాజుల శాసనములును నేలుపుచు
న్నవి. గుణగ విజయాదిత్యుని శాసనములన్ని
టిలో పంచరంగడే ఆజ్ఞాప్తిగ నున్నట్లు కనబ
డును: చూడుడు:

ఆజ్ఞాప్తి రస్య ధర్మకాస్య పాండరంగో మహానుః,
సో(కి)సిధారా సమచ్చిన్న విద్యప్యంవో పనస్తితి.

— సాతలూరు శాసనము.

ఆజ్ఞాప్తి రస్య ధర్మకాస్య పాండరంగో గుణాధికః
విజయాదిత్యసూపాలపాదపవ్యక్తిశీముఖః.

— శిరుటూరు శాసనము.

ఆజ్ఞాప్తి రస్య ధర్మకాస్య విక్రమాక్రాంత శాత్రవః
ద్వితీయ ఇన శీభత్సుః పాండరంగః ప్రతాపవాన్.

— చుచిలపల్లి శాసనము.

సూనుః కడెయరాజస్య పాండరంగో గుణాధికః
విజయాదిత్య భూపాలపాదపవ్యక్తిశీముఖః.

— పోలంకి శాసనము.

ఈ విజయాదిత్యుని విజయములలో కొన్ని
పాండరంగునివేయైనట్లు ఒకానొక శాసనమున
నిట్లున్నది:

కిరణపుర మధాక్షీ త్కృష్ణ రాజాస్థితం య
స్త్రిపుర మివ మహేశః పాండరంగః ప్రతాపా
తదహిముఖ సహస్రై రన్వితస్యా పృథక్కం
గణ మమల కీర్తే సస్య సత్సహ సానామ్.

పంచరంగడు గుణగవిజయాదిత్య భూపా
లుని సర్వసైన్యాధిపతి యనియు, కడెయరాజు
కొడుకనియు, మహాప్రతాపశాలి యనియు ఈ
పైనిచ్చిన శ్లోకముల వలన దెలియుచున్నది
కావున మన శాసనమునందలి భూపాలుడు

వేంగీచాళుక్య భూపతియైన గుణగ విజయాది త్యుడేయనియు, ఈ పండరంగడు ఆతని సైన్యాధిపతియైన పండరంగడే యనియు మనము నిశ్చయింపవచ్చును. గుణగవిజయాదిత్యుడు వేంగి మండలమును రర సంవత్సరములు పరిపాలించినట్లు చాళుక్యశాసనములు తెలుపుచున్నవి. ఆతనిపిదప యువరాజవిక్రమాదిత్య తనూభ పుడైన చాళుక్యభీమనామాంతరమునం బరగు విష్ణువర్ధనుడు శకవర్షము ౮౧౮ లో సింహాసనమెక్కినట్లు మన కాధారము కలదు; కావున గుణగవిజయాదిత్యుడు శ. ౭౭౦ నుండి ౮౧౮ వఱకు అనగా క్రీ. శ. ౮౪౮ మొదలు ౮౯౨ వరకు పాలించెననితేలుచున్నది. పాండరంగడు ఆతని సైన్యాధిపతియే కావున మన శాసనము క్రీస్తుశకము తొమ్మిదవ శతాబ్ది కడపటిభాగము నందలిది అని నిర్ణయింపవచ్చును. ఈ శాసనమువలన రాజరాజ సరేంద్రుని (క్రీ. శ. ౧౦౮౨-౧౦౮౩) నాటివాడగు సన్నయభట్టారకునికి రమారమి రెండువందల సంవత్సరములకు పూర్వమే తెలుగులో కవిత్వముండెననియు, అది మాత్రా గణబద్ధమైన దేశ్యజాతిది యనియు నిశ్చయింపవచ్చును.

స్థలిదేశము

ఇందు వేంగినాడు, కట్టెపుదుర్గము, బోయకోట్టములు, కందుకూరు, ధర్మవరము అను నవి పేర్కొనబడినవి. గోదావరి నదికిని కృష్ణా నదికిని నడుమనుండు దేశమునకు వేంగినాడను పేరుప్రసిద్ధమే. పూర్వ చాళుక్యులు వేంగినాటి

వారపుటచేత వారి రాజ్యవిస్తీర్ణము హెచ్చుచు, తగ్గుచువచ్చినపుడెల్ల వేంగినాటి ఎల్లలుకూడ మారుచునచ్చెను. గౌనరుమొట్టు శాసనశాఖాధికారులు గుంటూరుమండలమునందలి తెనాలి తాలూకాలోనిక లేవరమే కట్టెపుదుర్గముకాదగుననిరి. కాని, యది ఒప్పునుటకుగాని, తప్పనుటకుగాని మన కాధారములులేవు. పండరంగు జయించిన బోయకోట్టములు నెల్లూరు మండలములోనివి కాని, కడప మండలములోనివి కాని కాదగును. ఆ ప్రాంతముల బోయ లను వారు కలరనియు, వారు పూర్వము ప్రసిద్ధులైన యోధులనియు, పూర్వము పాలెగాండ్రసైన్యములందును, హైదరాబీ సైన్యములందును వీరే యెక్కువగా నుండిరనియు, వన్య మృగముల వేటలోవారు కడుసమర్థులనియు 'గెజటిర్'లో తెలుపబడియున్నది. కందుకూరు నెల్లూరుమండలములోని ఇప్పటి కందుకూరే. దీనిని బెజవాడయంతటిదిగ జేసెననుటలో, బోయరాజుల కోటల కిది సమీపమున నుండుటచేత వేంగీ చాళుక్యరాజ్యమునకు వారివల్ల ఒత్తిడి, ఉపద్రవము కలుగకుండ కాపాడుటకై చాళుక్య రాజ్యము దానాడు ప్రముఖములైన పట్టణములలో నొకటి యగు బెజవాడవలెనే దానిని గూడ మొదలి ధుర్గముగను, రాజప్రతినిధి స్థానముగను జేసి ప్రాముఖ్యమునకు దెచ్చినట్లు భావించి వలసి యుండును. ధర్మవరము ఒంగోలు తాలూకాలోని యిప్పటి ధర్మవరమే.

మూలము*

౧. ....[పుర?]

౨. ....భూపాలకుష్టా [||*]

౩. పట్టంబుగట్టిన ప్రథమంబునేట్లు బలగవ్వంబు

౪. పుగ బైలేచి నేన[|*] పట్టంబు గట్టిచ్చి ప్రభం

౫. బట్టరంగు[౦*] బచ్చి[|*]న సామ[౦*]త్త పదునతో బోయ[|*]

౬. కోట్టంబు ల్వణైట్లు గొణి వేగినాట్టిం గొట్టెయ

౭. త్రిభవనాంకుశబాణ నిల్పి [|*] కట్టెపుమగ్గంబు గడు

౮. బయల్సేసి కట్టుకు బృజవాడ గావిచ్చా మెచ్చి [||*]

౯. పట్టరంగు పరమమహేంద్రుణ్ణి అదిత్యబటరని

౧౦. కి ఇచ్చిన భూమి ఎనుబాదిపుడ అడ్లు* పట్టునేల[|*] ద

౧౧. మృత్యురంబున* దమ్మువులు* [|*] విని రక్షిచ్చినవారికి అన్వ

౧౨. మేదంబు* న పలంబు* [౦] [౦] గు [||*]

* నేను తీసిన ప్రతిబింబము ననుసరించి.

౧. ఈపదమునకు పూర్వము 'హ'పటి అక్షరముయొక్క దిగువభాగమును, దాని వెనుకటి అక్షరముయొక్క పూర్వమును కనిపించుచున్నది. ఈపదిలిపోయినభాగమునందు నిలిచిఉన్న రెండవ పంక్తిలోని చివరిపదమునుబట్టి ఇది 'హ'పటి తరువోజుగ కన్పించును. క్రింది తరువోజుపంక్తుల సంఖ్యనుబట్టి దీనికిగూడ ౬ పంక్తులుండవలసియుండును. ఇట్లుండ ఇంకను నాలుగుపంక్తులు కల కానవశిలాభాగము విరిగిపోయియుండును. పోయిన తరువోజును, ఉన్న తరువోజును ఏకాన్వయముగ కన్పించును.

౨. ఈ సంయుక్తాక్షరములోని దిగువ వర్ణమును 'చ' ప్రతిబింబమున స్పష్టముగ గానరాకున్నను దానిని పూర్తిగాడ బాగుగ గుర్తింపవచ్చును.

౩. 'మహేంద్రుణ్ణి' అని చదువవలెను.

౪. అదిత్యభటరని' అని.

౫. ఆడు, అని.

౬. ధర్మపురంబున, అని.

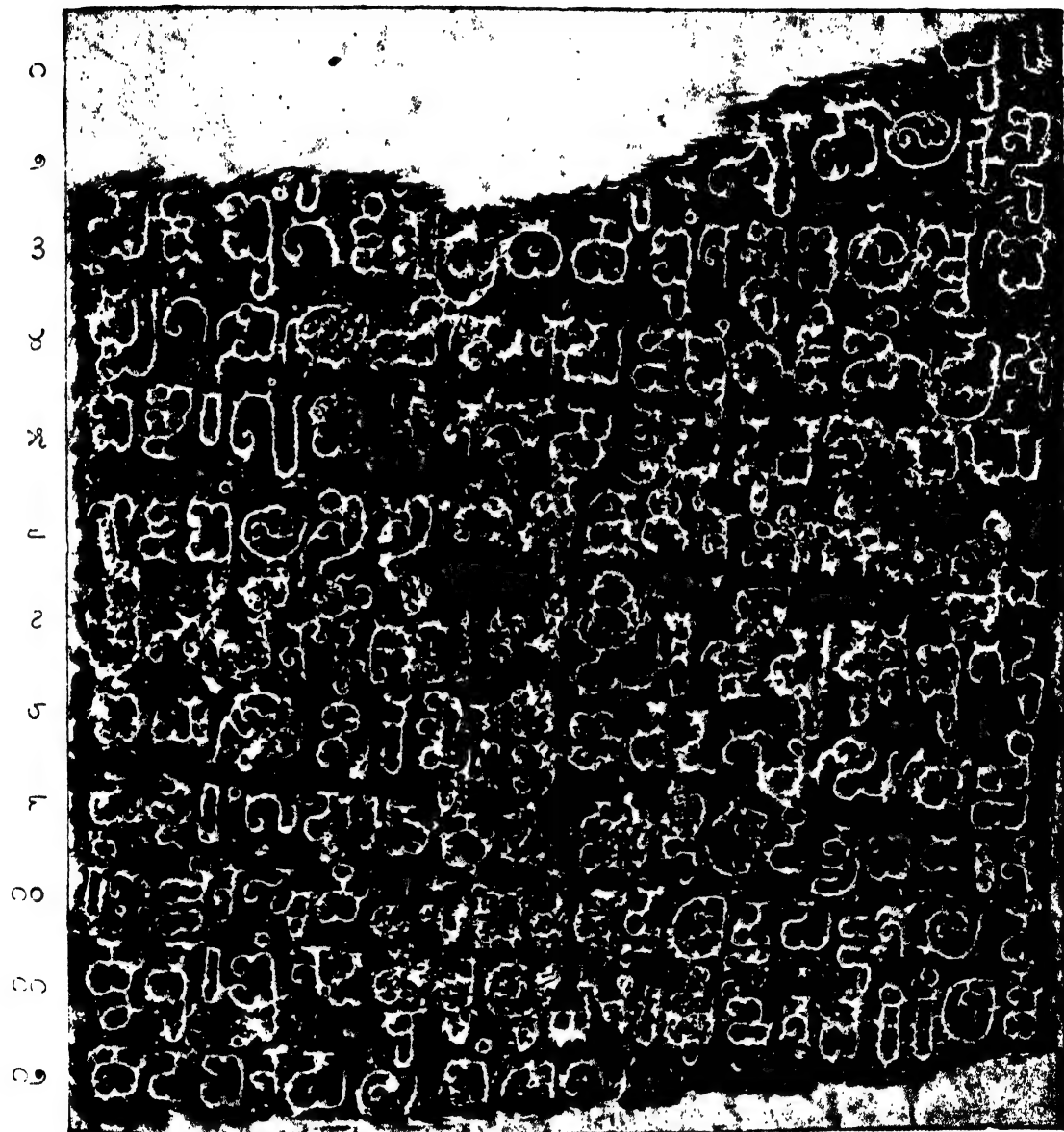
౭. ధర్మపులు, అని.

౮. కిని, అని.

౯. అశ్వమేధంబున, అని.

౧౦. ఘంట, అని.

అద్దంకి శిలాశాసనము

శ్రీమతి ఆర్. కృష్ణబాయి గారు,
బి. ఏ., యల్. టి.

ఈమె రాజమహేంద్రవరపు నివాసిని; మద్రాసు యూనివర్సిటీ యల్. టి. పట్టమునుబొందిననాయడు తెగ పట్టభద్రురాండ్రలో నీమెయే మొదటిది. ఈమె గొప్ప చిత్రకారిణియైన యున్నది. ఈమె చిత్రములు మద్రాసు ప్రదర్శనమునందు గొప్పతనమునుబొందుటయే కాక, పునః, బొంబాయి ప్రదర్శనములందును డేరు బొంది యున్నవి. ఈమె గానవిద్యావికారద కూడను. వీణా గానమునందు ఈమె కడు నిపుణురాలు. ఈ నారీమణి ప్రజాపీఠ జీవితమునందు పాల్గొనుచుండున్నది. ఈ మధ్య మద్రాసునందు సమావేశమయిన బ్రాహ్మణేశ్వర యువక మహాసభ ప్రారంభోత్సవమును ఈమెయే జరపియున్నది. ఈమె వివిధవిషయ పరిజ్ఞానమునకు మూలకముగ మద్రాసు బ్రాహ్మణేశ్వర కేంద్రసంఘపత్రికయందు 'కళ-కాంత' అను భాగమునకు సంపాదకత్వమును వహించి యున్నది.

శ్రీమతి శకుంతలా కన్య

ఈమె కలకత్తా సాధారణ బ్రహ్మసమాజ మరీ ప్రచారకు లగు శ్రీయుత బాబూ హేమచంద్ర సర్కారు (యం. ఏ.) గారి పెంపుడు కూతురు. ఈమె ఇంగ్లీషు సంస్కృతములలో యం. ఏ. పరీక్షయందు కృతార్థురాలయినది. ఈమె ఔంగాలు ప్రధాన విద్యాశాఖాధికారులొసగెడు నూరురూపాయల విద్యార్థి వేతనమును కైకొని కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయ పండితులు డాక్టరు భండారకారు (యం. ఏ., పి. హెచ్. డి.) గారివద్ద 'ప్రాచీన నారీమణులు' అను విషయమును గూర్చి పరిశోధనలు సలుపుచున్నది. ఈమె గృహకృత్యనిర్వహణమున గడు సమర్థురాలు. ఈ నారీమణి మన ఆంధ్రప్రదేశ్ యగు తెలంగాణ మోదావహము.

పునర్విమర్శనములు

‘నేపాళ-చోళగ శబ్దములు’

ప్రభవ భాగవత భారతిలో శ్రీ తాపి ధర్మారావు
నాయుడుగారు “నేపాళ-చోళగ శబ్దములు” అని
వ్యాసము వ్రాసిరి. చేనుకూర వెంకటకవి విజయవిలాస
మునఁ గృతిపతివల్లనలోఁ గల వైపరములకు బ్రహ్మశ్రీ
వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారు (విజయవిలాస
వ్యాఖ్యాన) సరిగాఁ డీక వ్రాయలేదని యందు వారు వారి
నిట్లు గేలిచేసిరి: “కావున వ్యాఖ్యాత చారిత్రకవిషయము
ల నారయవలెననుట సుచము. అట్లుగానిచోఁ గవీశ్వరుని
సవత్వనచర్యుం డుచుంటేకాక కవిత్యసంపత్తి పర్యముల
నుగూడఁ జక్కఁగఁ దెలిసికొనక వ్యాఖ్యాత పంతు
కర్త స్యము ను నిర్వహింపఁజాలక యుండును.”—
“చోళగమానభంజనా’ యనుటకు బ్రహ్మశ్రీ వేదము
వేంకటరాయ శాస్త్రిగారు ‘చోళదేశమును బొందిన
రాజయొక్క యభిమానమును బోగొట్టినవాఁడా’ అని
వ్యాఖ్య వ్రాసిరి. చరిత్ర నెఱఁగినవారి కీయర్థము హాస్యా
స్పదముగఁ గానవచ్చును. ఏలయనిన, నాయకులే చోళ
దేశమును బొందినరాజులయి మాఁడుతెరములనుండియుఁ
బాలనము చేయుచుండినవారుగా నుండ నిక నీమానభంగ
మందిన చోళగుఁ డెవ్వఁడు?— ‘నేపాలసృసాలస్థాపన
చణునకు’ అను పదమునకు ‘నేపాలరాజును నెలకొల్పుట
యందు నేర్పరి’ అనియే శాస్త్రిలవారు టీక వ్రాసి
యున్నారు. ఇక సందేహమున కవకాశ ముండదుగదా.”
అనునవి ధర్మారావుగారి వెక్కిరింపుముక్కలు.

ధర్మారావుగా రిక్కడ మిక్కిలి యధర్మా
రావమును తేసి యుచితపువ్రాతె వ్రాసిరి. విమర్శక
మర్యాదసంపన్న శాస్త్రిలవారిని దూతీరి. ఎట్లనఁగా:—
శ్రీ శాస్త్రిలవారు 1911 వ. సంవత్సరమున విజయవిలాస
మునకు వ్యాఖ్యానమునురచించి ప్రకటించిరి. ఆకాలము
నకుఁ గొమ్ములుదిరిగిన హిస్టోరియన్సు గూడ తంజావూరి

యంగ్రనాయకచరిత్రము నెఱుంగరు. 1912-వ సంవత్సర
మున నేను తంజావూరు వెళ్లి, వారముదినములు మాత్ర
మక్కడ నుండి, ఉదయముననుండి సాయంకాలముదాక
విరామములేకుండఁ బుస్తకముల శోధించి, యంగ్రనాయ
కరాజుచరిత్ర విషయమున నెన్నో యభూర్వవిషయము
లను గుర్తించి నోట్సు వ్రాసికొనివచ్చి, మద్రాసు లైబ్రరీ
లోనున్న యంగ్రనాయకరాజుచరిత్రప్రసక్తమగు ప్రా
తనాతలను బరిశోధించి సంస్కరించి, దానిని బ్రకటించి,
దానికిఁ బీఠికగాఁ భంజావూరినుండి కొనివచ్చిన విషయ
ములనెల్లఁ జేర్చి, “తంజావూరి యంగ్రరాజులచరిత్ర” యను
క్షేగ నొక గ్రంథమును బ్రకటించితిని. ఈ గ్రంథప్రకట
నము శాస్త్రిలవారి విజయవిలాసవ్యాఖ్యాన రచనమునకు
కొన్ని ఏండ్లతర్వాత జరిగినది. నాపుస్తకమున ‘చోళగ’
‘నేపాళ’ విషయములు ప్రసక్తించెను. అనేకుల పడిగి
తిని. ఎవ్వరును నెఱుంగకుండిరి. ప్రాచీను లెవ్వరును
వానిని గూర్చి వర్ణింపరయిరి. వానిని
గమకొనుటకు నాకాధారము లప్పటికి దొరక
వయ్యెను. అందుచే నేను నాగ్రంథమున “కదనంబులోఁ
జోళగని (?) నెత్తినట్టి” అని గ్రంథభాగము నుదాహ
రించుటలో సంతయార్థక చిహ్నము సుంచితని. అప్పటి
కిఁ జరిత్రకారు లెవ్వరు తంజావూరి యంగ్రనాయక
రాజులనుగూర్చి హెచ్చువిషయముల నెఱుంగరు. నా
గ్రంథమే త్రొత్తవిషయములు గలది. తర్వాత 1918-వ
సంవత్సరమున నేను, శ్రీ మా. రామకృష్ణకవిగారును, మఱి
కొందఱును భంజావూరి లైబ్రరీ పరిశోధనార్థమై దొరత
నమువారిచేఁ బంపఁబడితిమి. అప్పుడు మఱి పెక్కు-త్రొ
త్తగ్రంథములను, త్రొత్తవిషయములను, దాదాపు ఒకసంవ
త్సరకాల మక్కడనుండిమి గాన, కనుగొంటిమి. అందు
ముఖ్యములఁ గొన్నింటి నప్పుడు కృష్ణాపత్రికలోఁగూడఁ
బ్రకటించితిని. వరదాంబికాపరిఃయాదులనుగూర్చియు,
శివాజిమహారాజుకాలముననేకల విద్వాంసులు గనించిన

శివాజిచరిత్రములఁగూర్చియు నాటి వ్యాసములను గృహ పత్రికలోఁ జూడవచ్చును. అప్పుడు మా కీ.నోరగ-నేపాళ శబ్దముల వాస్తవార్థములును, జరిత్రములును, పోర్చిగీసు వ్రాతలును సవిస్తరముగాఁ దెలియవచ్చెను. అప్పుడు నే నాయావిషయములనెల్ల జాగ్రత్త పఱచుకొనియు, దంజాపూరిరాజులచరిత్రపు ప్తములు ఇంకను మిగిలియుండుటచే నవియెల్ల నమ్ముకుపోయిన పిదప మరలఁ బ్రకటించునప్పుడు గ్రంథమును రెంఁగొందించి విపుల పరిశీలనను చేర్వఁదలఁచుకొనియుంటిని. మేము తంజాపూరి నుండి కొనివచ్చిన క్రొత్తవిషయము లెల్ల మద్రాసులో నున్న మామిత్రుఁడు రంగస్వామిసరస్వతిగారును జూచిరి. తర్వాత వారును వారు రచించుచుండిన 'ప్లూర్స్ ఆఫ్ విజయనగర్ ఎంపైర్' అను గ్రంథమున కుపకరించు వానిని, తంజాపూరి యంధ్రరాజులచరిత్రలో నేను ప్రకటింపఁగా మిగిలినవానిని, మేము (రైబ్రరీకిఁ గొనివచ్చినట్టి నోట్సునుబట్టి) దంజాపూరికిఁ బోయి వ్రాయించితెచ్చుకొనిరి. వారు నే నంతకుఁబూర్వము ప్రకటించిన తంజాపూరిరాజులచరిత్రములోని యపేక్షితి విషయములను నాసారఁబట్టినోఁగూడ నట్లట్లే తమ గ్రంథమునఁ జేర్చుకొనిరి; నావాక్యరచనలఁగూడ. అది యట్లుండె. నోరగ నేపాళ విషయములను సరస్వతిగారు తమగ్రంథమున వివరించి వ్రాసిరి. ఇది 1919 సం. న జరిగినది. ఈగ్రంథమును జూచినవా రెల్లరకు నిప్పుడు ధర్మారావుగారు వ్రాసిన విషయములు రెండును బట్టబయలుగాఁ దెలిసినవే. ఇందు ధర్మారావుగారు క్రొత్తగా గుర్తించిన దేదయు లేదు. కాని, మీరు "చేరుహర వెంకటకవి విశ్వాసపాశ్రుండు గాకుండునా యను నూహతో సత్యాన్వేషణకుఁ గడంగి తిని. నాయదృష్టవశంబున నాకాలమంపలికాన్యముల భాగములు గొన్ని లభించెను. అందుఁ బ్రధానములు" అని నేనును, సరస్వతిగారును ప్రకటించిన "సాహిత్య రత్నాకర"రాధిగ్రంథములభాగములను ప్రకటించిరి. ధర్మారావుగారు సరస్వతిగారి గ్రంథమునేని చూచినట్లు పేర్కొనవలదా? (ఈనడుమ నాకు దర్శన మొసఁగి ధర్మారావుగారు నాతంజాపూరిరాజులచరిత్రను దాము చూడ

లేదనియు, సరస్వతిగారిగ్రంథమును జూచితినియుఁ జెప్పిరి. తాము స్వయముగా నాయగ్రంథములఁ బరిశోధించియెఱుంగుచున్నందున, సరస్వతిగారిగ్రంథమున నుండియే యాయగ్రంథభాగములఁ గైకొంటిమనియు నొప్పుకొనిరి.) వాస్తవము వారు వ్రాయవలదా? వారివ్రాతను బట్టి మాగ్రంథముల నెఱుంగనిపాఠకులు, 'అబ్బో! ధర్మారావుగారు సత్యాన్వేషణకై యెంతిపాటుపడినో, ఎంత కష్టపడి సంపాదించినో ఆయాగ్రంథభాగములను!' అనుకొందుగుగాదా! అచ్చుపడి ప్రఖ్యాతి మెయున్న సరస్వతిగారి గ్రంథముననుండి విషయమును పేరుచెప్పకుండు కాసేగొట్టుటకు 'సత్యాన్వేషణ', 'అచ్చుప్రవేశము' ఁంపవలెనే కాఁబోలును! దీనికిఁగూడ నా కంతచింత లేదు. 1919 సం. నఁ క్రొత్తగా వెల్వడినదియు, గొమ్ములు దిరిగిన చరిత్రకారులుగూడ సంతుక్తుమును గుర్తించి యెఱుంగనిదియు నగువిషయమును 1911సంవత్సరములో రచింపఁబడిన శాస్త్రులిగారి వ్యాఖ్యానమున జేరలేదని చెక్కిరించినదానికి మిక్కిలి ఎగనుచున్నాఁడును. ఏయేచరిత్రవిషయము లేప్పు డెప్పుడు గుర్తింపఁబడినవో, వానియానుపూర్వి యెట్టిగో యెట్టిగదా వారధిక్షేపింపవలసివది. చరిత్రము దెలియవని శాస్త్రులివారి నాక్షేపించుటకు ధర్మారావుగారు రాచరిత్రముచరిత్రమును దెలిసికొనియుండవలదా? విజయవిలాస పీఠికలోఁ గవి గుప్తముగా వర్ణించిన విషయము లనేకములు గలవనియు, నాతంజాపూరిరాజులచరిత్రను కదివినతర్వాతనే వాని గుర్తింపవచ్చుననియు నేను నాగ్రంథముపీఠికలో వ్రాసితిని. అప్పటికిఁ బూర్వము ప్రకటితమయిన శ్రీ శాస్త్రులివారి వ్యాఖ్యానమును నేనప్పుడు ప్రకటించుచున్న విషయములు లేమిక్త యాక్షేపించుట యుక్తమా! శాస్త్రులివారి వ్యాఖ్యానరచనాకాలమునకు సుప్రఖ్యాతములుగాని విషయములను వారెల్లు వివరింపఁగల్గుదురు?

ధర్మారావుగారిప్పు డీచరిత్రవిషయములు శాస్త్రులివారివ్యాఖ్యలో సరిగా లేవని మరల విజయవిలాసమునకుఁ దాము వ్యాఖ్యవ్రాసితి మని నాతోఁ జెప్పిరి! మంచిదే; కాని యీ క్రొత్తవ్యాఖ్యలో ధర్మారావుగారు రెంతసరిగాఁ జరిత్రవిషయములను సాధించినో వారు దానిఁ ప్రకటించినప్పుడు చూడఁగలము!

వెంకటరాయశాస్త్రిలుగారు నేటి యాంధ్ర విద్యాంసులలో ఆశ్రయముపొందినవారు. అనేక భాషాకోవిదులు. నిన్నటిదాకా యాష్టాదశ్యమునకు బాల్వడక (ముప్పదియేండ్లు క్రిస్టియన్ కాలేజీలో మహా పాఠ్యాయపదముననుండియు, చిన్న జీతముతో నుండియు నెన్నడును పైకొరలను తమవేతనము మోన్చింపనేనికొరి యెఱుంగరట) విద్యార్థ్యరహము వెలయంగా జీవయాత్ర గడపిన యాభిజాత్యాభిమానధనులు. అసాధారణ చాతుర్యముతో ప్రతాపరుద్రీయాచినాటకములను, శృంగార నైషధహరికషాది నాట్యములను, నిక సనేకమహాగ్రంథములను రచించి, సంస్కరించి, ప్రకటించి, క్రిస్టియన్ కాలేజీలో బహుమహాగ్రంథములను రసము చిప్పిలంగా విద్యార్థులకు బాహముచెప్పి సంస్కృతాంధ్రసారస్వతములను విప్రీమాపినవిద్యార్థకులు. ఎనుబదియేండ్లవృద్ధులు. ఇచ్చుదుర్విపాకముచే చతుర్యార్జించిన ధనమెల్ల నప్తమైపోగా, ఏకభుక్తుడై చనిపోగా, నిష్కము కడువారకమర నన్నవస్త్రములకు గూడ గడవనంతటి దారిద్ర్యముతో బసిహనలగుపాత్రులు, పాత్రయును, బావ తీదేవివంటి పత్నియు, గోడలును గలకుటుంబమును బోషించుకొనఁజాలక, కన్నులుగానరాక, యాదరించుకొండ్రు లేక చీకాకుపడుచుండగా, వారిని శూషించి విద్యాబుద్ధులను బడసి పదికాలములపాటు ప్రఖ్యాతి గాంచవలసిన వారును, వారినిబట్టి చూపి విద్యానియస్సులచే బాలురు నగు

ధర్మారావుగారివంటివారు వారిపై కేయరాని యధిక్షేపముల జేయఁబూనుట శ్రేయముగాదు. ఇట్టిచేతలు తమకే కారు ఆంధ్రభాషకే యశ్రేయస్కరములు. శాస్త్రిలవారిజీవిత మిట్టి యిక్కట్టులనుండి యింకనైన దప్పి తెప్పిల్లెనుగాకయని యీశ్వరుని వేడుచున్నాను. వారిచే విద్యాబుద్ధులను బడసినవారు వారిశిష్యులు, వానివైదుష్యగరిమ నెఱిగినవారు నందలకొలదిగా మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీలో నున్నరిపదములందు గలరు. వారిలోఁ గొందఱుని పూనిన శాస్త్రిలవారి భావిజీవితమును బాగుపఱుపఁగల్గుదురు. అనేకులు వారి యానాటి చాతురతను, దారిద్ర్యమును ఎఱుంగ రనుకొందును. వారిక్షేతముల నెఱిగి చేతగాక దుఃఖించుచున్న నేను జేయు నీవిజ్ఞప్తిని జిత్తించి వారిశిష్యులు వారికి దగినధమున దోడ్పడుదురుగాకని వేడుచున్నాను.

ఈ వైవిషయముల వ్రాసినది ధర్మారావుగారి యధిక్షేపములు శాస్త్రిలుగారికిఁ దిక్కి కళంకమును దెచ్చునను వఱపునఁగాదు; వారిపై కేయదాల్చవలసినదని నాయఁడుగారిని వేడికొనుటకునుగాదు. వారి వ్రాతలు న్యాయములుగా నుండులేనని మోచ్చరించుటకే. శాస్త్రిలుగారిని, ఆంధ్రభాషను అభిమానించు సంపన్నులు వారి యిప్పటి యిక్కట్టులను దెలిసినచో వారి నాదరింపఁబూనుచు రను కుతూహలమునఁగూడ వ్రాసితిని.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

ప్రణయాశ్రువులు

కొత్తి జగ్గయ్యచౌదరి గారు

ప్రణయ వివందితంత్రులు బరాబరిగా శ్రుతిలోన లీనమై
తనరఁ బ్రమోదగాన పరతంత్రభరమ్మునఁ దన్మయత్వ జీ
వన కమలాకరంబున నవారణలీలఁ జరించు నీజతః
గని కనుగుట్టి దైవము వికల్పమొనర్చెను సంధిసూత్రముఁ.

లలితమృగాల పల్లవములఁ బురుడించు త్వనీయ బాహుఁడో
లల నిదురించి దీర్ఘనిశలఁ హృదయప్రియమైన స్వప్నపుం
గలశయోనిధిఁ బ్రణయ గానకళాస్థవ సంస్థితుండ నై
మెలఁగు నదృష్టనశ్చల నమీక్షణ మేగతి యింకఁ శ్రేయసీ!!

జుభి చలత్తరంగ కణసంచయలీన విభాకరప్రభా
కలితకలా కలాప మటుగా భ్రమియించెడి మన్మథంబు శాం
తిలు నను నాన దీరె సుదతీజనరత్నమ! నీదుచెల్మిక
ల్కులలతికానమూహకనమూలవినాశన కారణంబునఁ.

తొలకరి మించుఁగీవియలతో నెకన కృ-ము లాడు నీరనూ
జ్వల రుచిరాంశుమండలి దిశాముఖసీమలఁ బ్రాప్తి నాట్యముఁ
నలుపఁ దొడంగి మధ్యదయశాంతిఁటంబు దహింపుచుండ నో
యలికులవేణి! యేగతి నిరర్థక జీవనయాత్ర సల్పెదఁ.

పండిన శాల్మలీఫలము బద్దలువాఱఁగ దానిగర్భమం
దుండెడి దూది తీవ్రపవనోద్ధతిచే గగనోర్విఁ బాటున
ట్లండజయూన! నాదు హృదయాబ్జదళంబులు విచ్చి వ్రాలి యీ
రెండల వాడి వత్తలయి యేటికిఁ గోటికిఁ బర్వ లెత్తెదఁ.

తేటమొయిల్ల నందడు లుదీర్ఘమృదంగదణంధణం ధణా
ర్భాట లయక్రమమ్మున శ్రవ మ్మలరింప, మమూరరాజముల్
పాటలఁ బాడుచుఁ బురులఁ బై కెగఁబట్టి విలాసనృత్య భో
గాటనఁ దేలు లీలఁ గన నశ్రుకణంబులు జారుఁ గన్గవఁ.

కాలము వోక యిర్వుర మఖండముదద్ధిని మున్గి యాడుచుఁ
గాలిని మేల్మీసాధములఁ గట్టి చరించెడివేళ నీదుకెం
గేల మనీయహస్తము లగించుచు సౌఖ్యపరంపరారతిఁ
దేలిన వృత్తముల్ ప్రియసతీ! తలపోయఁగ గుండె నీ రగుఁ.

నీలసరోవరంబున వినిర్మల భావతరంగ మాలికా
డోలలఁ దేలియాడుచుఁ గడుఁ దమిఁ బ్రేయసు బాహువల్లరిఁ
సోలఁగ నుల్లసిల్లి తనసోయగముఁ బ్రకటింపఁ బద్మినీ
బాల తురంగలించెడి ప్రభాతముఖంబుల నిన్నుఁ బాడెదఁ.

జీవనమేమి?

['వేదిక్ మేగజిను' నందు సాధువా
స్వామీగారి వ్యాసమునుండి]

గొప్పగొప్ప ప్రశ్నలు చాలావాటికి మనకు భగవద్గీతలో సమాధానం దొరుకుతుంది. ఆ ప్రశ్నలలో 'జీవనము ఏమిటి?' అనేది ఒకటి. నేను భిన్నభిన్న వ్యక్తుల దీనికి భిన్నభిన్న సమాధానాలు చెప్పుతున్నాను. జీవనము మాయ అని ఒకసమాధానం. నా అభిప్రాయానుసారం ఈ సమాధానం తప్పు. కాని, జ్యోతిర్మయం అనేది, నేను సర్వసాధారణంగా ఈ ఆశయం వ్యాప్తమై ఉంది.

భారతదేశంలో అనేకులు మీకు చెప్పే దేమిటంటే—“ఈమనుష్యజీవనమా, ఈవిహికజీవనమా? ఎవ్వో, ఇది వట్టిమాయ” అని. అనేకమంది నాతో ఇదే చెప్పారు. “మాయ” అనేది వారి ‘షేటెంటు’ మాట. కాని నావినీతమైన ఆభిప్రాయంలో ఈ మాయకు భ్రమ అని కాని, మోసమనికాని అర్థముకాదు. బినా, అనేక హిందూమిశ్రులు ‘జీవనము మాయ’ అని ఆ అర్థంలో అంటున్నారు. చాలాయేళ్లక్రిందట, నేను పంజాబులో ఉన్నప్పుడు, ఒకనాడురాత్రి ఫిరోజ్ పురంలో ప్రేమగుల మిశ్రులు కొందరు నన్ను భోజనానికి ఆహ్వానించేరు. అక్కడ, మా భోజనా లయిపోయిన తర్వాత, ఒక పంజాబీ యువకుడు పాడడానికి లేచేడు. చిత్రంలాగున ఆ పంజాబీ యువకునిముగ్ధ నా కిప్పటికీ జ్ఞాపకం ఉంది. నెన్నెలరాత్రి; పంజాబీయువకుడు తెల్లనితలగుడ్డ చుట్టుకొని ఉన్నాడు; ఆతనికంఠం చాలా మధురంగా ఉంది.

ఆతని హృదయంలో ఒకవేదన ఉందికాబోలు, ఆ వేదనలోనే అతని డాగ్గిం పాడేడు. ఆతని నాకు జ్ఞాపకం లేదు; కాని, ఆస్థలానికి కృత్రిమతాధారితమైన స్మృతి స్వరూపంగా, అందులో రెండుచిన్నపదాలు నా చెవులలో ఇప్పటికీ గీపెట్టుతున్నాయి: ‘చంక్ రోజ్’ ‘చంక్ రోజ్’ అనేవి. ‘కొద్దినినారే’, ‘ప్రతివస్తువు కొద్దినినాలుమాత్రమే ఉంటుంది’ అని అర్థం.

ఈ ఆశయంలో సత్యం ఉంది అన్నమాట వాస్తవమే; కాని, నాసోదరులలో చాలామంది దీనిని దుర్వినియోగం చేస్తున్నారనేదిమాడా అంత వాస్తవమే. ‘కొద్దిరోజులే; అతి స్వల్పకాలమే!—అందుచేతనే, మేము ఏమైనా చెయ్యడం ఎందుకు? స్థానికుల లాగు నోరునూసుకొని, చేతులు కట్టుకొని మార్పులే చాలు’ అంటారు వారు. కాని, జీవనానికి ఈ తత్త్వజ్ఞానం తప్పు. క్రీకృష్ణుడు ‘జీవనం మాయకాదని చెప్పుతున్నాడు. మన మిక్కడ ఉండేది కొద్దిరోజులనేమాట నిజమే; కాని ఆకొద్దిరోజులు చాలాపవిత్రమైనవి; అవి గొప్ప మహత్త్వం కలవి. మనం మనకర్మ చెయ్యనే చెయ్యాలి. భారతదేశంలో ‘జీవనము మాయ’ అనే ఆశయమే బాగా ప్రబలిఉంది. దీనికి విరుద్ధంగా పశ్చిమాన్ని వేరొక ఆశయం ప్రబలిఉంది. ఐరోపియులూ, అమెరికనులూ ‘జీవనం భోగం’ అంటారు. ఇక్కడ మనం జీవనం మాయ అంటాము! ఆత్మ సుఖమే జీవనం అంటారువారక్కడ. ‘ఆత్మ సుఖాని కర్మమేమిటని అడిగితే ‘సుఖం అనుభవించండి’ అని చెబుతారు. దీనినే నేను భోగం అంటున్నాను. ఐరోపా అమెరికాల జనులు కోరే దేమిటంటే—“దమ్ముసంపాదించండి, సుఖం అనుభ

వించండి; సుఖానుభవానికి మంచియిట్లు. నిర్మించుకోండి; మోటారులు కొనండి—సుఖించండి—”ఇంతే. ఒకవైపున ‘జీవనము మాయ’ అనేది అతి; ‘జీవనము భోగ’ మనేది రెండవ అతి.

ఈవిషయంలో శ్రీ కృష్ణునిసందేశం అమూల్యం. ఆయన చెప్పేడు ‘జీవనము ధర్మము’ అని. కాబట్టి, జీవనం మాయకాదు; భోగమూ జీవనంకాదు; జీవనమేమో ధర్మమే. ‘జీవనమేమి’ అనేదానికి ప్రత్యుత్తరం భగవద్గీత మొట్టమొదటిపదంలోనే మీకు దొరుకుతుంది. ‘ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే’ అనే గీతా ప్రారంభం మీకు తెలుసునా! మొట్టమొదట ఆ ధర్మమనే శబ్దమే యీ గొప్ప ధర్మగ్రంథానికంతకీ శ్రుతి. శ్రీకృష్ణుని మహత్సందేశాని కంతకీ ‘ధర్మమే శ్రుతి. జీవనం ధర్మక్షేత్రం; జీవనాని కర్థం ధర్మంయొక్క యుద్ధక్షేత్రంఅని; పాశ్చాత్య అర్థశాస్త్రజ్ఞులు వైరుధ్యపని పిలిచే స్వార్థ పరతయొక్క యుద్ధక్షేత్రం కాదు. కాదు—అది కాదుజీవనం. యుద్ధక్షేత్ర మనేది యథార్థమే కాని స్వార్థపూర్ణహితాల యుద్ధక్షేత్రంకాదు. జీవనంధర్మయుద్ధక్షేత్రం. ధర్మగ్రంథాలలో వ్రాసింది మీకు జ్ఞాపకం ఉంటుంది. భగవద్గీతలో భగవంతుడు తన రథాన్ని రెండుసేనలకి నడుమ నిల్పి గీత అనే మహాసందేశాన్ని ప్రసాదించాడు. ఈసందేశం భగవంతుడు రెండుసేనలకిసభ్య నిలిచిఉన్న రథంలోనుంచి యియ్యడమే దాని మహత్త్వం. నాలభిప్రాయంవల్ల దీని భావ మేమంటే, మీరు మీజీవనంలో ధర్మం ఆచరించాలెనంటే మీరు మీజీవనరథాన్ని కష్టసుధూతికీ, ప్రలోభనాలకీ నడుమగా నడిపించాలి. మీరు మీధర్మం ఆచరిస్తూ ఉన్నారంటే ఎట్టి దుష్టులనకీ భయపడరారు—అని.

భగవాను డీఉపదేశం ఎవరికి ఇచ్చేడో యెటు సుదురా? అర్జునుడికి. అర్జునుడు భారతదేశానికి ప్రతినిధి స్వరూపం అని నాకు తరుచుగా తోచింది. భారతదేశంమాత్రం ఎటువంటిది? ఉచ్చదశలో ఉండిన భారతదేశంకాదు—ఇప్పటిలాగే అధఃపతన దుస్థితిలో ఉన్న భారతదేశం. మహర్షులకాలంనాటి భారతదేశంకాదు—

తరువాతి పతనోన్ముఖమైన భారతదేశం అర్జునరూపంలో ప్రకటితమయింది. అర్జునుడు నేటి భారతంవంటి భారతానికి వాస్తవ స్వరూపం — ప్రతినిధిస్వరూపం. అర్జునుని చరిత్ర విడగొట్టి చూస్తే మీకేమి గోచరిస్తుంది? అర్జునుడు రసజ్ఞుడు; సరే, సాధారణంగా ప్రతి భారతీయుడు మంచి రసజ్ఞుడని ప్రతీతిమే. అర్జునుడు రసజ్ఞుడు, కాని కార్యం ఉపసితం అయ్యేసరికి “నేను పోరాడను” అంటాడు. ఈదౌర్బల్యమే నేను ప్రతిభారతీయునిలోనూ ఉంది. రసజ్ఞుడే చాలా; అయితే కర్మక్షేత్రంలో మిక్కిలి పేదవాడు. మనదేశంలో అయే ఉత్సవాలలో కావలసినంత ఉత్సాహం ఉంటుంది. మన జండాలు, సభలు, పాటలు, ఉపన్యాసాలు వాదప్రతివాదాలు పెట్టుచుంటాయి. జనులు గుంపులుగుంపులుగా మాడుతారు. అందరూ అది మన ఉత్సాహం అంటారుకాని ఉత్సాహంఅవడంతోపు, సంపూర్ణవిరామం. ఉత్సాహంఅయేకమనముపనిచెయ్యము! ఉత్సవాలూ, ఉరేగింపులూ కార్యానికివిఘ్నేశ్వరపూజ కావాలి; కాని, విరుద్ధం, మనవారికిఅవే అసలుకార్యం అయిపోతున్నాయి. ఆవేళో దేశకాలతో ఉత్సవాలు జరిపి మనం ఏదో పెద్దపని చేసికేసేమని భావించుతూ ఉన్నాము మనము; కాని ఉత్సవాలు అసలు పని కావు. ఏదాది పొడుగునా పనిచెయ్యాలి గనుక ఉత్సవంవల్ల ఉద్దేజన కలగాలి. శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడి భావావేశాన్ని నిందించేడు. శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడితో చెపుతున్నాడు—“ఇది నీవౌర్బల్యం” అని. రసజ్ఞత ఉంది మంచిదే, కాని రసజ్ఞతను మనం భావావేశంతో బంధించివెయ్యేమాడను. మనము కర్మ ఆచరించడం అవసరం. దానికి శ్రీకృష్ణ భగవానుడు అర్జునుడికి ప్రసాదించిన సందేశం మన కిప్పుడు కావాలి. ఆయన అర్జునుడితో చెపుతున్నాడు: “ఉత్తిష్ట—లే; నట్టి రసజ్ఞుడవు కావడాని కిది సమయం కాదు; లే. అర్జునా! లే” అని. నేను నాదేశవాసులకి చెప్పేదిమాడా ఇదే—

“కర్మ ఆచరించండి, కర్మ ఆచరించండి, కర్మ ఆచరించండి.”

ప్రాచీన పద్ధతుల ననుసరించి హైందవ నారీమండల స్వాతంత్ర్యము.

‘వేదాంత కేసరి’ అను సత్రికయందు స్వామి యీశ్వరానందగారు హైందవ సంఘసంస్కరణమును గూర్చి చర్చించుచు భారత దేశమున స్త్రీపురుషు లొంజూరులు స్వేచ్ఛమెయి గలసి మెలసియుండుట, స్త్రీల స్వాతంత్ర్యము అను విషయములగూర్చి యిట్లు వివరించినారు.

ప్రాచీనాచారపరాయణు లామాటను తలంపు నకు తెచ్చుకొనుటకు పైతము వెనుచుండు సంఘసంస్కర్త లెట్లులెనను గావలయును పట్టుపట్టి యున్నారు. ఇందు ప్రాచీనాచారపరాయణులకు వచ్చిన భయమేమి? వారికి తమ సంతానము పాపనత్వమును, పారిశుధ్యమును కోలుపోవునన్న భయము. వారి కీభయము పుట్టుకతో పుట్టినది. హైందవ యువకులు తమ జీవిత పరమానధి యగు సతీత్వమును, పవిత్రత్వమును కోలుపోవకయే స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై పాశ్చాత్య స్త్రీలతో నేల చేరరాదు? మహాసతీసీత వంశకొలది రాక్షససమూహముల నడుమ తన జీవితమును గడపలేదా! సావిత్రి తనపతికొఱకయి ఎన్నిచోట్ల దిరుగలేదు! బ్రహ్మవాదనులగు స్త్రీలకాలమున నుద్బంధపండితులతో వాదప్రతివాదములు నలుప పెక్కు మహారాజ సభలయందు క్రుచ్చురలేదా? హైందవ సంఘమున స్త్రీస్వాతంత్ర్యము క్రొత్తది కాదనుట నిట్లు కాంచగలము. కాని, సంస్కర్త లా స్త్రీస్వాతంత్ర్యముతోపాటు మహత్తరమైన సంకల్పశక్తియుండుటను, ప్రాచీన బ్రహ్మసర్వ విధానమున అగ్ని నంటి పాననల, జీలేంద్రియత పోషితమయి యుండుటను మఱియనున్నారు. ఇట్టి నియమములు పాటించకున్నచో స్త్రీపురుషులు స్వేచ్ఛగా కలసి మెలసి యుండుటెంతయు హానికరము. ఈవిషయమును పాశ్చాత్యులును క్రమముగ గుర్తింపగల్గిరి. ఇట్లు నియమబద్ధమై యున్నచో శిష్టాచారపరాయణులు స్త్రీస్వాతంత్ర్యమును నిరోధింపబోరు. జాతియొక్క ఆదర్శములు చెక్కుచెదరకుండునని ఇతర

స్థితులయందు సాధ్యమగునంతదనుక మార్పులకు అవకాశమును గలిగింపవచ్చును. కావున సంఘసంస్కర్తలు స్త్రీలకు, ప్రాచీనకాలమందువలెను, జాతియొక్క ఆదర్శములను బాగుగ బోధించి పదపతి తమకు సంబంధించిన విషయములను పరిష్కరించుకొను బాధ్యతను వారికి వదిలినేయవలెను.

గ్రామపునర్నిర్మాణము-శశువైద్యశాస్త్రము

భారతశశువైద్య సత్రికయొకటి టిట్లున్నది.

ఈరోజులలో మనము ‘గ్రామపునర్నిర్మాణము’ నుగూర్చి చాల వినుచున్నాము. ప్రతివారు నదియే చెప్పుచుందురు. అది నట్టి నోటిమాటయే యగుచున్నది. పెక్కితర విషయములతో నదియు కార్యరూపమును దాల్చుకున్నది. ప్రస్తావికగారు దానినిగూర్చి ప్రసంగించుచు; గవర్నరుగారు దానిని ప్రతిస్పందింప జేతురు. రాజకీయవేత్తలుదానిని ప్రకటింతురు. పత్రికలుదానినినిగొప్పగు లవెంట జేరము సాగించును. కొనకొనిపిరితోనున్న ప్రతు యీ ప్రఖ్యాతశక్తి కుయ్యైనమునక వాదతరము రాజ్యముకొర కెదురుచూచుచుండును. అతడొక నూతనస్వర్గరాజ్యముగూర్చి కలగనచుండును. అందొక సింహాసనమున దా నధిషింతు ననుకొనను. కాని త్వరలోనే యెరినికి సత్యము వెల్లడియగును. స్వర్గమును తనకొక సింహాసన మిప్పించుచుననవారు ధూమిపై నొక ముక్కా. లిపీటైన నీయజాలకున్నారని యతడు గ్రహించును. ఈసుకల్పితత్వముల, నీ నిర్మితకార్య విధానముల నతి డన హింసించుకొన నుదలిడును. మరియొక యుద్వోగములేని వారి ఇది ప్రియకార్యమును తలంపుతో నతడు భావగర్భితమగు చిరునవ్వు నవ్వుకొనును. అతినితలంపు తపో, ఒప్పాకాని ‘గ్రామపునర్నిర్మాణము’ నునది బజారులలో మారుమోగుచున్న వాడుక పదమయ్యేనేకాని కార్యరూపము దాల్చుకండుచూత్రము సత్యము. కావలసినది నమృతమైన గట్టిపనికాని ధూమ్యాకాశములకు విసుగు గలిగించు నిర్వచనములు; నట్టిమాటలుగావు.

‘లికలిగో కమిమను’ నెనుట ‘గ్రామపునర్నిర్మాణమును’ గూర్చి యొనగబడిన పాక్ష్యములను మేమిశ్రద్ధతో గమనించితిమి. పునర్నిర్మాణమును వికాలవిధానమున పెద్దయెత్తుబడిమిద, ప్రారంభింపవలసిన యావశ్యకతను గూర్చి చాలచుంది ప్రసంగించిరి. “జీవితమున నన్ని విధముల నేకకాలమున రయికునకు నేరచేయుట” యేకమిమనుచారితో నొకరితరుచాత నొకరుగ విన్నవించిరి: “విద్యుత్తో గ్యము, ఋణముక్తి, పంచాయతీ, మిత్రపానము (త్రాగుడుమానుట), అన్ని విధముల వ్యవసాయాభివృద్ధి, ఫలసాయముల నర్తకము, సహాయ పరిశ్రమలు” మొదలగున వన్నియు నూచింపబడినవి. కాని యీ నూతన విధానమున, రైతుయొక్క పశుసంపదను కాపాడుటను ముఖ్యంశమైన పశువైద్య శాఖాభివృద్ధియొక్క యావశ్యకతను గూర్చి యెవ్వరును మాట్లాడలేదు. నివారించవలసిన బాధ్యములచే నేటేట బీదరయితు తనపశువులను గోల్పోవుచుండినయెడల ‘ఋణముక్తి’ యనుమాట కర్థమేమి? పశువైద్యులన దేశమున - అనేకపశువులు నశించినచో ‘అన్ని విధముల వ్యవసాయాభివృద్ధి’ కెక్కువ యర్థముండునా? “పశువైద్యశాఖలన నిష్పటికి చేపూర్చిన అల్ప ఫలముల” గూర్చి కొందరు ప్రసంగించిరి. ప్రస్తుత పరిస్థితులలో ప్రతి 700 చదరపు మైళ్ళ మేరకు, సుమారు 1 క్లీ లక్ష పశువుల కోగనివారణమునకు ఒక్క-పశువైద్యుడుండినప్పుడు, యింక నెక్కువలాభము ఎట్లు చేపూరగలదు!

ఎప్పుడైన, నేడైన గ్రామపునర్నిర్మాణవిధానము కార్యరూపము దాల్చిన, నావిధానమున పశువైద్యము ముఖ్యస్థానమును గాంచవలెను. అన్ని రాష్ట్రములలోను పశుభీమాసంఘములు, ప్రతితాలూకాకు నొక పశువైద్యాలయము, ప్రతిరాష్ట్రమునకు పశువులకొత్తు టేకాలు మందుచేయు కార్యాలయ మొకటి, ఇంకను ఎక్కువగ పశుకోగ నివారణపద్ధతు లనలంబించుమార్గములు, పరిశోధక కార్యాలయములు నుండవలయును. ఇవియన్నియు పశువైద్య శాఖయొక్కయు, కాస్త్రముయొక్కయు నభివృద్ధ్యాది మార్గములు ; పరమావశ్యకములు. అది జరుగునంత వరకు మనదేశపు పశుసంపద నాశనపగుటయు, రైతునకు గొప్ప యార్థిక దారిద్ర్యముఁగలు కలుగుటయు నిశ్చ

యము. వట్టిమాటల ‘పునర్నిర్మాణము’నం దతనిసౌఖ్యము కల్గ. నిజము కానేరదు. మా మొర యరణ్యరోదనము మాత్రము కాకుండునని మా యాశ.

పాప్రీసమహారాణుల చిత్రములు

గిల్లెయోపాత్రా-మృతభర్తృసందర్శనము
(క్రీ. పూ. 68-30)

ఈమె యసామాన్య సౌందర్యవతి. యగు ఈశిష్టుడేత పురుషరాణి. ఈమె సౌందర్యాల్లితయమువలన నాకర్షితుడైన రోమక సామ్రాజ్యాధీశుడగు సీజరు మరణించిన పిమ్మట మార్కాంతోనీకి ప్రియయై, యతడు ఆకావియవచేత నోడింపబడి, రాజ్యమును గోల్పోయినపిమ్మట తానొక యలగ్గాండ్రీయా దేవాలయాంతిర్భాగమున దాగుకొని, తన యబద్ధమరణవార్తను వెల్లడిచేసెను. ఈవార్తను వినిన యామె ప్రియుడు ఆంటోనీ, తానేల జీవించియుండునలెనని కత్తితో పొడుచుకొనెను. ఇంకను అతడునువుల బాయక మున్నే, గిల్లెయోపాత్రా మరణింపలేదనియు, నొక దేవాలయమున దాగియున్నదనియు దూధివార్త యతని చెవిని సోకెను. ఆసౌందర్యయూర్తిని తనకనులార కడపారి యొకమారు చూచి సుపలెనని యతడు పల్లకియం దామెయుండు స్థలమును జేరెను మృత్యువొకవై పాతని లాగుచుండి నీమె లావణ్య మింకొకవై పాతని నాకర్షించుచుండెను. ‘నేను మృతినొందుచున్నాను. ఈశిష్ట మృతినొందుచున్నది’ యను తుదిపలుకులతో నతడు ప్రాణముల వీడెను. తన దాసీలందరతని వియోగమునకు దుఃఖాశ్రువుల కురియుచుండ నామె యతనివంక జూచుచున్నది. పిమ్మట కొన్ని దినములలోనే యామె విషసర్పదవ్వయై తన హృదయనాథుని జేరెను.

హిందీ ప్రచారము-నాటకములు

‘హిందీప్రచారక’ పత్రికయందు శ్రీదినసహి సర్వీ నారాయణగారు హిందీ భాషాప్రచారమునకు ధర్మగం

భము పనపాతనములును, నాటక ప్రదర్శనములును ముఖ్యసాధనములని చెప్పును, శ్రీవెంకటాచార్యుగారను నొకరు ఆంధ్రదేశమున సంచారముచేసి తులసీరామాయాము చెదిని చెప్పుచున్నారనియు, అది జనులు గుంపులుగ జేరి భక్తితో వినుచున్నారనియు, కొంతలు తమకు హిందీ తెలియకపోయినను రామాయణములు కొనుచున్నారనియు, ధర్మగ్రంథములకు భారతీయులపై సమర్థప్రభావము గలదనియు నుదాహరించి, నాటకముల గూర్చి యిట్లు నుడువుచున్నారు :

“నాటకములన్నిటికంటె గొప్పప్రచారసాధనము లని నానుతము. వాని కెల్లరిపైని ప్రభావము గలదు. ఆంధ్రనాటకరంగమున హిందీ ప్రాద్యులము నేటిదికాదు. సుప్రసిద్ధులు, సుమేరుసింహపాత్రధారులు కీర్తిశేషులగు లక్ష్మణరావుగారి నీప్రాంతమువా రెవ్వరును ముఱవజాలరు. వారు హిందీలో భాషించి తమ పాత్రాభినయ సౌందర్యమును పెంపొందించిరి. జనులు వారియెడలను, వారి హిందీభాషామునెడలను ముగలగుచుండిరి. వారి కెన్నియో పతకములు లభించెను. మాన్యులు శ్రీచెరురు మాకి శేషగిరిరావుగారు ఈప్రాంతపు సుప్రసిద్ధులగులలో నొకరు. వీరును హైదర్ జంగు, సుమేరుసింగు మున్నగు పాత్రల ధరించి తమ హిందీభాషాములనను, అభినయ కాళిలము వలనను ప్రేక్షకుల పరవశుల జేయుచున్నారు.

ఇప్పుడును తెలుగు నాటకములయందు హిందీ నిర్మిలుచున్నది... ప్రేక్షకుల కది యగ్రమైనను, గాకున్న ను తుదినఱకు శాంతముగ వినుచున్నారు. దీనివలన దెలియవచ్చెడి దేమి? జనుల మానసిక ప్రవృత్తి హిందీ కనుకూలముగ నున్నది. దానిని తగుమార్గమునకు తీసికొనివచ్చుట ప్రచారకులపని.

నాటకప్రచారమునకు రెండుమార్గములు మంచివిగ నాకు లోచుచున్నవి: (1) హిందీప్రచారకేంద్రస్థానమున నాటకమండలి యొకటి స్థాపింపవలెను; దక్షిణభారతదేశమునం దంతట నది నాటకములు ప్రదర్శించుచుండవలెను. సాధ్యమగువంతవఱకు నాటకము లైతిహాసికములై చిన్నవిగ నుండవలెను. (2) ప్రాంతీయనాట

కసమాజముల వారిని ప్రోత్సహించి యప్పుడప్పుడు హిందీ నాటకము లాడునట్లు చేయవలెను. దీనివలన హిందీప్రచారము సుకరమయి, రాష్ట్రభాషాదేవి ప్రతి భారతీయవృద్ధయ రంగమునను ప్రతిష్ఠితమగుట, వివిధభాషలు మాటాడు భారతవాసు లెల్లరు నేక హృదయు లగుదురు. హిందీ యొక విద్యుత్ప్రసృతి. హిమాలయమున నాఘాతము తగిలినచో కన్యాకుమారి పర్యంతము భారతదేశ మెల్ల నొక్కసారి కంపించి పోవును. ఈతంత్రిని దేశమంతటను వ్యాపింపజేయుట యావశ్యకము. అపుడు స్వరాజ్యము బడియుట యేమంతి పెద్దవిషయము!”

హైదరాబాదునకుటుంబమున మాతృదేవత

శ్రీ నివేదానందస్వామి కాళిఘోర్నియూ లో శాశ్వతముగ ప్రసంగము నివసించుటకు నిశ్చయించుటకుగ నున్నవాని నిపుడు ప్రస్తుతభారతీ ప్రకటింపబడినది. దానినిచూడః

అల్లదియే ఆమె. తనకూతురు పెండ్లాడి తనయుంటినుండి పోవునట్లు కొడుకుపెండ్లాము తనకూతురుగ తన ఇంటికి జేరును. కాబట్టి కొడుకుపెండ్లాడి తల్లికొకకూతురిని దెచ్చినాడు. రాజులకు రణియగు నాతల్లి ప్రభుత్వముక్రింద నామె క్రమముగ నేరుచున్నది.

ఇప్పటి కవివాహితుడను, ఆశ్రమస్వీకారమును గావించిన కారణమున ముందును వివాహము కాబోవని వాడను అగు నేనుకూడ పెండ్లాడుచునేని నాభార్య నాతల్లి కప్రియముచేయ సాహసించుటకు సహింపజాలను. ఏమి నేను నామాతృదేవతను పూజించుచుంటిని గాదా! ఆమెను కోడి రేల యారాధింపరాదు? నాశల నెక్కి స్వారిచేయుచు నాతల్లిపై నధికారము చెల్లించుట కాపె ఎవ్వతే! తాను స్త్రీధర్మము నధిగమించువరకు నాపె వేచియుండవలెను. స్త్రీయందు స్త్రీత్వమును నిండాగ జేయునది మాతృత్వ మొక్కటియే. కావున నాపె తల్లియగునంతవఱకు వేచియుండవలెను. అపు డామెకు నాతల్లి యధికారమునంటి యధికారము కలుగును. హైందవాభిప్రాయానుసార మయ్యదియే—

ఆమాతృత్వమే—ఈశ్వరత్వమైనట్రిధర్మము. ఆహా! ఎంత మహాదంతరము! ఎంతమహాదంతరము! నాతల్లిదండ్రులు నన్ను బడయుటకై ఏండ్లకేండ్లుగ నుపవాసములు, దైవ ప్రార్థనలు కావించిరి. శిశువు జననము నొందుటకు పూర్వము తల్లిదండ్రులు ఆశిశువుకొఱకు దైవమును ప్రార్థించుదురు. భారతీయ ధర్మశాస్త్ర ప్రణేత యగు మనువు ప్రార్థనాపురస్కరముగ బుట్టినవాడే ఆర్యుడని ఆర్యుని నిర్వచించినాడు. ఆతని మతము ననుసరించి ప్రార్థింపక పుట్టిన శిశువు లభయలగుచున్నాడు. శిశువుకొఱకు ప్రార్థన ఘలుపవలెను. ప్రార్థింపక పుట్టినవారు, నిరోధింపరాని పరాకువేళలందు ప్రపంచమున బసినవారునగు మానవుల వలన నేమి కాగలదు?

అమెరికా దేశపు తల్లులారా! ఇంచుక యోజించువుదు. మీ ఆంతరంగములను దమయంతరంగములయందు యోజింపనిండు. మీరు నిక్కముగ స్త్రీలు కాగోరెదరా? ఒకజాతి, ఒకదేశము మాట కాదు; జాతీయాహంభావమును గాదు; నశ్వరమైన జీవితమును, నిరంతరము దుఃఖభాజనమయిన జీవితమును దలిసి విజ్ఞప్తిగనవా రెవరు? పరమేశ్వరుని అనంతశక్తిముందు మనమెంతవారము? ఇదిగో ఈరాత్రి నేనిట్లు మిమ్ము ప్రశ్నించుచున్నాను. మీరందఱు సంతానముకొఱకు దైవమును ప్రార్థించెదరా? తల్లులు కాగోరి మీరందఱు సత్యేశ్వరునికి వందనముల నర్పింపరా! మాతృత్వముచే మిమ్ము పవిత్రులగుగ పరిగణించుకొంచురా? పరిగణించుకొనరా? మీఆంతరంగముల నడుపుదు. మీరు కాదందురేని మీవివాహ మబద్ధము; మీస్త్రీత్వము కల్ల; మీవైదుష్యము బూటకము. ప్రార్థింపక యుదయించిన మీసంతానము ప్రపంచమాష్య మగును.

మన ఎదుట దోచుచున్న భిన్నాదర్శముల నరయదు.

మాతృత్వముతో గొప్ప భారము పుట్టుచున్నది. అది మూలస్థానము; అటుండి బయలుదేరుదు. ముంచిది; తల్లి నేల యంతగా బూజింపవలెను? ఏలయనః ముంచి చెడుగులయెడ శిశువులకు ప్రవృత్తి గలిగించునది

జనన పూర్వము గలుగు నొక ప్రాశ్నని మా గ్రంథము లుద్ఘోషించుచున్నది.

హిందీ—ఒక జర్నలుసండితుని అభిప్రాయము

బర్లిను విశ్వవిద్యాలయమున సంస్కృతాధ్యాపక లగు ల్యూడరు దొరగారు కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయమున నుపన్యసిండుటకు వచ్చి, హిందీ విషయమున నిట్లు చెప్పి యున్నారు:—‘భారతవర్షమునకు రాష్ట్రభాష (జాతి సామాన్యభాష) కావగినది హిందీభాష యొక్కటియే. ఇంచుమించుగ భారతీయులు తెల్లరును హిందీ తెలిసికొన గలరు. భారతీయాశయములకు విరుద్ధములైన సిద్ధాంతములు హిందీభాషయందంపవు.’

‘హిందీప్రచారక’ నుండి

భారతదేశసంస్థానాధీశులు

‘ది ఇండస్’ అను పత్రికలో (శ్రీ). సి. కె పటేలుగారి రిట్లు వ్రాసిరి:

సంస్థానాధీశులు ధనవ్యయము చేయుటకు పెక్కు త్రోవలు గలవు. సాధారణముగనే సంస్థానాధీశులకు సాంతకర్షణముగాను పంపిణీచేయవలసినదిగాను సాము కావలసి యుండును. బ్రిటీషు రాజ్యాంగమునకు ౧౯౨౨ వ సంవత్సరమునకు అంచనావేయబడిన రాబడి ౧, ౨౧౬, ౬౪౦, ౦౦౦ పౌనులలో (ఈమొత్తమున సరాసరి సంవత్సరాదాయముగ పరిగణింప దగును. ౧,౧౦౦,౦౦౦ పౌనులు చక్రవర్తి దంపతుల సాంతకర్షణ వినిహాయింపు చేయబడినది. ఈమొత్తము రాబడిలో లొమ్మిదింటి ౧,౦౦౦,౦౦౦ వ సంతు అగుచున్నది. ఇయిట్లుండగా భారతదేశ సంస్థానాధీశులు సంస్థానము యొక్క రాబడిలో చాలమును చెరుసగము సాంతకర్షణ క్రింద దిగమింగివేయుచున్నారు. వివేక సంపన్నుడయిన బహ్మోదాత్త క్వారువంటి మహారాజునకుమాడ సంవత్సరమునకు ఇరువదిలక్షల రూపాయలు జేబు నెలవుక కావలసి యున్నది. ఇదిగాక యువరాజునకు, రాబడి టుంబమునకు చెందిన ఇతరులకు మఱికొంత సాము.

కావలసియున్నది. గైక్వారు వ్యయించు ౨౦ లక్షల రూపాయలు అతని సంవత్సరాదాయమున నూటిలో పదిభంతు లగుచున్నది. యువరాజుడుల కిచ్చు సామ్య నూటిలో రెండుభంతు లగుచున్నది. ఇంతతక్కువవ్యయము కావించు వీరివిషయము అపురూపమయినది. సాధారణముగా రాజపుత్రుల నా కతియూపాధులలోని చిన్న చిన్న సంస్థానాధీశులు తమరాజులలో సగమువఱకు జేసు సెలవుక్రింద కాజేసెదరు. ఈసామ్యంతయు ఎట్లు వ్యయ మగుచున్నది? నీతిమారములైన దుర్వాప్యపారముల క్రిందను, నిరంతర పాశ్చాత్య దేశయాత్రలక్రిందను సామ్యంతయు చెల్లిపోవుచున్నది. ఇది ఘంటాపాపముగా నంపఱ ప చెరిగినవిషయమేకాన నిద్రగనము లావశ్యకములేదు. కానిమంతాజు బేగమువిషయము ఇంగ్లాండులో జరిగిన అవమానకరమైన “మే, ఏ” గాని వ్యత్యాసమును విశేష నిద్రగనములుగా మాపచచ్చును. పెక్కుదు సంస్థానాధీశులు తమ రాజ్యాంగ విషయములను విచారించి నిక్కజేసికొనక ఏటేట యూరపుఖండయాత్రలక్రింద కాలుమును గడపుచున్నారు.

తమసంస్థానములయందలి ప్రజలు దారిద్ర్యపీడితులై శోకపరాయణులై యుండ వారి నలన నిర్బంధముగ లాగికొనిన ఘనమును వ్యయించి తాము భోగపరాయణులై గర్వముతో విజృంభింపచుండుటకంటె ఘోరమైన విషయము వేటాకటి కాన్పించదు. భారతిమాతృదాస్యవిమోచనమునకు నడుముకట్టి పోరాడవలసిన సంస్థానాధీశుల యిట్టి యవివేక ప్రవర్తనము లెంతయు విపాదమును గలిగించుమానవు.

ప్రాచీనభారతీయచిత్రశిల్పముగలుచిత్రములు

చిత్రము ౧. గుల్బర్గా కోటకొనకొమ్మన నీచిత్రమైన ప్రాతీభరంగి యున్నది. దీనిపొడవు ఇరువదియా

రడుగులు. దీనికిగల యిరువదిజతల యినుప ఉంగరములు దీనిని వ్రేలదీసియుంచుటకు, ఒక చొటనుండి మఱియొక చొటికి కొనిపోవుటకు ఉపయోగించును.

గుల్బర్గా దక్కను బహుమనీరాజ్యమునకు మొదటి రాజధానిగ కొన్ని ఏండ్లుండినది. ఇప్పుడది హైదరాబాదు సంస్థానమున నున్నది.

చిత్రము ౨. బీజపూరునం నొక బురుజుపైన నీగొప్ప ఫిరంగి యున్నది. దీనికి మాలిక్ ఇ మైదాన్ (మైదానమునకు ప్రభువు) అనుపేరు గలదు; దీనినోటి కిరుప్కల నొక పెనుభూమియు ఏనుగును మ్రింగుచు న్నట్లు చెక్కబడి యున్నది. అహమ్మదునగరమున దీనిని పోతపోసిరి. దీని పొడవు ౧౩ అడుగులు. దీనిచుట్టు కొలత ౧౩½ అడుగులు. దీని బరువు ౪౩ టన్నులట. దీనిపై మూడు లేఖనములు గలవు. వానిలో నొకటి చెవి దగ్గరనున్నది. ‘మహమ్మదుబిన్ హుస్సేన్ యామి’ అనునా తడు దీనిని చేసినట్లాలేఖనము తెలుపుచున్నది. రెండవది నోటిదగ్గరనున్నది. అందు పైవప్రకృత టుంటుబనేవకుడు అబుల్ ఖాజినిజాంషా 956 A. H. (౧౫౫౧) అని యున్నది. మూడవదియు నోటిదగ్గరనే యున్నది. అందు అలంగీరు చక్రవర్తి- ఔరంగజేబు-సాగర్ దగ్గర గలదు.

ఈఫిరంగి ౧౧౧ పౌనుల బరువుగల గుండు, ౫౦౦ పౌనులు మందు కావలెనట. దీనినిచేయుటకు అపరిమితముగ సామ్య వ్యయ మయ్యెనట. ఇంతవ్యయము చేసి దీని నేల చేయించితివని కుపికుడై రాజు కోశాధిపతిని దీనిని చేసిన కొలిమిలోనే త్రోయించెనట.

చిత్రము ౩. క్రీ. పూ. ౩౩౩ వ సంవత్సరమున అలెగ్జాండరు చక్రవర్తి దేరియసుతో పోరాడి జయించుట నీచిత్రము నూచించుచున్నది. ఇది రంగురంగుల రాళ్లు, గుల్లులు మొదలయినవి పొదిగి చేయబడిన చిత్రముట. ౧౦౩౧ వ సంవత్సరమున నిది ‘పాంపేయి’ వద్ద దొరకినది. ఇది క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దమునందలిదిగా నూహింపబడుచున్నది. ఇట్టి చిత్రములలో నిది యుత్కృష్టమయినదిగ పరిగణింపబడుచున్నది. జయపురపు మ్యూజియమున నొక గోడపై గచ్చు ఆరకమునుపు నీటిరంగుల

తో మజ్జిమకపెద్ద చిత్రపు ప్రతిని జూచి యీచిత్రము చిత్రింపబడినది.

చిత్రము ౮. గజనీమహమ్మదు సుల్తాను. ఇతడు సుప్రసిద్ధుడు సోమనాథదేవాలయమును విధ్వంసము చేసినవాడు.

చిత్రము ౧. టైమూర్. ౧౩౯౮ వ సంవత్సరము న ముల్తాను మార్గమున ఇండియాను ప్రవేశించి భయంకరముగ దోచుకొన్నవా డితడు. ఉడయపురపు మహారాజాకడ నుండిన చిత్రమునుండి యిది కైకొనబడినది.

చిత్రము ౬. అలెగ్జాండరు చక్రవర్తి. ఇతడు సుప్రసిద్ధుడు. ఈచిత్రము 'పాం పేయి' (ఇటలీ రాజ్యమునకు రాజధానిగా నుండి, క్రీ. శ. ౩౯ వ సంవత్సరమున నశించి, క్రీ. శ. ౧౮ వ శతాబ్దమున మరల కనుగొనబడినది.) వద్ద దొరకిన చిత్రమునుండి కైకొనినది.

చిత్రము ౭. అక్బరుచక్రవర్తి. ఇతడు సుప్రసిద్ధుడు.

[ఇండియన్ ఆర్ట్స్ అండ్ ఇంప్రెస్సో జర్నల్ నుండి]

స్త్రీవిద్యామహాసభ-తీర్మానములు

నాగపురములో జననరినెల మూడవవారమున జరిగిన అఖిలభారత స్త్రీవిద్యామహాసభయం దీదినన తీర్మానము లామోదింపబడినవి:—

(౧) అన్ని బడులలోను, కళాశాలలలోను నైతిక, ఆధ్యాత్మిక శిక్షణ మవశ్యక మొసంగబడవలెను.

(౨) అన్ని మాధ్యమిక బాలికాపాఠశాలలలోను, కళాశాలలలోను గృహనిర్వహణోచిత విద్యలయందు శిక్షణ మవశ్యక మొసంగబడవలెను. సంతానమునందు, నితర లలిత కళలయందును శిక్షణము ప్రోత్సహింపబడవలయును

(౩) సరియైన నైద్యపరీక్షలు నావశ్యకము.

(౪) వీలగునంతవరకు బహిరంగస్థలములయందు శరీరవ్యాయామ శిక్షణము నిర్వహణముగ నుండవలెను.

(౫) బాలికలకు వివాహార్థమునకు 18 ఏండ్లకు పూర్వించి కాపింపబడవలెను.

(౬) వీలగునంతవరకు స్త్రీయుపాధ్యాయులతోడ ప్రాథమిక విద్యాలయము లన్నింటిలోను మొక్కలను పెంచుటకూడ నేర్పింపబడవలయును.

(౭) అన్ని జాతుల బాలికలకును ప్రాథమికవిద్య యుచితముగా విధింపబడవలయును.

(౮) బాలరును, బాలికలును కలసి చదువుప్రాథమిక విద్యాలయము లన్నింటిలోను అధికసంఖ్యాకులగు నుపాధ్యాయులు స్త్రీలేయై యుండవలెను.

(౯) అన్ని బాలికా పాఠశాలలలోను జాతీయపద్ధతులపైని బాలభోగ్యమునును ప్రోత్సహింపవలెను.

(౧౦) విద్యాబోధనయందు శిక్షకులై సమగ్రతను పొందిన స్త్రీలే యుపాధ్యాయులుగ నియమింపబడవలయును.

(౧౧) ప్రతిహోమాస్త్రీకిని విద్య నేర్పబడు ఆమె యింటియందుగాని, వీరైనచో పాఠశాలయందుగాని స్త్రీయుపాధ్యాయులు నియమింపబడవలెను.

(౧౨) అన్ని మాధ్యమిక పాఠశాలలయందును, కళాశాలలయందును స్త్రీల కుచితమైన యారోగ్యకాస్త్రము నేర్పింపబడవలయును.

(౧౩) అన్ని మాధ్యమికపాఠశాలలందును, కళాశాలలందును శిశుసంరక్షణవిధులు నేర్పింపబడవలయును.

(౧౪) సంఘసేవయందును, విద్యావిషయక కార్యములందును స్వయం ప్రయత్నములు ప్రోత్సహింపబడవలయును.

(౧౫) మధ్యపరగణాల దక్షిణమును, మధ్యపరగణాల యుత్తరమును, బీరారును ఏకాంగరాష్ట్రముగా కలుపబడవలయును.

(౧౬) బాలికావిద్యాభివృద్ధిగూర్చి యొకస్థాయి కేంద్రసంఘము నియమింపబడవలయును.

స్త్రీల విషయము

స్త్రీధర్మప్రతికనుండి యీదిగువభాగము లుద్భవములు:—

భారతాఖ్యలు

భారతీయమహిళామండలి యొక్కత మొన్న మద్రాసులో జరిగిన స్త్రీలసభయందు సభాగ్యక్షురాలి వలనను, ఉపన్యాసకులవలనను చక్కగా ప్రదర్శింపబడినది. పాట్నా వాస్తవ్యులగు పీ. కే. నేనగారిసతిసభా ప్రారంభమును గావించెను. పూనానగర నివాసినియగు జానకీబాయి భార్య చుహారాప్రభావయందు పునస్సంఘించుచు, ఉదయపునభ కన్యతల వహించెను. మగ్గాహ్న సభను ప్రారంభించుచు ఇందూరు నివాసిని యగు కైయ సతి హిందీభాషయందు పునస్సంఘించెను. సాయంకాలమున కాంగ్రెసు మహామండలమున జరిగినసభకు స్త్రీపురుషు లెల్లరును నచ్చిరి. అందు చెన్నపురికాసన సభా పాగ్యక్షురాలగు స్త్రీమతి డాక్టర్ ముత్తులక్ష్మిఅమ్మగారిరధ్యక్షత వహించిరి. ఆమె యాంగ్లమందును, అరవమందును సుపన్యసించిరి. ఆంధ్ర, తమిళ, కన్నడ భాషల యందును కొంద రుపన్యసించిరి. ఒకమహమ్మదీయవనిత యుద్ధాభాషయందు పునస్సాన మిచ్చెను. హిందూపద్ధతిని, క్రైస్తవపద్ధతిని, మహమ్మదీయపద్ధతిని, తున కందఱును కలసి 'కోటికంఠములూర్చి' చేసిన సభాప్రారంభ ప్రార్థన లీ యొక్కమును చురింత దృశపరచినవి.

నార్వేయందు విరంతువుల సమానహక్కు

నార్వేదేశమందు క్రొత్తగా గావించబడిన యొక న్యాయశాసనము ననుసరించి భార్యపొయిన పురుషున కామెయ్య స్త్రీయందెంతహక్కులుండెనో, యంతహక్కుల భర్తలను గోల్పోయిన స్త్రీని యాతనియొ స్త్రీయందు ఇవ్వబడినది. గృహము నాక్రమించుకొను హక్కుకూడ నిందిమియున్నది. ఈశాసనము 1928 జనవరి మొదటి తేదీనుండి యమలునందు పెట్టబడినది.

నిరుక్తము

['మాధురి'లో మహావీరప్రసాద ద్వీవేది గారు వ్రాసిన వ్యాసమునుండి]

"నిర్విశ్చయేన ఉక్తమ్ నిరుక్తమ్." నిశ్చయముతో చెప్పబడినది నిరుక్తమని యందురు. భావమేమనగా, వేదములందయే పురాతన శబ్దాదు లేయే యగ్రములందు ప్రయుక్తములైనవో అది నిశ్చయపూర్వకముగ నిరుక్తమున నుద్ఘాత మైనది. నిరుక్తజ్ఞానము లేక వేదములకు సరియగు నర్థము గ్రహించుట అసాధ్యము కాదున్న, కష్టసాధ్యముమత్ర మగును. కనుకనే యది మహా హత్వము గలది; కనుకనే యది యొక వేదాంగముగ పరిగణితమైనది.

'శబ్ద కల్ప వ్యాకరణం నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా, ఛందశ్చేతి వషంగానివేదానాం వైదికా విదుః.'

* * * * *

నిరుక్తమును Philological Explanation of Difficult Vedic Words (కఠినములగు వేదశబ్దములకు భాషాశాస్త్రీయమగు నిర్వచనము) అని చెప్పవలెను. ఆయాశబ్దముల కాయా అర్థములందు ప్రస్తుతికల్గుటకు నిమిత్తకారణము లందు వివేచితములైనవి. అచ్చటచ్చట అవసరమైనపట్ల పంక్తముల యొక్కయు, పంక్తభాగములయొక్కయు తాత్పర్యము వివృత మైనది. వేదములందు ద్యావాదిత్యులుజాది దేవతలకుకల్గిన శేఖను కూర్చి యొక్కొకచో విస్తృతముగను, నొక్కొకచో సంక్షిప్తముగను వివరణ యున్నది. అతి పురాతనకాలమున వైదికశబ్దముల కొక కోశము రచితమయి యుండెను. దానిపేరు 'నిఘంటు.' ఈనిరుక్తశాస్త్ర మనిఘంటుపై వ్యాఖ్య.

నిరుక్త మైదు విధములు:

1. 'విద్యాగమో వర్ణవిపర్యయశ్చ,

ద్యౌ చాపరా వర్ణవికారనాశః;

ధాతో స్తదర్థాతిశయేన యోగ,

స్తదుచ్చతే పఞ్చవిధం నిరుక్తమ్.'

అనగా శ్రోతవర్ణములు వచ్చి చేరుట, ఉన్నవర్ణములు తారుమారగుట, వర్ణములు వికార మొందుట, వర్ణములు సమాలము నాశమైపోవుట, ప్రసంగోపాత్తమైన యోగము ననుసరించి ధాత్యర్థములను నిర్దేశించుట— ఇట్లయిదు విధములు నిరుక్తము. ఈవిషయములే యందువర్ణితము లాను. కాని యిది యొక స్థూలవిభాగము. ఇవిగాక వేదార్థభోగములగు నితరవిషయములు గూడ ఈకాస్త్రమునందు వివేచితు లైనవి.

శబ్దములు ప్రాయశఃకముగా మాడు విధములుగ పరిగణింపబడుచున్నవి— యోగికములు, యోగరూఢములు, రూఢములు నని. ఒకానొక యోగమున నేర్పడి ఆయోగముచేక్కో గోత్రకారముల నిచ్చు— అబల, సరోజము, నీరదముమున్నగు— శబ్దముల విషయమున కాస్త్రార్థమున కెక్కునతావు లేదు. మేఘమునకు నీరదమని యొందులకు చేరు వచ్చినది? అది నీరము నిచ్చును గనుక. దానియర్థము స్పష్టమే. కాని పిక మనుచేరు కోకిల శీల వచ్చినది? యోగాధార మేమియు దానికి లేదాయె. కావుననే కోకిల యనునర్థమున నది రూఢమైనది. జనులు దాని కాయర్థ మున్నదని పాటించినారు. ఇట్టి శబ్దములవిషయమున నిరుక్తకారుడు కావించిన వ్యాఖ్యచాలప్రయోజనకరము. దాని సాయముననే వేదముల యధార్థజ్ఞానము సిద్ధించును. అది లేక సిద్ధింపజాలదు. పైని జెప్పినట్లు నిరుక్త మొకవిధముగు భాష్యము. నిఘంటులో వచ్చు వైదికశబ్దముల వ్యాఖ్యయే యందున్నది. కాని నిఘంటునందు ౧౨ అధ్యాయములు మాత్రమే యుండ, నిరుక్తమున ౧౪ గలవు. కావుననే, కడపటి రెండధ్యాయములు పరిశిష్టరూపమున తరువాతను జేర్చిన వని విద్వాంసుల యనుమానము.

నిరుక్తము మాడుకాండల నున్నది— అవి నైఘంటిక వైదిక దైవతములు. మొదటికాండయందు ఏకార్థవాచకములగు పర్యాయపదముల వ్యాఖ్య గలదు. రెండవదానియందు అప్రసిద్ధ వైదికశబ్దముల వివేచనము గలదు. మాడవదానియందు అగ్ని, యమ, విశ్వదేవాది దేవతముల వర్ణనము గలదు.

సారస్వతివిశేషములు

శ్రీయుతులు మానవన్తి రామకృష్ణకవి(యం. ఏ.)గారు తమ చిర కాలవరిశోధనఫలితము లైన కొన్ని సారస్వత విశేషములను ఆంగ్రహిష్టా రికల్ రీసర్చిసాపైటిప్రికలో ప్రకటించినారు. వాఙ్మయప్రపంచమున నిష్పటికిని సంశయగ్రస్తములు, వివాదగ్రస్తములు నగు విషయములను నిర్ధారించుట కవి యుపకరింపగలవు. వాని నుండేకొన్ని యిప్పు డీక్రింద నుద్ఘోషిస్తున్నామనైవ.

౧. రుద్ర్యకుడు

అలంకారగ్రంథములయందు కేర్పొనబడుచున్న రుద్రకుడు రుద్ర్యకుడు కాడనియు, 'అలంకార సర్వస్వ' కర్త రుద్ర్యకుడేకానిరుద్రకుడు కాడనియుకొంపలుపంకితుల యభిప్రాయము. రుద్రశబ్దము ప్రాకృతిమున 'రుద్ర' అనును. దానినుండి క్రమముగ 'రుద్ర' 'రుద్ర్య' కావచ్చును. ఇట్లే 'మమ్మట' 'లొల్లట' ఇత్యాదులయందలి 'ట' భట్టశబ్దోచ్ఛారణమునందలి యనభిప్రాయమునియు, ఆశబ్ద మొకప్పుడు మమ్మట్ట, లొల్లట్ట ఇత్యాదిగా మచ్చరింపబడి యుండవలెననియు మనము విశ్వసించుచున్నాము. సంస్కృతమునందలి 'భి' ప్రాకృతిభాషల 'హ' గా మారును, పదపడి క్రమముగ నందలి హకారోచ్ఛారణమును లోపించును. అప్పుడా శబ్దములు ఇట్లు పరిణమించును— మమ్మట్ట— మమ్మహట్ట— మమ్మట్ట— మమ్మట్ట. భట్టశబ్దము ద్వీరుక్తమగుచుండ, మన మమ్మట్టభట్ట, లొల్లట్టభట్ట అను రూపముల సాధువులు కావనవచ్చును. కాని భట్టశబ్దము గూఢాంతరమున జేరి తనయర్థమును గోలుపోయినపుడు భారతీయభాషలయందు తదర్థద్యోతకమగు మఱియొక పదమును జేర్చువాడుక గలదు. తెలుగున నూరమాంబ, వెంకయార్య అను పదములను మనము గాంచుచున్నాము. వాని లోని 'అమ', 'అయ'లు 'అంబా', 'అర్క' శబ్దభవములే. అట్లే లొల్లట్టభట్ట, మమ్మట్టభట్ట ఇత్యాదులును సాధువులే కావచ్చును.

విమర్శకులకురుచకశబ్దముయొక్కయీమియుచ్చా
రణ పరిణామరూప మంగీకార్యము కాకపోవచ్చును.
'అలంకారసర్వస్వ' వ్యాఖ్యాత యొక్క రిట్లు నుడివి
యున్నారు.

'గుణకాచార్యోపజ్ఞ స్వేయ మలంకారసర్వస్వే;
సంకీర్ణతీకాశ్రీవిద్యానక్రమరీనా క్రియతే.'
గ్రంథాంతమున మఱి నిట్లు నుడివరి.

'శబ్దస్యాసా విమమవిమమో దుర్భటార్థవ్యవస్థా
వ్యాప్తవ్యాప్తి ప్రకటనపటర్షాయచర్చా గభీరః;
ఇతి భూమ్న రుచకవసాంవిస్తరకర్కశోఽయం
తీకాస్మాభి స్సముపరచితా లేన సంకీర్ణయన్!'

రాఘవభట్టు తనకాకుంఠలవ్యాఖ్యానమున 'రా
జానకరుచ' అనుశబ్దము నుపయోగించినాడు. (పే. 681,
పంక్తి 2 చూ.)

కావున రుచకశబ్దము గ్రాంథికమనియు, రుచ్య
కశబ్దము వ్యావహారికమనియు నూహింపబడినది.

2. విద్యారణ్యులు-సంగీతగ్రంథకర్త

విశేషముగ మీమాంసా, వేదాంతశాస్త్ర గ్రం
థరచనమున బ్రఖ్యాతిగాంచిన విద్యారణ్యులవారు-సం
గీతశాస్త్రమునగూడ గ్రంథరచనముగావించెనన్న విద్యాం
సలకు వింతగా దోచును. నానాముఖముల గుళియగు
టలన నాతడు తన మంత్రాంగవ్యవహారముల నడుచు
లలితకళలయందును మంచి చొరవ గలిగి యుండెననుట
వింతకాదు. తంజావూరు రఘునాథరాజు 'సంగీతమధు'
యను గ్రంథ రచనమున తాను ప్రామాణికులుగా గైకొ
న్నవారినిగూర్చి యుట్టంకించుచు వినయముతో నిట్లు
చెప్పెను:

'సంగీతసారం సమవేక్ష్య విద్యా

రణ్యాభిధ శ్రీచరణప్రణీతమ్.'

మఱియు రాగభేదములను వివరించునపు డిట్లు నుడివెను:

'నిరూపితా లక్షణాతో వివిధ్య

రాగా శ్చతుష్టయైకకళే ద్యే;

కర్ణాటసింహాసన భాగ్యవిద్యా

రణ్యాభిధ శ్రీచరణాగ్రణీభ్యః.'

అని యిట్లు వారి మతమునే అనుసరిం నాడు. శ్రుతుల
దోషముల నిరూపించుపట్టున—

'దోషాంశ్చ లేషాం ప్రపదామి విద్యా
రణ్యాభిధ శ్రీచరణోపదిష్టమ్.'

అనియు, మరల—

'స్వరూపమేషా మిహ లక్ష్మితానాం
సంగీతసారే విశేషీకృతంన.'

అనియు, ఇంకను ముందు—

'నతుర్విద్యై శ్రీచరణై ర్నిరుక్తం
శారీర మేత ద్విలిఖ్యజ్య సమ్యక్.'

అనియు చెప్పినాడు.

ఈసంగీతసారమును దక్షిణ భారతదేశ మంతటను
పఠించెదరు. ఈగ్రంథభాగములను మైసూరి చిక్కదేవ
రాయలు తన 'భరతసారసంగ్రహము'నను, పల్లకమిడి
నారాయణదేవుడు తన 'సంగీతనారాయణము' నందును
తఱచుగా నుద్ధరించెదలున్నారు. చిక్కదేవరాయ లుద్ధ
రించిన వానిలో తానముల సంఖ్యను గూర్చి యిట్లు
కలను!

'ఇశ్యేకాశీతిసంయుక్తం

సహస్రాణాంశుష్టయమ్;

తానానాం పునరుక్తానాం

పూర్ణాపూర్ణైస్సంక్రమైః;

లక్ష్యత్రయం సప్తవశసహస్రాణి శతాని;

నవత్రింశద్ద్యుతానీతి జానోపానాత్ర క్యతే.'

ఈసంఖ్యా పరిగణనము అభినవగుప్తుని మతిము
నకు సరిపోవుచున్నది. చికనీరు మహారాజుగారి లైబ్ర
రీలో 'సంగీతసార'మును పేరగల నాతప్రతి యొకటి
యున్నది. అందు ౧౬౧ శ్లోకము లున్నవి. గ్రంథకర్త
పేరు లేదు. దేహపతమున ౨౬౪ రాగములను జెప్పిన
నందికేశ్వరుని మతమునే అది నిర్వహించుచున్నది. ఇది
విద్యారణ్యకృత గ్రంథైకదేశమో లేక తిత్తింగ్రహమో
నిశ్చయింప నింకను పరిశీలింపలసి యున్నది. ఇందలి
కొన్ని విషయములు ౧౬, ౧౭ శతాబ్దములలో సంగీత
కళ గాంచిన పరిణామమునుగూర్చినవిగ నున్నవి. విద్యా

గణ్యుల యితరగ్రంథములయందు సహజముగగల గొప్ప తనమునంగను నిది కొఱపఁజుచున్నది.

సింధుదేశ ప్రాచీన సా రములు - ౫౦౦౦ సంవత్సరములనాటి భారతీయుల నాగరికత.

(వెనుకటి సంచిక తరువాయి)

అడవివృక్షములయందు లక్కడ పరిమితముగనే కన్పించినవి. ముద్రలపైన తలమ పులి, ఖడ్గవృక్షము, ఏనుగు—ఈవృక్షములచిత్రములే చిత్రంపబడియుండుట చేత ఇవియే అచ్చట అధికముగా నుండెడివని చెప్పవచ్చును. సింహము లున్నట్లు ఇంతయైన నూనన లేదు.

కరుణ్యమండీ నూలు తోడుకొనుట కుపయోగించుచుండే అను సాధనము మొదలయినవియు, సన్నని నూలుతో నేసిన ప్రత్తిబట్టల సీరికలును అక్కడ అపరిమితముగా గాన్పించినవి. ఇదివఱకు జేబిలోని యనులకు, గ్రీకులకు దొరకుచుండిన ప్రత్తి పెనచుకొనియున్న పింజెలుగల మంచి ప్రత్తి కాదేమోయన్న సంతకముండినది. ఇక్కడ దొరకిన బట్టలనూలునుబట్టి ఆసంతకము తీరినది.

వైజాతులకు చెందినపురుషులు ప్రాచీనముమేరియను జాతులవలె రెండు బట్టులను ధరించెదవారు—మొలకు దోపలి లేక చడ్డి, పైనకాలుపు. కాలుపును వారు కుడి చేతికింపనుండి ఎడమబుజము మీదుగా వలెనాటు వేసికొందురు. పురుషులకు దాడి, బుగ్గమీసములు ఉంచుకొందురు. కొందరు దాడిమాత్రము ఉంచుకొందురు. తలవెండ్రుకలను ముందునుండి సవరించి వెనుక నెవున ముడిపైచి నాడాతో కట్టిపెట్టుదురు. అచ్చట దొరకిన యొక్కటే స్త్రీప్రతిమ తలవెండ్రుకలు విరియబోసికొన్నట్లున్నది. ఇట్లు వెండ్రుకలను విరియబోసికొనియుండుట యచ్చటి స్త్రీల యాచారమగునో కాదో చెప్పజాలము.

నిమ్నజాతులలో పురుషులు బట్టుల కట్టుకొనునట్లు లేదు. స్త్రీలుమాత్రము నడుము చుట్టడెట్టుకొందురు. అక్కడ దొరకిన సానిదాని చిన్నప్రతిమ బట్టలేకుండనే యున్నది.

అభరణముల నన్ని నగలువారును విస్తారముగ పెట్టుకొందురు. ఉంగరములను, హారములను స్త్రీపురుషు లుభయులును, కర్ణాభరణములను, గాజులను, ఒడ్డాణములను స్త్రీలుమాత్రమును ధరింతురు. ధనచంతుల ఆభరణములు వెంశిబంగారములతోను, రాగిపై బంగారురేఖలతోపడముతోను, పట్టరాళ్లు, దంతము, పింగాణము, చిత్రచక్రములగు పెక్కురాళ్లు మొదలయినవాని చెక్కడముతోను చేయబడినవి. బీదవారు గుల్లలు మొదలయిన వానితో చేసిన నగలను పెట్టుకొందురు. అన్నిరకముల నగలును అచ్చట చాలా దొరకినవి. వానిలో ఒడ్డాణములు, రాగిపై బంగారురేఖలపూసిచేసిన అభరణములు, అప్పుటమైన బంగారపు కర్ణాభరణములు మొదలయినవి చాల అందముయినవి. ఇప్పటి బంగారునివాండ్రకు వైతము చేరుదగినంత ఉత్తముగ నవి మెలుగెక్కింపబడినవి.

వెంశిబంగారములేకాక, అక్కడ రాగి, తగరము, నీసముపూడ దొరకెడివి. ఆయుధములు, పనిముట్లు, గృహలోపకరణములు మొదలయినవి రాగితో చేసినవి. బాషలు, బల్లెములు, కత్తులు, చిన్నగొడ్డళ్ళు, కొడచళ్ళు, ఉలులు, పాత్రలు, చిన్నచిన్న బొమ్మలు, నగలు, తయెరులు, తీగలు మొదలయినవి చాలవఱకు లోహమును సాగగొట్టి చేయబడినవి. పోతెపోసినవస్తువులపూడ అక్కడ రేకపోలేదు. రాగి అక్కడ సులభముగా దొరకును. పడమట డెలూచిస్థానమునుండి, తూర్పున రాజపుటానమునుండి, ఉత్తరమున ఆఫ్ఘనుస్థానముననుండియు నది లభించెడిది. తగరము దొరకుట చాల కష్టము. ఆకొంచెముపూడచుందిదొరకదు. రాగితోకలిపిన బ్రాంజిఅను మిశ్రలోహముగాదొరకెడిది. అది గట్టివాదరలుండవలసిన ఆయుధములకు, అనగా మంగలకత్తులు, ఉలులు, ఊపములు మొదలయినవానికి, పాత్రలు, విగ్రహములు, గాజులు, పూసలు, బొత్తములు, ఇతరాభరణములు మొదలయినవానికి ఉపయోగించును. ఈబ్రాంజిలోహమున నూటిలో ౬ మొదలు ౧౨ వఱకు తగరము కలిసియుండుటచేత రాగికంటె నిది కడు శ్రేష్ఠముననియినను దీనితో చేసిన వస్తువులు చాల తక్కువగా అక్కడ

మల్లయుద్ధము

[౧౯౨౨ న సం. జనవరి ౨౯ న తేజనాడు పాటిమూలాలో జరిగినది]

గామా నిమిషకాలములో జిబ్ స్కోరును సాధించి
అఖండవిజయమును గాంచెను

గామాస్కోదరులు

గామా

ఇమాంబళ్ళు

పాశ్చాత్యమల్లకామాని
యగు పోలాండుదేశీయుడు
జిబ్ స్కోరు

భారతీయు డగు 'నిఖిలప్రపంచ
మల్లయుద్ధప్రపీణ' వీరుదాంకితుడు
గామా మల్లశిఖామణి

౧౯౧౨ వ సంవత్సరమున లండనునగరమున నీ గామాజిబ్ స్కోరులకు మల్లుపోరుజరిగెను. తొలునాడు మాడు
గంటలు పోరినను గెలుపొటములు తెలియమి పోరాటము నానాటి కాపిరి. మరునాడు మరల ప్రారంభించు
సమయమునకు జిబ్ స్కోరు కనుమఱుగయ్యెను. అప్పుడు గామాకు నిఖిలప్రపంచమల్లవీరుని కొనగదట్టి(Belt)ని ఇచ్చిరి.
ఇప్పుడును గామాయే విజయమునొంది ధూపాలు నవాబుగారిచేత విజయగదను బడసెను.

హిందూ మహమ్మదీయ వివాహము
 ఇది ప్రస్తుతం తీసికొని వచ్చింది.
 ఇది ప్రస్తుతం : శ్రీ చామరాజు స్వామియార్యగారు, రాజమండ్రి.

హిందూ మహమ్మదీయ వివాహము

ఆస్ టి

మహమ్మదీయులు. శిల్లీలో బాధ్యులుగా వున్నారు.

గ. సూర్య

ఈమె నై నిబాల్ హిందువుడు
 గింహులీసం శిశునికి మాతృదేవి గలది.

ఈయిద్దరు హిందూ మహమ్మదీయపాతముల మర్యాదగలకటుంబములకు చెందినవారు. వీరు సివిల్ వివాహ శాసనము ననుసరించి ఆచరకాలమున పెండ్లిండున్నారు.

దొరకినవి, ఇందుకు కారణము తగరము చాలినంత అక్కడ దొరకమియే.

హరప్ప, మోహెంజో దారోలలో యుద్ధాయుధములు చాల తక్కువగా దొరకుటచేత యుద్ధములు చేయ నలవాటు వారి కంతగా లేకుండేనేమో యనవలసివచ్చుచున్నది. దొరకిన ఆయుధములు చాలవరకు గాని వేయైనను రాతితో చేసిన కత్తులు, బల్లెపుకోపులు మాడసామాన్యముగాకొన్ని దొరకినవి కానశిలాయుగ మప్పటికింకను పూర్తిగానశింపలేదని తోచుచున్నది. 'చెట్టు' అను నొకరకపు గట్టిరాయి అక్కడ దొరకును. దానితో భారతదేశపు పరిమాణము ననుసరించి తూకపురాల్లు చేయుదురు. సముద్రతీరములనుండి గుల్లలు, గవ్వలు, శంఖములు అధికముగ సేవట్టణములకు వచ్చెడివి. వానినుండి గాజులు, పూసలు మొదలయినవి చేయుదురు. ఇకను ఇవి కట్టసామానుల యందు చిత్రములను చిత్రించుట కుపయోగించెడివి. నీలిరంగు లిగిన కీం గాణముతో, నగలు చిన్ని పూలసూజాలు (పైనపూవులు చిత్రింపబడినవి), తాయెతులు మొదలయిన వస్తువులు చేయబడియున్నవి. ఈ కీం గాణపుకీగురు ముద్రికలపైన పూతపూసి వానిని సరిదిద్దుటకును ఉపయోగించెడిది.

ఆనగరములవారు తమ ఇండ్లలో సాధారణముగా మట్టిపాత్రములనే ఉపయోగించెడివారు. వానియొక్క భిన్న భిన్న రూప పరిమాణములు వానిసక్రమాభివృద్ధిని నూచించుచున్నవి. వానిలో కొన్నిటికి పట్టుకొనుటకు పీలగ చెవులున్నవి. పాత్రములన్నియు ఎట్టనిరంగులగిరి సాదాగా నుండును. కాని వానిలో కొన్ని రంగుపూత గలిగినవి మాడ ఉన్నవి.

ముదురుపేరు ఎరుపురంగుల తునుకలపై శ్రేత్ర గణిత నియమముల ననుసరించి వృక్షలతాదులవర్ణములను బోధించుచు చిత్రములును, విరళముగ మృగచిత్రములును నీలిరంగుతో చిత్రింపబడెడివి. ఇట్టివి చాల ఎక్కువగ ఉత్తర బెలూచిస్తానమునను, వశీరుద్ధిస్తానపు సరిహద్దులను, చాల తక్కువగ సిస్టానులోను లభించినవి.

తెలుపు, ఎరుపు, నలుపు రంగులుకలిసిన వివిధనల్లలంకారచిత్రములు కొన్ని మోహెంజో దారోలో

దొరకినవి ఇక్కడను, హరప్ప నష్టమై దొంగిన మట్టిపాత్రలు, ఆభరణములు ఎలాం, మెడపాటేమిగా, నెలూచిస్తానములతో నీనగరములకుగల సంబంధమును విశదము చేయుచున్నవి. లేఖనములుగల ముద్రకలు, ఇండ్లపట్టుల దొరకిన యితర లేఖనగ్రాగ్యములను ఉపకరణములు నక్కజీవారికి వ్రాలయందు పరిశుభమున్నట్లు తెలుపుచున్నవి. దేనిపైన వ్రాసెడివోదో దేవు సాధ్యముకాకున్నది. ముద్రకలు బంటిపే. కొయ్యపలకలో, చెట్టుపట్టలో వ్రాయుటకు ఉపయోగించి యుండవచ్చును.

ఇక్కడ దొరకిన ముద్రకలను (వేయింటికిపైగలవు) దారమున గుచ్చి మెడకో, మణికిట్టుకో తగిలించుకొనుచుండెడివారు. వానిని ఉత్తరములను, బంగీలను నీళ్ళుచేయుటకుమాడ నుపయోగించి యుండవచ్చును. వానిపైన జెక్కియున్న మృగములను దైనిభాసముతో పరిగణించి వానిని రక్షలుగనూడ నుపయోగించి యుండవచ్చును. వానిపైనున్న చిత్రరూప లేఖనముల నెడచు నుండి కుడికి ముగిసినట్టు కనిపించుచున్నది. అక్షరముల యందు సుమేరియను ఆక్షరములబోలిక కొంత మాపట్టుచున్నది. ఉచ్చారణమున దానిని బోలియుండునని కాని, ఇక్కడిభాష అక్కడ భాషతో సంబంధము గలిగియుండుననికాని చెప్పవలసివచ్చిన నిదర్శనములు కాన్పింపవు.

అక్కడ చిత్రివిద్య ఇరుగుసొరుగుదేశములయందు కంటే చాల అభివృద్ధిలోనికి వచ్చియున్నది. ముద్రకలపైగల చిత్రములు మాపురములుగల ఎద్దులు, పొట్టికొమ్మలుగల పశువులు సుత్రములు. రేఖాసారస్యము మొదలయిన విషయములయందు రత్నములపై ప్రదర్శించుచిత్రనాటకంపై సుత్రిపుష్టమై నిరుపమానముగా నున్నవి.

పీంగాణపు బొమ్మలు అనగా గొట్టెలు, కోతులు, కుక్కలు, ఉడుతలు మొదలయినవాని ఆకారములనిర్మాణము క్రీ. పూ. మాడునాలుగు సహస్రాబ్దములలోని వానికంటే చాల శ్రేష్టముగ నున్నది.

ఇక్కడ దొరకిన సామాన్యమగురాయి, బంకమన్న, లోహము మొదలయినవానితో చేసిన మనుష్యాకారములు

రముగల బొమ్మలు చాల మోటుగ నుండి అప్పటిచిత్ర శిల్పకారులకు మనుష్యరూపనిర్మాణమునందు చాలి శంత. యభ్యాసము లేమిని గూచించుచున్నవి. సుమేరి యను మృగచిత్రములతో బోల్పదగిన దొక్కటయిన నిక్కడ దొరకినవానిలో గానరాదు.

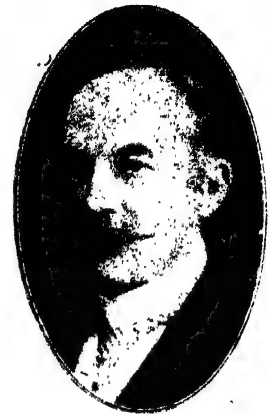
ఈనగరముల యందులి శవముల సేమిచేయుచుం డిలో నిశ్చయముగ జెప్ప నలవి కాకున్నది. ఇక్కడ మానవాశ్మిపంజరపుంజములు రెండు కాన్పించినవి. ఒకటి బిథిలో నుండినది; ఇంకొకటి ఇంటిలో నుండినది. ఇన్ని పంజరము లొక్కచో నుండుటకు మారివలననో, యుద్ధమువలననో సంభవించిన సంఘాతమురణము కారణ మై యుండవచ్చును. మృతునియొక్క అస్థిపంజరమున కొంతభాగము ఆతనికి సంబంధించిన కొన్ని స్మృత్యైత్రము లతోగూడ భూస్థాపితము చేసినట్లొక్కచోటమాత్రము నిదర్శనము దొరకినది. ఈమృతక శేఖరమును పైవిధమున పూడ్చి పెట్టుటకుపూర్వముశారీరకపరిశోధనమునకుపయో గించిలో (ఇదియసంభవము), లేక, కొంతకాలముపూడ్చి పెట్టియుండిలో తెలియుటసాగ్యము. ఇట్టిపద్ధతి యీ నగరముల యచార మగునో కాదో నిశ్చయింపరాకు న్నది.

హరిప్పవద్ద కాన్పించిన హిందూసహాధినిబోవిన ఇటుకరాతికట్టడములు, సగము కాలిన ఎముకలు, బూడి డతోనిండిన ఒకయైత్రయినతిన్నె—ఇవి యచ్చట శవము లను శవాసముచేయునాచారము పైతముగలదనుటనునిరూ పించుచున్నవి. ఈరెండు నగరములయందును చిన్నచి న్నచిత్రాలతో కొన్నిట అస్థులు బూడిదతోనుగూడ నింపిన ఒకవిధమైన రాతిబాడీలు దొరకినవి. ఇట్టివాడుక తూడ అక్కడనుండి యుండవచ్చును. (సశేషము)

కీ. శే. థామస్ హార్డి గారు

ఇతడు ప్రఖ్యాతాంగ్ల నవలాకారుడు; సుగుణా నిర్మకుడు; కుకవులలో నగ్రగణ్యుడు. ఇంగ్లాండులో జూన్వూటైనునందితడు 1840సం॥జూన్ 2 వ రేదీనాడు జన్మించెను. చిన్నతనమునందు గ్రామపాఠశాలలో చదు

వుకొని, పిమ్మట కొన్నాళ్లుశిల్పవిద్యనభ్యసించి, 1868లో సారస్వతప్రపంచమున గ్రంగరపనాప్రముత్తుములవారం భించెను. 1874 లో 'ఫార్ ఫ్రెండ్ మేసింగుక్రాడు' అను నవలారచనతో నీతని పేరు బైటికి వచ్చెను. ఇతని గ్రంథములన్నిం టిలో మిక్కిలి పేరుగ న్న నవల 'టెన్ ఆఫ్ డర్బీషిర్' యనునది. ఇతడు పద్మగరచనయం దును మిగుల పేరు గాంచెను. 1908 లో నిర్రడువూర్తి గావించిన 'డై వాన్ట్స్' అను పద్యనాటకమునప్రధా నస్వక్తి నెపోలియన్, ఈకవిసామర్థ్యమునకు మెచ్చి 1910లోనితనికి

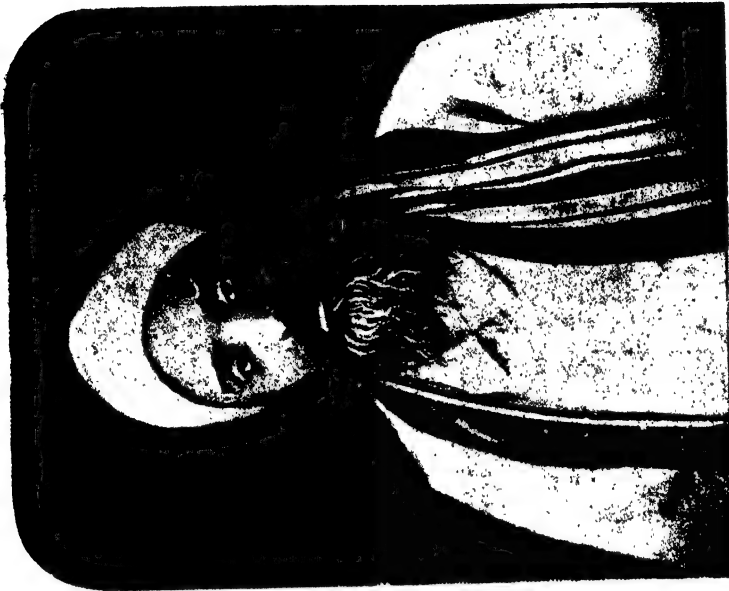
కీ. శే. థామస్ హార్డి.

'ఆర్డర్ ఆఫ్ మెరిట్' బిరుదమొసగబడినది. ఇతడుసర్వమున కదృష్ట మేకారిణునువాడు. సర్వమునుపూర్వనిర్ణీతమను వాడు. స్త్రీలతిత్వముగూర్చియు, ప్రకృతిసౌందర్యమును గూర్చియు, గ్రామశీలితమునుగూర్చియుచర్చించుటయందు సాటిలేనివాడు. ఇతడు1928 జనవరినెల 11 వ రేదీనాడు తన 87 వయోబడికి శేషుడయ్యెను. ఇతని శవవాహులలో రుథ్యార్డు క్లిఫ్టెంసు, సర్ జేమ్స్ బారీ, బెర్నార్డ్షా, గాల్ఫ్రెడ్సీ, సర్ ఎడ్మండు గాసి గార్లవంటి సుప్రసిద్ధ భాషావికారదు లుండిరి.

నాభామహారాజు

వీరు నాభాను నెడలి నప్పటి నుండియు రాజ విద్రోహ కార్యముల యందు తలమ పాలుగొనుచుండి రన్నమిషపై వీరి మహారాజాపట్టమును, తత్సంబంధమైన ఎల్ల యధికారములను ఓటిషుప్రభుత్వమువారు తొలగించి నారు. వీరి కిదియుక్తుప్రతిసెలలో ఇచ్చుచుండిన భరణము ఇరుడియైదువేల రూపాయలను పదివేలకు తగ్గించినారు. మఱియు వీరు చెన్నరాష్ట్రమునందలి కొండకాళులో

నివాసము చేయఁబడినట్లు ఉత్తరువుచేసి, అక్కడపత్నీ సున్నార. వీరిపుత్రులు శ్రీతిక్కా సాహేబుగారినివల
కొనినట్టి విశిదినారు. ఇపుడక్కడ వీరు ప్రవాసమున క్రభుక్తియువారు మహారాజును జేసినారు.

విశిదినారు

శి
రీ
హో
ని
దే
గే

శి
రీ
హో
ని
దే
గే

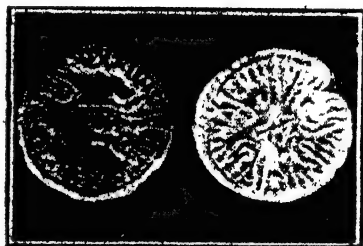
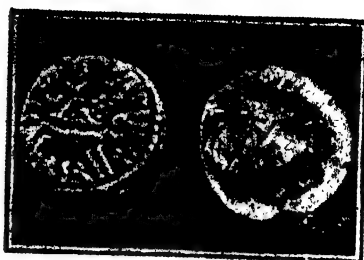
ఘటం సుందరం అయ్యరు

ఇది మద్రాసు కాంగ్రెసుదినములలో తీసిన ఒక ఛాయాచిత్రము. ఘటం సుందరం అయ్యరుగారు (ఉమా యల్ పురము) ఘటవాద్యమున ఉద్గంధులని యెల్ల రెతగిన విషయమే. ఒక మట్టిపాత్ర—కుండ—విడ వీరు వాయిచి తమకును, తమచేతికుండకునుగూడ పూజ్యస్థానమును సంపాదించినవారు. వారి ఆపూజ్యచిత్రమేయిది.

కొల్లాపురమున దొరకిన కొత్తనాణెములు

డాక్టరు కే. యన్. సీతారామగారికి ౧౫౦ ఆపూర్వములగు శ్రీత్రపులనాణెములు కొల్లాపురమున దొరకినవి. ఇవి రుద్రదనునని, అతనికుమారుని, మనుమని నూచించుచున్నవి. వీరు పశ్చిమశ్రీపులుగా చూపట్టుచున్నారు. వీరు కళియణ్ణాడును పాలించినవారగుదురు. నాణెములు కొల్లాపురమున దొరకుటవలన వీరి రాజ్యము కొల్లాపురమునకు వ్యాపించినదన వచ్చును. నాణెము ముఖమున రాజాయొక్క చిత్రమో, విగ్రహమో యుండును. క్రింద గ్రీకుభాషను అతనిపేరుండును.

వెనుకవైపున స్తూపమో, లేక ఏదేని బాసవిహ్నమో ఉండును. క్రింద ఆకాలపు బ్రాహ్మీలిపిని లేఖన ముండును.

[28-28 టైము ఆపు ఇంశియా]

ఆంధ్ర దేశ చరిత్రసరిశోధనము

రెనరెండు ఛాదరు హిరానుగారికి తెలుగుదేశచరిత్ర సరిశోధన గావించుటకై శ్రీయుతులు విఠోబా కే. పుపాలాగారు (బొంబాయి పురవాసులు) రు. 300 ఇచ్చి, మఱియు నొక సంవత్సరమువఱకు నెలకు రు. 30 వంతున ఇచ్చుటకు వాగ్దానము చేసినట్లు తెలుగుసమా

పార (బొంబాయి) ప్రతిక ప్రకటించి సంతసము ను గలిగించినది. ఆంధ్రదేశముతో సంబంధము లేకున్నను బొంబాయి పురవాసులు ఆంధ్రదేశచరిత్ర పరిశోధనమునకు ఘనసహాయము చేయుటయు, ఫాదరు హీరాసుగారు పరిశోధన సలిపి చరిత్రవాయుటయు రాంధ్రులకు సంతోషావహము. ఈవిషయమున ఆంధ్రదేశమునందలిచరిత్ర పరిశోధకులకు తగినంతప్రోత్సాహ మాంధ్రదేశమునలభించుకుండుట విచారకరము. చాలకాలమునుండియు ఫాదరు హీరాసుగారు మన దేశచరిత్రమునకై కావించుచున్న యుక్తార మంతయు కొనియాడదగినది. వారి పరిశోధన ఫలితము లిటీవలనే 'ఆరవీమవంశము' అనుపేర గ్రంథమును దాల్చినవి.

మన దేశమున కీ. శే. శ్రీ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు, వయోవృద్ధులగు శ్రీ చీలు కూరి వీరభద్రరావుగారు చరిత్రపరిశోధనమునకు మాగ్గదర్శకులై యాంధ్రులకృతజ్ఞకు పాత్రులైరి. వారు వ్యయప్రయాసములకోర్చి కావించిన పరిశోధన ఫలితములే యిపు డాంధ్రులు 'మనచరిత్ర' యనుకొనితృప్తి చెందియుండునది. పరువాత చరిత్ర రచనా ప్రయత్నములు బాగుగా ననలు సాగక మొక్కవాటి యుండుట ఆంధ్రులకు తమ చరిత్రపట్ల గల గుభిమానాతిశయమును చెప్పక చెప్పదున్నది! ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రముకొఱకు వేయిచేతులతో పోరాడుచున్న యాంధ్రులు తమకు ప్రాధవమునుగూర్చు తమ దేశముయొక్కయు, మహాపురుషులయొక్కయు నుత్కృష్టచరిత్ర

నామూలాగ్రము తెలిసికొనుట విధి యగును గదా!

వయోవృద్ధులయ్యును అవలీలగు చరిత్ర నిర్మాణము నికనుసాగించు శ్రీయుత చీలు కూరి వీరభద్రరావుగారి తో పాటు ఇండ్లదురు మన దేశమున, ఉత్సాహముతో, పట్టుదతో ప్రాచీన శాసనానుల పరిశోధించి చరిత్రమును సమగ్రముగ సమకూర్చుట సమర్థులు ప్రయుతులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు మొగులైనవారు కొందఱున్నారు. చరిత్రపరిశోధన మంరిమిత ధన వ్యయ మూలకము గాన వారికి ధన సహాయ మత్వావశ్యకము. శ్రీమంతులు, నుదాహిలు నగునాంధ్రులు కొన్ని గుర్రెత్తిగ తమ యాదార్యమును గొంత తమపూర్వులచరిత్ర వంకకు ద్రిప్పి పరిశోధకుల కావశ్యకమయిన ప్రోత్సాహము నొసంగి మూలములు మఱుగుపడియున్న దేశచరిత్రమును వెలువరించి తమ ప్రత్యేకజాతీయతను లోకమునకు జాటదురు గాక.

వాక్ విక్రమైరలో దొగకిన

త్రి నే త్ర మ హా మృ గ ము

౧౦౦,౦౦౦,౦౦౦ యేండ్ల పూర్వపుడుట

[11 ఫిబ్రవరి, ౧౯౨౮ స్థియరునుండి]

దిఇ ఇంగ్లాండుదేశములో వాక్ విక్రమైర రెడ్ ట్రైయాంగిల్ రాళ్ల గమలలో త్రివ్యవంశ బయల్పడినది. చిత్రపటమున నామహాస్మగముయొక్క సంపూర్ణమైన యస్థిపంజర మున్నది. సుమారు ౭౦ యేండ్లక్రితముపాడ

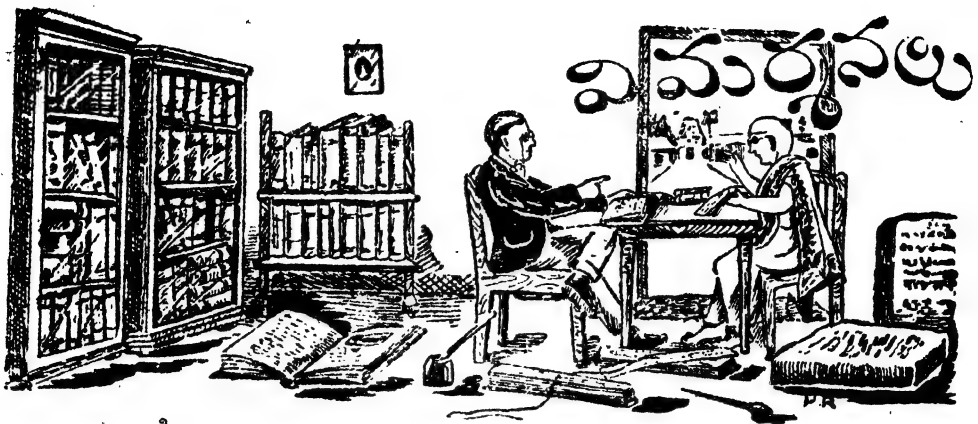
నింకొక్కటా నిట్టిపంజరములే కనుగొనబడెను. ఈచిత్రములో భున్న మృగముయొక్క అస్థిపంజరమున ప్రక్కయొముకలును, కర, పాదముల యొముకలును పోయినవి. వెన్నెముకసంబంధమైన యన్నియొముకలు మాత్రము సంపూర్ణముగా నున్నవి. వెన్నెముకసాదవు ౧౬ అడుగులు.

వంటి యవయవములు గలవు. వీటితో నిది నీటిలో నీరు గల్గెడిది. ఇట్టి జంతువులు లోతులేని నీటిలో నుండెడివి. కడుపునకు రాళ్లు మొదలగువాని పెబ్బలు తగులకుండుటకు వీనికి కొన్ని యొప్పున ప్రక్కయొముకలు గలవు. దీని మూడవకన్న నడునైతిపై నుండును. సాధారణము

ఇది యాకారమున బల్లి లేక యూనరవెల్లివలె నుండును. నడుమను తాళేలువలెనండి యిటువంటు పెద్దస్పమువలె నుండుటయు గలదు. ఇది పొడవైన గట్టిపెడగలది. దీనితల చిన్నది. గట్టిగా కూడిగా నున్న దంతములు దీనికి గలవు. తిన్నది చేపతొక్కవలె నుండు చిన్నతోకయుండును. కరీరమున కిరుప్రక్కల నొక్కొక్కజత తెడ్ల

గా నీజంతువులలో పెద్దక సంఖ్యకు ఈమూడవకన్న మిగుల పెద్దదిగా నుండను. కొన్ని యస్థిపంజరములలో కడుపుండుచోట కొన్ని రాళ్లకనుగొనబడినవి. అవి దీని యాహార వస్తువుల కుపయోగపడన వచ్చును.

దక్షిణాఫ్రికా

ఈ ప్రస్తుతము క్రియత దిగవల్లి వెంకటేశ్వరరావు గారిచేరచియింపబడివిజ్ఞానసంఘాదికా గ్రంథమండలివారిచే బకటింపబడినది. క్రాను పైజాన 214 పుటలు గలిగి చక్కని కాలిగోనైండుతో నలరారుచున్నది. విజ్ఞానసంఘాదికా గ్రంథమండలి కార్యనిర్వాహకులు, సువిఖ్యాతులు నగు ఆయ్యదేవర కాశేశ్వరరావు పంతులుగారు పీఠిక వ్రాసి నారు. గ్రంథము వెల రు 2-0-0. బాంబేయగును, దక్షిణాఫ్రికా భారతీయనాయకుడుగను, గాంధీహామ్యుని చిత్రములు రెండు గ్రంథము నలంకరించుచున్నవి.

ఈ గ్రంథము వలసబోయిన భారతీయులనుగూర్చి తెలియజేయుసాత్రము రెవ్వియు నాంధ్రభాషయందు లేని లోపమును గొంతవరకును దీర్చినవని చెప్పవచ్చును. గ్రంథకర్తగారు ఎల్లరకు చెలియునట్లు సులభమగు తెలి లో వ్రాసినందులకు అభినందనీయులు. ఇట్టి గ్రంథముల యొక్కతెలి యొంతసుబోధముగ నుండిన నంతమంచిది.

పీఠికలో పంతులుగారు వ్రాసినట్లు, దక్షిణాఫ్రికాచరిత్రలో భారతీయులకు ముఖ్యమగు స్థానముకాదు. అందుచే భారతీయుడగు వానికి దక్షిణాఫ్రికానుగురించి యా, నవటలనబోయియున్న తన సోదరభారతీయుల యవస్థను గురించియు చెలిసికొనవలసిన యావశ్యకతయు, విధియనుడ గలవు. ఆంధ్రహాజను లీయంశమును బాగుగ గుర్తించి యీగ్రంథమున కర్హమగు నాదరము నొసంగుదురుగాక.

భారతీయవజులు—ముఖ్యముగ రాజకీయనాయకులు— ఏమరక నిరంతర క్రద్ధతో గనిపెట్టు చుండవలసిన

ముఖ్యమస్యలలో నీవక్షిణాఫ్రికా ముఖ్యమొకటి. ఎవ తెగక వినవచ్చుచుండెడి వలసబోయిన మన సోదరుల ప్రవృత్తులను తీరునానముల తీవ్రతతో మాత్రమే యెదుక్కొనవలసి వచ్చుచున్నది. కార్యరూపమున చును వారి కెట్టిసాయమును జేయజాలకున్నాము. బ్రిటిషు ప్రభుత్వము వారు మన సంరక్షకత్వ భారమును పీడరు. మనకు సంపూర్ణముగ సంరక్షణము నొసంగనుజాలరు. “అయ్యో, మా దేశపు ప్రభుత్వభార మును మాకు వదిలివేయుదు. కష్టమో సుఖమో మేమే యనుభవించెదము.” అని మనమన్నప్పుడు “మీకింకను మైనారిటీ తీర లేదు. పసివాండ్రగు మిమ్ములను గేవల కష్టమయ్యును నీ ప్రపంచమున నిస్సహాయులుగ వదిలివై చి భగవద్దోహమున కొడిగట్టజాలము” అని వారుసమాధానమిచ్చును. “మా సోమగభారమంతయు మీదికదా! మీ సామ్రాజ్యములోనే మాపై నిట్టి దౌర్జన్యము జరుప బడుచుండ చూచుచు నూరసండుట మీకు న్యాయమా?” అని యేమితవాదియో యడిగినప్పుడు, “మేము చేయగల దేమున్నది? మీరును జూచుచునే యున్నారకదా! మా సామంతరాజ్యములలోనే యైనను ఆంతరంగిక వ్యవహారములలో బ్రవేశించుటకు మా కధికారము లేదు” అని తత్క్షణమే జవాబు విసరివైతురు.

బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారును, బర్మిను హెన్రు ప్రభువు గారును భారతదేశములోని 6 కోట్లమంది నిమ్మజాతుల ప్రజలకు సంరక్షకత వహించి పూర్వము గట్టుకొనుచు న్నాచుని డింబములబలుకుచున్నారు. దక్షిణాఫ్రికా, తూర్పుఆఫ్రికామున్న సుదేశములలోని భారతీయుల కష్టముల

ఆంధ్రవచనభారతము

సభాపర్వము (మొదటిభాగము)

శ్రీకళుచె వీరరాజ ప్రణీతము; ౧౭ వ శతాబ్ది పునవనగ్రంథము. ఏత్త్యం ప్రకాశకులగు శ్రీనంకలేశం పంతులవారి కీకవి రచించిన సభాపర్వము, భిష్మపర్వము మాత్రమే తాళపత్ర లిఖితములు లభించినవట. ఇందలి గద్యశైలి యతిమధురముగ ప్రవహించుచున్నది. దీనిని టెక్స్టుబుక్కు కమిటీవా రామోదించియున్నారు.

క్రాసుపైజు ౭౨ పుటలు. వెల ౮ అ. మాడవ ముద్రణము. రాజమహేంద్రవరము గవర్నమెంటు అర్బన్ కళాశాలలో ఆంగ్లవాఙ్మయ ప్రధానబోధకులగు ఎన్. శ్రీ వెంకటేశం పంతులుగారిచే ప్రచురింపబడినది. సోల్ ఏజెంటు: మెస్సర్సు రామా అండు కో., బుక్ సెల్లర్సు అండ్ పబ్లిషర్సు, ఏలూరు, పబ్లిషింగ్ దావరి.

నీతానీమరాజు మరణకారణము

దండోరా: అనుబంధము ౧. క్రాసుపైజు ౨౭ పుటలు. గ్రంథకర్త: ఖండవల్లి రాజారావుగారు. మేనే జరు దండోరాకచ్చేరీ, రాజమహేంద్రవరము. వెల ౪ అ.

ఇదియొక చిన్న నాటిక. శ్రీరామరాజు మరణ మునుగూర్చి ప్రభుత్వమువారు గావించిన ప్రకటనమును విమర్శించుచు వచ్చిన యడ్డుప్రశ్నలకు ప్రభుత్వమువారు సరియగు సమాధాన మియ్యమిచ్చే ప్రకటనము అసత్యభూయిష్టమనియు, శ్రీరామరాజు బ్రదికి యున్నాడనియు ననేకులనేకాధారములపై సభిప్రాయ పడుచున్నారు. 'శ్రీరామరాజు పట్టుపడినాడు. పారిపో బ్రయత్నింపగా నతనిని చంపివైచితిమి' అని ప్రభుత్వము ప్రకటించిన వాక్యములు పరస్పరసంబంధముతో లేవనియు, ప్రభుత్వమువారు కాదన్నను, ఆనడుమ నేదియో లోపించి నదనియు సభిప్రాయపడి, 'ఆలోపించినసంగతి యేమాయని' యూహించి తమకు 'తట్టిన'డిట్లు గ్రంథకర్తగారు దెలియజేసివారు. ఇందు ప్రస్తావనగాక అయిదేరంగములున్నవి. ఇందు గ్రంథకర్తగారు చదువరుల హృదయముల నాటునట్లుకమయూహనుప్రకటించిరి, తమయూహకుగల

యాధారములనుగూడ వీరు నాటకమున వ్యక్తపఱచియున్నారు. ఇది కేవలము రాజకీయప్రయోజనముగల నాటిక. నాయికానాయకాదులతో దీనికి ప్రసక్తిలేదు. కాని, శ్రీరామరాజు మరణవిషయమున ననుమానములు గలవారికిని, లేనివారికినిగూడ నిది యింపుగనే యుండును. ఇట్లు నిర్భయముగ విమరశాజీయముల స్యులగూర్చి సారస్వతమును ప్రకటింపబూనుకొన్న డండోరాకచ్చేరీ ప్రశంసనీయమైనది. గ్రంథకర్తల విషయము వేర చెప్పవలె?

ఈ దిగువ గ్రంథములు మాకు చేరినవి:

తెలుగు

వినాయకసావర్కారుజీవితము

క్రాసు ౧౦౯ పుటలు. గ్రంథకర్త: ముదిగంటి జగ్గన్నశాస్త్రిగారు, రాజమండ్రి. వెల రు ౧.

మునిమాపు

గ్రంథకర్త: సహదేవి మూర్త్యప్రకాశరావుగారు, రాజమహేంద్రవరము. డెమ్మిపైజున ఇదరువెయ్యిలు కాగితములపైముద్రితము. పుటలపై నంకెలు లేవు. రు ౧.

నవకుసుమాంజలి

డెమ్మిపైజు ౧౭౬ పుటలు. గ్రంథకర్త: జనమంచి వేంకటరామయ్యగారు, రాజమండ్రి. వెల రు ౧-౪-౧.

ఇం దిరువది కంటె సెక్కువగ ఖండకావ్యములున్నవి.

విశ్వకర్మయును, ఆయన సంతతియును

డెమ్మిపైజు ౧౨౧ పుటలు. ఇది ఆల్ఫ్రెడ్ డ్యూర్ రాబట్టున దొరవారి యింగ్లీషు గ్రంథమునకు తెలుగుసేత. సంపాదకులు: భవశేఖరపు సోమలింగాచార్యులుగారు, ఇన్నీగుంట, రాజమండ్రి. దీనివెల తెలియదు.

అనుభవవేదాంతసారసంగ్రహము

క్రొను పైజా ౩౨ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: చెలియదు. ప్రకాశకులు: శ్రీకృష్ణవిలాస, తెనాలి.

కౌసల్య (పురాణకథ)

క్రొను పైజా ౯౦ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: చెలికాని సూర్యరావు. శ్రీరామవిలాసముద్రాక్షరశాల, చిత్రాడ, పితాపురముపోట్లు. వెల రు ౧-౧౦-౦.

స్త్రీపురుషరహస్యములు

భూలేస్స-పుపైజా ౬౦ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: ఆర్. కె. తోలేటి. డి. జి. ప్రివెన్షను సొసైటీ, విశాఖపట్టణము. రు ౧-౮-౦.

రాఘవశతకం

డెమ్మిపైజా ౧౭ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: 'మరింగంటి వెంకటనరసింహాచార్యులు' గారు. సీతారామానుద్రాక్షరశాల, నర్సాపురమున ముద్రితము. రు ౦-౨-౦.

భక్తరత్నామణి

క్రొను పైజా ౫౨ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: వాసిరెడ్డి నాగేశ్వరరావుగారు. ప్రకాశకులు: సుందరరామ్ కంపెనీ, బీజనాడ. రు ౧-౫-౦.

వీరగాంధర్వము

క్రొను పైజా ౬౫ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: బూమారు రామానుజులు రెడ్డిగారు. దీనివెల రు ౧-౮-౦.

ఇదియొక చరిత్రాత్మక నవల. ప్రతులు ఎలయు గారు "ఎ. కె. చెంగల్వరాయచెట్టిగారు, బుక్ సెల్లర్ 'రింజ్ పబ్లిషర్, తిరుత్తనీ, చిత్తూరుజిల్లా" అని వ్రాయవలెను.

మాత్యావిసోది

క్రొను పైజా ౧౧౫ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: కర్లపాటి కృష్ణారావుగారు. ప్రకాశకులు: పసుపులేటి వెంకట్రామయ్య అండ్ బ్రదర్స్, రాజమండ్రి. వెల రు ౧. ఇదియొక డిటెక్టివ్ నవల.

మల్లికార్జునాయతారావళి

గ్రంథకర్త: కోగంటి నుగ్గ మల్లికార్జునరావు గారు (బాలకవి), అంగలూరు, కృష్ణాజిల్లా. ఇదియొక కంపద్యముల సక్రమాల. వెల ౧-౧-౩.

సుమతీతారావళి

గ్రంథకర్త: కోగంటి నుగ్గ మల్లికార్జునరావు గారు (బాలకవి), అంగలూరు, కృష్ణాజిల్లా. ఇదియొక కంపద్యముల సక్రమాల. వెల ౦-౧-౩.

కాశికాంబు స్థనము

భూలేస్స-పుపైజా ౧౮ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: అయితం కాశీవరప్రసాదరావుగారు, శ్రీకాకుళము. పోస్టల్ పంపినవారల కిది యుచితముగా నంపబడును.

హోమోనితివైద్యము

క్రొను పైజా ౬౯ ఫుటలు. గ్రంథకర్త: డాక్టరు మూర్యదేవర సంతోషరాయం, యం. డి. అండ్ సోన్. యస్., తుమ్మపూడి, నుటూరుజిల్లా. వెల ౧౨ అ.

ఆంధ్రవీరులు (రెండవ భాగము)

క్రొను ౧౯౮ ఫుటలు. గ్రంథకర్తలు: శేషాద్రి రఘునాథులు (శతావధానులు). ప్రకాశకులు: వెంకటరామ్ అంశుకో, బీజనాడ. వెల ౧౨ అ.

శ్రీమహా దేవలింగశివకము

౧౧౮ గీతపద్యములు. గ్రంథకర్త: జిజ్ఞాస వీరయ్య సేనాపతిగారు. ముద్రాపకులు, పంచానన బుక్ షిప్, సోంపేట, గంజాం. వెల ౧ అ.

సాహిత్యమీమాంస

డెమ్మిపైజా: ౨౧౫ ఫుటలు. శ్రీపంశితరామ దహినమిత్రకావ్యతీర్థుని హిందీగ్రంథమున కిది తెనుగుసేత. గ్రంథకర్త: శ్రీపాదకామేశ్వరరావుగారు. ప్రకాశకులు: చెఱుకునాడ వేంకటరామయ్య గారు, ఆభినవాంధ్ర గ్రంథమాలా కార్యాలయము, రాజమండ్రి. వెల: మేలు ప్రతి రు ౧-౮-౦; సాదాప్రతి రు ౧-౪-౦.

సర్వమతసారము-మోక్షమార్గము

క్రాసు ౩౯౧ పుటలు. కాలికోండ్రేండు. గ్రంథ కర్త: పోకా వెంకటకృష్ణదాసుగారు. వెల రు. ౧-౪-౧. టి. రంగనాయకులుగారు, రవానా తిమ్మసముద్రము, బాపట్లతాలూకా, మేపాలెంపోస్టు అను చిరునామాకు వ్రాసి గ్రంథము తెప్పించుకొనవచ్చును.

గాంధీశతకము

౧౦౮ సీసపద్యములు. కర్త: భాగవతుల నృసింహశర్మగారు. వేసుక్కుగ్రంథమాల, పూడి పెద్దివారిపేథి, బరంపురం, గంజాంజిల్లా. వెల ౪ అ.

శివయోగసారము (నాల్గవసంపుటము)

డెమ్మిపైజా ౧౦౮ పుటలు. గ్రంథకర్త: కొలని యాది గూపతి దేవుడు. ప్రకాశకులు: శైవప్రచారిణి గ్రంథమాల, వరంగల్. వెల: చందాదారులకు రు ౧; ఇతరులకు రు ౧-౪-౧.

ప్రభాతము

క్రామ ౧౬ పైజా; ౨౮ పుటలు. కర్త: తుర్ల పాటి గోవర్ధనరావు. భవానిముద్రాక్షరశాల, బెజవాడ యందు ముద్రితము. వెల ౪ అ.

కాశీసారము

శంకరాచార్యప్రణీతమునకు విద్యాన్ ముదిగొండ వీరేశలింగశాస్త్రిగారి యాంధ్రీకరణము. ౫౧ పుటలు. వెల ౨ అ. శైవప్రచారిణిముద్రాక్షరశాల, వరంగల్.

గీతాగోయము

గ్రంథకర్త: అల్లూరి రాజేశ్వరకవిగారు, నారు మళ్ళి, పాఖాల.

కథావళి

డెమ్మిపైజా ౧౩౪ పుటలు. గ్రంథకర్త: పోడూరి రామచంద్రరావుగారు, బి. ఏ., బి. యల్. సరస్వతీగ్రంథమాల, కాకరపల్లి. వెల ౧౨ అ.

ఇంగ్లీషు-తెలుగు నిఘంటు

(ఇంగ్లీషుపదములకు తెలుగు అర్థము కలది.) ఎనిమిదవ ముద్రణము. కర్త: కీ. శే. పి. శంకరనారాయణగారు, యం. ఏ.

ఇది కేబులోనికి ఇముడునది; ౧౦౦౦ పేజీలున్నది. వెనుకటిముద్రణములకన్న నిండు పదబాల మధిక

ముగ నున్నది. హైస్కూల్స్ లో చదువుకొను బాలురకు ఇది చాల ఉపయోగకరము. దీనివెల రు ౧-౪-౧ మాత్రమే. ప్రకాశకుడు, పుస్తకవిక్రేత: పి. రాజగోపాలరావుగారు, 29, స్ట్రాబుట ముత్యామొదలిపేథి, నుదరాసు.

సంస్కృతము

స్తోత్రరత్నావళి (ప్రథమభాగము)

(టీకాతాత్పర్యసహితము.) గ్రంథప్రకాశకులు: క. మార్కండేయశర్మగారు.

ఇందు శంకరాచార్యకృష్ణదేవపాయనాది కృతులను సంస్కృతస్తోత్రముల సేకములు బ్ర. శ్రీ. పండిత పురాణం నూర్యనారాయణతీర్థులవారు రచించిన మంచి టీకాతాత్పర్యములతో నున్నవి.

డెమ్మిపైజా ౯౧ పుటలు. వెల ౧౨ అ. మానేజరు, స్వధర్మప్రకాశిని, వెం.౮.౨, పూనమల్లి హైకోట్, బృందావనం, కేలుపాకుపోస్టు, మద్రాసు.

పంచలక్షణీసర్వస్వమ్ (నాగరిలిపి)

క్రాసుపైజా ౮౫౧ పుటలు. వెల రు ౧-౪-౧; డేశాంతరీయులకు రు ౧-౮-౧.

తర్కసంగ్రహసర్వస్వమ్ (నాగరిలిపి)

క్రాసుపైజా ౧౪౨ పుటలు. వెల ౨ రు. పైరెండ్రగ్రంథములకును కర్త: కురుగంటి శ్రీరామ శాస్త్రిగారు, తర్కపండితులు-తెనాలి, గుంటూరుజిల్లా, మద్రాసు ప్రెస్ డెస్సీ.

భగవదజ్ఞకమ్ (నాగరిలిపి)

బోధాయన విరచితము. క్రాసుపైజా ౩౫ పుటలు. ప్రకాశకులు: వావిళ్ళరామస్వామిశాస్త్రీలు అండ్ సన్స్, మద్రాసు. వెల తెలియదు.

కేదారేశ్వరవ్రతకల్పము

క్రాసు ౫౧ పుటలు. శైవప్రచారిణి కార్యాలయము, వరంగల్. వెల ౪ అ.

ఆహ్నికకాండః

(ధర్మసంగ్రహే.) డెమ్మి ౧౩౨ పుటలు. గ్రంథకర్త: ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రిగారు. శైవప్రచారిణిగ్రంథమాల, వరంగల్. వెల రు ౧-౪-౧.

సాధిప్రాయ విశేషములు

భారతరాజ్యాంగములు దుర్దశను సైమను కమిషను వేయివిధములను విశదము చేసినది. బర్కెను హెడు ప్రభువు పాడిన పాటలు వేదవాక్యము లైనవి. ఆయన చేసెడి సకరింపులు, ధిక్కారతీరస్కారములు సామ్రాజ్య దురభిమానులకు దగియున్నవి. నిస్సహాయత్వ యందున్న ప్రజలను బెడరించుటకును, ధిక్కరించుటకును బర్కెను హెడు ప్రభువునకు గల ప్రజ్ఞావిశేషములు లోకప్రసిద్ధములు. ఇట్లాగున నందు సాయుధరాజ్యాభిద్రోహమును బూసదలచిన ఎఫ్. ఇ. స్మిత్తుగారు భారతీయులను నిర్బంధించుటకు బూనుట ఆంగ్లప్రకృతికి సహజముగ నున్నది. సర్వాంగసంబద్ధమైన భారతీయులను నిరసించుట, నిందించుట, నిరహించుట అధికార ప్రమత్తులకు సులభము. భారత రాజ్యాంగాదిపాతల పిట్టి ప్రమత్తైత సహజముగ గలుగుచున్నది. “విస్సన్న చెప్పినది వేదవాక్యము” అను సామెత భారత రాజ్యాధికారులపట్లను చక్కగను చెల్లుచున్నది.

బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులు, ప్రితికానిర్వాహకులు, బ్రిటీషు ప్రజలు ఓక్షభేదము లేక యేకాభిప్రాయమునై ప్రతిధ్వనించు చుండురు. శ్వేతభవనము పాడిన పాటనే రెయిజీనాయును, సైము మెయిలు ప్రతికలును, భారతీయ దాసులును పాడుచుండురు. భేదాభిప్రాయములు,

కుతర్కములు, వితండ్లవాదములు భారతీయ దాసులను గలుగును గాని ప్లెబ్బదొరలందు గలుగజాలవు. బర్కెను హెడు ప్రభువు, రామ్మోమిన్జోనాబాద్ గారు, ఇర్విన్ ప్రభువు, కర్నలుగిడ్డి మొదలగు ప్లెబ్బదొరలు భారతీయులకు సమానామానముగాను చూపెడివిధమును సైమను కమిషను విశదము చేసినది. అనమానమును సహించెడి సహాలావాలు, రావులు, నాయుడులు, మిశ్రలు, సింగులు బయలుదేరుట సంతాపకరముగ నున్నది. సైమను కమిషను భారతీయులకు కొంతవరకైనను జ్ఞానోదయము గలుగజేయుట భగవదనుగ్రహమునకు నిదర్శనముగ నున్నది.

* * * *

సైమను కమిషను-స్వాగత బహిష్కారములు సైమను సత్తాసంచార మధికారా చ్ఛాదనము క్రింద సాగుచున్నది. సైమను సత్తామును భారతీయులు జాతిమత ఓక్షభేదము లేక బహిష్కరించుచున్న విధమును గత మాసచరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. హరతాళములు, నల్ల జెండాలు, నిర్ణమన ధ్వనులు, బహిష్కారసభలు దేశమునం దంతటను ప్రత్యక్షమైనవి. మూడవ ఫిబ్రవరినాడు భరతవర్షమునం దంతటను జరిగిన హరతాళము వివేకము గలవారికి స్వధర్మనిర్వహణ మార్గమును విశదము చేయుచున్నది. ప్లెబ్బకమిషనుకు బాం

బయి జరిగిన మర్యాదనే దేశ మంతయును జరిపినది. బొంబాయియందు వలె ఇతర స్థలములందును అధికారులును, వారి యనుచరులును స్వాగతము నొసంగి తెల్లవారి యహంకార ప్రవృత్తిని విశదముచేసిరి. కోట్లమంది ప్రజలు నగరములందును, షట్టణములందును, గ్రామములందును జరిగిన హఠాత్తాళములు, బహిష్కారప్రయోగములు ప్రజాప్రవృత్తిని విశదముచేయుచున్నవి. ప్రభుత్వము ప్రదర్శించిన సహకారప్రహసనములు సహజములో, ప్రజలు ప్రదర్శించిన బహిష్కారప్రయోగములు సహజములో లోకమునకంతయును తెలిసియున్నది. దురహంకార దురభిమానాంధకారములు ప్రబలునపుడు జ్ఞానోదయము దుర్లభమగుచున్నది.

సర్ జాన్ సైమనును, బర్నహమ్ ప్రభువును, బ్రిటిషుప్రజలును హృదయపూర్వకమైన స్వాగతమున కానందించినను యథార్థస్థితి హాస్యముగ నున్నది. భారతీయులు సహకారమును జూపినను, బహిష్కారము నవలంబించినను, సమానమైన ఫలము గలుగు ననువిషయము సర్వత్ర తెలిసియున్నది. చిరకాలము వరకును రాజ్యాంగ సంస్కరణము లందు మార్పులు గలుగజాల వని న్యూ ట్రేటుమను ప్రతికయును, ఇతరప్రతికలును బోధించవలసిన యవసరము లేదు. భారతీయులకు తెలిసిన బహిరంగరహస్యమునె సైమను సప్తకనిర్మాణమును సంచారమును విశదము చేయుచున్నది. ఈస్వల్పవిషయమును గ్రహించుటకు విశేషమైన రాజ్యాంగపరిజ్ఞాన మవసరములేదు. ఇది సామాన్యులకు సైతము తెలిసిన విషయము. కాని దేశసేవయందు జీవితమును ధారవోసిన మదనమోహనమాలవ్యా, లాలాజి, జిన్న, జయకరుగార్లు మొదలగువారలను నుద్యోగపక్షాంతిరాయలుగ నాత్యేపించుట యవివేకము! స్పెండ్రుగారి బెదిరింపులును నిరర్థకములు. భారతస్వాతంత్ర్యమునకు సాధనములు గాని సంస్కరణములను సైమనుకమిషను నిర్ణయించినను, నిర్ణయించబోయినను, ఫలము సమానము. సామ్రాజ్య శాసనసభయందు జరిగిన చర్చ ఈవిషయమును విస్పష్టము చేసినది.

* * * *

శాసనసభలు - బహిష్కారము

సామాజ్య శాసనసభయందు జరిగిన చర్చ భారతీయ నాయకులు స్థిరాభిప్రాయములను విశదము చేయుచున్నది. కాంగ్రెసు షట్తము, స్వతంత్ర షట్తము, మితవాద షట్తము, హిందూ షట్తము, మహమ్మదీయ షట్తము, సైమను సప్తక బహిష్కారము నామోదించినవి. సహకారభావమును సూచించి నిందలకు పాలైన జయకరుగారుకూడ బహిష్కారమును సమర్థించుట ప్రాజ్ఞులకు సంశయమును గలుగజేయవలసియున్నది. సైమనుకమిషను షట్తమునను సర్ జాన్ సైమను తెలిపిన భావములు భారతీయ సభ్యులకు సమానప్రతిష్ఠిని విచారణ సంఘములందు గలుగజేయజాలవు. సైమనుకమిషను సభ్యులు పుల్లయ్యతోను, మల్లయ్యతోను సంప్రతింపవచ్చును. చెన్న పురియందును, ఇతర ప్రాంతములందును జేసిన సంప్రతింపులు బర్నె

ను హేతు ప్రభువు కల్పించిన ప్రహసనమునకు నాందిని సూచించుచున్నది. ప్రజాసత్సభ్యులు భట్టిప్రోలు సూర్యప్రకాశరావుగారు, బాలసుందరము మొదల్యారుగారు వ్రాసిన లేఖలు ప్రహసనమున ప్రథమాంకమునందలి ఛాపమును విశదముచేయుచున్నవి. సైమను సప్తకమునందు భారత దేశస్థితిని తెలిసినవారుగాని, తెలిసికొన దలచినవారుగాని కనుగొను. ప్రహసనమునందైనను ప్రదర్శనము తోటలు మృత్యువుగ నున్నది గాని వ్యక్తిత్వముగల మానవప్రదర్శనముగను గనుగొను. బర్కెను హేతు ప్రభువును, వారి ప్రతినిధులును భారతీయ నాయకులను పిల్లలవలె లాలించి దలచుట యవిశేషము.

ఎనుబడేండ్లు మానవ సేవయందుగడపన ప్రతి బెజుంటమ్మగారును, సత్యాగ్రహ నిరసన రాయణులైన గాంధీమహాత్ముడును, భారత ధర్మనిర్వాహకుడైన మాలవ్య గారును, ఆర్య ధర్మప్రసర్తకుడైన రాజగోపాలాచారిగారును, మహామృతీయనాయకులైన జిన్నాగారును, న్యాయ శాస్త్రదక్షులైన పండిత నైహు, శ్రీనివాస య్యంగారులును బాధ్యతలేని పిల్ల వాంఛుగాబాలరు. మహాత్మాగముచేసిన జీవితమును దేశ సేవకై వినియోగించిన నాయకుల హితోదేశములు సరిహస పాత్రము లగుచున్నపుడు బ్రిటీషురాజ్యాధికారుల యోచనలను వితిర్కించుటయును నిరర్థకము. సైమను సప్తకమునకును, భారతీయప్రతినిధులకును సంస్కరణవిచారణయందు సమానప్రతిస్పత్తి సుర్లభమైనపుడు భారమునంతయును పార్లమెంటు

బాధ్యతగల సైమను సప్తకము వహించుటయే యుక్తముగ నున్నది.

భారతీయ ప్రతినిధులు సామ్రాజ్య శాసనసభయందును, మన్యరాష్ట్ర శాసనసభయందును సంయుక్త రాష్ట్ర మద్రాసు శాసనసభలయందును జేసిన బహిష్కార తీర్మానములు ప్రజాభిప్రాయమును సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. సైమను కమిషనును సేవగొనిన పిల్లబుడాయిను, హరతాళములును, బహిష్కారాదోషమును భారత ప్రజాహృదయమును సువ్యక్తముచేయుచున్న ను కార్యనిహితమైన ప్రజాభిప్రాయమును బ్రటీషురాజ్యాధికారులు నిర్లక్ష్యము చేయుచున్నారు. భారతీయుల నిర్దేశత్వమును, బ్రిటీషురాజ్యాధికారుల ప్రాబల్యమును సైమను కమిషను వ్యవహారికములు వేముముఖములు విశదము చేయుచున్నవి. చెన్నరాష్ట్ర వ్యవహారములు భారతీయుల నిస్సహాయస్థితిని ప్రత్యక్షము చేసినవి.

* * * *

సైమను కమిషను-చెన్నరాష్ట్రము

బ్రహ్మచరి మూడవ తేదియందు జరిగిన హరతాళము సకలవిధములు సంస్కరణీయముగ నున్నది. ప్రజలయందుగల యంతర్విభేదములు నిరింకుతప్రభుత్వమునకు స్వేచ్ఛా విహారమున కవకాశములను గల్పించుచున్నవి. హరతాళము ధర్మప్రదర్శనమున కేర్పడినది గాని దౌర్జన్యప్రదర్శనమున కేర్పడలేదు. దౌర్జన్య కార్యములతో గుండ్లప్రయోగములు, నిర్బంధ

శాసనప్రయోగములు ప్రభుత్వమై కార్యాచరణము వెనుకబడుచుండును. మద్రాసునందు హఠాత్పరివర్తనము జరిగిన దౌర్జన్య కార్యములకు బాధ్యులను నిర్ణయించుటకు స్థరముగ నున్నది. దౌర్జన్యమునకు బాధ్యులను ఎవరికి వారు తప్పించుకొనుచు వేరొకరి మీదను మోపుచున్నారు.

బ్రాహ్మణులను, ఖద్దరుధారులను కొట్టుటకు బూనినవారు కాంగ్రెసు ప్రచారకులు గారని ప్రాజ్ఞు లంగీకరించగలరు. కాంగ్రెసు ప్రచారకులు దౌర్జన్యవిధానమును నిరసించినవిధమును అధికారి ప్రచారణ మంగీకరించుచున్నది. బాధ్యులైనగుండాలు దౌర్జన్యములకు గారికులైనను అధికారులయిపేషియే నిరసరాధుల దుఃఖవేదనకు గారిణంబని యిరిగి తుల నెరిగినవారు విశ్వసించుచున్నారు. అధికారులు దౌర్జన్యకార్యముల నుపేక్షించుటయేకాక అనుగ్రహించినారను విశ్వాసము వ్యాపించినది. అధికారులచర్య ఈ విశ్వాసమును బలపరచుచున్నది. చెన్నపురి ప్రభుత్వము 144 శెక్కు నును కాంగ్రెసునాయకులమీద ప్రయోగించి వారి నిర్దోషత్వమును, ప్రభుత్వ పక్షపాతమును విశదము చేసినది. దౌర్జన్యమును బోధించని ప్రచారకులమీదను దౌర్జన్య న్యాయమును ప్రయోగించుటయును, దౌర్జన్య కారకులను యథేచ్ఛగ విడుచుటయును మద్రాసుప్రభుత్వ మవలంబించిన యన్యాయ న్యాయనిబంధనప్రయోగమునకు నిదర్శనముగ నున్నది. చెన్నపురియందు ప్రభుత్వమవ

లంబించిన నిర్బంధవిధానము వారి నిస్సహాయ సీతని విశదము చేయుచున్నది.

పైమనుకమిషనుతో చెన్నపురియందుపైని కులు, ఫిరంగిదళములు, రక్షకభటులు ప్రవేశించిరి సగరమంతయును రక్షకభటుయము మై బ్రిటీషు రాజ్యాంగస్వభావమును పైమనుసక్తికమునకు ప్రత్యక్షము చేసినది. బ్రిటీషురాజ్యాధికారము నిర్మలము మీద గాక ఆయుధ బలము మీద నాధారపడియున్నవిధమును పైనికులు, రక్షకభటులు విశదముచేసి పును భారతీయుల సామ్రాజ్యభక్తిని ప్రశంసించుటగాని, శంకించుటగాని నవీ జాతాపైమనువంటి ధీమంతుల కనుచితము.

సామ్రాజ్య భక్తి ప్రేమ మూలమునను గలుగగలను గాని నిర్బంధము వలనను గలుగజాలను. ప్రజాసంఘప్రియికులు పైమనుగారిక నెలిపటలు ఆత్మగౌరవము గల భారతీయులందు బ్రిటీషుసామ్రాజ్యభక్తు లుండుజాలరు. స్వాధీనరాయలు "చిత్తము చిత్తము దొర గారు!" అన్నంతమాత్రాన వారు ప్రభుభక్తి సరాయులని నమ్ముట బుద్ధిమాంద్యము గాని వివేకము గాదు. అధికారవర్గము పైమనుసక్తికమునకు కన్నులకు గంతులుకట్టి యూరేగించుట విచిత్రముగ నున్నది.

పైమను సక్తికము గింతలసందూలనుండి కనుడెడి సంగుచిత్తిమైనభరతవర్షమే విశాలమైన భరతవర్షమగు నమ్ముటయును విచిత్రముగ నున్నది. తెలిసిన నాటకమునందు విచిత్ర

ములకెప్పుడునునవకాశములుగనుపడవు. చెన్న పురియందు ఫిబ్రవరి 26 వ తేదీని జరుప బడిన హరతాళము ఐరమనంశయాత్ములకు సైతము కన్నులను తెరువజాలి యున్నది. కన్నులను తెరిచియును జూడనివారిని దేవుడైనను చూచు నటులు చేయజాలడు. సైమనుకమిషను వచ్చినది. అధికారులు తలపెట్టకపోయినను వచ్చిన విధముననే ఈమాసాంతమునందు స్వదేశమునకు బోవుచున్నది. స్వదేశమునం దైనను ఈయెద్దురు పెద్దమనుష్యులును వారినిజానుభవమును మృత్రినర్గమునకును, బ్రిటిషుప్రజలకును న్యక్తము చేయుటకు ఐరమేశ్వరుడు సాహసభైర్యములను ప్రసాదించుగాత!

* * * *

రాజ్యాంగములు - ప్రజాశక్తి

వర్తమాన ప్రజాస్వామ్య యుగమునందు రాజ్యాంగవికాసము ప్రజాశక్తిమీద నాధారపడియున్నవిధమును సర్వజనాంగీకారమును బడసి డి. సైమనుబహిష్కారవిజయము భారత ప్రజాశక్తిని విశదముచేయుచున్నది. బలవంతులము లేక జాతీయహరతాళప్రదర్శనములను దౌర్జన్యరహితముగను, జయప్రదముగను జేయగల భారతీయులు రాజ్యాంగఐరిజ్ఞానము లేనివారినుట యసంగతముగ నుండును. ఆంధ్ర రాష్ట్రమునందు గుంటూరుమండలమున పైమను బహిష్కారణోద్యమమునకు గలిగినవిజయము ప్రజలకుగల రాజ్యాంగఐరిజ్ఞానమును, శక్తిని విశదము చేయుచున్నది. తెల్ల కమిషనును గుంటూరునుండి గ్రామగ్రామమునకు

ను వెంబడించిన నల్ల జెండాలు, బహిష్కార ఘోషలు ప్రజాశక్తిని విశదముచేయుచున్నవి.

గుంటూరుమండలమునందు హోయోద్యమము గలుగజేసిన ప్రబోధమునకు సైమనుబహిష్కారవిజయము లక్ష్యముగ నున్నది. పెండు దినములలో ప్రజానాయకులు ప్రతిఘటనము లేకుండనుబహిష్కారవిధానమును సఫలముచేయగలిగిరి. అధికారులును, సహకారులును నిర్విణ్ణ చేతిస్కులై శతృత్వభావమును నహించిరి. అధికారులకు గుంటూరు మండలమునందలి నిరాకరణోద్యమప్రస్థానములు సంస్మరితమునకు వచ్చి 144 ని శాసనప్రయోగమును విరిమించి యుండురు. గుంటూరు మండల మొంత్తదేశగౌరవమును గాపాడినది. చీరాలయందు మ్యూనిసిపలు సన్మానసత్తమునకు బదులు నల్ల జెండాలు తెల్ల కమిషనును సత్కరించినవి. చెయ్యరుమను 'బ్రతుకు జీవుడ' యనుచు వెనుకకు బట్టనలసి వచ్చినది. ఆంధ్రప్రజా హృదయము సైమనుసత్తకమునకును, నిరంకుశవర్గమునకును సుస్పృక్తమైనది. సైమనుసత్తక మధికారనర్గము ప్రయోగించిన సమ్మోహవస్థనుండి వేల్కొనుటకు వారి గుంటూరు మండలానుభవము వినియోగపడు సని సమ్మోచుచున్నాము.

మద్రాసు నందు ప్రజాశక్తి స్తంభించుట శోచనీయముగ నున్నది. అధికారనర్గము 144 నిర్బంధ శాసనము ప్రయోగించి ప్రజాంగములను స్తంభింప జేసినది. నాయకుల సంశయములు, వారి యంతర్భేద

ములు నిశ్చేష్టతను గలుగజేసినవి. దేశనే వను జేయుటకు చెన్నపురి కాశస్మిముగను సంప్రాప్తమైన పుణ్యకాలము గడచిపోయినది. ఈనిశ్చేష్టత కథికారులకన్నను ప్రజలే యధికముగను బాధ్యులుగా నున్నారు. నిరంకుశ వర్తము నిర్బంధములను ప్రయోగించుటయందు జూపెడి సామర్థ్యమును ప్రజలు ప్రతిఘటించుటయందును జూపవలసి యుండును. నిర్బంధప్రతిఘటనమున కవకాశములు సంప్రాప్తమైనపుడు ప్రతిఘటనసామర్థ్యము వృద్ధియైనకొలదియును స్వరాజ్యస్థానము సులభసాధ్యమగుచున్నది. సహాయనిరాకరణోద్యమము వ్యక్తశాసనోల్లంఘనముతో నారంభమైనమప్టి శాసనోల్లంఘనమునందు నిణమింపవలసి యున్నది. చెన్నపురిప్రభుత్వము ప్రసాదించిన 144-వ శాసన శ్రీముఖ మట్టియవకాశములను గలుగజేసినది. ప్రజానాయకులు యుపేక్షకు మద్రాసు వాతావరణమును, ఫిబ్రవరి 3-వ తేది బీభత్సమును గారణాలుగా నున్నవి. ముఖ్యముగ ప్రతిఘటన లనబరించిన బ్రాహ్మణదండ యాత్ర సంశయములకును, నిశ్చేష్టతకును మూలకారణముగ బరిణమించినది.

దేశక్షేమరాయణు లందరును నిరంకుశ ప్రభుత్వమును ప్రతిఘటించునపుడంతర్విభేదములనుమరచుటకు సమధర్మముగ నున్నది. గంధర్వులు దుర్యోధనాదులను బంధించి తిసికొనిపోవునపుడు ధర్మరాజు చేసిన ధర్మోదేశము వర్తమానకాలమునందును మననార్హముగ నున్నది. శత్రువులను ప్రతిఘటించుటయందు కారవ

పాండవభేద మంతరించిన విధమున స్వరాజ్య సంపాదనమునందు జాతిమతకులభేదము లంతరింపవలసి యున్నది. భారతీయు లందరును సీ ధర్మమును వెంటనే గ్రహించిచెన్నపురియందగు సంప్రాప్తమైన దౌర్జన్యములకును, నిశ్చేష్టతకును, మరలనవకాశములను గలుగజేయకుండురుగాత! వర్తమానకాలమునందు గతమునకు వగచుటవలనను ప్రయోజనము గలుగద. ముందుచేయవలసిన దానిని యోచించుటయే ప్రయోజనకరము. ప్రజాశక్తి విజృంభించుటకును స్వరాజ్యసంపాదనము సాధ్యమగుటకును విదేశవస్తుబహిష్కారము ముఖ్యసాధనముగ నున్నది. విదేశవిస్తుబహిష్కారమునందు వస్తుబహిష్కారము ప్రధానముగనున్నది. ప్రతిఘటన వస్తుబహిష్కారము సాధ్యమగునపుడు స్వరాజ్యము సులభసాధ్యమగుచున్నది.

* * * *

బ్రిటిషువస్తుబహిష్కారము

కాంగ్రెసు తీర్మానములందు బ్రిటిషువస్తుబహిష్కారము ప్రత్యక్షచరణమునకు సాధనముగ నున్నది. బ్రిటిషువస్తువులందు వస్తుబహిష్కారము ప్రయోగయోగ్యముగ నున్నది. భారతీయులు 60 కోట్ల రూపముల బ్రిటిషువస్తుములను బహిష్కరించుటకు నుబూనునపుడు స్వరాజ్యోత్త సులభసాధ్యమగుచున్నది. వ్యాపారవిజృంభణముతో నారంభమైన బ్రిటిషుసామ్రాజ్యము వ్యాపారోత్తయముతో సంశయము నొందుట సహజము. గాంధీమహాత్ముని ఖద్దరుడిక్షయిమార్గమునే

రువలంబించుచున్నది. వంగదేశమునందు సు బాసుచంద్రబోసుగా రుపక్రమించిన బ్రిటీషు పత్రబహిష్కారము ఖద్దరు దీక్షనే బోధించు చున్నది. ప్రజానాయకులు వారి లక్ష్యమును సైమను సప్తకమునుండియును, శాసనసభల నుండియును మరల్చి, ఖద్దరు దీక్షమీద లగ్న ముచేయుట స్వరాజ్యసంపాదనమునకును, ఆ త్యావలంబనమునకును పరమసాధనముగ ను డగలదు. స్వరాజ్యము భారతీయుల సంపాదన నలన రాగలదనియును, బ్రిటీషుప్రభుత్వదా నముచలన రాజాలదనియును సైమనుకమి షను న్యనహారములు విశదము చేసినవి. ఆంధ్రమహానులును కలకత్తాయందు సుభాసుచంద్రబోసుగారు నడుపుచున్న విదేశీపత్రబహిష్కారప్రస్థానమును తీవ్రముగను నడుపుచు కార్యశూరులైనైమనుసప్తకమునకును, బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులకును జ్ఞానోదయమును గలుగ జేసి ధన్యవాదములకు పాత్రులయ్యెదరుగాత!

* * * *

సభలు-ప్రజాప్రయోజనములు

శాసనసభలు ప్రజా ప్రయోజనములకు నిర్ధకము లను విషయము నిత్యానుభవము ప్రువచరచుచున్నది. చెన్నరాష్ట్ర శాసనసభ యందు 36 లక్షల ప్రజల కొక సభ్యుడు వం షున ప్రతినిధులు గలరు. ప్రాతినిధ్యము సంతృప్తికరము గాదని ప్రపంచ రాజ్యాంగముల యనుభవము విశదము చేయుచున్నది. సంతృప్తికరమని యంగీకరించినను అధికార శూన్యమైన ప్రాతినిధ్యము ప్రజా ప్రయోజనములకు నిర్ధకముగ నున్నది. ద్వంద్వ ప్రభుత్వము విద్య, స్థానికసంస్థలు, పరిశ్రమలు, బాటలు, అడవులు, మద్యము మొదలగు శాఖలను

ప్రజాయత్తము చేసినది. కాని ఈ శాఖలందు గతించిన ఎనిమిదేళ్లయందును జరిగిన యభివృద్ధి అత్యల్పముగ నున్నది. గ్రామ సేమలకు బాటలు యథాస్థితియగు నున్నవి. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము స్థాపించినది. ఆనందమైన ద్రవ్యములేదు. విద్యాప్రసృత్తియందు మూర్ఖులేదు. గృహశ్రమల ముగిగారు, యంత్రశ్రమలయందుగాని యభివృద్ధియైనది. మన్య పానాభ్యాసము తగ్గుదలచూపుట లేదు. స్థానిక సంస్థలందుగల నిరూపణాచారము కక్షలకు, కలహములకు సాధనమై ప్రభావముప్రసరించి నాటకము, నాడించుట ననకాశములు గలుగుచున్నవి.

చెన్నరాష్ట్రము నాగు గత సంవత్సరదాయము 1676, వ్యయము 1558 లక్షల రూప్యములు. నిలువ 118 లక్షలరూప్యములు. ఈనిలువకువ్యయముచేయని మొత్తమును చేర్చినపుడు 318 లక్షలు నిలువ తోచుచున్నది. బాటలు, విద్య మొదలగు శాఖలకు నిర్ణయించిన మొత్తములైనను వ్యయపక్షబాటలు కేవలము మంత్రిల యసమర్థతను తెలుపుచున్నది. గతించిన ఏడేళ్లయందును రాష్ట్రదాయము 141 లక్షలను, వ్యయము 297 లక్షలును వృద్ధిని పొందినవి. రాష్ట్రదాయమునాగు 675 లక్షలు ఉద్యోగిన్లుల నేతనాదులకు వినియోగపడినది. ప్రజాయత్తశాఖకన్నను అధికాదాయత్తశాఖకు వ్యయ మధికమగుచున్నది. వ్యయమునందు 717 లక్షలు కావేరి మెట్టనాగు నిర్మాణమునకు వినియోగపడవలసి యున్నది. ఈనిర్మాణము పూర్తి కానంతవరకును నితరనిర్మాణములను నిలుపుదల జేయుట యనుచితముగ నున్నది. లాభదాయ

కములైన యితరనీటిసాకార్యములను ప్రారంభించుట వివేకముగనుండగలదు. న్యాయాంగమంత్రి తెలిపిన సమాధానము సంతృప్తికరముగాదు.

కృష్ణా, తుంగభద్రా నిర్మాణములు ముప్పదేండ్లక్రితమే నిర్ణయింపబడినవి. వాటినుపేక్షించుట యన్యాయము. అంధరాష్ట్రావసరము నీ యన్యాయము స్వక్రము చేయుచున్నది. రాష్ట్రకర్షమును తీసివేసినను పన్నులను తగ్గించుటకుగాని, ప్రజోదయోగకార్యములను జేయుటకుగాని ఏర్పాటులు జరుగలేదు. రాష్ట్రాదాయమునందు ముఖ్యమైన భూమిసిస్తును నృద్ధిచేయుటకు తిరిగి ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. రాజ్యాంగవిభాసమునందును, ఆదాయవ్యయ నిర్ణయములందును సంపూర్ణ సరివర్తనము జరుగనలసినయవసరమును బడ్జెటులెక్కలు విస్పష్టము చేయుచున్నవి. ప్రజా విశ్వాసమును, స్వోచ్ఛ విశ్వాసమును, సరస్వర విశ్వాసమును లేని మంత్రి వర్గము మంత్రి సదవులను పట్టుకొని ప్రేలాడుట యసహ్యముగ నున్నది. విశ్వాసరాహిత్యమునకు బట్టినగతి శాసనసభాసభ్యుల విభేదములను దెలుపుచున్నది.

రాష్ట్రీయాదాయవ్యయములు చెప్పేడి కథనే సామ్రాజ్యాదాయవ్యయములును విశదముచేయుచున్నవి. గతసంవత్సరనికరాదాయము 13170 లక్షలు; వ్యయము 12874 లక్షలు; నిలువ 296 లక్షలు తేలినది. నిలువ రాష్ట్రకర్షములను తగ్గించుటకును, అప్పును తగ్గించుటకును వినియోగించుట సంతృప్తికరముగ

నున్నది. క్రొత్తపన్నులను వేయవలసిన యవసరము లేక ఆదాయవ్యయములు సరిపోవుట సంతృప్తికరమైనను బీదలభారమును తగ్గించుటకు ఉపపన్నునుగాని, పోస్తుకార్డుల భరనుగాని తగ్గించుట కేర్పాటులను జేయకపోవుట యుక్తముగ గనుపడుదు. రైలు రాబడి 686 లక్షలు పెరిగినది. మూడవ తరగతి రేల్వే స్వల్పముగమాత్రమే తగ్గింపబడినవి. రాబడియందు 5492 లక్షలు సైనికవ్యయమునకు వినియోగపడుచున్నవి. గతించినవిని దేండ్లయందునుపన్నులు 45 కోట్లు పెరిగినవి పన్నులమితముగ పెంచిఆదాయవ్యయములను సరిపుచ్చుట తేమకరము గాదు. సుంకములు, పన్నులు ప్రజాదీవితమును దుర్భరము చేయుచున్నవి. ప్రజావ్యయము దేశవికాసమును దుస్థరము చేయుచున్నది. సర్ బేసిలు బ్లాకటుగారు బడ్జెటును జూచి సంతృప్తిని బొందినను భారతీయులు సంతృప్తిని బొందజాలరు. అనుకూలమైన మారకము, రైలురాబడి సంతృప్తికి గానబ్రేనను ఇది బ్లాకటుగారి గారడీమై యున్న స్వరాజ్యావసరమును రాష్ట్రముల యాదాయవ్యయములును, సామ్రాజ్యాదాయ వ్యయములును వేయినోళ్లను చెప్పక చెప్పుచున్నవి. స్వరాజ్యమున కాధికస్వాతంత్ర్యమును, సైన్యాధికారమును మూలాంకురములుగ నున్నవి. భారతీయులు స్వరాజ్యప్రాప్తికై కలిసి పనిచేయవలసిన యవసరమును బడ్జెటులెక్కలు తెల్లము చేయుచున్నవి.

విషయానుక్రమణిక

విభవ—సెట్టి లక్ష్మీనరసింహంగారు	...	...	...	ముఖ్యత్రము
దక్షిణానిలము—పెమ్మరాజు లక్ష్మీపతి గారు	...	...	...	గీ. ౨౩-గీ. ౨౪
భవభూతిరసము—కాళిదాసుని పాత్ర చిత్రము—అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు	...	...	...	గీ. ౨౬-గీ. ౨౮
ప్రణయలేఖ—కొమాండుారు కృష్ణమాచార్యులు గారు	...	...	...	గీ. ౨౯-గీ. ౩౨
ఆర్తుడు—మక్కపాటి వేంకటరత్నకవిగారు	...	...	...	గీ. ౩౨
సంస్కృతప్రాకృతభాషలు—శ్రీహరవస్తు వెంకటరామానుజస్వామి గారు	...	...	...	గీ. ౩౩-గీ. ౩౮
శూన్యభవనము—పి. అన్నాజీశర్మ గారు	...	...	...	గీ. ౩౯
చేమకూరవాని సారంగధరచరిత్రము—ఆంధ్రవిశారద తాపీ ధర్మారావుగారు	...	...	...	గీ. ౪౦-గీ. ౪౩
ప్రకృతిమూర్తి—హరితకృతము	...	...	...	గీ. ౪౩
లక్ష్మి—పారనంది జగన్నాథస్వామి గారు	...	...	...	గీ. ౪౪-గీ. ౪౫
హర్తాజాను—మద్దిపట్ల వేంకటరమణయ్య గారు	...	...	...	గీ. ౪౬
సతి (ప్రేమచందు)—కొంపెల్ల జనార్దనరావు గారు	...	...	...	గీ. ౪౭-గీ. ౪౮
విభీషణుడు—కలువలపల్లి రంగనాథశాస్త్రి గారు	...	...	...	గీ. ౪౯-గీ. ౫౦
దత్తు—శతావధాని వేటూరి శివరామశాస్త్రి గారు	...	...	...	గీ. ౫౧-గీ. ౫౨
కృష్ణునితో—రారాజు—వెలగపూడి దాసయ్యచౌదరి గారు	...	...	...	గీ. ౫౩-గీ. ౫౪
ఓమర్ ఖయ్యము—పెనుమర్తి వెంకటరత్నము గారు	...	...	...	గీ. ౫౫
చింతలపూడివారి సంభావన—బొడ్డుపాటి సీతాబాయి గారు	...	...	...	గీ. ౫౬-గీ. ౫౮
విదురుడు—ధర్మజునితో—వేమూరి సీతారామశాస్త్రి గారు	...	...	...	గీ. ౫౯-గీ. ౬౦
ఆంధ్రలిపి సంస్కారము—వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు	...	...	...	గీ. ౬౧-గీ. ౬౨
ప్రశ్నలపద్యము—కోట చెంచురామయ్య గారు	...	...	...	గీ. ౬౩
పల్లవవంశము—వీరకూర్చనర్త—యూ. వెంకటరమణయ్య గారు	...	...	...	గీ. ౬౪-౬౫
కోకిల—సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు	...	...	...	౬౬-౬౭
౧. ధర్మవరముశాసనములు—మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు	...	...	...	౬౮-౬౯
ఆదిమాంధ్రులు—మంగిపూడి వేంకటశర్మ గారు	...	...	...	౭౦-౭౧
నేను నీనుకాను—నాళము కృష్ణారావు గారు	...	...	...	౭౨-౭౩
యశశ్యరీరుగు ది బ. డా. కిళాంబి రామానుజాచార్యుల వారు—వెంకటనాథ	...	...	...	౭౪-౭౫
వేదాంత దేశికాచార్యులు గారు	...	...	...	౭౬-౭౭
విప్రయోగి విప్రలాపాలు—పండిత పురాణం సూర్యనారాయణ తిమ్మలగారు	...	...	...	౭౮-౭౯

విరియఁ బూచిన వేణవిరులు మామిడికాయ
ముక్కలతోఁ గ్రొత్తిపొత్తు నలిపె;
భవనాంతరంబు బ్రాహ్మణోత్తములు పం
చాంగ శ్రవణము నెల్లం గడఁగిరి;
వనరమామాధవాద్వాహంబునను నా
రాయమెల్లము నెల్లం గడఁగిరి;
సంపదములు విన్నవలు శ్రీరము పే
రంబుమామిడికాయముల్లెరి,
నాచ్చె పుట్టి ప్రసాదము నుదాహరి
కైకావ్యోననంబు మా మామిడి
నామంబుననుట ప్రజలు చాల్చిరి
ముదముల పెనుగాద గద యుగాద?

